

H. GROTIUS
DE
VERITATE
RELIGIONIS
CHRISTIANÆ.

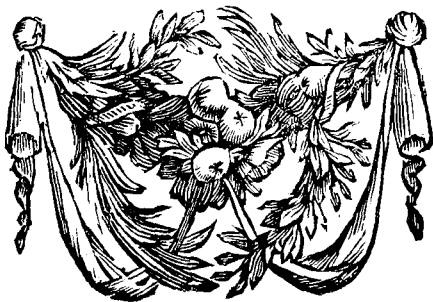
AMSTÆDAMI
APUD HENRICUM WETSTENIUM.

HUGO GROTIUS
DE
VERITATE
RELIGIONIS
CHRISTIANÆ.

Editio Novissima,

*In qua ejusdem Annotationes ipsius textus
verbis subjecta sunt.*

AMSTELÆDAMI,
Apud HENRICUM WETSTENIUM.
c1o 1o c xcvi,

Nobilissimo Amplissimoque Domino,

D. HIERONYMO
BIGNONIO,

Advocato Regio in summo
Auditorio Parisiensi.

Vir Nobilissime & Amplissime:

PEccem in Justitiam ipsam,
si tempora ei in augustif-
simo loco exercendæ de-
bita alio divertam. Sed audacem
me facit Religionis Christianæ tu-
tela, pars Justitiæ tuique muneris
magna. Neque Justitia finit, ut ac-
cessio hæc ad quenquam prius per-
veniat, quam ad eum, ex cujus no-

mine magnam tituli superbiam liber præfert. Non dicam me partem poscere de otio tuo, quod tibi tam late diffusa muneris functio non concedit. Sed cum occupatis pro otio sit negotiorum mutatio, rogo ut forenses curas harum chartarum lectione distinguas. Ne sic quidem longe abibis ab actibus. solitis. Audies testes, vim testimoniorum expendes, iudicium feres. Ego iudicatum faciam. Vale Vir Maxime. Lutetiæ 27 Augusti, c l o l o c x x x i x.

A N A.

ANACEPHALÆOSIS

eorum,

Quæ singulis quibusque libellis ab Auctore in hoc
Opere de VERITATE RELIGIONIS
CHRISTIANÆ tractantur.

LIBER PRIMUS,

I. <i>O</i> ccasio operis, Pag. 1	XIX. <i>E</i> t quod tanta sit scele- rum licentia, ibid.
II. <i>P</i> robatur Deum esse, 3	XX. <i>I</i> ta ut sæpe opprimantur boni, 78
III. <i>D</i> eum esse unum, 6	XXI. <i>R</i> etorquetur hoc ipsum, ad prohandum animos su- peresse corporibus, ibid.
IV. <i>I</i> n Deo esse omnem perfe- ctionem, 7	XXII. <i>Q</i> uod confirmatur tra- ditione, 79
V. <i>E</i> t quidem infinitam, 8	XXIII. <i>E</i> t quidem tali, cui nulla ratio repugnet, 82
VI. <i>D</i> eum esse aeternum, omni- potentem, omniscientem, & omnino bonum. ibid.	XXIV. <i>M</i> ulta faveant, 84
VII. <i>D</i> eum esse causam om- nium, 9	XXV. <i>U</i> nde consequitur, fi- nem hominis esse felicitatem post hanc vitam, 85
VIII. <i>O</i> ccurritur objectioni de mali causa, 16	XXVI. <i>A</i> d quam comparan- dam indaganda est vera Religio. 86
IX. <i>C</i> ontra eos differitur qui duo principia statuunt, ib.	
X. <i>A</i> fferitur universum à Deo regi, 17	
XI. <i>E</i> tiam sublunaria, ibid. <i>E</i> tiam singularia, 18	
XII. <i>Q</i> uod demonstratur ex conservatione Imperiorum, ibid.	
XIII. <i>E</i> t ex miraculis, 20	
XIV. <i>P</i> raesertim autem apud Judæos, quibus fides a- struitur ex duratione reli- gionis, ibid.	
XV. <i>I</i> tem ex Mosis veracitate, & antiquitate, 22	
XVI. <i>E</i> t ex testimoniis extra- neorum, 24	
XVII. <i>P</i> robatur idem, quod supra, ex prædictionibus, & argumentis aliis, 72	
XVIII. <i>S</i> olvitur obiectio, quod miracula nunc non conspi- ciantur, 76	

LIBER SECUNDUS.

I. <i>U</i> T probetur titulum veræ Religionis com- petere Christianæ Religio- ni, 87
II. <i>O</i> stenditur Jesum vixisse, ib. Item eundem morte igno- miniosa affectum, 89
III. <i>E</i> t tamen post mortem adoratum etiam à viris sa- pientibus, 90
IV. <i>O</i> stenditur ejus adorationis causam aliam esse non po- tuisse, quam miracula ab ipso edita, ibid.
V. <i>A</i> tque hæc miracula non na- turali efficacia neque dia- bolica potentie ascribenda, * 3 sed

- sed omnino à solo Deo profecta esse, 91
- VI. Probat auctor, de ipsius Jesu resurrectione constare testimoniis fide dignis, 95
- VII. Solvit objectionem sumtam ab eo, quod resurrectio videatur impossibilis, 99
Docet resurrectione Jesu posita, evinci dogmatis veritatem, 100
- VIII. Ostenditur Christianam religionem præstare aliis omnibus, 101
- IX. Idque à præmii propositi excellentia, 102
- X. Hinc solvitur obiter objectio inde sumta, quod dissoluta corpora restitui nequeant, 106
- XI. A præceptorum eximia sanctitate circa Dei cultum, 109
- XII. Circa ea officia humanitatis quæ proximis debemus etiam læsi, 113
- XIII. Circa maris & femine conjunctionem, 117
- XIV. Circa usum bonorum temporalium, 121
- XV. Circa jusjurandum, 124
- XVI. Circa facta alia, ibid.
- XVII. Occurritur objectioni ex controversiis, quæ sunt inter Christianos, 126
- XVIII. Probatur porro præstantia religionis Christianæ ex præstantia ipsius magistris, 127
Ex admirabili propagatione hujus religionis, 131
Præcipue si consideretur infirmitas ac simplicitas eorum, qui eam primis temporibus docuerunt, 136
- XIX. Et maxima impedimenta, quæ homines retraherent

ab ea amplectenda, aut à profitenda deterrere, 137
Obiter respondetur his, qui plura aut validiora argumenta requirunt, 140

LIBER TERTIUS.

- I. **A**scrivitur auctoritas librorum Novi Fœderis, 143
- II. Docetur libros qui nomina præscripta habent, eorum esse, quorum nomen præserunt, 144
- III. De libris olim dubitatis sublatam esse dubitationem, 145
- IV. Libris sine nomine constare auctoritatem, ex qualitate scriptorum, 146
- V. Probatur hos scriptores vera scripsisse, quia nōntiam habebant eorum, quæ scribebant, 147
- VI. Et quia mentiri volebant, 149
- VII. Astruitur quoque inde scriptoribus fides, quod miraculis illustres fuerint, 150
- VIII. Et in scriptis eorum multa sint quæ eventus comprobavit divinitus revelata esse, 152
- IX. Tum etiam ex cura, quam decebat à Deo suscipi, ne falsa scripta subicerentur. 153
- X. Solvitur objectio, quod multi libri à quibusdam rejecti fuerint, ibid.
- XI. Refutatur objectio quasi his libris contineantur impossibilia, 157
- XII. Aut à ratione dissona, ibid.
- XIII. Solvitur objectio illa, quod

- quod his libris quadam in-
ter se repugnantia conti-
neantur, 159
- XIV. Solvitur alia ex testimo-
niis extrinsecis : ubi osten-
ditur ea magis esse pro his
libris, 162
- XV. Denique solvitur illa de
immutata scriptura, 163
- XVI. Probat denique aucto-
ritas librorum Veteris Fœ-
deris, 166

LIBER QUARTUS.

- I. **R**efutantur specialiter
religiones à Christia-
na discrepantes, 179
- II. Ac primum quidem Paga-
nismus ; ostenditurque un-
um tantum esse Deum,
Mentes vero creatas bonas
esse, aut malas. Bonas non
colendas, nisi ad præscri-
ptum summi Dei, 180
- III. Probat malis spiritus à
Paganis adoratos, & quam
id sit indignum, 182
- IV. Disputatur contra cultum
exhibitum hominibus vita
sanctis in Paganismo, 185
- V. Contra cultum astrorum, &
elementorum, 186
- VI. Contra cultum brutorum
animantium, 187
- VII. Denique contra cultum
earum rerum, quæ substan-
tia non sunt, 189
- VIII. Solvitur objectio Paga-
norum, sumta à miraculis
apud ipsos, 190
- IX. Et ab oraculis, 194
- X. Rejicitur Paganica religio
ex eo, quod sponte defecerit,
simul ac humana auxilia
defuerunt. 197
- XI. Respondetur iis qui ortus
& interitus religionis astra-

rum efficacia ascribunt.

198

- XII. Denique ostenditur præ-
cipua Christiana religionis
probari à sapientibus Pa-
ganorum : ac si quid est in
ea difficile creditu, paria
apud Paganos reperiri. 201

LIBER QUINTUS.

- I. **J**udaismus refutatur. 208
- II. **O**stenditur Judæos debere
miracula Jesu habere pro
sufficienter probatis, 209
- III. Solvitur quod obijciunt
miracula hæc facta ope da-
monum, 210
- IV. Aut vi vocum, 212
- V. Ostenditur divina fuisse Jesu
miracula, quod is docuerit
cultum unius Dei, qui mun-
di opifex est, 213
- VI. Solvitur objectio sumta ex
discrepantia quæ est inter
legem Moysi & Jesu : osten-
diturque aliam perfectio-
rem dari potuisse lege Mo-
ysi, 214
- VII. Ab Jesu in terris obser-
vatam fuisse legem Moysi,
& nulla alia præcepta
postea fuisse abolita, nisi
ea, quæ intrinsecam boni-
tatem non habebant, 217
- VIII. Ea fuisse Sacrificia, quæ
nunquam per se Deo pla-
cuerant, 221
- IX. Item ciborum discrimen,
226
- X. Et dierum, 232
- XI. Ac circumcisionem exter-
nam, 235
- XII. Et tamen in his quoque
tolerandis faciles fuisse A-
postolos Jesu. 237
- XIII. Argumentum sumitur
contra Judæos ex eo, quod

- in confesso sit promissum
eximium Messiam,* 238
- XIV. *Ostenditur eum venisse ex
præsignificatione temporis,*
ibid.
- XV. *Solvitur id, quod obji-
ciunt, dilatatum adventum
ob peccata populi,* 242
- XVI. *Item ex statu præsentis
Judæorum collato cum his
quæ lex promittit,* 244
- XVII. *Probatur Jesum esse
Messiam ex his, quæ de
Messia prædicta fuerunt,*
247
- XVIII. *Solvitur id, quod di-
cuntur quedam non imple-
ta,* 249
- XIX. *Item quod opponitur de
humili statu & morte Je-
su,* 251
- XX. *Et quasi viri probi fue-
rint, qui eum morti tradi-
derunt,* 256
- XXI. *Respondetur ad objectio-
nem, plures Deos à Chri-
stianis coli,* 260
- XXII. *Item humanam natu-
ram adorari,* 263
- XXIII. *Absolutio hujus par-
tis cum precibus pro Ju-
dæis,* 266

LIBER SEXTUS.

- I. **R** *Esutatur Mahumetif-
mus, & breviter ejus
origo indicatur,* 267
- II. *Everuntur fundamenta e-
jusdem Mahumetismi, quod
non liceat ibi in religionem
inquirere,* 272
- III. *Agitur adversus Mahume-
tistas, ex libris sacris He-
braeorum & Christiano-
rum, probaturque eos non
esse corruptos,* 274
- IV. *Comparatur Mahumetes
cum Christo,* 276
- V. *Item facta utriusque,* 277
- VI. *Illis etiam, qui primi u-
tramque religionem recepe-
runt,* 278
- VII. *Modi itidem, quibus lex
utraque propagata est, ibid.*
- VIII. *Denique præcepta inter
se,* 280
- IX. *Solvitur id quod objiciunt Ma-
humetista de Dei filio,* 281
- X. *Recensentur absurda pluri-
ma ex libris Mahumeticis,*
282
- XI. *Peroratio totius Operis at-
textitur ad Christianos, qui
ex occasione antedictorum offi-
cii sui admonentur,* 283

HUGO GROTIUS
DE
VERITATE
RELIGIONIS
CHRISTIANÆ.

Ad Virum Amplissimum,

HIERONYMUM BIGNONIUM,
Advocatum Regium in summo
Auditorio Parisiensi.

LIBER PRIMUS.

§ I. *Occasio Operis.*

QUÆRERE identidem ex
me soles, Vir. & de patria
tua, & de literis, & si id
adjici pateris, de me quo-
que optime merite, HIE-
RONYME BIGNONI,
quod argumentum sit eo-
rum librorum, quos pro religione Christiana
patriæ meæ sermone scripsi. Neque id quæ-
rere te miror. Non enim ignoras, ut qui
A omnia

omnia legidigna, & quidem tanto cum iudicio legeris, quantum excoluerint istam materiam philosophica subtilitate Ræmundus Sebundus, dialogorum varietate Ludovicus Vives, maxima autem tum eruditione, tum facundia vestras Mornæus. Quam ob causam videri potest magis ex usu fuisse, alicujus illorum in sermonem popularem versio, quam inchoatio novi operis. Sed quid alii hac de re iudicaturi sint, nescio: te quidem, tam benigno ac facili iudice, facile spero me posse absolvi, si dicam, me lectis non illis tantum, sed & Judæorum pro Judaica vetere, & Christianorum pro Christiana religione scriptis, uti voluisse meo qualicumque iudicio, & animo dare negatam, cum id scriberem, corpori libertatem. Existimabam enim pro veritate non nisi veritate certandum, & quidem tali, quam ipse animo approbarem: frustra enim daturum me operam, ut persuaderem aliis, quæ non ante mihi persuasissem. Itaque selegi ex veteribus ac novis, quæ mihi se probabant maxime, omiſſis argumentis, quæ parum mihi ponderis habere videbantur, & auctoritate eorum librorum, quos subdititios esse aut certo sciebam, aut merito suspicabar. Quibus autem ipse assentiebar, ea & ordine certo disposui & exposui, quam potui maxime populariter, & versibus inclusi, quo rectius memorie mandarentur. Propositum enim mihi erat,

omni-

omnibus quidem civibus meis, sed præcipue navigantibus, operam navare utilem, ut in longo illo marino otio impenderent potius tempus, quam, quod nimium multi faciunt, fallerent. Itaque sumpto exordio à laude nostræ gentis, quæ navigandi solertia cæteras facile vincat, excitavi eos, ut hac arte, tanquam divino beneficio, non ad suum tantum quæstum, sed & ad veræ, hoc est, Christianæ religionis propagationem, uterentur. Neque enim deesse materiam, cum per longinqua itinera passim incurrerent, aut in Paganos, ut in Sina & Guinea; aut in Mahumetistas, ut sub imperio Turcæ, Persæ, & Pœnorum; tum vero Judæos, & ipsos jam Christianismi professos hostes, dispersos per maximas partes terrarum orbis: Neque deesse impios, qui abditum metu venenum ex occasione apud simplices prodant: adversum quæ mala optare me, ut recte armati sint nostrates, & qui ingenio præstant, incumbant pro virili revincendis erroribus, cæteri saltem id caveant, ne ab aliis vincantur.

§ II. *Deum esse.*

Ac primo quidem libro, ut ostendam non esse rem inanem religionem, ab ejus fundamento ordior; quod est, Numen esse aliquod. Id autem probare sic aggredior. Res aliquas esse, quæ esse cœperint, sensu ipso & confessione omnium constat. Eæ autem res sibi non

fuerunt caussa ut essent : nam quod non est, agere non potest ; nec ipsa res esse potuit, antequam esset. Sequitur igitur, ut aliunde haberint sui originem : quod non tantum de illis rebus, quas ipsi aut conspiciamus, aut conspeximus, fatendum est ; sed & de iis, unde illæ ortum habent, donec tandem ad aliquam causam perveniamus, quæ esse nunquam cœperit, quæque sit, ut loqui solemus, non contingenter, sed necessario. Hoc autem, qualecumque tandem sit, de quo mox agemus, id ipsum est, quod Numinis, aut Dei voce significatur. Alterum argumentum, quo probamus, Numen esse aliquod, sumitur à manifestissimo consensu omnium gentium, apud quas ratio & boni mœurs non plane extincta sunt inducta feritate. Nam cum, quæ ex hominum arbitratu veniunt, nec eadem sint apud omnes, & sæpe mutantur ; hæc autem notio nusquam non reperiatur, neque temporum vicissitudine mutetur, quod ipsi etiam Aristoteli notatum, homini ad talia minime credulo : omnino causam ejus aliquam dari convenit, quæ se ad omne genus humanum extendat : quæ alia esse non potest, quam aut oraculum Dei ipsius, aut traditio, quæ à primis humani generis parentibus manarit ; quorum prius si admittimus, constat de quo quæritur : sin posterior, nulla sane ratio assignari poterit idonea, cur primos illos parentes credamus falsum

sum aliquod in re momenti maximi ad omnes posteros prodidisse. Accedit quod, siue olim cognitæ, siue nuper repertas orbis partes spectemus, ubi modo, ut diximus, aliquid est humanitatis, exferit se hæc notitia, tum apud gentes sapientia, aut ingenio valentes, tum apud stupidiores alias, quarum nec illas omnes decipi potuisse, nec has reperisse, quo alii alios deciperent, ullo pacto credibile est. Nec est, quod opponat hic quisquam paucos in multis sæculis, qui Deum esse aut non crederent, aut non credere se profiterentur. Nam & paucitas ipsa, & quod statim intellectis argumentis rejecta uniuersim est eorum opinio, ostendit, non provenire hoc ex usu rectæ rationis, quæ hominibus communis est; sed aut ex studio novitatis, quali tenebatur, qui nivem atram esse contendebat; aut ex mente corrupta, sicut vitiato palato res, non ut sunt, ita sapiunt: præsertim cum & historiæ, & alia scripta doceant, quo quisque fuit probior, eo diligentius ab ipso custoditam de Deo notitiam. Atque adeo à pravo ingenio eorum maxime, quorum interest, ne quis sit Deus, id est, humanarum actionum iudex, venire hanc à tam recepta antiquitus sententia discessionem, vel hinc apparet, quod quicquid illi ponunt, siue generum successionem absque ullo primordio, siue atomorum concursum, siue aliud quidvis, id non minores, si non majores habere difficultates,

neque eo, quod receptum est, magis esse credibile cuius ad rem mediocriter attendenti, satis apparet. Quod enim obtendunt nonnulli, quia non videant Deum, eo se nec credere; si quid vident, satis vident, quam hoc sit homine indignum, qui modo mentem habere se credat, quam nec ipsam videt. Nec si capere Dei naturam nostro ingenio non possumus, ideo talem esse naturam negandum est. Est enim id inferioris cujusque proprium, ut quæ se superiora atque excellentiora sunt, capere non possit. Ne bestię quidem, quid homo sit, capiunt; multoque minus sciunt, qua ratione homines respublicas instituunt, ac regant, astro- rum cursus metiantur, mare navigent. Hæc enim omnia ipsarum captum superant. Atque ex hoc ipso homo, quippe supra bestias nobilitate naturæ constitutus, idque non à sese, inferre debet id, à quo superiore bestiis est constitutus, non minus sese esse superius, quam ipse sit bestiis; ideoque esse aliquam naturam, quæ, utpote excellentior, sui captus modum excedat.

§ III. *Deum esse unum.*

Eviçto Numen esse aliquod, restat ad Attributa ejus veniamus; quorum primum hoc occurrit, non plures esse Deos, sed unum Deum. Hoc inde colligitur, quod Deus, ut suprajam dictum est, est id, quod est necessario, sive per se: necessario autem sive per se quid-

quidque est, non qua in genere consideratur, sed qua actu est: actu autem sunt res singulae. Quod si plures Deos ponas, jam in singulis nihil invenias, cur necessario sint: nihilque cur magis duo quam tres, aut decem quam quinque credantur. Adde quod multiplicatio rerum singularium congenerum est ex causarum foecunditate, pro qua plures ipsae res enascuntur, aut pauciores. Dei autem nec origo, nec causa ulla est. Tum vero in singulis diversis sunt quaedam proprietates singulares, quibus inter se discriminantur: quas in Deo, qui natura est necessaria, ponere non est necessarium. Neque vero usquam signa deprehendas Deorum plurium. Nam tota haec universitas unum facit mundum: in eo unum pulcherrimum sol: in homine etiam unoquoque unum imperat, mens. Praeterea, si duo essent, aut plures dii, libere agentes & volentes, possent contraria velle: impediretur autem alter ab altero, quo minus quod vellet efficeret: impediri autem posse Deo indignum est.

§ IV. *In Deo esse omnem perfectionem.*

Ut caetera Dei attributa noscamus, omne id, quod perfectionis nomine intelligi solet (utamur nunc sane hoc vocabulo, quando aliud lingua Latina non supeditat, Graecum est *τελειότης*) in Deo esse, hinc intelligitur: quod quaecumque est perfectio in rebus, ea aut coe-

perit, aut non cœperit. Quæ non cœpit, Dei est. Quæ cœpit, necesse est habuerit, unde inciperet. Et cum à nihilo nihil fiat eorum, quæ sunt, sequitur, ut quæ in effectis apparent perfectiones, in causa fuerint, ut secundum eas causa efficere aliquid possit, & proinde omnes in prima causa. Neque prima causa ulla perfectione postea orbari potuit: non aliunde; quia quod æternum est, ab aliis rebus non pendet, neque quicquam ab illarum actione patitur: neque vero à se, quia natura omnis suam perfectionem appetit.

§ V. *Et quidem infinitam.*

Addendum est, esse has perfectiones in Deo modo infinito: quia attributum cujusque finitur, aut quia causa, per quam existit, tantum, nec plus ei communicavit; aut quia ipsa tantum, nec amplius capiebat. Deo autem nulla natura quicquam sui communicat: nec ipse aliunde capit quicquam existens, ut ante diximus, per se sive necessario.

§ VI. *Deum esse æternum, omnipotentem, omniscientem, omnino bonum.*

Cum vero apertissimum sit perfectiora dici ea, quæ vivunt, iis, quæ non vivunt; quæ agendi pollentiam habent, iis, quæ non habent; quæ intelligunt, non intelligentibus; quæ bona sunt, his, quæ minus sunt talia; sequitur ex his, quæ modo diximus, hæc omnia attri-

attributa Deo convenire, & quidem infinite. Itaque esse eum vitæ infinitæ, id est æternum, pollutæ immensæ, id est omnipotentem, sic & omniscientem, & omnino sine ulla exceptione bonum.

§ VII. *Deum esse causam omnium.*

Quæcunque autem subsistunt, à Deo existendi habere originem, connexum est his, quæ ante diximus. Conclufimus enim, id quod per se sive necessario est, unum esse. Unde sequitur, ut alia omnia sint orta ab aliquo diverso à seipsis. Quæ autem aliunde orta sunt, ea omnia in se, aut in causis suis, orta esse ab eo, quod ortum nunquam est, id est à Deo, jam ante vidimus. Neque ratio tantum, sed ipse id quodam modo sensus evincit. Nam si humani corporis admirabilem constructionem intus extraque conspiciamus, & ut omnia ibi, etiam minima, suos usus habeant, nullò studio, nulla industria parentum, arte vero tanta, ut philosophorum ac medicorum præstantissimi nunquam ea satis possint admirari, ostendit hoc opificem naturæ esse mentem excellentissimam: qua de re videri potest Galenus, præsertim qua parte oculi & manus usum examinat. Imo & mutorum animantium corpora id loquuntur. Non enim ex vi materiæ, sed ad finem certum collocatæ ac figuratæ sunt eorum partes. Neque animantium tantum, sed

& plantarum & herbarum, ut à Philosophis accurate notatum est. Idem egregie Strabo notavit in aquarum positu, quæ, si materiæ qualitatem respicias, mediæ esse debuerunt inter terram atque aërem, cum nunc terris interfusæ sint, nimirum ut terræ fœcunditati hominumque vitæ nihil obstaret. Ob finem autem agere non est nisi intelligentis naturæ. Neque vero singula tantum ad peculiarem suum finem ordinantur, sed & ad communem Universi; ut apparet in aqua, quæ contra naturam sibi propriam sursum movetur, ne inani interposito hiet Universi compages, ita facta, ut continua partium cohæsione semet sustineat. Finis autem hic universalis intendi, & vis ad eum finem inferi rebus non potuit, nisi ab

1 Strabo notavit.] Locus est libro xvii. ubi cum distinxisset opera φύσεως, naturæ, id est, *materiæ*, & *προνοίας*, id est, *divinæ providentiæ*, addit: ἀλλ' ἐπειδὴ τῆ γῆ κρυπταί τὸ ὕδωρ, ἢ ἔστι δὲ ἐν ὕδρω ζῶον ὁ ἀνθρώπου, ἀλλὰ χερσαίου, & αἰθέριον, & πολλοῖς κοινωνικῶν φωτός, ἐποίησεν ἐξοχὰς ἐν τῆ γῆ πολλὰς ἐἰσοχὰς, ὡς' ἐἰ αἰε κτλ. ἀπλαμβάνεται τὸ σύμπαν ἢ ἐπὶ τὸ πλέον ὕδωρ, ἀποκρύπτει τὸ ὕδωρ αὐτῷ γλῶ, ἐἰ αἰε δὲ ἐξέχευ τὴν γῆν ἀποκρύπτεισαν ἐπ' ἑαυτῇ τὸ ὕδωρ, πλὴν ὅσον χησίμιον τῷ ἀνθρώπῳ γλῶ & τοῖς ἀεὶ αὐτὸ ζῶσις & φυτοῖς. Sed cum circum terram situs sit aquæ natu-

ralis, homo autem non sit animal aquaticum, sed partim terrestre, partim aëreum, multaque partibus lucis capax, fecit providentia multas in terra exstantias, depressionesque, ut hæc quidem reciperent aquam aut plurimam ejus partem, qua occultaretur quod sub ea est terra: per illas vero attolleret se terra, ac sub se aquas occultaret, nisi quatenus ea ipse humano generi, & que huic inserviunt, animalibus plantisque essent usui. Observevarunt hoc inter Hebræos Rabbi Juda Levita, & Abenesdra; inter Christianos vero Chrysofotomus de Statuis nono fermone.

ab intellectu, cui subesset hoc Univerſum. Quin & beſtiarum nonnullæ actus exercent ita ordinatos atque directos, ut omnino eos appareat à ratione aliqua proficiſci: quod in formicis, & apibus maxime apparet; ſed & in aliis quibuſdam, quæ ante omne experimentum aut nocitura fugiunt, aut profutura quærunt. Non ipsis ineſſe vim hoc aut inveniendi aut dijudicandi, inde apparet, quod ſemper agunt conſimiliter, & ad alia neutiquam graviora nihil valent: quare ab extrinſeca ratione ipſas aut dirigente, aut efficaciam ſuam ipſis imprimente, neceſſe eſt iſta proficiſci: quæ quidem ratio non aliud eſt, quam quod Deus vocatur. Jam vero cæleſtia quoque ſidera, & quæ in iis maxime eminent, ſol & luna, curſus agunt ita attemperatos ad terrarum fœcunditatem, & animantium valetudinem, ut ne excogitari quidem aptius quicquam poſſit. Nam cum alioqui multo ſimplicior fuiſſet per æquatoreſ motio, aliam illis attributam videmus per obliquum circulum, quo ad plura terrarum ſpatia beneficia ipſorum pertingerent. Sicuti vero terrarum uſus penes animantia eſt, ita animantium cæterorum penes hominem maxime, qui violentiſſima quæque exſuperantia ingenii ſibi ſubjicit. ² Unde Mundum

² Unde Mundum hominis
cauſa factum etiam Stoici colligebant.] Docet Cicero de Of-
ficiis primo, & de natura Deorum ſecundo.

dum hominis causa factum etiam Stoici colligebant. Cum vero eo usque vis hominis non possit pertingere, ut & cœlestia lumina sibi servire cogat, nec illa ultro se homini mancipasse credenda sint: sequitur, ut superior quædam sit mens, cujus imperio pulcherrima illa corpora homini tanto infra posito operas perpetuas præstent: quæ ipsa mens non alia est, quam opifex siderum, atque universi. ³ Motus autem siderum, qui eccentrici, quique epicyclici dicuntur, manifeste ostendunt non vim materiæ, sed liberi agentis ordinationem. Idem testantur astrorum alii ex hac, alii ex altera cœli parte positus, terrarumque ac marium tam inæqualis forma. Nec alio referri potest, quod sidera in hanc magis, quam in illam partem eunt. Ipsa vero mundi figura perfectissima, rotunda scilicet, & partes ejus in cœli quasi sinu conclusæ, atque ordine admirabili dispositæ, satis loquuntur, non casu hæc confluisse, sed ab intellectu, & quidem excellentissimo, esse constituta. Nam quis adeo stultus est, ut à casu aliquid tam accuratum expectet, quasi credat, casu lapides & ligna, ⁴ in domus speciem coalitura, aut ex jactis forte literis existurum

³ *Motus autem siderum qui eccentrici, quique epicyclici dicuntur.*] Tractat docte hoc argumentum Maimonides Ductore dubitantium parte 11. c. 24.

Quod si terram perpetuo moveri itatuas; res sub aliis nominibus eodem redibit.

⁴ *In domus speciem.*] Aut navis aut balistæ.

turum poëma: cum & qui figuras geometricas in littore viderat, hominis se dixerit videre vestigia, fatis perspiciens à casu talia proficisci non potuisse? Præterea non ab æterno existisse hominum genus, sed à certo tempore communem stirpi sumpsisse originem, evincunt inter alia ^s artium progressus, & incultæ olim

s *Artium progressus & inculta olim terra, quæ habitari postea cœperunt.*] Tertullianus ex historiis hoc tractat, libro de Anima, sectione xxx. Invenimus autem apud omnes commentarios, etiam humanarum antiquitatum, paulatim humanum genus exuberasse, &c. Et mox: Ipse orbis in promptu est cultior in dies & instructior pristino. Duo hæc argumenta Aristotelis sententiæ, quæ nunquam cœpisse vult genus humanum, auctoritatem apud historiarum peritos ademerunt, etiam apud Epicureos. Lucretius v.

*Præterea si nulla fuit genitæ
lis origo*

*Terrarum & cæli, semperque
æterna fuere,*

*Cur supra bellum Trojanum &
funera Trojæ,*

*Non alias gl'ii quoque res ceci-
nere Poëta?*

*Qua tot sacra virum toties ce-
cidere: nec usquam*

*Æternis fama monumentis in-
sita florent?*

*Verum, ut opinor, habet novi-
tatem summa, recensque*

*Natura est mundi, neque pri-
dem exordia cepit.*

*Quare etiam quadam nunc ar-
tes expoliuntur,*

*Nunc etiam auferunt, nunc
addita navigis sunt*

*Multa, modis organici malicos
peperere sonores.*

& quæ ibi sequuntur plura.

Virgilius Ecloga vi.

*ut his exordia primis
Omnia, & ipse tener Mundi
concreverit orbis.*

Idem Georgicon i.

*Ut variis usus meditando ex-
tunderet artes,*

*Paulatim & sulcis frumenti
quereret herbam,*

*Et silicis venis abstrusum ex-
cuderet ignem.*

*Tunc alnos primum steruæ sen-
sere cavatas,*

*Navita cum stellis numeros &
nomina fecit,*

*Pleiadas, Hyadas, claræque
Lycæonis Arcton.*

*Tum laqueis captare seras &
fallere visco*

*Inventum, & magnos canibus
circumdare saltus:*

*Atque alius latum funda jam
verberat amnem*

*Alta petens: pelagoque alius
trahit humida lima:*

*Tum ferri rigor atque arguta
lamina serua.*

Nam

olim terræ, quæ habitari postea cœperunt, quod & insularum sermo testatur profectus à terris adjacentibus. Tum vero instituta quædam ita hominibus communia, ut non tam naturæ instinctui, aut evidenti rationis collectio-

111,

*Nam primi cuneis scindebant
fissile lignum :*

Tum varia venere artes.

Horatius lib. 1. Satyra III.

*Cum proreperunt primis ani-
malia terris,*

*Mutum & turpe pecus, gland-
æm atque cubilia propter*

*Unguibus & pugnis, dein fu-
sibus, atque ita porro*

*Pugnabant armis, quæ post
fabricarunt usus :*

*Donec verba, quibus voces fen-
susque notarent,*

*Nominaque invenere : dehinc
assistere bello,*

*Oppida cœperunt munire &
ponere leges :*

*Ne quis fur esset, nen latro,
neu quis adulter.*

Plinius libro tertio Naturalis historię circa initium : *Quare sic accipi velim, ut sicubi vidua fama sua nomina, qualia fuere primordio ante ullas res gestas, nuncupentur.* Idem robora Hercynia Mundo congenita dixit lib. XVI. Et in pleno cuncto mortalium generi minorem indies fieri mensuram observatum ait LIBRO VII. Seneca apud Lactantium : *Nondum sunt mille anni ex quo initia sapientia nota sunt.* Tacitus Annalium III. *Vetustissimi mortaliū nulla adhuc mala libidine, sine pretio, scelere, coque sine*

pœna aut cœrcitionibus agebant : neque premiis opus erat, cum honesta suo pte ingenio petcerentur : & ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. At postquam exui equalitas, & pro modestia ac pudore, ambitio & vis incedebat, provenerunt dominationes, multosque apud populos æternum mansere.

Quidam statim, aut postquam regum pertasum, leges maluerunt. Ha primo rudibus hominum animis simplices erant. Neque vero non aliis tantum, sed nec plene sibi ipsi probavit Aristoteles illam suam, de hominum genere nunquam cœpto, τὸ ἀσθεν. Hæsitanter enim compluribus in locis ea de re loquitur, ut notatum Mosi Maimonidæ Ductoris dubitantium parte II, in præloquio Libri secundi de Cœlo capite primo, ejus quod ipse hac in re ponit τῆς πειθου persuasionem esse dicit, non autem dicit ἀποδείξει, demonstrationem. Est vero ejusdem Philosophi dictum libro III. de Anima, cap. III. Ἰδὲν ἐπιτεταί τῆς πειθου. Opinione sequitur persuasio. Præcipuum autem ejus argumentum est ex absurdo contrariæ sententiæ Ea autem ponebat non creatum cœlum & univrsum, sed generatum, quod est

αὐτῶν

ni, quam perpetuæ & vix paucis in locis per malitiam aut calamitatem interruptæ traditioni, accepta ferri debeant : qualis olim fuit viduarum in sacris maectatio, & nunc quoque pudor circa res Veneris, nuptiarum solemniam, & incestorum fuga.

ἀόυστα του. Libro XII Metaphysicorum cap. VIII, verisimile ait eandem artem sæpius inventam corruptamque. Libro autem III, capite ultimo de Generatione animantium sic loquitur : Διὸ ἐπεὶ τὸ ἴδιον ἀφ' ὧν τῶν τετραπόδων ζῴων ἕως ἰσοπαλῶς τις ἀν. εἴπερ ἐγγυοντέ ποτε γηγεῖς, ὡς περ φασὶ πινες, δύο τρώπων γένεσθαι τὸ ἴδιον. ἢ γὰρ ὡς σκωληκῶν σαρκοφάγῳ τῷ πρώτῳ, ἢ ἐξ ὧν ὅων. Quare ἔσθ' de hominum ac quadrupedum ortu non absurde quis conjiciat, si olim ex terra editi sunt, id duorum modorum altero evenisse, aut ut vermiculi primum existent, aut ut ex ovis ederentur. Utrumque hunc modum cum explicasset, addit : ὅτι εἴπερ ἔν, εἴπερ ἕν τις ἀρχὴ τῆς γένεσως πᾶσι τοῖς ζώοις, ἄλλορον δύοῖν τῶν εἶναι τὴν ἐπίστασιν φανερὴν. Quare si quod initium existendi animalibus fuit, id altero de duobus istis modis contigisse manifestum est. Idem Aristoteles Topicorum I, cap. IX. Ἔστι δὲ περὶ ἡμετέρας ἐπὶ τῶν ἐναντίων εἰσὶν οἱ συλλογισμοὶ (δοξαζόμενα γὰρ ἔχει, πρότερον ἔτιως ἔχει, ἢ ἔχει ἔτιως, διὰ τὸ περὶ ἀμφοτέρων εἶναι λόγους πιδανῆς) ἐπεὶ ἂν λόγον μὴ ἔχοντων ὄντων μετὰ τῶν, χαλεπὸν οἰόμενος εἶναι τὸ

διὰ τὸ δοξαζόμενα, ὅτι πρότερον ὁ πρότερον αἰδῶται, ἢ ἔ. καὶ γὰρ τὰ τριῶντα ζητήσασθαι ἐν τῷ. *Questiones sunt de quibus ἔσθ' in alteram partem est ratiocinari : ubi nempe disputari potest res sic se habeat, an aliter, quia in utramque partem argumenta sunt probabilia. Tum etiam de quibus certi aliquid non habemus, quia cum res ipsa sit graves, causas cur sic vel sic se res habere pro certo habeatur, non invenimus : ut an ab aeterno sit Mundus, an non : nam talia solent venire in disputationem. De eadem re idem disserens libro I de cælo, cap. 10. ἀμὰ δὲ μᾶλλον ἂν εἴη πιστὰ τὰ μέλλοντα λεχθήσονται : περὶ ἀλλοῦσι τὰ τῶν ἀμφοτέρων λόγων διακρίματα. Sic ἔσθ' credibilia erunt que dicuntur, si prius disputantium momenta recte expenderit. Merito igitur Tatianus, ubi causas adfert cur sacris Scripturis credat, etiam hanc non tacuit, τὸ ἔσθ' πάντες ποιήσεως τὸ δὲ ἀκατέληπτον, comprehensu facile illud quod tradunt de Universi hujus fabricatione. Sume de Platone Mundi originem fuisse aliquam : ab Aristotele non esse genitum : & habebis ipsam Judæorum Christianorumque sententiam.*

§ VIII. *Ad objectionem de mali causa.*

Neque ab eo, quod diximus, dimovere nos debet, quod mala multa cvenire cernimus, quorum videtur origo Deo adscribi non posse, ut qui perfectissime, sicut ante dictum est, bonus sit. Nam cum diximus, Deum omnium esse causam, addidimus, eorum, quæ vere subsistunt; nihil enim prohibet, quominus ipsa, quæ subsistunt, deinde causæ sint accidentium quorundam; quales sunt actiones. Deus hominem, & mentes sublimiores homine, creavit cum agendi libertate, quæ agendi libertas vitiosa non est, sed potest sua vi aliquid vitiosum producere. Et hujus quidem generis malis, quæ moraliter mala dicuntur, omnino Deum ascribere auctorem nefas est. At sunt, quæ alio sensu dicuntur mala, quia certæ personæ doloris aut damni adferunt aliquid, quæ à Deo proficisci, puta ad emendationem hominis, aut etiam in pœnam delicto respondentem, nihil vetat: cum in eo nihil sit, quod bonitati repugnet: imo sæpe hæc ab ipsa bonitate proficiscantur, sicut à bono medico ingratum saponi pharmacum.

§ IX. *Contra duo principia.*

Rejicienda autem hic obiter eorum sententia, qui duo principia agentia, alterum bonum, alterum malum, posuerunt. Ex duobus enim
pu-

pugnantibus inter se destructio sequi potest, ordinata constructio non potest. Neque vero sicut aliquod est per se bonum, ita aliquod esse per se & omni modo malum potest: cum malum defectus sit quidam, qui esse nequit, nisi in re existente: ipsum autem existere jam boni est aliquid.

§ X. *Universum à Deo regi.*

Dei autem providentia regi hoc universum, inde apparet, quod non tantum homines, quippe intellectu præditi, sed & aves, feræ, quadrupedes, quibus aliquid est quasi vice intellectus, curam habent eorum, quæ à se producta sunt. Quæ perfectio cum pars sit bonitatis, à Deo removenda non est; eoque magis, quod sit ipse, & omniscius, & omnipotens, ita ut non possit non cognoscere ea, quæ aguntur, aut agenda sunt, eaque ipse temperare ac dirigere facillime possit: quo & illud pertinet, quod supra jam diximus de motu rerum contra naturam propriam ob finem universalem.

§ XI. *Etiam sublunaria.*

Multum autem errare eos, qui providentiam hanc cæli orbibus includunt, tum ex ratione jam allata, & ad res omnes conditas vim suam exferente apparet: tum inde etiam, quod astrorum cursus, ut Philosophorum potissimi

B

agno-

agnoscunt, & experientia satis demonstrat, ordinati sint ad usum hominum. Æquum autem est, ut magis curetur id cujus gratia est aliud, quam quod in usum alterius comparatum est.

Etiam singularia.

Neque minus falluntur, qui universalia ab eo curari volunt, non & singularia. Nam si ignorari à Deo singularia volunt, quod quidam profitentur, ne se ipse quidem Deus agnoscat. Neque vero infinita erit scientia, quod jam ante conclusimus, si ad singula non extenditur. Quod si & illa cognoscit Deus, quid ni & curet, præsertim cum & singula qua singula sunt, ordinentur ad finem certum tum peculiarem, tum universalem: & ipsa rerum genera, quæ à Deo conservari illi ipsi actores agnoscunt, non subsistant, nisi in singulis, ita ut si singula perire possint abdicata à divina providentia, possint & ipsa genera.

§ XII. *Probatum id ex conservatione imperiorum.*

Providentiæ divinæ circa res hominum non leve argumentum & Philosophi & historici agnoscunt in conservatione rerum publicarum: primum universim, quod ubicunque ordo ille regendi parendique receptus est, manet semper: deinde sæpe etiam specialiter in longa dura-

duratione hujus aut illius formæ imperii per multa sæcula, ut regii apud Assyrios, Ægyptios, Francos; optimatum apud Venetos. Quamquam enim humana sapientia aliquid in hoc potest: tamen, si recte consideretur multitudo malorum hominum, & quæ extrinsecus nocere possint, & agnatæ quasi rebus vicissitudines, non videtur tam diu imperium aliquid posse subsistere, nisi peculiari quadam divini numinis cura, quæ evidentius etiam spectatur, ¹ ubi Deo visum est mutare imperia. Nam quibus ille, tum ad eam rem, tanquam sibi destinatam, instrumentis utitur, puta Cyro, Alexandro, Cæsare dictatore, apud Tartaros Cingi, ² apud Sineses Namcaa: his omnia, etiam quæ ab humana prudentia non pendent, fluunt supra votum magis quam fert solita casibus humanis varietas: quæ tanta eventuum similitudo, & ad certum finem quasi conspiratio, indicium est providæ directionis. Nam in alea Venerium aliquoties jacere casus esse potest: at centies si quis eundem jaciatur, nemo erit qui non hoc ab arte aliqua dicat proficisci.

¹ Ubi Deo visum est mutare imperia.] Lucretius ipse:
Usque adeo res humanas vis
abditæ quedam
Obterit.

² Apud Sineses Namcaa.]
Suo jure nominari hic posset
Peruani imperii inchoator Man-
cacaputus.

§ XIII. *Ex miraculis.*

At certissimum divinæ providentiæ testimonium præbent miracula, & prædictiones, quæ in historiis exitant. Referuntur quidem multa id genus fabulosa : sed quæ testes sui temporis idoneos habuerunt, id est, tales quorum nec judicium nec fides laboret, rejicienda non sunt, quasi omnino talia fieri non possint. Nam cum Deus sit omniscius & omnipotens, quid est, cur non possit aut quod scit significare, aut quod vult agere, etiam extra communem naturæ ordinem, quippe à se constitutum, & sibi opificii jure subjectum? Quod si quis dicat, talia quædam etiam à mentibus Deo inferioribus potuisse proficisci, concedi sane potest : sed hoc ipsum viam struit, ut facilius de Deo idem credatur : tum vero & quod illæ mentes tale faciunt, Deus aut per ipsas facere, aut sapienter permittere censendus est ; cum in regnis bene constitutis nihil fieri soleat extra communes leges, nisi summi rectoris arbitratu.

§ XIV. *Præsertim autem apud Judæos, quibus fides adstruitur ex duratione religionis.*

Miracula autem aliqua revera aliquando esse conspecta, etiamsi de aliarum historiarum fide dubitari possit, vel sola Judaïca religio facile evincat, quæ jampridem omnibus hu-
ma-

manis auxiliis destituta, imo contemptui ac derisui exposita, per omnes ferme mundi plagas, ¹ in hunc diem perdurat; cum ² religiones aliæ omnes (excepta Christiana, quæ Judaicæ quasi perfectio est,) aut evanuerint, simulatque subducta est ipsis vis atque auctoritas imperantium, ut Paganicæ omnes; aut eadem imperii vi adhuc perpetuo sustententur, ut Mahumetismus. Quod si quærat, quæ

¹ *In hunc diem perdurat.*] Hecatæus de Judæis, qui ante Alexandri tempora fuerè. Τοιγαρὴν ἔ κακῶς ἀκόντες ὑπὸ τῆ ἀστυχειτόνων ἔ τῆ εἰσαφικημένων πάντων, ἔ ὡρεσθηλαμιζόμενοι πολλακίς ὑπὸ τῆ Περσικῶν βασιλέων ἔ Σατραπῶν, ἔ δύνανται μεταπειθῆναι τῆ διανοία, ἀλλὰ γεγυμνασμένοις ὡς τῶν ἔ αἰκίαις ἔ θανάτοις δευνοτάτοις μάλιστα πάντων ἀπαντῶσι, μὴ ἀρνέμενοι τὰ πάτρια. Quare quanquam ἔ maledictis impeti solent à vicinis advenisque, ἔ injuriose saepe tractati sunt à Persicis Regibus ac Satrapis, non possunt à sententia deduci, sed pro ea palam omnes cruciatus servissimasque mortes subeunt, nec adduci possunt ut patria instituta abdicent. Locum nobis servavit Josephus contra Appionem primo, & ex eodem Hecatæo exemplum addit Alexandri temporum, cum ad reparandum Beli templum Judæi milites operam suam constanter negarunt. Bene autem libro contra Appionem al-

tero ostendit Josephus, hinc apparere firmam Judæorum ab antiquo persuasionem de Deo legum suarum auctore, quod non, ut cæteri populi, mutare quicquam in illis legibus ausi sunt unquam, ne tunc quidem cum in exiliis longinquis sub exterorum Regum imperio omni genere & minarum & blandimentorum tentarentur. Ad dendum his Taciti illud de profelytis: *Transgressi in morem eorum idem usurpant; nec quicquam prius imbuuntur quam contemnere Deos: exuere patriam, parentes, fratres vilia habere.* Nempe præ Dei lege, quod immerito culpatur homo irreligiosus. Vide & quæ de Judæorum constantia Porphyrius tradidit libro De non eisdem animalibus secundo, & quarto, ubi & Antiochi mentio, & inter Judæos speciatim constantiæ Essenorum.

² *Religiones aliæ omnes.*] Imo & leges etiam illæ laudatissimæ Lycurgi, quod & Josephus notavit & Theodoretus.

quæ fit causa, cur Judaïca religio in Hebræorum omnium animos tantas egerit radices, ut evelli nequeat; nulla poterit alia adferri aut fingi, quam quod, qui nunc sunt à suis parentibus, & illi rursus à suis, atque ita porro, donec ad eos veniatur, qui Moïsi ac Josuæ ætate vixerunt, certa ac constanti traditione acceperint ea miracula, quæ tum alias, tum maxime in ipso Ægypti exitu, atque itinere, & in Cananæ ingressu, contigerant; quorumque ipsi illi progenitores eorum testes fuerant. Neque vero credibile est, alioqui fieri potuisse, ut ingenii fati contumacis populus, legem tot ritibus onerosam in se susciperet: aut ut homines sapientes ex multis, quæ reperire humana ratio poterat, notis religionis, circumcisionem eligerent, quæ & ³ suscipi sine dolore gravi nequiret, & ⁴ ab externis omnibus derideretur, nec quicquam haberet, quo se commendare posset extra Deum auctorem.

³ *Suscipi sine dolore gravi nequiret.*] Μετὰ χαλεπῶν ἀλγηδόνων, cum gravibus doloribus factum, ait Philo.

⁴ *Et ab externis omnibus de-*

videretur] Idem Philo, πᾶγμα γελῶντων παρὰ πολλοῖς. Hinc Judæi curti, verpi, recutiti apud Poëtas.

§ XV. Moïsi veracitate & antiquitate.

Moïsi quoque scriptis, quibus illa miracula memoriæ prodita sunt, fidem maximam conciliat, non tantum, quod Dei oraculo ipsum commendatum ac populo præfectum perpetua

tua inter Hebræos fama semper constitit: sed & quod nec suæ gloriæ, nec suorum commodis eum studuisse, satis appareat, cum & peccata sua, quæ dissimulare poterat, ipse traderit, & regni sacerdotiique dignitatem aliis assignaverit, sua posteritate in Levitarum plebem redacta: quæ omnia satis ostendunt, nihil ei causæ fuisse, cur mentiretur: sicut nec fucata aut illecebrosa utitur oratione, qualis mendacio fidem impetrare solet; sed & simplici, & conveniente rei ingenio. Accedit indubitata scriptorum Mosis antiquitas, cui nulum aliud scriptum possit contendere: cujus argumentum & hoc est, quod Græci, unde omnis ad alias gentes fluxit eruditio, literas se aliunde accepisse fatentur, quæ apud ipsos literæ

1 Literas se aliunde accepisse fatentur.] Herodotus Terpsichore: Ἰᾶνες παρελαβόντες δι-
 δαχῆν παρὰ τῶν Φοινίκων τὰ γραμμα-
 ματά, μεταρρυθμίσαντές σφισιν
 ὀλίγα, ἐχέωντο. χειράμβροι ὅ
 ἐφάπταν, ὡσπερ ἔ τὸ δίκαιον
 ἔσθρεν, εἰσαγαγόντων Φοινίκων
 ἐς τὴν Ἑλλάδα, Φοινικῆία κ-
 κλήσθι. Jones cum à Phœnicibus
 literas didicissent, usi eis sunt
 cum immutatione quadam. Et
 cum usi effecere ut literæ illæ,
 quod eas Phœnices in Græciam
 attulissent, Phœnicia diceren-
 tur. Timon dixit:

Φοινικῆία σήματα Κάδμου.
 Cadmi Phœnicia signa.
 Callimachus:

Κάδμος ἀπ' Ἐρεπίας Ἑλ-
 λας ἔχθ' σελίδας.

Cadmus, ab hoc scriptos Græ-
 cia nalla libros.

Literas Phœnicicas sive Punicas
 dixit & Plutarchus Symposia-
 corum lib. ix, problemate 111,
 ubi & Alpha lingua Phœnicum
 ait significare bovem, quod ve-
 rissimum. Eupolemus libro de
 Judææ Regibus ait: Τὸν Μωσῆ
 πρῶτον σοφὸν γένεσθ' ἔ γραμμα-
 τικῆ πρῶτον τοῖς Ἰσραηλίοις πα-
 ρεδόναι, ἔ παρ' Ἰσραηλίων Φοι-
 νικῆς παραλαβεῖν. Mosem pri-
 mum fuisse sapientum, atque ab
 eo datam literaturam Judæis,
 quæ ab Judæis ad Phœnicas per-
 venerit. Nimirum lingua vetus

B 4 eadem

literæ & ordinem & nomen & ductum quoque veterem non alium habent, quam Syriacæ five Hebraicæ : sicut & antiquissimæ leges Atticæ, unde & Romanæ postea desumptæ sunt, ex legibus Mosis originem ducunt.

eadem Judæis quæ Phœnicibus, aut certe paululum diversa. Lucianus : Ο δὲ φωνὰς πινὰς ἀσήμεν φθεγγόμενοι, οἷα γρόσσιτ' ἀν' Ἑβραίων ἢ Φοινίκων. Loquebatur is verba quædam ignota : qualia sint Hebraicæ aut Phœnicia. Chærilus in versibus de Solymis, quos ad lacum habitasse dicit, Asphaltiten puto,

Γλώσσαν μὲν Φοίνικων ὄπου
σομάτων ἀσιέντες.

Hi vero ore suo Phœnicia verba sonabant.

Vides scenam Punicam Plauti, ubi quæ posita sunt lingua Punica bis habes, ex duplici scriptura, deinde interpretationem Latinam, unde corrupta facile corrigas. Sicut autem lingua Phœnicibus eadem & Hebræis, ita & literæ Hebræorum vetustissimæ eadem quæ Phœnicum. Vide hac de re viros magnos, Josephum Scaligerum in Diatriba ad annum Eusebii c10 loc xvii, & Gerardum Vossium Grammatices Libro 1, cap. x. Adde, si pla-

cet, Clementem Alexandrinum Strom. Libro 1, & Eusebium Præparatione Euangelica, Libro x, cap. v.

2 *Antiquissima leges Attica.*] Exemplum habes illustre in fure nocturno, qua de re egimus lib. 11. de Jure belli, cap. 1. §. 12. Alterum in lege illa quam Sosipater recitat, τῆ ὀππλήρω ἐπιδιναξέειδα ὁ ἀγχιθεός, quam Terentius sic exponit,

Lex est, ut orba qui sint genere proximi

lis nubant, & illos ducere eadem hæc lex jubet.

Donatus autem ad eum locum sic : Orba proximo nubant : orbam proximus ducat : lex Attica est. Sumpta nimirum ex lege Mosis Numerorum ultimo : qua de re alibi plenius agendi erit locus. Multa alia reperiet, si cui cura fuerit quærere. Ut ὁμοφύρα ex festo Tabernaculorum : legem ne Pontifex nisi virginem & civem ducat : ut post forores ad successionem vocentur agnati.

§ XVI. Testimoniis extraneorum.

Accedunt ad hæc non paucorum alienorum à Judaica religione testimonia, quæ ostendunt vetustissimam apud omnes gentes famam ita ha-

habuisse, ut Mosis scripta prædicant. Nam quæ ille de mundi origine scripta reliquit, eadem ferme erant & in antiquissimis Phœnicum

1 In antiquissimis Phœnicum historiis, quas a Sanchuniathone collectas vertit Philo Biblius.] Inde hæc nobis servavit Eusebius Lib. 1. Præparationis capite x. Φοινίκων Θεολογία τὴν ἴσ' όλων ἀρχῶν ὑποσηθίαται αἴθερα ζοφώδη & πνευματώδη, ἢ πνέων αἶρ' & ζοφώδες, & χά' & θολωρὸν, ἐρεβώδες. ταῦτα δὲ εἶναι ἀπειρα & διὰ πολλὴν αἰὼνα μὴ ἔχειν πέρας. ὅτι ἡ, φασὶν, ἠερέδη τὸ πνέμα τῶν ἰδίων ἀρχῶν & ἐγένετο σύγκρασις, ἢ πλοκή ἐμείνη ἐκλήθη πόνθ' αὐτὴ ἢ ἀρχὴ κτίσεως ἀπάντων· αὐτὸ ἢ ἐκ ἐγίνωσκε τὴν αὐτὴ κτίσιν, καὶ ἐκ τῆ αὐτὴ συμπλοκῆς τῆ πνέματ' ἐξήμετο πῶτ. τῆτο πνέες φασὶν ἰδύν. οἱ ἢ ὑδατώδες μίξεως σήψιν, & ἐκ ταύτης ἐγένετο πᾶσα ἄπορα κτίσεως & γήεσις ὄλων. Phœnicum Theologia principium hujus universi ponit aërem tenebrosum & spiritalem, sive spiritum aëris tenebrosi, & chaos turbidum ac caligine involutum. Hæc porro infinita fuisse, multoque tempore ignara termini. At ubi spiritus amore principiorum suarum tactus est, factaque est inde mixtio, huic necni nomen factum Cupidinis. Tale fuit initium præcreationis rerum omnium. At spiritus generationem sui nullam agnoscebat. Ex connexionione autem ejus spiritus, prodiit Mot. Hoc limum nonnulli, alii aqueose mixtionis putredinem esse vo-

lunt. Et hiæ factum est seminum omnis creaturæ & omnium rerum generatio. In Mose habes statim tenebras, habes spiritum. Amoris significatio est in voce מַרְמַר. Plutarchus Symposiæcon VIII, probl. 1. Platonem explicans, Deum ait Mundi esse Patrem, non emissionem feminis, sed alia quadam vi genitabili materię inserta; quod isto simili illustrat:

Πλήθυσι γάρ τοι & ἀνέμων διή-
ξοδῶ

Θήλειαν ὄρνιν.

Namque & volucrum femi-
nam perflans solet

Implere ventus.

Mot vero. מוֹט, unde Græcum μήθ', est מוֹתוֹת אֲלוֹסוֹת & jam commota. Est enim אֲלוֹסוֹת nihil aliud quam ingens ἰδύς Ennio, si recte sensum ejus accipio,

Corpore Tartarino prognata Pa-
luda virago.

is limus discessit deinde in tel-
lurem ac mare. Apollonius Ar-
gonauticorum IV.

————— ἐξ ἰλίου ἐβ' ἀσησε

Χθὼν αὐτή.

————— edita limo

Terra fuit.

ubi Scholiastes: Ζλῶν τὸ παρ' Ἡσιόδου χά' ὑδωρ εἶναι φασιν, ἐξ ἧ τὰ πάντα γίνετα, ἔσωσιζάνοντ' ἰδύν γενέτα, ἢς πηγυμένης ἢ γῆς σφραμιγῆτα. Zeno chaos illud apud Hesiodum aquam esse dicebat, unde fiunt

nicum historiis, quas à Sanchuniathone collectas

omnia, ea subsidente factum limum, limo concreto terram solidatam. Nota autem Zenonem hunc fuisse è Phœnicibus quorum colonia Cittium, unde omnes transmarini □ □ Hebræis. Non abit hinc Virgilius ecloga vi.

Tum durare solum & discludere Nerca ponto

Caperit, & rerum paulatim sumere formas.

Numenius citatus à Porphyrio de Nympharum antro ait, ἡ ἀπορόνητος εἰρηκέναι ἐμζέρεσθαι ἐπαιῶν τῷ ὕδατι & τῷ εὐπνύμω. Dixisse Prophetam (Mosem scilicet) Dei spiritum supervectatum (ea voce Tertullianus utitur de Baptismo) aquis. Quia vero vox רוח קול proprie incubitum columbæ super ovo significat, ideo in isto limo animantia, id est, sidera, ut in ovo fuisse, sequitur apud Sanchuniathonem; & hinc spiritus ille columbæ dictus nomine, cujus columbæ similitudine etiam vocem illam רוח קול explicat Rabbi Solomo. Nigidius apud Scholiasten Germanici: *Ibi ovum invenisse miræ magnitudinis, quod volventes ejecerunt in terram, atque ita columbam insedisse, & post aliquot dies exclusisse eam Syria qua vocatur Venus.* Lucius Ampelius libro ad Macrinum. *Dicitur & in Euphratis fluvio ovum Piscis columba adsedisse dies plurimos, & exclusisse Deam benignam & misericordem homi-*

nibus ad bonam vitam. Ovum mundi simulacrum Macrobio Saturnalium lib. vii, cap. xvi. *ἀρχὴ γενέσεως, initium geniture* in Orphicis, memorante Plutarcho Symposiakon ii, cap. iiii, & Athenagora. Hinc *Οὐρών progenies Dii Syrii* apud Arnobium. Dii, id est, astra. Sequitur enim in Phœnicum Theologia. καὶ ἐξέλαμψα Μῶσ' ἥλιός τε & σελήνη, ἀστέρες τε & ἀστρα μεγάλα. *Luce illustratus est limus, & Sol, Luna & Stella & astra magna.* Vides hic ut apud Mosem lucem Sole priorum. Quod autem mox dicit Moses ימים ubi plane ab aquis sicca existit appellatam יבשה. id Pherecydes Syris usus magistris (ut & alii nos docent, & primo contra Appionem Josephus) sic extulit, χθονὴν ἢ ὄνομα ἐγένετο γῆ, ἐπειδὴ Ζδὸς αὐτῇ γέγονε διδδῆ. *Chthonia nomen telluris accepit, postquam Deus ei honorem attribuit.* Exstat locus apud Diogenem Laërtium & alios. Anaximander vero mare dixit τὸ πρότερον ὕδατος λείψανον, id quod restitit de primo illo madore rerum. Confusas autem res fuisse, qua de re Mosis verba habes apud Chalcidum Timæi explicatione, antequam discernentur, etiam Linus didicit docuitque.

Ἦν πρὸς τοὶ χρόνοι ἕτεροι, ἐν ᾧ ἀμὲν πάντ' ἐπεσύνθη.

Tempore primo simul omnia mixta fuerunt.

Anaxagoras. πάντα κινήματα

lectas vertit Philo Biblius ; ² partim & apud

ὡ ὁμῶς πευυῖρα· ὄντες δὲ αὐτὴ δῆρε & διεκόμισσε, & ἐν τῆς ἀταξίας ἐς τάξιν ἤγαγε. Cuncta simul erant : at Mens ea discrexit, ornavitque, & quæ confusa erant, ordinavit. Atque ob id ipsi Anaxagoræ Mentis inditum nomen, indicante id Timone Phlasiō.

Καὶ πᾶ Ἀναξαγόρη φασ' ἔμεναι ἀλλομον Ἡΐρω,
Νῦν, ἔπι δὴ Νόῳ αὐτῷ, ἐς
ἐξ ἑπίσης ἐπαγείρας
Πάντα συνεσφῆκωσεν ὁμοῦ τεταραγμένα πρῶτον.

Atque ubi Anaxagoram dicunt Hieros morari

Egregium, mentem : nam mens illi esse putatur,

Quæ turbata prius subito digressit in unum.

A Phœnicibus hæc omnia, quorum vetustissima cum Græcis commercia. Linum à Phœnice venisse tradunt veteres. Sic & Orpheus sua à Phœnicibus hausit, cujus hoc est apud Athénagoram, ἐν τῷ ὕδατι ἰλὺς κατεση, ex aqua factus est litmus. Deinde divi ingentis facit mentionem quod in duas partes diffilierit, cœlum & terram. Ex eodem Orpheo citat Timotheus Chronographus : Ἡν χαῖνὺξ ζοσερα, πάντα δὲ ἐκάλυπτε τὰ ὑπὸ τῷ αἰθέρα. Erat chaos & nox tenebrosa omnia occultans quæ sub æthere. Ἡ γῆ ὑπὸ τῷ σκότειν ὡ ἀόρατος· τὸ δὲ φῶς ῥῆξαν ὅτι αἰθέρα ἐφώτισε πᾶσαν τὴν γῆσιν. Terra præ tenebris erat inconspicua : sed lux

æthera pertrumpens illuminavit omnem creaturam. Vide locum apud Scaligerum initio lib. i. Græcorum Chronicorum Eusebii. In sequentibus Sanchuniatonis mox dicitur β'αυ. id omnino est ἡρῆ Μωσῆς. Ventus autem qui ibi dicitur κολλία est ἡρῆ, vox oris Dei.

2 Partim & apud Indos] Eorum sententiam sic Megasthenes exprimit apud Strabonem Libro xv. Περὶ πολλῶν δὲ τοῖς Ἕλλησιν ὁμοδοξεῖν. ἔπι γὰρ γενητὸς ὁ κόσμος & φαρτὸς λίγειν καὶ κείνους, & ὅτι σοφιστεῖς ὅτι δυνάμει αὐτῶν & ποιῶν θεὸς δι' ὅλα διαπεφοῖτησαν αὐτῶν ἀρχαίς ἢ τῷ συμπάντων ἑτέρας, τῆς ἢ κοσμοποιίας τὸ ὕδωρ. De multis eos cum Græcis sentire, ut quod Mundus & ortus sit & interitus, quod cum opifex ejus & gubernator Deus universum pervadat : universarum rerum diversa esse primordia, Mundi autem facti aquam. Ipsius vero Megasthenis hæc verba è tertio Indicorum nobis Clemens depromsit, Strom. i. Ἀπαντα μὲν τοῖς περὶ φύσεως εἰρημένα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. λέγεται καὶ παρὰ τοῖς ἔξω τῆς Ἑλλάδος φιλοσοφῶσι· τὰ μὲν παρὰ Ἰνδοῦ ὑπο τῷ Βραχμάνων, τὰ ἢ ἐν τῇ Συρίᾳ ὑπὸ τῶν καλεσμένων Ἰουδαίων. Omnia quæ antiquitus de rerum natura dicta sunt, etiam apud eos tradita fuere qui extra Græciam sunt philosophati, quales apud Indos Brachmanes, in Syria vero hi qui dicuntur Judei.

3 *Et Ægyptios.*] De quibus
 Laërtius in præmio: Ἀρχὴν
 εἶναι τῶν ὕλων, εἶτα τέως τε
 σοιχεῖα ἐξ αὐτῆς διακοιθῆναι,
 ἔ ζωάτινα ὑποτελειθῆναι. Prin-
 cipium esse molem confusam: ex
 hac discreta clementa quatuor,
 & animalia perfecta. Postea ve-
 ro τὸ κόσμον ἄνωγόν ἐ φθαρτόν.
 Mundum ut ortum, ita interi-
 turum. Diodorus Siculus eo-
 rum sententiam sic explicat:
 Cum primum res universæ existe-
 re cœpere, unius vultus fuisse
 cœlum ac terram, permixta eo-
 rum natura. Posteaquam di-
 scessissent à se ista corpora, Mun-
 do contigisse eam quem nunc vi-
 demus ordinem, aërem autem
 perpetui motus factum compo-
 tem. Huius quod maxime erat
 igneum ad sublimia loca erectum,
 quippe cum sursum tendat ob le-
 vitatem talis natura: eademque
 de causa solem & ceteram fide-
 rum multitudinem mansisse in
 perenni vertigine: quod vero cœ-
 nosum ac turbidum, cum humi-
 da concretionem uno subsedisse in
 loco vi gravitatis. Sed hoc quo-
 que cum volutaretur in se versa-
 returque continuo, ex humidis
 mare, ex solidioribus edidisse ter-
 ram, sed lutosam mollemque val-
 de. Hanc vero, ut primum qui
 Soli adest ignis collucere cœpit,
 coaluisse: tum vero cum ferment-
 tarctur summa facies, intumuis-
 se pluribus in locis humentia,
 inque iis putredines extitisse ten-
 nuibus pelliculis circumdatas.
 Quod etiam nunc in stagnis lo-
 cisque uliginosis fieri conspicitur,

ubi post refrigeratum solum su-
 bito incalescit aër, non autem
 paulatim immutatur. Cumque
 ad eum modum ex calore facta
 impleta essent quæ mædebant, iis
 factibus advenisse alimentum no-
 ctibus ex circumfusa nebula, die-
 bus vero eos ab æstu solidatos.
 Postremo cum ad sui plenitudi-
 nem venissent ii factus, perusta-
 que atque ita rupta essent mem-
 branarum involucria, enatas ap-
 paruisse omnimodas animantium
 formas. Horum alia plurimum
 sortita caloris ad loca supera ab-
 iisse, facta volucris. At quæ
 terrestri crassitie essent prædita,
 ea in reptilium & aliorum humi-
 ventium posita classe. At quæ
 de humente natura traherent
 plurimum, ea quoque ad locum
 perlata cognatum sibi, dicique
 natantia. At tellurem, cum &
 ab æstu Solis & à ventis magis
 magisque induruisse, ad postre-
 mum non suffecisse gignendis
 majoribus animantium, sed ea
 ex mutuo coitu cœpisse gigni. Vir-
 detur ab his quæ dicta sunt nec
 Euripides dissentire, qui Ana-
 xagora phisici discipulus fuit.
 Nam is in Melanippe sic loqui-
 tur:

Figura ut una fuerit & cœli
 & soli:
 Secreta quæ mox ut receperunt
 statum,
 Cuncta ediderunt hæc in horas
 luminis,
 Feras, volucres, arbores, ponti
 gregem.
 Homines quoque ipsos.
 De prima igitur rerum origine
 talia

num, Hesiiodum, & Græcorum plures Chaos
ab

talia sunt quæ accepimus. Quod si cui mira videatur illa vis terræ in producendis initio animantibus, adferunt ei rei ob iis quæ adhuc sunt argumenta. Nam in Thebaïde Ægypti, quo tempore maxime exundat Nilus, atque inde humectata tellure subito solis calor supervenit, atque ex eo multis in locis in facie terræ putredo facta est, gigni murium vim incredibilem. Cum ergo ex terra jam indurata & ære non jam illam primam servante temperiem modumque, tamen aliqua nascantur animalia, inde manifestum ajunt, rerum initio ex terra omnia edita esse genera animantium. Hic si addas Deum opificem, qui Mens dicitur Anaxagoræ, videbis multa cum Mose & Phœnicum traditione congruentia, permixtum cælum, & terram, motum æris, limum sive abyssum, lucem, deinde sidera, discessionem cœli, maris, terræ: deinde volucres, reptilia, pisces, aliaque postremo animantia, etiam hominem. Ex Ægyptiis hæc habet Macrobius Saturnalium VII, cap. 16. Si concedamus, ut ab adversa parte dictum est, hæc quæ sunt ex tempore aliquod sumpsisse principium, natura primum singula animalia perfecta formavit. Deinde perpetuam legem dedit, ut continuaretur procreatione successio: perfecta autem in exordio fieri potuisse testimonio sunt nunc quoque non pauca animantia quæ de terra & imbre per-

fecta nascuntur, ut in Ægypto mures, & aliis in locis ranæ serpentesque, & similia. Merito autem veteribus Græcorum Physicis Anaxagoram præfert Aristoteles Metaphysicorum I, cap. III, tanquam sobrium ebris, quod illi solam materiam spectassent, hic vero addidisset eam causam quæ ex proposito agit, quam Aristoteles naturam vocat. Anaxagoras feliciter Mentem, Deum Moses: ut & Plato, de quo vide Laërtium, ubi de Principiis ex sententia Platonis agit, & Apuleium de dogmatibus Platonis. Thales hoc primus docuerat ante Anaxagoram. Velleius apud Ciceronem primo de Natura Deorum. Thales enim Milesius, qui primus de talibus rebus quaesivit, aquam esse dixit initium rerum: Deum autem eam mentem quæ ex aqua cuncta fingeret. Ubi aquam intellige ἰδὺν, quæ terra Xenophani & aliis: neutrum male, si rectus intellectus adhibeatur.

4 Unde apud Linum] Ver-
su supra citato.

5 Hesiiodum] In Theogonia.
Ἡ τοι μὲν πρόπιστα χεῖρ γέ-
νετ', αὐτὰρ ἔπειτα
ταῖ δὴρύσερον, πάντων ἔδ-
ασφαλὲς αἰεὶ
Ἀθανάτων, οἱ ἔχουσι κέρη νε-
φέντεσσι. Ὀλύμπου,
ταῦτα τὰ ἔχοντα μυχῷ
χθονὸς δὴρυσθείης.
Ἡ δ' ἔρ' ὅς κ' ἀλλιστ' ἐσθ' αἰδα-
γάτοισι θεῶσι,

Δυ-

ab aliis ovi nomine significatum, & animantium, ac postremo hominis, & quidem ad divi-

Αυσιμελής, πάντων τε θεῶν
πάντων τ' ἀνθρώπων
Δάμναται ἐσθήθεα νόον ἐπι-
φρονα βελίω.

Ἐκ χάεσσι δ' Ἐρέβος τε μέ-
λαιναί τε Νύξ ἐγένοντο.

Νυκτὸς δ' αὖτ' Αἰθήρ τε ἐκ
μέγαρα ἐξεγένοντο,

Οὓς τέλει κωσαμένη, Ἐρέβῃ φι-
λότιπι μιγείσει.

*Principio natum chaos, hinc
prodit in auras*

*Larga sinu tellus, divum cer-
tissima sedes,*

*Sunna tenent qui templa ni-
ves tangentes Olympi.*

*Tartaraque obscuro terre con-
clusa recessu.*

*Inde etiam Divos inter pulcher-
rimus omnes*

*Curarum depulsor Amor, ho-
minumque Deumque*

*Sollertes animos & fortia pe-
ctora mulcens.*

*Hinc Erebum simul & Noctem
chaos edidit atram,*

*Aethera supremum genuit Nox
atra, diemque*

*Quos commissa Erebo grato con-
cepit Amore.*

Confer hæc cum Phœticiis quæ modo habuimus : videbis inde adumbrata. Vicinus scilicet Thebarum Bœotix, quas Cadmus Phœnix condidit, fuit Hesiodus. Ἐρέβῃ ἐστὶν Ἰϋ Μοῖσις, quem sequitur πῶξ & dies in hymnis, qui Orphei nomen præferunt.

Ἀρχαίς μὲν πρῶτα χάεσσι ἀμέ-
γαρτοι ἀνάγκη.

*Vim primum immensam chaëos,
qua rebus origo.*

In Argonauticis ejusdem no-
minis :

Πρῶτα μὲν ἀρχαίς χάεσσι με-
λειφάλον ὕμνον,

Ὡς ἐπαμειψο φύσεις ὡς τ' ἑ-
ρανὸς εἰς πέρας ἦλθε,

Τῆς τ' ἄβρυξέρης γένεσιν πυθῶ-
νά τε θαλάσσης,

Προσβύτατόν τε ἐκ αὐτοτιλῆ
πολύμηπν ἔρωτα.

Ὅσπερ τ' ἔσκεν ἅπαντα, δέ-
χευε δ' ἄλλον ἐπ' ἀλλε.

*Antiqui chaëos mellitum ante
omnia carmen,*

*Naturam ut mntarit, & ut sit
conditus ather,*

*Terraque latipatens, fundami-
naque æquoris alti,*

*Consilii que potem, quo nil prius
exstat, Amorem,*

*Discernens aliis aliud qui can-
ela creavit.*

Unde hæc sua summe Apollo-
nius, in ejusdem argumenti li-
bro :

Ἦειδεν δ' ὡς γὰρ ἐκ ἑρανὸς
ἦδ' ἐ θαλάσσης.

Τὸ πρὶν ἐπ' ἀλλήκοισι μὲν συν-
αφρότα μωρῶν,

Νεῖκεσσι ἐξ ἀλαστο δίκριδεν
ἀμυρὸς ἔκαστι.

*Namque canebat, uti tellus, cœ-
lumque, solumque*

*Mista aliis alia & communcem
nacta figuram,*

*Cœperunt cæca tandem discede-
re pœgna.*

Epicharmus Comicorum vetu-
stif-

divinam effigiem exstructio; & in animantia
cætera dominium homini datum: quæ pas-
sim apud plurimos scriptores, 6 ac postremo
apud

stissimus antiquam traditionem
referens:

Ἄλλ' ἀλέγεται ἄρ' ἄρ' χαῖ' πρῶ-
τον γενέσθαι θεῶν.

Sed Deos primum exstitisse fer-
tur ante omnes chaos.

Aristophanes in Avibus con-
servatus à Luciano in Philopa-
tride & Suida:

Χαῖ' ἡδ' ἐνὶ ζ' Ἐρέβος τε μέ-
λαν πρῶτον ἐ Τάρταρ' ἄ-
ρ' ἄρ'.

Γῆδ' ἔδ' αἴθρ', ἔδ' ἔρανος ἡδ'.
Ἐρέβος δ' ἐν ἀπειρασι κόλ-
ποις

Τί κ' ἢ πρῶτισον ἠεὶ ἠέμιον
Νύξ ἢ μελανόπτερος αἶον.

Ἐξ ἧ ἀπειρολαβύαις ὠραις ἔ-
πλασεν Ἐρεβος ὁ ποσεινός.

Στέλξαν γὰρ πρὸ πύργου χρυ-
σαῖν, εἰκὰς ἀνομιώδεις θί-
ναις.

Οὐτ' ἔδ' ἡ χαῖ' πλεόων μίχθεις
νυχίω, καὶ Τάρταρον ἄρ' ἄρ'.

Ἐνεπέυσεν γὰρ ἡμέτερον, ἐ
πρῶτον ἀνήγαγ' εἰς φῶς.

Πρότερον δ' ἐν ἡδ' ἡδ' ἀγα-
νάτων πρὶν Ἐρεβος συνήμξεν
ἀπαντα.

Συμμιγνυμένων δ' ἑτέρων ἑ-
τέρους γὰρ ἔρανος αἰκλα-
νός τε

Καὶ γῆ, πάντων τε θεῶν μακρό-
ρων γὰρ ἄφθιτον.

Chaos & nox primum erat at-
que Erebus nigricans &
Tartarus ingens:

Nec humus, nec cælum erat aut
aër, tunc cœn vi flaminis
ovum

Gremium super infinitum Ere-
bi peperit Nox decolor alis:

Ex quo bonus inde emerfit A-
mor circumvolventibus horis,

Radians tergo aureolis pennis,
par magni turbinis aura:

Qui deinde volans mistusque
chaos, stabat qua Tartarus,
atro,

Nostrum genus edit & in dias
producit luminis oras.

Neque enim Divum genus ante
fuit quam junxit cuncta Cu-
pido:

Simulatque hæc sunt aliis com-
mista alia, æther prodit &
aquor,

Et terra, beatorumque Deum
genus immortale.

Cuivis vel leviter inspicienti
apparet sumpta hæc è traditio-
ne Phœnicum, quibuscum ven-
tus Atticæ incolis, Jonum an-
tiquissimis, commercium. De
Erebo jam diximus. Tartarus
est ἑρέβος, ἄεθρον. Amor
ex voce ἄφθιτον, ut supra in-
dicatum est: quo & illud Par-
menidis pertinet:

Ἠεθρῖτον ἄρ' Ἐρεβος θεῶν μη-
τίσσιτο πάντων.

Omnibus ex divis primogeno per-
fecit Amorem.

Et Simmiae Rhodii carmen ala-
rum figuram præferens.

6 Ac postremo apud Ovidium,
qui ex Græcis ista transcripsit.]
Locus est in promptu, primo
Metamorphosæon. Dignus ta-
men qui & hic legatur, quod
præ-

apud Ovidium, qui ex Græcis ista tran-
scripsit,

præcipua eorum quæ in Mose,
verbis ad Mosem proxime acce-
dentibus, enunciet, multum-
que iis quæ jam diximus, af-
ferat lucis, & ab iis viciffim
accipiat.

*Ante mare & terras, & quod
tegit omnia, cælum,*

*Unus erat toto natura vultus
in orbe,*

*Quem dicere chaos, rudis, in-
digestaque moles,*

*Nec quicquam nisi pondus in-
ers, congestaque eodem*

*Non bene iunctarum discordia
femina rerum.*

*Nullus adhuc mundo præcebat
lumina Titan,*

*Nec nova crescendo reparabat
cornua Phæbe.*

*Nec circumfuso pendeat in aë-
re tellus*

*Ponderibus librata suis: nec
brachia longo*

*Margine terrarum porrexit
Amphitrite.*

*Quaque erat & tellus, illic &
pontus & aër.*

*Sic erat instabilis tellus, inna-
bilis unda,*

*Lucis egens aer: nulli sua for-
ma manebat;*

*Obstabatque aliis aliud: quia
corpore in uno*

*Frigida pugnabant calidis, hu-
mentia siccis,*

*Mollia cum duris, sine pondere
habentia pondus.*

*Hanc Deus & melior litem na-
tura diremit.*

*Nam cælo terras, & terris ab-
scidit undas:*

Et liquidum spisso secrevit ab

aëre cælum.

*Quæ postquam evoluit, cæoque
exemit acervo,*

*Dissociata locis concordî pace
ligavit.*

*Ignæ convexi vis & sine poh-
dere cæli*

*Emicuit, summaque locum sibi
legit in arce.*

*Proximus est aër illi levitate,
locoque.*

*Densior his tellus, elementaque
grandia traxit,*

*Et pressa est gravitate sui: cir-
cumfluus humor,*

*Ultima possedit, solidumque
coërcuit orbem.*

*Sic ubi dispositam, quisquis fuit
ille Deorum,*

*Congeriem secuit, sectamque in
membra rededit,*

*Principio terram, ne non aqua-
lis ab omni*

*Parte foret, magni speciem glo-
meravit in orbis.*

*Tum freta diffudit, rapidisque
tumescere ventis*

*Iussit, & ambita circumdare
littora terre.*

*Addidit & fontes, & stagna
immensa, lacusque,*

*Fluminaque obliquis cinxit de-
clivia ripis,*

*Quæ diversa locis partim sor-
bentur ab ipsa,*

*In mare perveniunt partim,
campoque recepta*

*Liberioris aqua, pro ripis lit-
tora pulsan.*

*Iussit & extendi campos, sub-
sidere valles,*

*Fronde tegi silvas, lapidosos
surgere montes.*

Ut-

scripsit, invenias. Verbo Dei facta omnia,
7 etiam

Utque dña dextra cœlum, toti-
demque sinistra
Parte secant zonæ, quinta est
ardentior illis :
Sic onus inclusum numero di-
stinxit eodem
Cura Dei, totidemque plagæ tel-
lure premuntur.
Quarum quæ media est, non est
habitabilis æstu ;
Nix tegit alta duas totidem
inter utramque locavit,
Temperiemque dedit, mista cum
frigore flamma.
Imminet his ær, qui quanto est
ponderè terra,
Pondere aquæ levior, tanto est
onerosior igne.
Illic & nebulas, illic consistere
nubes
Fussit, & humanas motura to-
nitrua mentes,
Et cum fulminibus facientes
frigora ventos.
His quoque non passim mundi
fabricator habendum
Aëra permisit. Vix nunc obsi-
stitur illis,
Cum sua quisque regat diverso
flamina tractu,
Quin lanient mundum : tanta
est discordia fratrum.
Eurus ad Auroram, Nabathæ-
que regna recessit,
Persidaque, & radiis juga sub-
dita matutinis.
Vesper, & occiduo quæ littora
sole tepescunt,
Proxima sunt Zephyro Scy-
thiam septemque triones
Horriser invasit Boreas : con-
traria tellus

Nubibus assiduus, pluvioque ma-
descit ab Austro.
Hæc super imposuit liquidum
& gravitate carentem
Æthra, nec quicquam terre-
ne facis habentem.
Vix ita limitibus discreverat
omnia certis,
Cum, quæ pressa diu massa la-
tuere sub ipsa,
Sidera cœperunt toto effervesce-
re cœlo.
Neu regio foret ulla suis ani-
malibus orba :
Astra tenent cœleste solum, for-
maque Deorum :
Cesserunt nitidis habitanda pis-
cibus undæ :
Terra feras cepit, volucres agi-
tabilis ær.
Sanctius his animal mentisque
capacius unum
Deerat adhuc, & quod domi-
nari in cœtera posset.
Natus homo est : sive hunc di-
vino semine fecit
Ille opifex rerum, mundi melio-
ris origo,
Sive recens tellus seductaque
nuper ab alto
Æthere, cognati retinebat se-
mina cœli :
Quam satus Japeto, mixtæ
fluvialibus undis,
Finxit in effigiem moderantum
cuncta Deorum.
Primum cum spectent anima-
lia cœtera terram,
Os homini sublime dedit, cœ-
lumque videre
Fussit, & erectos ad sidera tol-
lere vultus.

Vides hic hominis in cuncta
C hæc

7 etiam Epicharmo & Platonice proditur, & ante eos Scriptori antiquissimo, non illorum hymnorum, quos nos sub eo nomine habemus;

hæc inferiora dominatum: vides factum eum ad Dei aut cœlitum imaginem. Euryfus Pythagoreus libro de fortuna: Τὸ σῆμν' τοῖς λοιποῖς ὁμοίον, οἷα γέρονός ἐκ τὰς αὐτῆς ὑλάς ὑπὸ τεχνίτῃ ἢ εἰργασμένον λώσῃ· ὅς ἐτεχνίτθυσεν αὐτὸν ἀρχῆ· τύπῳ χρωμένον ἐαυτῷ. Hominem corpore similem reliquis, quippe ex eadem constantem materia: sed ab optimo effectum artificis, qui in eo faciendō semetipsum habuit exemplar. Ubi σῆμν' est corpus ut Sapientie IX. 15. 2 Cor. V. 1. & 4. Adde quod Horatius animam vocat,

————— Divina particulam
auræ.

Virgilius; *Etherium sensum.*
Juvenalis vero Satyra xv.

————— atque adeo venerabile soli

Sortiti ingenium, divinorumque capaces,

Atque exercendis capiendisque artibus apti,

Sensum à cœlesti demissum traximus arce,

Cujus egent prona & terram spectantia, Mundi

Principio indubfit communis conditor illis

Tantum animas, nobis animum quoque.

Adde egregia ad hanc rem Platonis Alcibiade & Phædone. Cicero de Natura Deorum II. Nam cum ceteras animantes ab-

jecisset ad pastum, solum hominem erexit, ad cœlique quasi cognationis & domicilii pristini conspectum excitavit. Sallustius initio belli Catilinarii: Omnes homines qui sese student præstare ceteris animalibus, summa operi decet, ne vitam silentio transeant, veluti pecora, qua natura prona atque ventri obedientia finxit. Plinius libro II, cap. 26. Hipparchus nunquam satis laudatur, ut quo nemo magis approbaverit cognationem cum homine siderum, animasque nostras partem esse cœli.

7 Etiam Epicharmo.]

Ὁ δὲ γ' τ' ἀνθρώπου λόγ' πέφυκ' ἀπὸ τοῦ Θεοῦ λόγ'.

Et Dei à ratione ratio nascitur mortalium.

Et Platonice.] Amelius Platonice: καὶ εἶπ' ἀρα λῶ ὁ λόγ' καὶ ὃν αἰεὶ ὄντα τὰ γενόμενα, ὡς ἀν καὶ Ἡρακλείτ' ἀξιώσει, ἐν ἧ δὲ ἀν ὁ βάρβαρ' ἀξιοῖ, ἐν τῇ τ' ἀρχῆς τάξῃ τε ἐὰν ταξία καθεστηκότα πρὸς Θεὸν εἶναι, δι' ἧ πρὸς ἀπλῶς γυγνῆσθαι, ἐν ᾧ τὸ γενόμενον καὶ ὃν πεφυκέναι. Hac itaque illa ratio per quam semper sunt que sunt facta, quomodo & Heraclitus censuit: eadem profecto quam barbarus ille indicat, in primo rerum conditu, imo & in incondito statu Deo adstitisse, per quem omnia omnino facta, in quo id quod sit animal esse suum haberet. Barbarus quem dicit,

mus; 8 sed eorum carminum, quæ vetustas, Orphica appellavit, non quod Orphei essent, sed quod ab eo tradita continerent. Solem non esse lucem primigeniam, sed lucis receptaculum, δόχημα ἢ ὄχημα ἔκ πυρὸς, ut veterum Christiano-

dicat, est Joannes Evangelista, cujus temporibus serior aliquanto Amelius. Verba ejus servavit nobis Eusebius Præparationis lib. xi. cap. 19. & Cyrillus lib. viii, contra Julianum. Meminit ejusdem Ameliani loci & Augustinus libro x. c. 29. de Civitate Dei, & Confessionum libro viii. Tertullianus adversus Gentes: *Apud vestros quoque sapientes λόγον, id est, sermonem atque rationem constat artificem videri universitatis.* Hanc enim Zeno determinat facilitatorem qui cuncta dispositione formaverit. Locus Zenonis erat libro πρὸς ἑσίας, ubi τὸ ποιῶν, causam effectricem, vocabat λόγον, quem secuti Cleanthes, Chrysippus, Archedemus, Posidonius, docente Laërtio in Zenone. Seneca rationem facientem vocat epistola lxxv. Chalcidius ad Timæum: *Et ratio Dei Deus est humanis rebus consulens, quæ causa est hominibus bene beateque vivendi, si non concessum sibi munus a summo Deo negligent.* Idem de Mose alio loco: *Aperite judicans, præeunte divina sapientia, caelam terramque factam, tandemque sapientiam divinam esse universitatis primordium.*

8 *Eorum carminum quæ vetustas Orphica appellavit.] Verfus sunt hi:*

Αὐδῶ ὀρίζω σε πατρός τιῶ
φθέρξατο περίτην,
Ἡνίκα κόσμον ἅπαντα ἐκίς σῆ-
ρίζωλο βυκαῖς.

Illa mihi testis vox sit quæ prima parenti

*Edita, cum totum fundavit jus-
sibus orbem.*

Exstant in admonitione ad Græcos inter opera Justini, & hi:

Φθέρξαμα οἷς θέμις ἐστὶ, θύ-
ρας γ' ὅππ' ἑαθε βεβηλοῖς

Πᾶσιν ὁμῶ. σὺ δ' ἄκουε φασ-
σάρη ἐκτρονέ μνήης.

Μυστὰ ἐξέρπειω γδ' ἀληθέα· μη-
δὲ δὲ τὰ πρὶν

Ἐν σῆθεσσ' φαίνετα φίλης αἰ-
ῶν αἰμέρση.

Εἰς ᾗ λόγον θεῖον βλέψας τῆ-
τω ποροσίδρβυε

Ἰ' θύγαν κρεδίνε νασεθὸν κύτ
δ' δ' ὅππ' ἑαυε

Ἀ' τραπτῆ· μᾶνον δ' ἰσόρα
κόσμοιο ἀνακτα,

Εἰς ἐς' αὐτοτελής· ἰνὸς ἔκτρονα
παῖντα τέτυκ'.

Ἐν δ' αὐτοῖς αὐτὸς πωενίασ'.

Ἐδ' πς αὐτόγ
Εἰσορῆα θνητῶν· αὐτὸς δέγε
πάντας ὀρεῖ'.

*Quis fas est audire canam,
procul ite profani,*

itianorum quidam loquitur, ⁹ agnovit & Empedocles: ¹⁰ supra astrorum loca divinum esse domicilium Aratus ¹¹ & Catullus: in eo lucem

*Ite foras; tibi sed Lunæ Muses
 nec nepoti,
 Vera tibi pandam, ne qua prius
 insita menti
 Hærescunt dulcis spoliem te minere
 vitæ,
 Divinam spectans rationem petus
 ad illam
 Dirige, & ima animi semper
 præcordia; recta
 Nec deserte via fictorem conspice
 mundi:
 Unus is æternus. suntque omnia
 facta per unum.
 Ipse agit totam præsentis numine
 molem,
 Mortalis quem nemo videt, videt
 unicus omnes.*

Exstant in admonitione ad Græcos, item in libro de Monarchia in operibus Justinii Martyris, in Clementis Alexandrini libro Strom. v. in Eusebio lib. xiiii Præparationis Euangelicæ ex Aristobulo.

⁹ Agnovit & Empedocles.] De quo Laërtius, τὸ ἥλιόν φησι πῦρὸς ἀθροισμα μέγα. Solem dicebat magnum esse acervum ignis. Is qui Placita scripsit Philosophorum quæ sunt in operibus Plutarchi lib. 11. cap. 6. Ἐμπεδοκλῆς τὸ μὲν αἰθέρα πρῶτον διακεκρίσθαι, δεύτερον δὲ τὸ πῦρ, ἐστὶ δὲ τὴν γῆν, ἐξ ἧσαν ἀεροφωσφορικῶν τῆν ῥύμη τὸ περὶ τοῦ αἵθρος, ἀναβλύσαι τὸ ὕδωρ ἐξ ἧν ἰσομεθῆναι τὸ αἶερα ἕνεκα τὸν μὲν ἕρπον ἐκ τῆν αἰθέρος, τὸν δὲ ἥλιον ἐκ πῦρος. Empedocles

primum omnium secretum agebat æthera, deinde ignem, post terram, qua confusa impetu ipso agitationis, ebullisse inde aquam: ex hac exhalasse aërem: cælum autem ex æthere natum: solem ex igne. Et cap. xx, Empedocles δύο ἡλίους, τὸν μὲν ἀρχέτυπον, τὸν δὲ φαινόμενον. Duos soles, alterum originalem, alterum eum qui apparcat. Philolaus vero, ut ibidem legimus, dixit Solem ὑλοειδῆ, δεχόμενον μὲν τὸ ἐκ τῆν κόσμου πῦρος τὴν ἀνταύγειαν, διηδύντα δὲ πρὸς ἡμᾶς τὸ φῶς, vitree nature, qui ignis ejus qui in mundo est, repercussum in se splendorem recipiat, lumen autem ad nos desillet. Anaxagoras, Democritus, Metrodotus, solem massam quandam ignitam dicebant: ut ibidem dicitur. Et has sententias esse antiquissimas ostendit Democritus, narrante Laërtio.

¹⁰ Supra astrorum loca divinum esse domicilium.] Aratus.

Οἶον γὰρ κἀκείνο θεῶν ἕωδὸ ποσὶ φορεῖται
 Λείψανον Ἐριδανοῖο ποταμοῖο
 κλαύσε ποταμοῖο.

Quantus & ille vides subter vestigia divum

Se ferat Eridani gurges, lacrymabilis annis.

¹¹ Et Catullus.] Coma Berenices apud Callimachi interpretem Catullum sic loquens inducitur:

Sed

cem perpetuam Homerus. Antiquissimum rerum esse Deum, quippe non genitum; pulcherrimum mundum, quippe Dei opes, tenebras luce priores ¹² ex veteri disciplina docuit Thales; quorum postremum ¹³ etiam apud Orphicos ¹⁴ & Hesiodum est, atque inde ¹⁵ antiqui moris retinentissimæ gentes tempora per noctes numerabant. ¹⁶ A suprema mente ordinata omnia, Anaxagoras; ¹⁷ sidera à Deo

Sed quanquam me nocte premunt vestigia divum.

12 *Ex veteri disciplina docuit Thales.*] Testis Diogenes Laërtius. Fuit autem Thales Phœnix origine, testibus Herodoto & Leandro.

13 *Etiam apud Orphicos.*] Hymno noctis.

Νύκτα θεῶν γενέτειραν αἰετομοῦσα, ἠδὲ καὶ ἀνδρῶν.

Noctem concebro genitricem hominumque Deumque.

14 *Et Hesiodum.*] Cujus hac de re versus supra posuimus.

15 *Antiqui moris retinentissime gentes.*] Οἱ Νομάδες τῆς Λιβύων εἰς ἡμέρας, ἀλλὰ τῆς νυκτὸς, αὐτῶν ἀριθμοῖσι τὸν χρόνον. *Numida in Libya non ex diebus, sed ex noctibus tempora sua computant,* ait Nicolaus Damascenus. De Germanis Tacitus *Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant; sic constituunt: sic condicunt: nox ducere diem videtur.* Vide Speculum Saxonicum lib. 1. art. 3. 67. & alibi, & doctissimum Lindebrogium ad Vocem Noctis, in Vocabulario ad le-

ges Germanicas. Servant hunc morem etiam nunc vicinæ gentes Bohemi & Poloni: olim & Galli. Cæsar Libro vi belli Gallici: *Spatia omnis temporis non numero dierum, sed noctium finiunt.* De Druidibus Plinius libro xvi historiarum Naturalis, capite ultimo. *Luna, quæ principia mensium annorumque his facit.* De Hebræis nota res. Athenienses addit Gellius Libro III, cap. 2. Phœnicum hæc quoque in re discipulos.

16 *A suprema mente ordinata omnia, Anaxagoras.*] Verba ejus posuimus supra, quæ habes apud Laërtium, Scriptorem de Placitis Philosophorum, & alios. Etiam Timonis de ejus sententia versus supra habes.

17 *Sidera à Deo facta, Aratus.*] Phænomenon initio:

Ἐκ Διὸς ἀρχάμεθε: τὸν εὐδίο-
ποτ' ἀνδρες ἐώμεθε

Ἀρρητον: μετὰ δὲ Διὸς πᾶσαι
μεθ' ἀγαθῶν,

Πᾶσαι δὲ ἀνθρώπων ἀγοραῖ.
μεσὴ δ' οὐρανῶν,

Deo facta Aratus; 18 Spiritu Dei infusam rebus

Καὶ λιμένες πάντη δὲ Διὸς κει-
 χρομένω πάντες,
 Τὸ γὰρ ἐ γῆθεν ἐσμέν' ὁδὸν ἡ-
 πιθεὶ ἀνθρώποισι
 Δεξιῶν σημαίνῃ, λαὸς δ' ὅπῃ
 ἔρπον ἔγερψ.
 Μιμνήσκων βίοτοις λέγῃ δ'
 ὅτε βῶλθεν ἀείσει.
 Βασί τε ἐ μέγιστος λέγῃ δ'
 ἔτε δεξιὸς ὦρα
 Καὶ φυτὰ γροσσοῖ ἐ σπέρματα
 πάντα βαλεῖται.
 Αὐτὸς γὰρ τὰ γένημα' ἐ ἔρα-
 νοῦ ἐσῆμεξεν,
 Ἄσρα διακρυνας ἐσκέφατο
 δ' εἰς ἐμαυτὸν
 Ἄσρας, οἱ κε μέγιστα τετυ-
 γμένα σημαίνουσι
 Ἀνδράσιν ὠραῶν, ὅρ' ἔμπροσθε
 πάντα φύονται.
 Τῶ μιν αἰεὶ προῦτον τε καὶ ὕστε-
 τον ἰλασκονταί.
 Κύρε πάτερ, μέγα θαῦμα,
 μέγ' ἀνθρώποισιν ὄνειρα.
 Quæ nos olim sic vertimus;
 Ab Fove Musarum primordia:
 semper in ore
 Plurimus ille hominum est, qui
 compita numine magno,
 Conciliumque virum complet,
 pelagusque profundum,
 Et pelagi portus. fruimur Fo-
 ve & utimur omnes.
 Nos genus illius: nobis ille o-
 mine leto
 Dæmona præsignat, populum-
 que laboribus tractat,
 Consulat ut vitæ: quando sit
 terra ligoni
 Aptior aut bubus monet, &
 quo tempore par sit
 Aut serene, aut septas limphis
 adspargere plantas,

Ipse etiam in magno defixit si-
 dera mundo
 Ordine quaque suo, atque in
 totum providus annuum
 Astra dedit, quæ nos moneant,
 qua qualibet hora
 Apti regi, certa nascantur ut
 omnia lege.
 Idem ergo primus placatur &
 ultimus idem.
 Magne pater, magnum mortali-
 bus incrementum.
 Jovem hic intelligendum Deum
 verum Mundi opificem & res-
 docet & Paulus Apostolus in
 Actis xvii, 28. Ovidius sua
 Phænomena his versibus termi-
 navit, ut ex Lactantio disci-
 mus:
 Tot numero, talique Deus si-
 mulacra figura
 Imposuit celo, perque atra
 sparsa tenebras
 Clara pruinosæ jussit dare lu-
 mina nocti.
 Chalcidius, ad Timæum: Cui
 quidem rei Hebræorum quoque
 sententia concinit, qui perhi-
 bent exornatorem mundi Deum,
 mandasse provinciam, Soli qui-
 dem, ut diem regeret, Lune ve-
 ro ut noctem tueretur: cæteras
 quoque stellas disposuisse, tan-
 quam temporum limites anno-
 rumque signa, indicia quoque
 futurorum proventuum.
 18 Spiritu Dei infusam re-
 bus vitam post Græcos Virgilius.]
 In sexto Æneidos, quem Ser-
 vius ait ex plurimis veterum
 scriptis fabricatum:
 Principio cælum & terras cam-
 posque liquentes,

bus vitam, post Græcos Virgilius; ¹⁹ hominem ex luto formatum Hesiodus, ²⁰ Homerus,

Lucentemque globum Lunæ, Titanique astra
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet:
Inde hominum pecudumque genus, vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.
Igneus est illis vigor & celestis origo

Seminibus.

Explicandis his illa serviant ejuſdem Georgicon iv.

His quidam signis atque hæc exempla secuti

Esse apibus partem divina mentis & haustus

Atherios dixere: Deum namque ire per omnes

Terrasque tractusque maris, cælumque profundum.

Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,

Quemque sibi tenuis nascentem arcescere vitas.

¹⁹ Hominem ex luto formatum Hesiodus.] Operibus ac diebus:

Ἡ φῶσιν δὲ ἐλέγχεσθε ἀεικλυτὸν, ὅτι τὰ χεῖρα

τῶν ὕδωρ φύρειν, ἐπὶ δὲ ἀνθρώπων δάμνην αὐδῶν.

Mulciberumque moras jubet omnes solvere, & undas

Commiscere solo, atque humanam imponere vocem.

²⁰ Homerus.] Iliados H.

Ἀλλ' ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ & γαῖα γένησθε.

At vos in tellurem omnes abcaetis & undam.

Redeunt enim omnia eo unde venerunt. Euripides Hypsipyle, ut nos docet Stobæus titulo: Eventus rerum fortiter ferendos;

--- κατὰ δὲ ἀχθὸν ὁ βροτοῖς

Εἰς γῆν φέροντες γῆν' ἀναγκάτως δὲ ἔχθ

βίον ἀπέριζεν, ὡς κέρπριμον εἶχον.

Quæ Cicero ita vertit Tusculanarum tertio:

Quæ generi humano angorem nequicquam adferunt,

Reddenda est terra: tum vita omnibus

Metenda, ut fruges, sic jubet necessitas.

Idem Euripides Supplicibus:

Ἐδούτ' ἤδη γῆν καλυφθῆναι νεκρῶν.

Ὅθεν δὲ ἔρχεσθαι εἰς τὸ σῶμα ἀφίκετο,

Ἐνταῦθα δ' ἐπέλαθε, πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα,

τὸ σῶμα δὲ εἰς γῆν ἐπιγῆ κικλήμεθα

Ἡμέτερον αὐτὸ πλὴν ἐτοιμῆσαι βίον

Καί περ τὰ τὴν ἀπέψασαν αὐτὸ δεῖ λαβεῖν.

Jam sistite terræ mortuos gremio tegi:

Res unde quæque sumpserat primordium,

Eo recipitur. Spiritus cælo redit,

Corpusque terræ: jure nec enim mancipi,

rus, ²¹ Callimachus; denique unum esse summum Deum, rerum omnium causam, consensu gentium traditum asseverat ²² Maximus Tyrius. Et intra septem dies peracti operis memoria servata non apud Græcos tantum & Italos honore dici septimi, quod ²³ ex Josepho,

Sed brevis ad ævi tempus utendum datur,

Mox Terra repetit ipsa quod nuper triverat.

Quæ vide quam pulchre conveniant cum Mose, Gen. iii. 19. & Solomone Eccl. xii. 7.

²¹ Callimachus.] Cui in Scæzonte homo *πῆλός ὁ Προμηθεύς*, lutum Prometheum. Hujus luti mentio & apud Juvenalem & apud Martialem. Adde Cenforini locum: *Democrito vero Abderitæ ex aqua limoque primum visum est homines procreatos. Nec longe secus Epicurus.*

²² Maximus Tyrius.] Dissertatione 1: *ἐν τῷ σάτω δὴ πολέμῳ & σάσῃ & διαφωνίᾳ, ἕνα ἴδιον ἀνὲν πάσῃ γῆ ὁμόφωνον νόμον & λόγον, ὅτι θεὸς εἷς πάντων βασιλεὺς & πατὴρ, & θεὸς πολλοὶ, θεὸς παῖδες, συναρχόντες θεῶ. ταῦτα ὁ Ἕλλησ λέγει, & ὁ βάρβαρος λέγει, & ὁ ἑπείρος & ὁ θελάτις, & ὁ σκωτὸς & ὁ ἀσσοῦ. In tanta pugna ac discordia & discrepantia, unam videas per terras omnes legem famamque consentientem, Deum esse unum rerum universarum & regem & patrem, multos præterea Deos, Dei filios, administrationis participes. Hæc*

& Græcus dicit, & dicit barbarus, dicit in continentibus terris, dicit qui in oris maritimis habitat, & sapiens & sapientia destitutus. Adde his loca quæ attulimus libro ii de Jure Belli ac Pacis, cap. xx. §. 45. & illud Antisthenis relatum à Cicerone primo de Natura Deorum: Populares Deos multos, naturalem unum esse. Addit Laëtantius lib. i. cap. 5. ex eodem Antisthene Summæ totius artificem. Sophocles:

Εἷς ταῖς ἀληθείαισιν εἷς ἐστὶν θεὸς

Ὁς ἕκαστόν τ' ἐτόξε & γαῖαν μακρὰν

Πόντε τε χαρὰν οἶδμα κἀνέμων βίας.

Unus profecto est, unus est tantum Deus,

Cæli solique machinam qui condidit,

Vadumque ponti cerulum & vim spiritus.

Adde Varronis locum, qui apud Augustinum de Civitate Dei libro iv. cap. 31.

²³ Ex Josepho.] Adversus Appionem ii circa finem, nullam esse ait urbem Græcam, nullam barbaram, ἔνθα μὴ τὸ τ' ἐβ' ἀμφίδος, ἢν ἀργυροῦ ἡμεῖς, τὸ ἐθ' & διαπεροίτηκόν, quam non

pho, ²⁴ Philone, ²⁵ Tibullo, ²⁶ Clemente Alexandrino, & ²⁷ Luciano discimus, (nam de Hebræis notissimum est,) sed & ²⁸ apud Celtas & Indos, quibus omnibus per hebdomadas digesta tempora: quod nos docent ²⁹ Philostratus, ³⁰ Dion Cassius, Justinus Martyr, ³¹ & vetustissima dierum nomina. Primam hominis vitam ³² cum simplicitate fuis-

non pervaserit mos septimæ diei qua Judæi feriantur.

²⁴ *Philone.*] De die septima: Ἐορτὴ ἡδὲ μιᾶς πόλεως, ἢ χώρας ἐστίν, ἀλλὰ ἢ παντός. *Est enim festus dies non uni urbi, aut regioni, sed universo.*

²⁵ *Tibullo.*]

Cultaque Judæo septima sacra viro.

Loquitur autem de iis feriis quas & Romanæ mulieres observabant.

²⁶ *Clemente Alexandrino.*]

Qui Strom. v. ex Hesiodo adfert ἡ ἑβδομὴ ἡμέρα ἡμῶν, *lux septima sancta*, & similia ex Homero & Callimacho. Adde quæ ex Aristobulo adfert Eusebius libro XIII. cap. 12. Theophilus Antiochenus libro II ad Autolyum. Περὶ τῆς ἑβδομῆς ἡμέρας ὡς πάντες ἀνθρώποι ἠοροῦσιν. *De septima die quam omnes homines celebrant.* Suetonius Tiberio XXXII. *Diogenes grammaticus disputare sabbatis Rhodi solitus.*

²⁷ *Luciana.*] Qui pueros luisse diebus septimis nos docet in Paralogista.

²⁸ *Apud Celtas.*] Ostendunt antiquissima etiam apud Celticas gentes, id est, Germanos, Gallos, Britannos dierum nomina. Idem de Slavis docet nos Helmoldus lib. I. cap. 84.

²⁹ *Philostratus.*] Libro III. cap. 13. ubi de Indis.

³⁰ *Dion Cassius.*] Lib. XXXIII. Τὴν ἡμέραν τὴν τῆς Κίβης καλεῖσθαι. *Diem quam Saturni dicimus.* Addit ibidem morem per septenos dies tempora computandi ab Ægyptiis ad omne humanum genus manasse. Non autem recentem esse hunc morem, sed vetustissimum, docet nos Herodotus libro II. Adde de Romanis Isidorum lib. v. cap. 30. & 32.

³¹ *Et vetustissima dierum nomina.*] Vide oraculum & Orphei versus in Prolegomenis Scapigeri ad Emendationem Temporum.

³² *Cum simplicitate fuisse.*] Vide quæ in hanc rem produximus lib. II. cap. I. §. II. de Jure belli, & in notis ad eum locum.

fuisse, 33 & nudo corpore, docebant & Ægyptii; unde aurea Poëtarum ætas, 34 etiam Indis celebrata, ut apud Strabonem est. 35 Adami,

33 *Et nudo corpore docebant & Ægyptii.*] Quorum sententiam sic refert Diodorus Siculus libro 1. Τὸς ἐν πρώτοις ἢ ἀνθρώπων, μηδεὸς ἢ πρὸς βίον χρησίμων διημέρευε ἑπιότως διαίτην. γυμνὸς μὲν ἐδίη- ταν ὄντας, οἰκήσεως ἢ ἐπὶ πρὸς ἀήδεις, τρεφῆς δὲ ἡμέρας παν- τελῶς ἀνεγνωήτους. *Primos homines, cum nihil eorum quæ sunt ad vitam utilia repertum adhuc esset, vixisse durius: quippe nulla veste amictos, domicilii & ignis insuetos, mansuetioris videlicet rudes.* Plato in Politico: Θεὸς ἐνεμῆν αὐτοὺς ὄπισθεν, καὶ δάπερ νῦν ἀνθρώποι, ζῶν ὄν ἐτέρων δευτέρων, ἄλλα γλῆν φυλλώτερον αὐτῶν νομίζουσι. *Deus eos pascebat, custodisque eorum ipse erat, sicut nunc homines, divinius animal, pascent animantium sequiora.* Deinde Γυμνοὶ δὲ καὶ ἀσχεστοὶ θυρυλάωντες τὰ πολλὰ ἐνέμοντο. *Nudi autem & sine stragulis sub dio plerumque pascebant.* Dicæarchus Peripateticus citatus tum Porphyrio libro 4. de non esu animalium, tum, quoad fensum, Varroni de Re Rustica: Τὸς παλαιὸς ἐγγυὲς θεῶν γερονότας, βελτίστους τε ὄντας φύ- σις ἐπὶ ἄλλων ἐξηκότας βίον, ὡς χρυσῶν γλῆν νομίζουσι. *Primos illos Diisque proximos mortales, optimæ fuisse indolis, vitamque vixisse optimam, unde & auream hanc dici atatem.*

34 *Etiam Indis celebrata, ut apud Strabonem est.*] Libro xv. Calanum Indum loquentem inducit: Τὸ παλαιὸν πάντ' ἡμῶν ἀλοήτων & ἀλδύρων πλήρη, καὶ δάπερ ἐνὶ κόνεως καὶ κρήνας δὲ ἕρπον καὶ μὲν ὑδαλῶν, γαλακλῶν δὲ ἄλλων, & ὁμοίως, αἱ μὲν μέλιτος, αἱ δὲ οἴνου, πινῆς δὲ ἐλαίου. πρὸς πλησμονὴς δὲ οἱ ἀνθρώποι καὶ τρυφῆς εἰς ὕψιστον ἐξέπεσον. Ζῆδης δὲ μισήσας τῶν κατὰ τῆσιν, ἤρνησε πάντα, & διὰ τὸν καὶ βίον ἀπέδειξε. *Olim omnia ita plena erant farinae ex tritico & hordeo ut nunc pulvere. Fontes stuebant aqua nonnulli, lacte alii, rursum alii vino ac melle. Sed homines præ copia rerum ac deliciis ad contumeliam se transtulere: quem statum exofus Deus omnia ea abolevit, aliudque vitæ genus per laborem agenda instituit.*

35 *Adami, Evæ, arboris, serpentis historiam.*] In iis quæ Philo Biblius ex Sanchuniathone vertit, πρῶτον ἐστὶν ὄφης, αἰῶν ἐστὶν ἄνθρωπος, mortalium primi, repertores fructus arborum. Et in antiquissimis Græcorum mysteriis acclamatum εὐχά, simulque monstretus serpens. Meminere Hefychius, Clemens in Protreptico, Plutarchus Alexandro: Chalcidius ad Timæum: *Juxtaque Moysæa Deus vitæ primigenis interdixit, ne edulibus arborum, ex quibus notitia boni mali*

dami, Evæ, arboris, serpentis historiam apud Indos idololatræ suo tempore exstitisse ³⁶ notavit Maimonides, eademque apud Peguenses, & Calaminfamenfes paganos ejusdem Indiæ populos repertam, apud Brachmanas Adami quoque nomen, apud Siamenses ab orbe condito ³⁷ ad sex annorum millia putari, ³⁸ nostri quoque sæculi testes perhibent. Eorum, qui primos homines secuti sunt, vitam ad mille ferme annos durasse, ³⁹ Berofus in Chaldaïcis, Manethos in Ægyptiacis, Hiromus in Phœnicicis, Hestius, Hecateus, Hellanicus in Græcis prodiderunt: & inter poëtas Hesiodus: quod eo minus in-

cre-

malique animis eorum obreperet, vescerentur. Idem alio loco: Quibus Hebræi concinunt, cum dicunt homini quidem à Deo datam esse animam ex inspiratione cœlesti, quam rationem atque animam rationalem appellant: mutis vero & agrestibus ex silva, rationis expertem, jussu Dei vivis animantibus & bestis terræ gremio profusis: quorum in numero fuerit etiam illa serpens, quæ primitias generis humani malis suasionibus illaqueaverit.

³⁶ Notavit Maimonides.] Ductoris dubitantium parte III. cap. 29.

³⁷ Ad sex annorum millia putari.] Cum hoc numero bene convenit, quod ex Porphyrio tradidit Simplicius commentario XVI, in librum II

de Cœlo, Observationes quas Babylone collectas ad Aristotelem misit Callisthenes, fuisse ad illa tempora annorum CIO IO CCCCIII. id enim à diluvii tempore non multum abit.

³⁸ Nostri quoque sæculi testes perhibent.] Vide inter alios Ferdinandum Mendesium de Pinto.

³⁹ Berofus in Chaldaïcis, Manethos in Ægyptiacis: Hieronymus in Phœnicicis, Hestius, Hecateus, Hellanicus in Græcis prodiderunt.] Omnes hos scriptores, suo adhuc tempore manentibus libris, testes citat Josephus Antiquæ historiæ lib. 1. cap. 4. ac præter hos Acusilaum, Ephorum, Nicolaum Damascenum. Arcadas ad CCC annos vivere solitos notat ad VIII Æneïdos Servius.

credibile, quando & ⁴⁰ majora multo olim fuisse hominum corpora nudatis sepulchris compertum, plurimarum gentium historiæ prodiderunt, ac nominatim Græcorum ⁴¹ Pausanias, & ⁴² Philostratus, Romanorum ⁴³ Plinius. Sicut & visa divinitus obtigisse homini-

⁴⁰ *Majora olim multo fuisse hominum corpora.*] Josephus Antiquæ historiæ Lib. v. cap. 2. Ἐπελίπυτο δὲ τῶν γιγάντων ἐπὶ γῆσιν, οἱ διὰ σωματίων μεγάλων ἔμμορφας ἔδεν τοῖς ἀλλοῖς ἀνθρώποις παραπλησίας παραδόντων ἦσαν θεάματα, καὶ δεινὸν ἄκρομα δεικνύται δ' ἐπὶ τῶν ὄστων ὅσα, μηδὲν τοῖς ὑπὸ πίσιν ἐρχομένοις ἰσχυρότα. Restabat etiam tum gigantum genus, qui ob corporis magnitudinem ac figuras multum aliis hominum dispares, stupendum erant spectaculum, & fama terribilis: monstrantur in hunc diem eorum ossa, fidem omnem vulgi excedentia. Gabinius in Mauritaniæ descriptione diebat à Sertorio reperta Antæi ossa, quorum compagem fuisse cubitorum sexaginta. Phlegon Trallianus Mirabilium cap. ix. meminit effossi capitis Idæ, quod triplæ esset ad solitum modum quantitatis. Addit idem in Dalmatia reperta corpora multa, quorum ulnæ xvi ulnas excederent. Narrat idem ex Theopompo, in Bosphoro Cimmerico repertam ossium humanorum compagem longam xxiv cubitos. Eiusdem Phlegontis

extat libellus de Longævis, dignus sane lectu.

⁴¹ *Pausanias.*] Is in Laconicis meminit ossium humanorum, sed insolitæ magnitudinis, quæ in Templo Æsculapii ad Afopum urbem ostendebantur & in Eliacorum priore, ossis è mari educti, quod olim Pisæ custoditum, Pelopisque creditum fuerat.

⁴² *Philostratus.*] In Heroicorum initio multa ait gigantea corpora in Pallene detegi per imbres aut terræ motus.

⁴³ *Plinius.*] Libro vii. cap. 16: In Creta terræ motu rupto monte inventum est corpus stans, quod alii Orionis, alii Eëtionis fuisse tradunt. Orestis corpus Oraculi jussu refossam septem cubitorum fuisse monumentis traditur. Jam vero ante annos prope mille vates ille Homerus non cessavit minora corpora mortalium, quam prisca conqueri. Solinus cap. i. Quis enim non ex isto minor parentibus suis nascitur? Præscorum autem testantur molem etiam Orestis supra, cujus ossa Olympiade quinquagesima & octava Tegea inventa à Spartanis oraculo monitis, discernimus

minibus, antequam frequentia & magnitudo delictorum Deum, ⁴⁴ & famulantes ei mentes, ab hominum familiari commercio quasi secluderent, ⁴⁵ post Græcos plurimos refert Catullus. Gigantum ferina vita, cujus Moses meminit, ubique ferme ⁴⁶ apud Græcos, & ⁴⁷ Latinos quosdam legitur. De diluvio notan-

impleffe longitudinem cubitorum septem. Scripta quoque quæ ex antiquitate memorias accersunt in fidem veri, hoc etiam receperunt, quod bello Cretico cum elata flumina plus quam vi amnica terras rupissent, post discessum fluctuum inter plurima humi discidia humanum corpus repertum sit cubitum trium atque triginta cujus inspectandi cupidine L. Flaccum legatum, Metellum etiam ipsum impendio captos miraculo, quod auditu refutaverant oculis potitos. De molari hominis dente à se conspecto vide Augustinum libro xv de Civitate Dei, cap. xi.

⁴⁴ *Et famulantes ei mentes.*] De his vide pulchra apud Plutarchum de Iside, Maximum Tyrium Dissertatione prima & xvii. Julianum hymno Solis. Ipsum nomen *αἰσίων* in hac re usurpant præter Græcos veteris fœderis interpretes, Labeo, Aristides, Porphyrius, Jamblichus, Chalcidius: & his omnibus antiquior Hostianes citatus Minutio. Heraclitus, teste quem dixi Chalcedio, asserit, præmoneri meritos instructibus divinis potestativibus.

⁴⁵ *Post Græcos plurimos refert Catullus.*] Epithalamio Pelei & Thetidos:

Sed postquam tellus scelere est imbuta nefando,

Justitiamque omnes cupida de mente fugarunt:

Perfudere manus fraterno sanguine fratres,

Destitit extinctos natus lugere parentes,

Optavit genitor primævi funera nati,

Liber ut innumpta potiretur flore novercæ:

Ignaro mater substernens se impia nato,

Impia non verita est divos scelerare penates:

Omnia fanda, nefanda malo permista furorc

Justificam nobis mentem avertere Deorum.

⁴⁶ *Apud Græcos.*] Homerum Iliados 9. Hesiodum in Operibus. Huc pertinent Deorum pugnae, quarum & Plato meminit de Republica 11. & segreges isti dominatus, quorum idem Plato mentionem facit de legibus 111.

⁴⁷ *Et Latinos quosdam legitur.*] Vide Ovidium 1 Metamorphoseon, & Lucanum li-

tandum, in ejus historiam ferme omnium gentium memoriam definere, etiam earum, quas diu incognitas parentum nostrorum ætas nostræ notitiæ tradidit: unde & 48 Varroni omne id tempus ignotum vocabatur. Sed quæ à Poëtis fabularum licentia involuta legimus, ea ex vero, id est, Mosi convenienter, vetustissimi scriptores tradiderant, 49 Chal-

bro IV. Seneca Natur. quæst. 30. ubi de diluvio: *Exstinctis pariter feris, in quarum homines ingenia transferant.*

48 Varroni omne id tempus ignotum vocabatur.] Censorinus: *Nunc vero id interval- lum temporis trahabo, quod historicon Varro appellat. Hic enim tria discrimina temporum esse tradit. Primum ab hominum principio ad cataclysmum priorem, quod propter ignorantiam vocatur ἀδελον. Secundum à cataclysmo priore ad Olympiadem primam: quod quia in eo multa fabulosa referuntur, μυθικὸν nominatur. Tertium à prima Olympiade ad nos: quod dicitur ἱστορικὸν, quia in eo res gestæ veris historiis continentur. Tempus illud quod Varro ἀδελον, Hebræorum Rabini vocant inane. Diluvii autem universalis notam conchas quæ in montibus reperiuntur, notavit Philo de Mundi immortalitate.*

49 Chaldeorum Berosus.] De quo sic Josephus contra Ap- pionem primo Οὗτ' ἔτι

νω ὁ Βεροσσοῦς τῶ ἀρχαιοτάταις ἐπακολυθῶν ἀναγραφοῖς, περὶ τε τῶ γυρομένης κατακλυσμοῦ καὶ τῶ ἐν αὐτῷ φθορᾶς τῶ ἀνθρώπων, καὶ διὰ περὶ Μωϋσῆς ἕως ἰσορηνεν, καὶ περὶ τῶ λάρνακος, ἐν ἧ Νῶ- χῶ ὁ τῶ γῆρας ἡμῶν ἀρχηγὸς διε- σῶθη, καὶ εὐσεβεῖσι αὐτῆς τῶ ἀπερρεῖαις τῶ Α' ριβρίων ὄρων. Hic Berosus antiquissima scripta sequens eadem qua Moses narrat de magno diluvio, hominumque per id interitu, ac de arca, in qua Noachus generis nostri auctor servatus est, cum ea ad cacaminia Armeniorum montium se applicuisset. Post recitatam autem diluvii histo- riam hæc verba addidit Bero- sus, quæ idem ille Josephus habet Antiquæ historiæ libro primo, capite quarto. Λέγεται ὅτι τῶ πλοῖα ἐν τῇ Α' ριβρίᾳ πρὸς τῶ ὄρη τῶ Κορδυαίων ἐπι μέρη (ἔ), ἔ κομίζεν πᾶσι τῶ ἀσφαλί- τα ἀσφαρῶντας. χροῶνται ὅ μὲ- λιστα οὐ ἀνθρώποις τῶ κομιζο- μένω πρὸς τῶ ὀποτροπασμῶς. Dicitur autem etiam nunc in Armenia in Cordyæorum monte pars esse ejus navigii, ἔ κοι-
dam

dæorum Berofus, 50 Affyriorum Abydenus, 51 qui

dam inde bitumen auferre. Eo autem ablato utuntur homines maxime pro amuleto.

50 Affyriorum Abydenus.] Servavit nobis ejus locum Eusebius libro IX. Præparationis, cap. XII. & Cyrillus primo adversus Julianum : Μεθ' οὗ ἄλλοι τε ἤξουν, & Σείσιθρον, ὃ Κρόνῳ θεοσημαίνῃ μὴ ἔσονται πλὴθὺς ὀμβρων Δεσίου πέμπτῃ ὅπῃ δέκα. καλῶς ἢ πᾶν ὄ, πὶ γαμμίστων λῶ ἐχούμενον ἐν Ἡλίῳ πόλῃ τῆ ὠ Σιππάρουσιν ἀποκρίψαι. Σείσιθρον ἢ ταῦτα ὀπιτελέα ποιέσας δι' θεῶς ὅπῃ Ἀρμενίῳ ἀνάπλεε, & παραυτίκα μὴ καταλαμβάνε τὰ ἐν δεῦ. Τελίτη δὲ ἡμέρῃ πέτεται ὡς ἐκόπασε, μετὶ τῆ ὀρνίθων, πείρω ποικίμενον, εἴκε γῆν ἰδοῖεν τ' ὕδαλ' ἢ ἐνδύσασ. αἰ ἢ, ἐκδεχόμενος σοφίας, πλάγῃ ἀχανέῃ, ἀπορέσασ ὄκη κατατομήσονται, παρὰ τ' Σείσιθρον ὀπίσω νομίζονται, & ὅπῃ αὐτῆσι ἐπερα' ὡς ἢ τῆσι τρίτῃσι ἐντύχει (ἀπικέατο γδ' δὴ πλεῖ καταπλεῖ ὅπῃ ταρσίς) Θεοῦ μὴ ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίζουσι τὸ δὲ πλοῖον ἐν Ἀρμενίῃ ἀπειρία ξύλων ἀλυξιοφάρμακα τοῖσι ὀπιχωροῖσι παρείχετο. Post hos interpretarunt alii, ac deinde Sisithrus, cui Saturnus præsignificavit ingentem vim imbrium futuram, Desii decima quinta; iussit autem quicquid erat literarum cum Heliopoli, quæ in Sipparis est, abscondere. Sisithrus hæc cum impleisset, statim in Armeniam navigavit, ac subito vera deprehendit quæ Deus dixerat. Ter-

tia die postquam remiserat tempestas, avium quasdam emisit, experimentum capturus an illæ terra aliquid visuræ essent è mari exstans. Illa vero excepta ab immenso pelago, non habentes ubi considerent, ad Sisithrum retro rediere, & post eas alia. At cum misisset tertio (redierant enim aves alis limo plenis) Dii cum humanis rebus exemerunt. Navigium in Armeniam pervenit, ibique vicinis ligna præbuit amuleti vim habentia. Sisithrus, ut & Ogyges, & Deucalion, nomina sunt idem aliis linguis significantia, quod Noë Hebræico sermone, quo scripsit, nominaque propria, ita ut eorum vis ab Hebræis intelligi posset, expressit Moses: quomodo scilicet Alexander Polyhistor Isaacum Græce scribens Γελαῖα vocavit, ut ex Eusebio discimus: multaque sunt talia apud Historicos omnes. Philo de præmiis & præniis; Τῶν Ἑλλῶες μὴ Δακαλίωνα, Καλδαῖοι δὲ Νῶε ἰπνομαζέουσι, ἐφ' ὃ τ' μέγαν κατακλυσμὸν συνέβη γενέσθαι. Hunc Græci Deucalionia, Chaldaei Noë vocant, sub quo magnus ille cataclysmus evenit. Deucalionis autem diluvium fuisse illud universale tradebant Egyptii, teste Diodoro lib. I. Ad Italiam etiam pertinuisse Plinius lib. III. cap. 14. Ut ad nomen illam in alias linguas transfusionem redeam, insignis est ea de re Platonis in Critia locus: Τὸ δ' ἰπ βραχὺ πρὸς τ' λῶγ*

51 qui & columbæ emissæ meminit, ut & ex
Græ-

λόγῳ δὲ δηλοῦσαι. μὴ πολλάκις ἀκρόντες Ἐλλωικῶν βαρβάρων ἀνδρῶν ὀνόματα ταυμείζετε, τὸ γὰρ αἴτιον αὐτῶν πεισεθε. Σόλων ὀπινοῶν εἰς τὴν αὐτῆ πόλιν καταχρησάσθαι τῷ λόγῳ, διαπυθαινομένου τὴν αὐτῆ ὀνομασίαν διώκειν, ὅρα τὴν τε Αἰγυπτίους τοῦ πρώτους ἐκείνας αὐτὰ γράψαντας, εἰς τὴν αὐτῶν φωνῆ μετενωχότας. αὐτὸς τε αὖ πάλιν ἐκείνῃ τὴν διόνομα ὀνομασάσθαι ἀναλαμβάνων, εἰς τὴν ἡμετέραν ἄγων φωνῆ ἀπεγράφετο. *Illud in huius sermonis limine dicendum vobis, ne miremini si Græca sæpe audiatis virorum barbarorum nomina; causam iam intelligetis. Cum Solon carminibus suis inserere hanc narrationem vellet, vim ipsam significationemque nominum perscrutatus, reperit Aegyptiorum primos qui de rebus istis scripserant, in suam ea linguam transtulisse. Ipse vero percepta nominis cuiusque significatione, ea ipsa nostro vestivit sermone.* Cum Abydeni verbis congruunt illa Alexandri Polyhistoris, quæ servavit nobis Cyrillus dicto libro primo adversus Julianum: Ὡπάρτε δὲ τελευτήσαντες, τὴν αὐτῆ Ζίσσθερον βασιλεύσας Σάρκας δεκαοκτώ. ὅτι τέτατον τὸν μέγαν φασὶ γενέσθαι κατακλυσμόν. εἶτα σωθῆναι λέγει τὸν Ζίσσθερον, ποραταφείλων αὐτῷ τὸ Κρόνος τὸ ἰσόμωρον. καὶ ὅτι ποροσέκη ναυπηγήσασθαι λάρνακα. Ἐ ὁμοπλωοῖς, ἐρπετοῖς τε Ἐ κτήνεσι πλεῖν εἰ αὐτῇ. *Mortuo Otiante*

filius eius imperasse Xisuthrum per octodecim annos, quos Saros vocant. Huius temporibus suis se ajunt diluvium magnum. Narrat deinde servatum Xisuthrum, Saturno ipsi quod futurum erat pronunciantem, & fabricandam ipsi Arcam. in ea ipsi unicum volucris, reptilibus ac jumentis navigandum. Assyrii autem, ut & aliis quibusdam gentibus, Deus summus ab ea stella vocabatur, quæ, ut Taciti utar verbis, è septem sideribus, quæ mortales reguntur, altissimo orbe & præcipua potentia ferebatur; aut certe Syriacum Ὡ, quod Deum significat, Græci interpretes Κρόνον ideo vertere, quod is Syris Ὡ dicebatur. Philo Biblius Sanchuniathonis interpres ἰσον τὸν Ἐ Κρόνον λ. citat Eusebius: apud quem mox ex eodem Philone sequitur: Κρόνον ὅν οἱ Φοίνικες Ἰσραήλ ὀνομάζουσι. Sed error est librarii, qui pro ἰλ quod contracte pro Ἰσραήλ Græcis Christianis poni solet, posuit Ἰσραήλ, cum ἰλ sit, ut diximus, Ὡ, quomodo Syri dicunt, quod Ὡ Hebræi.

51 *Qui & columba emissæ meminit, ut & ex Græcis Plutarchus.]* Libro, Terrestria an aquatica animantia plus habeant solertix: Δευκαλιωνί φασὶ περιεσεχέν ἐκ τὸ λάρνακα αἰοιμήνικω δὴλωμα γενέσθαι, χημῶν αὐτῷ εἶσω πάλιν ἐνδυμένην, διδίας δὲ ἄπυπλάσων. *Columbam ajunt ex arca emissam certum*

certum indicium detulisse Deu-
calioni, cum rediret, tempesta-
tis, ubi amanebat, sereni. No-
tanda autem & in hoc Plutar-
chi & in illo Polyhistoris loco,
non minus quam in Nicolai Da-
masceni & Apollodori libris,
& in iis scriptoribus quibus uti-
tū Theophilus Antiochenus
libro III. vox λαρνακῶ, quæ
plane respondet voci Ἰαβ, quæ
in hac historia Moses us-
urpat, neque vero aliter eam
vertit Josephus.

52 [Lucianus] Libro de Dea
Syria, cum de templo vetustis-
simo quod erat Hierapoli, a-
gere cœpisset, adjungit. Οἱ
μὲν οὖν πολλοὶ Δευκαλίωνα τὸν
Σκύθην τὸ ἱερὸν εἰσαγαγεῖν λέγουσι
πῦτον Δευκαλίωνα, ὅτι τὸ
πολλὸν ὕδωρ ἐχέειτο. Δευκαλίω-
νῶ δὲ περὶ λόγον ἐπ' Ἐλληνιστικῆ-
σα, τὸ Ἐλλῆνας ἐπ' αὐτῶν λέγου-
σι ὁ δὲ μὲν οὖν αὐτὸν εἶχε. ἢ δὲ ἡ
γενεά, οἱ νῦν ἀνθρώποι, ἔπε-
σοι ἐχέοντο, ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἡ
γενεά πάντες ἄλοντο. ἔπειτα δὲ γέ-
νεσθαι τὸ δὲ ἄλλοι εἰσι, τὸ αὐτὸς
ἐκ Δευκαλίωνος εἰς πληθὺν ἀ-
πίκατο. ἐκείνων δὲ περὶ τῶν ἀν-
θρώπων ταῦτα μυθολογῶν. ὕβρι-
σας κάρτα ἰόντες, ἀθίμιστα ἔργα
ἐπρασαν, ἔτι δὲ ὄρκια θούλασ-
σον, ἔπειτα ξείνας ἐδέχοντο, ἐπὶ ἱε-
πέων ἠνεύκοντο, ἀνδρῶν σφίσι ἡ
μεγάλη συμφορὴ ἀπίκατο. αὐτίκα
ἡ γῆ πολλὸν ὕδωρ ἐκιδδοῖ, ἔπειτα
ὄμβροι μεγάλοι ἐχέοντο. ἔπειτα ποτα-
μοὶ κατέβησαν μίξοντες, ἔπειτα θά-
λασσα ὅτι πολλὸν αἰέθει, ἐς δὲ
πάντα ὕδωρ ἐγένετο ἔπειτα πάντες
ἀπώλοντο. Δευκαλίων δὲ μὲν οὖν ἀν-

θρώπων ἐλίπετο ἐς γενεὴν δευτέ-
ρην, ὁ δὲ κλῆσις ἔπειτα διὰ σέβας εἶ-
νευσε. ἢ δὲ ἡ σωτηρίῃ ἢ δὲ ἐχέει-
το. λαρνακὰ μεγάλην, τῶν αὐ-
τὸς ἔχε, ἐς ταῦτα ἢ οἱ ἀπί-
κατο σῶτες, ἔπειτα, ἔπειτα λέοντων
γενεά, ἔπειτα ὄφεις, ἔπειτα ἄλλα ἰσό-
σα ὅν γῆ νέμοντο, πάντα ἐς ἔλ-
λει. ὁ δὲ πάντα ἐδέχθητο. καὶ μὲν
ἐκ ἰσίνοντο. ἀλλὰ σφίσι μέγα
διόθεν φίλην ἐχέειτο. καὶ ἐν μὲν
λαρνακῶ πάντες ἔπεσον, ἐς
τὰ ὕδαρ ἐπέκρατον. τὰ μὲν Δευ-
καλίωνος περὶ Ἐλλῆνας ἰσορῶ-
σι. τὰ δὲ ἀπὸ τῆς λέξεως, λέγουσι λό-
γῶν ἰσὸς τῶν ἐν τῇ ἱερῶ πόλει
μεγάλως ἀξίως διαμείσαι, ὅτι
ἐν τῇ σφετέρῃ χώρῃ χάσμα μέγα
ἐγένετο, ἔπειτα τὸ σύμπαν ὕδωρ κα-
τέβητο. Δευκαλίων δὲ, ἔπειτα
ταῦτα ἐγένετο, βωμὸς τι ἔδειτο,
ἔπειτα ὅτι τῶν χάσματι Ἡρῆς ἀ-
μῶν ἐξήσαστο. ἐπὶ δὲ ἔπειτα τὸ χά-
σμα εἶδον, καὶ ἐπὶ ἰσὸς τῶν ἱερῶ
κάρτα μικρῶν. εἰ μὲν ἂν πάλα
ἔπειτα μέγα ἔδον, νῦν τοῖονδ' ἐγένετο,
ἐκ ἰσίδων τὸ δὲ ἐπὶ εἶδον μικρὸν
ἐστὶ. σῆμα δὲ τὸ ἰσορῶν τὸ δὲ
πρήσαστο. δις ἐκείνη ἔπειτα ἐκ
θαλάσσης ὕδαρ ἐς τὸν νῦν ἀπι-
κνέει. φέρουσι δὲ ἐκ ἱερῶ μόνον,
ἀλλὰ πᾶσα Συρία ἔπειτα Ἀραβίαν,
ἔπειτα πᾶσαν Εὐφράτιν πολλὰ
ἀνθρώποι ἐς θαλάσσαν ἔρχονται,
ἔπειτα πάντες ὕδωρ φέρουσι τὸ, περ-
τα μὲν ἐν τῇ νηὶ ἐκχέουσι, μετα-
δὲ, ἐς τὸ χάσμα κατέρχεται,
ἔπειτα δέχεται τὸ χάσμα μικρὸν
ἔδον ὕδατος χεῖμα πολλόν. τὰ
δὲ ποιεῖοντες Δευκαλίωνος ἐπὶ τῶν
ἱερῶ τὸνδ' νόμον δέδειται λέγουσι,
συμφορῆς τὸ ἔπειτα διεργασίαι μνήμα
ἐμαρμα. ὁ μὲν ἂν ἀρχαῖος
αὐ-

Hierapolim Syriae vetustissimam ait existisse historiam & de Arca, & de servatis per eam non hominibus modo selectis, sed & de ani-

man-

αὐτοῖς λόγῳ ἀμοιῖ ἱπῶ, τοῖς δὲ ἔστ. Plerique à Deucalione structum ajunt hoc templum, eo scilicet Deucalione cujus etate vis aquarum fuit maxima. De eo autem Deucalione in Græcia audiri quod Græci narrant. Est autem sermo talis : Hoc quod nunc est hominum genus non ab initio extitisse, sed id periisse stirpitus : qui vero nunc sunt homines secundi esse generis, quod ortum à Deucalione paulatim in ingentem multitudinem excrevit. De illis autem qui ante fuerant hominibus hæc sunt qua memorantur. Contumeliosi homines cum essent ; iniqua facinora perpetrabant : nam neque jusjurandum servabant, neque excipiebant hospites, neque curabant supplices : ob quas res maxima eis supervenit calamitas. Statim enim terra plurimum aquæ de se extulit, tum vero plurimi de cælo cecidere imbres : flumina quoque ultra modum exundare, & mare ipsum superfusum est terris, ita ut res omnes aqua fierent, homines vero perirent omnes. Solus tunc ad secundi generis exordium Deucalion relictus est, prudentiæ & pietatis ergo. Servatus autem hoc modo est. In arcam magnam, quam habebat, liberos mulieresque domus suæ imposuit, ipseque eam ingressus est : quod cum faceret, venire apri, & equi,

& leonum genera, & serpentes, & alia quæ in terra pascuntur, bina quaque : ille hæc ad se animantia recepit omnia : quæ nihil nocere : sed magna ei cum illis divinitus amicitia obvenit : unaque in arca navigarunt omnes, quamdiu aqua super terras fuit. Hæc sunt quæ de Deucalione referunt Græci. De iis vero quæ post acciderunt, fertur ab illis qui Hierapolim habitant res admirabilis, in sua regione terræ fuisse hiatus, qui aquam absorpserit omnem. Id ubi factum esset, à Deucalione positas aras & Jannonis templum super illo hiatu. Hiatum ipse vidi. Valde exiguus est sub templo, quod dixi. An olim major fuerit, contractusque sit cum tempore, equidem nescio : id scio, quod vidi, parvum esse. In historiae hujus signum quod agunt, hoc est : bis anno ex mari aqua in templum defertur. Ferunt aquam non sacerdotes tantum, sed omnis Syria Arabiaque. Quin ab Euphrate usque eunt ad mare homines, omnesque aquam ferunt : eam primum effundunt in templum. Descendit in hiatus aqua : & is hiatus, quamvis parvus, immensam vim aquæ recipit. Hoc cum faciunt, ritum hunc ajunt à Deucalione institutum, in calamitatis simul & salutis partæ memoriam. Talis est vetus de templo hoc sermo.

mantibus cæteris, ⁵³ Apud Molonem quoque, ⁵⁴ & Nicolaum Damascenum historia eadem exstabat: quorum hic Arcæ quoque nomen habebat, quod & in Deucalionis historia apud Apollodorum repetitur. ⁵⁵ Sed & in Americæ partibus Cuba Mechoacana, Nicaragua, diluvii, animalium servatorum, quin & corvi & columbæ servatam memoriam, diluvii ipsius etiam in ea parte quæ nunc Castilla aurifera vocatur, Hispani complures testantur. Qua parte terrarum homines ante

⁵³ *Apud Molonem quoque.*] Verba ejus tradidit nobis Eusebius libro ix Præparationis Evangelicæ, cap. xix: Κατὰ τὸν κατακλισμὸν δὸτὰ τῆ Ἀρμενίας ἀπελθεῖν τὸν περιλειοθέντα ἀνθρώπον μὲν τῆδ ἡϊῶν, ἐν τῆδ ἰδίων ἐξελανόμενον ὑπὸ τῆ ἑχέων· διανύσαντα δὲ τὴν μεταξὺ χώρων, ἰλθεῖν εἰς τὴν ὄρεινὴν τῆ Συρίας, ἔσαν ἔρημον. *Sub diluvii tempus excessisse ex Armenia cum hominem qui cum liberis suis diluvium evaserat, ejectum rebus suis vi indigenarum. Eundem, cum loca interjecta transisset, pervenisse in Syria regionem montanam tunc vacuam.*

⁵⁴ *Et Nicolaum Damascenum.*] Ejus verba ex historia Universalis libro xcvi sic exhibet dicto jam loco Josephus: Ἐστὶν ὑπὲρ τὴν Μιγνάδα μίγα ὄρη καὶ τὴν Ἀρμενίαν, βάεις λεγόμενον, εἰς ἃ πολλὰς συμφορὰς ὄντῃ τῆ κατακλισμῶ λό-

γῶν ἐξεί περιωθῆναι. καὶ τινα ὄρη λέγονται ὄρη ἰσχυρὰ, ὅτι τὴν ἀκρότητα ἔχει. καὶ τὰ κείματα τῆ ἑχέων ὄρη πολὺ σωθῆναι· γένοιτο δὲ ἂν ἑστῆ ὄρη τινα ἔ Μωσῆς ἀνέβηκεν ὁ τῆδ Ἰερουσαλὴμ νομοθέτης. *Est super Milyada (quam Milyada vocant Strabo & Plinius,) ingens in Armenia mons Baris dictus, in quo fama est servatos esse ex cataclysmo multos: unum vero in Arca vectum ad summum ejus jugum appulisse, diuque lignorum ejus arca mansisse reliquias. Hic, credo, is fuerit cujus Moses meminit, qui Judæis leges condidit. His scriptoribus addendi Hieronymus Ægyptius, qui res Phœnicias scripsit, & Mnaseas, memorati Josepho. Forte & Eupolemus, quem ex Polyhistore producit Eusebius Præparationis lib. ix. cap. 17.*

⁵⁵ *Sed & in America partibus.*] Vide Josephum Acostam & Antonium Herreram.

ante diluvium egerint, vel illud loquitur, ⁵⁶ quod Plinio notatum est Joppen ante diluvium conditam. Locus in quo post diluvium subsedit arca ⁵⁷ in montibus Gordiæis ab omni ævo ⁵⁸ in hunc diem Armeniorum constante memoria monstratur. ⁵⁹ Japetus Europæorum genitor, & inde Jon, aut ut olim eloquebantur ⁶⁰ Javon Græcorum, Afrorum vero ⁶¹ Hammo, nomina sunt, quæ apud Mo-

⁵⁶ *Quod Plinio notatum.*] Lib. v. cap. 13. Consentiant Plinio Mela & Solinus. Confer quæ ex Abydeno jam attulimus.

⁵⁷ *In montibus Gordyæis.*] Quos Moses Ararath vocat, Kardu transtulere Chaldæi interpretes, Cordyæos Josephus, Cordæos Curtius, Gordyæos scribit Strabo libro xvi. Plinius libro vi. cap. 27. & Ptolemæus.

⁵⁸ *In hunc diem.*] Monstratas suo ævo has Arcæ reliquias ait Theophilus Antiochenus libro 111. Epiphanius contra Nazaræos. Ως ἐπὶ τῆ δόξῃ τῶν λαβύλων τῆ Νῶε λαβύλων δεικνύται ἐν τῇ τῆ Κορδυάων χώρα. *Ad hoc usque tempus reliquie Arcæ Noë monstrantur in Cordyæorum terra:* Chrysostomus Oratione de perfecta dilectione. Isidorus lib. xiv Originum, cap. 8. *Ararath mons Armenia, in quo Arcam historia post diluvium resedisse testantur. Unde & usque hodie ibidem lignorum ejus videntur*

vestigia. Adde ex Haitone Armenio hæc quæ habet capite nono: *In Armenia est altior mons quam sit in toto orbe terrarum, qui Ararath vulgari-ter nuncupatur, & in cacumine illius montis post diluvium arca primo sedit.* Adde Geographum Nubiensem & Itinerarium Benjaminii.

⁵⁹ *Japetus.*] Est ipsa vox נַבְיָ. Nam eandem literam נ alii ut ω; alii ut φ pronuntiabant; qualis differentia & nunc est inter Germanos & Belgas. Notavit id de Hebræa litera ad Daniele Hieronymus.

⁶⁰ *Javon.*] Nam ἰάωνες sæpe est apud vetustis scriptores. Id in Aristophanis Acharnensibus Persa pronuntiat ἰάων. Jam vero mos antiquior erat inter duas vocales interponere digamma, quod postea per υ scribi cæpit. olim sic F. ita αἶας erat quod nunc αἰός & ἠῶς. ταυός ταῖς pavus, ἰάωνας τῶν Ἐλλῶνας καλεῖται. Suidas.

⁶¹ *Hammo.*] Nam η per aspirationem reddere aut etiam omit-

Mosem quoque apparent, sicut & cæterorum
Vesti-

omittere Græci solent. ut חצר-מית A'δραμῆθ, vel A'δραμῆθ. חכמוח א'χμῶθ, apud Irenæum & alios. חכרה focia א'εα Græcis veteribus. חיה חיה, Hanno vel Anno. חני-בעל Hannibal vel Annibal: חצר-בעל Hasdrubal vel Asdrubal. חשׂים א'זא-מיתא. ων vero Græca est desinentia. Hic non Lybium tantum, sed & multarum aliarum gentium pater consecratus ab ipsis in Jovis stellam. Lucanus IX.

*Quavis Ethiopum populis
Arabumque beatis*

*Gentibus atque Indis unus sit
Juppiter Ammon.*

Ægyptum quoque in hujus parte ponunt sacræ literæ Psal. LXXVII. 5. 1. cv. 23, 27. cvl. 22. Hieronymus in traditionibus Hebraicis ad Genesim: *A quo Ægyptus usque hodie Ham patria Ægyptiorum lingua dicitur.*

62 Josephus & alii observant.] Is א'מר dicit esse Γομαρῆς Galatas, ubi oppidum Comara Plinio: Comari populi Melæ libro 1. Ex מנוג Scythas, à quibus condita Scythopolis in Syria, & altera urbs Magog. Plinio lib. v. cap. 23. aliis dicta Hierapolis & Bambyce: A מדי Medos esse apparet: א'ין, quod diximus, Javonas, Jaonas, Jonas. A חרי Josephus ait esse Iberos Asîa, in quorum vicinia Thabilacam urbem vetustæ originis vestigia servantem ponit Ptolemæus.

A מושך est urbs ipsi memorata Mazaca, cujus & Strabo meminit lib. XII. & Plinius lib. VI. 3. & Ammianus Marcellinus libro XX. Adjice huic Moschos nominatos Straboni lib. XI. & Melæ libro tum primo, tum tertio, quos Moschenos dixit Plinius lib. VI. c. 9. & Moschicos montes apud eodem Melam & Plinium. A חירס esse Thraces, cum Josepho tradunt consensu alii, & vox indicat: præsertim si observe- mus Græcum ζ ab initio respondisse Syriacæ literæ ט, quod ordo indicat. De iis qui א'שכנו corruptus est apud Josephum locus, sed dubitandum non est quin inde nomen habeat Ascania Homero memorata pars Phrygiæ & Mysiæ: de qua Strabonem vide lib. XII. & Plinium lib. V. c. 32. & Ascanius lacus, & ex lacu amnis apud eundem Strabonem lib. XIV. & apud Plinium dicto cap. 32. lib. V. Ascanius portus apud Plinium lib. V, cap. 30. Ascaniæ insulæ eidem lib. IV, cap. 12. & lib. V, cap. 31. A ריפת esse Paphlagonas dicit Josephus, Riphataeos dictos aliis, quibus locis Rhiphaces ponit Mela libro 1. Ab א'רישה esse א'ιολεῖς, idem ille nos docet Josephus, & Jerosolymitanus Paraphrastes ei adstipulatus pro Æolibus Græcos nominans, totum pro parte: neque abludivit Hellæ terræ nomen. A חרשׂים esse Cilices Josephus idem dicit, probatque

vestigia in gentium locorumque vocabulis

ex urbe Tarso. Multis enim in locis evenit, ut quæ populorum nomina fuerant, urbium facta sint nomina. De **בְּרָחִים**, unde **כִּי-תִשָּׁע**, supra attigimus. A **כּוּשׁ** Æthiopes Chusæi & sibi met ipsi & vicinis, ut Josephi tempore, ita & nunc vocantur: unde & fluvius apud Ptolemæum, & apud Geographum Arabem urbes Æthiopiæ duæ nomen retinent: pariterque à **מִצְרַיִם**, qui *Misop* Philoni Biblio, Mefori sibi ipsis & accolis ii qui Græcis Ægyptii, & mensis apud eos nomen *Μεση*. Cedreno terra ipsa *Μεσσα*. Vere & hoc Josephus à **מִצְרַיִם** esse in Mauritania amnem. Meminit ejus amnis & Plinius lib. v. cap. 1. *Phut & juxta eum regio Phutensis usque in præfens dicitur*, ait Hieronymus Traditionibus Hebræicis in Genesim: Est non longe a Fefa, manente nunc etiam vocabulo. Qui Mosi est **כְּנַעַן**, is contractius Sanchuniathon, & ex eo Philoni Biblio *Χνα*. Invenies id apud Eusebium lib. 1. Præparat. c. 10. Et terra ipsa sic dicta. Stephanus de Urbibus: *Χνα, ἢ τῶς ἡ Φοινίκη λεῖται. Χνα, sic appellatur Phœnice*. Et suo tempore ait Augustinus libro Expositionum epistolæ ad Romanos, rusticos ad Hipponem si interrogentur qui essent, respondere Canaani. Et Meftraimi & Canaanis nomina sunt & in Eupolemi loco, ut eum profert Eusebius Præparat. ix. 17. A

רֶגֶמָה Regema Ptolemæo in Arabia felice, nimirum γ in γ mutat, ut in Gomorra aliisque vocibus. A **סַבְּאָה** Sabæos ducit Josephus, notam gentem: quarum & urbs princeps Sabæ Straboni lib. xvi. Ubi à **סַבְּתָה** Sabatenos Josephus ponit, ibi Plinio urbs est Sobotale lib. vi, cap. 28. **לְהַבִּים** à Libyū nomine non abit, nec à **נַפְתָּחִים** Nepata urbs Æthiopum Plinio lib. vi, c. 29. Nepata Ptolemæo: nec à **פַּצְרֻסִים** Pharusi Plinio lib. v. 8. Phaurusi Ptolemæo in Æthiopia. A **צִידֹן** nota urbs omnibus poëtis & historicis Sidon. A **גּוֹרָפָה** oppidum Gorafa Ptolemæo. Ab **עֶרְקֵי** Arca, urbs Phœnices, Ptolemæo memorata, & Plinio lib. v, c. 18. Ab **אַרְדּוּס** Aradus insula memorata Straboni lib. xvi. Plinio lib. v, c. 20. & Ptolemæo in Syria. A **רַחֲתִי** Amathus Arabiæ nominata Herodoto in Euterpe & Thalia. Ab **עֵלְמַי** Elymæi Medis contigui apud Strabonem lib. xvi. Plinium lib. v, cap. 26, & 27. & apud Livium lib. xxxvii. Horum traduces in Phrygia Elymi apud Athenæum lib. iv. Ab **אַשּׁוּר** Assyrii noti omnibus, ut & à **לֹדִי** Lydi, unde & vox Ludorum Latina. Ab **אַרְמֵי** in hunc diem semper appellant, qui Græcis ab urbe **צִוּר** Syri: nam γ modo per τ , modo per σ vertitur; unde urbs illa **צִוּר** quæ Tyrus Græcis, Sarra Ennio, & Sinæ aliis Tinæ. Strabo libro xvi in fine: **Αἰγυπῶν**

lis ⁶² Josephus & alii observant. Jam vero ⁶³ af-

Ἰδὲ Ἀ'ρίμωσ ὁ ποιητής· ἔε φησι Ποσειδώνος· δέχεσθαι δέειν μὴ τόπον τινὰ τῆ Συρίας, ἢ τῆ Κιλικίας, ἢ ἄλλης τινὸς γῆς, ἀλλὰ τινὲ Συρίαν αὐτῶν. *Nominat Homerus & Arimos : ea autem voce vult Posidonius intelligi, non partem aliquam Syriæ, aut Ciliciæ, aut alterius regionis, sed Syriam ipsam. Idem lib. XIII. Οἱ δὲ τοὺς Σύρους Ἀ'ρίμωσ δέχονται, ἔε νῦν Ἀ'ρίμωσ λέγουσι. Sunt qui per Arimos Syros intelligant, qui & nunc Arami dicuntur.* Libro autem primo. Τὸς γδ' ὑφ' ἡμῶν Σύρους καλεσμένους ἔσθ' αὐτῶν τῆ Σύρον Ἀ'ρίμωσ καλεῖσθαι. *Nam qui à nobis dicuntur Syri, eos ab ipsis dici Arammeos.* Ab Ἰου Αυσανιτις regio apud LXX Interpretes in Jobo : Ausitida dixit Aristæus. Α'χολῶ urbs Chollæ Ptolemæo posita in Syria. Α'ρη Γινδάρου urbs apud Ptolemæum. Et populus Gindareni Plinio v. 23. in Cœle-Syria. Α'ψω Μάσιος mons non procul Nisibi apud Strabonem lib. XI. & Ptolemæum in Mesopotamia. Nomina יקטן ut & ה'צ'ר'ט'ור & ח'ול' Geographi Arabes nobis in Arabia representant nominibus Balfatjaktan, Hadramuth, Chaulan, ut notavit Capellus vir eruditissimus. Nomen א'פ'ר retinet si fallor Opharus fluvius, & populus Opharitæ circa Mæozim Plinio lib. VI. 7. Etiam urbes eas quarum hoc in loco meminit Moses, antiquissimas esse collatione scriptorum ap-

paret. De Babylone res notissima. Ἰ'ρ' est Aracca, quam in Sufiana ponit Ptolemæus, unde Araccæos campos Tibullo dici notavit in Solinianis vir infinitæ lectionis Cl. Salmasius. Ab Ἰ'ρ' Acabenen corrupte pro Acadene dictam suspicatur probabiliter diligens in Scripturarum interpretatione Franciscus Junius, qui & alia non pauca observavit eorum quæ jam posuimus. Ἰ'ר'נ'ר' est Callinifum oppidum ad Euphraten, cui id nomen ad Ammiani mansisse tempora ex libro ejus XXIII docemur. Terra Ἰ'ר'נ'ר' est Σαραάρ τῆ Βαβυλωνίας apud Histæum Milesium in loco quem nobis conservavit Josephus Antiquæ historiæ lib. I. cap. 7. & in Chronico, itemque in Præparatione Eusebii, Scripsit is res Phœnicum, lectus etiam Stephano. At rursum Ἰ' in Ἰ' mutato Singarum hinc montem Ptolemæus in Mesopotamia nominat. Plinius autem Singaram oppidum libro v. c. 24. Hinc Singarana regio Sexto Rufo : Ἰ'נ'ר' haud dubie est quæ Græcis contractius Ninos. In Epitaphio Sardanapali,

Καὶ γδ' ἐγὼ σποδὸς εἶμι, Νίνω
μεγάλῃ βασιλεύσας.

*Ipse Nini magna modo Rex nihil
sum nisi pulvis.*

Est id nomen & apud Theognidem, Strabonem libro XVI. Plinium lib. XI. cap. 13. cujus verba sunt. *Fuit & Ninos imposita Tigri ad solis occasum*
D 4 spe-

63 affectati in cœlum itineris, quis non Poë-
tarum

Spectans quondam clarissima.
Lucanus III. *Et felix, sic fama, Ninus.* Habet id nomen Ptolemæus in Assyria. A הלה urbe principe nomen habet regio Calachena. Straboni lib. XI bis, deinde initio lib. XVII. הרה est Resaina apud Ammian. libro XXI. Sidon nota omnibus. הרה nemo dubitare potest quin litera y per γ, ut diximus, reddita sit Gaza Palæstinorum, nominata Straboni lib. XVI. Melæ lib. I. qui ingentem & munitam admodum vocat, Plinio lib. V. 13. VI. 28. & alibi. הרה est Heliopolis urbs Sipparorum in loco Abydeni quem modò produximus. Sippara Ptolemæo in Mesopotamia. הרה est Ur castellum Ammiano memoratum libro XXV. הרה Cartæ Crassorum clade nabiles.

63 *Affectati in cœlum itineris.*] Homerus *Odyssææ* Δ. Ovidius I *Metamorphoseos* :

Affectasse ferunt regnum celeste gigantes.

Vide & Virgilium *Georgicon* I. & Lucanum lib. VII. Frequens est apud omnes gentes loquendi genus, ut quæ supra communem altitudinem attolluntur, dicantur *ερανομήκη*, ut apud Homerum sæpe. Sic & Deut. I. 28. & IX. I. Sibyllæ nescio cuius locum de insana illa turris substructione agentem citat Josephus talem. Πάντων ἰεροσολωνίων ὄντων ἢ ἀνθρώπων πύργον ἀκοδόμησάν τινος ἐψηλότατον, ὃς ὅτι ἕχαιον ἀνα-

ἐπηλόμην δὲ αὐτῶ. οἱ δὲ θεοὶ ἀνέμους ἐπιπέμψαντες ἀντρέψαν τὸν πύργον, & ἰδίαι ἐκέλευσεν φωνῶ ἰδῶσαν, & δια τῆτο Βαβυλωνία συνέθε κληθῆναι τῶ πύργον. Cum homines omnes una lingua uerentur, altissimam turrim edificare quidam ceperunt, velut per eam in cœlum sciansuri. At Dii ventis immixtis evertete turrim hanc, & suam cuique linguam attribuerunt: unde urbi Babylon factum est nomen. At ex Abydeno hæc nobis profert Eusebius *Præparationis* IX. c. 14. & Cyrillus libro I contra Julianum. Ἐπιπέμψαντες οἱ ἀνέμοι τοὺς πύργους ἐκ τῆς ἀνασχόντας ῥώμης τε & μεγάλης χυρῶνθέντας & διὰ θεῶν καταστροφῆσαντας ἀμείνονας εἶναι, τύρην ἡλίβιατον αἰρέειν, ἵνα γὺν Βαβυλωνίᾳ ἐστὶ. ἡ δὲ τὸ ἄσσον ἐστὶ ἕρανος & τοὺς ἀνέμους θεοῖσι βωθῆιοντας ἀνατρέψαι πᾶσι αὐτοῖσι τὸ μηχανήμα. ἢ δὴ ταῦτα εἰρήνην λέγουσι Βαβυλωνία τῆς δὲ ὄντας ὁμογλώττους ἐκ θεῶν πολύτρον φωνῶν ἐνεῖχεσθαι. μετὰ δὲ Κρόνῳ τε & Τιτῶνι συστῆναι πόλεμον. Sunt qui edicant primos illos in terra editos homines, cum & viribus & mole sua superbirent, ita ut se plus Diis posse jaclarent, vertisse se ad turrim struendam quo loco nunc est Babylon. Cumque jam prope ad cœlum pervenisset opus, ventorum vi Diis auxiliantium, disjectum id super edificantes: ruinis impostum nomen Babylonis. Cum vero ad id temporis unius sermonis fuissent homines,

tarum meminit? ⁶⁴ Sodomorum incendium est apud Diodorum Siculum, Strabonem, ⁶⁵ Tacitum

immiffam in eos à Diis linguarum discrepantiam. Post id extitisse bellum Saturnum inter & Titana. Falfo autem à Græcis proditum, conditam a Semiramide Babylonem, etiam Berofus in Chaldaïcis prodidit, ut nos Josephus docet contra Apionem 1. eundemque errorem tum ex Philone Biblio, tum ex Dorotheo Sidonio refellit Julius Firmicus. Vide & quæ de gigantibus & turri ex Eupolemo nobis adducit Eusebius Præparat. Euangelicæ lib. xx. Cap. 17.

⁶⁴ Sodomorum incendium est apud Diodorum Siculum.] Libro xix. ubi post lacus Asphaltitæ descriptionem: Ο δὲ πλῆσις τὸ πῦρ ἐμπυρῶν, ἐδυσωδῆς ποιεῖ τὰ σώματα τῶν ἀποικιῶν ἐπίνοσση & παντελῶς ὀλιγοχρόνη. Vicina regio cum igni subardeat, sævumque odorem exhalat, in causa est cur accolarum corpora morbida sint minimeque vivacia.

Strabonem.] Libro xvi. post Asphaltitæ descriptionem. Τῆ δὲ ἐμπυρῶν πλῆ χῶραν εἶναι τὰ ἀλλὰ τεκμήρια φέρει πολλά. Ἐ γὰρ πέτρας πνᾶς ὀπικακαυμένας δεικνύουσι τραχείας περὶ Μασσαδα, & σύβητας πολλαχῆς, & γῆν περὶ ὅλην, σαρόνας τε πίσσης ἐκ λιανίδων λεβορμῆας, & δυσώδειν πύρρῶδην ποταμὸν ζέοντα, κατωκίας δὲ ἀνατιτραυμένας σποράδην ὡς περὶ δειν τοῖς ἔρμυλμορῶσι ὑπὸ τῆς ἰσχυ-

ρίων, ὡς ἀρεὴ ὠκύνῳ ποτιπερσκαυμένα πόλεις ἐνταῦθα, ἐν τῇ μνηστὸς πόλεως Σοδὸμων σίχουτο κύκλῳ ἐξήκοντά περ σκαδίων ὑπὸ σεισμῶν τε & ἀναευσμῶτων πυρὸς & θερμῶν ὑδατῶν ἀσφαλτωδῶν τε & θειωδῶν ἢ λέμνι κωσπέσι καὶ πέτραι πυρλιπτοὶ γύουνο. αἱ τε πόλεις αἱ μὲν καταποθεῖν, ἃς δὲ ἐκλείποιν οἱ δυνάμωος φυγεῖν. Esse in hoc solo ignem, multa indicia adferunt. Nam & petras ostendunt asperas & exustas circa Moasada tum multis in locis exesas cavernas, terram cinerosam, picis guttas de petris sil-lantes, ferventia non sine sædo odore flumina: quæ cuncta fidem faciunt samæ apud indigenas vulgatæ, XIII olim in ea regione habitatas urbes, quarum princeps Sodoma fuerit, cujus ambitus etiam nunc ostenditur in LX stadia patens: terræ autem motibus, erumpente igne aquisque calidis & bituminosis, exstitisse qui nunc est lacus, saxa concepisse ignem, urbium absorptas alias, alias ab iis qui fugere potuerunt, derelictas.

⁶⁵ Tacitum.] Historiarum v. Haud procul inde campi, quos ferunt olim uberes magnisque urbibus habitatos, fulminum jactu arsisse: & manere vestigia, terramque specie torridam, vim frugiferam perdidisse. Nam cuncta sponte edita aut manu sata, sive herba tenuis aut flore, sem solitam in speciem adoleverit,

65 Tacitum, 66 Plinium, 67 Solinum. 68 Circum-
cificio-

atra & inania velut in cinerem
vanescunt.

66 Plinium.] Is Asphaltiten
describit libri v. cap. 16. & lib.
xxxv. cap. 15.

67 Solinum.] Capite 36 e-
dit. Salmastiana: Longo ab Hie-
rosolymis recessu tristis sinus pan-
ditur, quem de calo tactum te-
statur humus nigra & in cine-
rem soluta. Duo ibi oppida, So-
doma nominatum alterum, alte-
rum Gomorrhum, apud que po-
mum quod gignitur, habeat licet
specimen maturitatis, mandi ta-
men non potest: nam fuligi-
nem intrinsecus favillaceam am-
bitus tantum extime cutis cohi-
bet, quæ vel levi pressa, tactu
fumum exhalat, & satiscit in
vagam pulverem.

68 Circumcisionis vetustissimo
mori testimonium præbuerunt He-
rodotus.] Cum errore tamen.
Verba ejus sunt in Euterpe.
Μῆνοι πάντων Κόλχοι & Αἰγυ-
πίοι & Αἰθίοπες ἀπειρόντων
ἀπ' ἀρχῆς τὰ αἰδία. Φοίνικας
ἢ καὶ Σύροισι οἱ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ
& ἔτοι ὁμιλοῦσι πρὸ Αἰγυ-
πίων μαμαθικήναι. Σύροισι ἢ οὐ
ἀπὸ Θερμοῦδοντα & Παρθέρον
ποταμῶν, καὶ Μάκρονες τέ-
τοιισιν ἀσυγείτοις ὄντες ἀπὸ Κόλ-
χων φασι νεώσι μαμαθικήναι.
ἔτοι γὰρ εἰσιν οἱ ἀπειρόντων
ἀνθρώπων μῆνοι. καὶ ἔτοι Αἰ-
γυπίοισι φαίνονται ποιδόντες
κατὰ ταυτά. αὐτῶν ἢ Αἰγυ-
πίων & Αἰθίοπων ἐκ ἕω εἰ-
πεῖν, ὁπότεροι παρὰ ἡδ' ἐτέ-
ρον ἰξέμεθον. Soli ab anti-
quo circumcisi sunt Colchi &

Ægyptii & Æthiopes. Phœ-
nices autem & qui in Palæstina
sunt Syri, fatentur hunc se mo-
rem ab Ægyptiis accepisse. Sy-
ri vero qui ad Thermodontem
& Parthenium sunt amnem, &
Macrones horum vicini, à Col-
chis dicunt se didicisse. Hi enim
soli sunt qui circumciduntur,
faciuntque ea in re eadem quæ
Ægyptii. De Æthiopiis au-
tem & Ægyptiis, utri ab alte-
ris acceperint, liquido dicere
non possim. In Syria Palæstina
nullos fuisse circumcisos præ-
ter Judæos vere dicit Josephus
Antiquæ historiæ libro viii.
cap. 4. & contra Appionem
priori libro. De quibus Judæis
Juvenalis, præputia ponunt. Et
Tacitus: Circumcidere genita-
lia instituire, ut diversitate no-
scentur. Vide & Strabonem li-
bro xvii. tantum vero abest
ut Judæi falsi sint unquam ab
Ægyptiis se accepisse hunc mo-
rem, ut contra aperte dicant
Ægyptios ab Josepho didicisse
circumcidi. Vide scriptorem
Lexici Aruch, quem citat op-
time meritis de sacris literis
Drusius libro vi. Præteritorum.
Neque vero commune omnibus
Ægyptiis fuit circumcidi ut
Judæis: quod vel Appionis
hominis Ægyptii exemplo apud
Josephum discas. Phœnicas He-
rodotus haud dubie pro Idu-
mæis dixit: ut & Aristopha-
nes Avibus, ubi Ægyptios &
Phœnicas φώλις vocat. Am-
monius de Verborum differen-
tiis: Ἰδουμαῖοι δὲ τὸ ρῶσι ἀρχῆ-
θεν

cisionis vetustissimo mori testimonium præbuerunt Herodotus, ⁶⁹ Diodorus, ⁷⁰ Strabo, ⁷¹ Philo Biblius : præbent etiam nunc ⁷² ortæ ab Abrahamo gentes , non Hebræi tantum, sed

Ἰδουμαῖοι, ἀλλὰ Φοίνικες
 & Σύροι. *Idumæi non ab origine
 Judæi, sed Phœnices ac Syri.*
 Æthiopes autem illi qui circumcisi sunt ex Cethuræ erant posteris, ut jam dicemus. Colchi & eorum vicini ex Decem sunt tribubus, quas transtulit Salmanasar. Inde & in Thraciam quidam venerunt. Scholiastes ad Aristophanis Acharnenses. Ὀδομαίντων Ἰθνηθῶ Θερακιόν. φασὶ δὲ αὐτῆς Ἰουδαίας εἶναι. *Odomantium gens est Thracica. Dicuntur autem esse Judæi.* Ubi Judæos intellige improprie, Hebræos, ut sæpe. Ab Æthiopicibus trans Oceanum circumcisio venit in Novum orbem, si vera sunt quæ de eo more reperto in variis ejus orbis locis narrantur.

69 *Diodorus.*] Libro 1. de Colchis. Ὅτι ἡ αὐτὴ τὸ γένος Αἰγυπτιᾶκόν ἐστι, σημείον εἶναι τὸ περιτέμνεσθαι τῶν ἀνθρώπων παρὰ πλῆσιν τοῖς κατ' Αἰγυπτιον, διαμένοντες ἢ νομίμως παρὰ τοῖς ἄποικοις καὶ ἄλλοις παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις. *Gentem hanc ab Ægyptiis ortam argumento sit, quod circumcidantur & ipsi more Ægyptiorum, quorum mos in hac colonia mansit, ut & apud Judæos.* Cum Hebræi ab antiquo circumcisi sint, nihilo magis ostendit circumcisio Colchos illos ab Ægyptiis

esse, quam, quod nos diximus, ab Hebræis. Idem libro 111 Troglodytas circumcisos narrat, Æthiopum scilicet partem.

70 *Strabo.*] Libro xvi de Troglodytis : Εἰς ἡμετέρας τινὲς καὶ ἄλλοι Αἰγυπτιοί. *Sunt horum quidam circumcisi, ut Ægyptii.* In eodem libro περιτομῆς tribuit Judæis.

71 *Philo Biblius.*] In fabula de Saturno apud Eusebium lib. 1. cap. 10.

72 *Orta ab Abrahamo gentes.*] Cui Abrahamo primo omnium datum circumcisionis præceptum etiam Theodorus docuit in Carmine de Judæis, unde hos versus nobis Eusebius dedit lib. 1x. Præparationis Evangelicæ cap. xxi.

Ὅς πρὸ τοῦ πατρὸς ἐξήγαγε δῖον
 Ἀβραάμ,
 Αὐτὸς ἀπ' ἑρανόθεν κέλετ' ἀνερεῖ
 παντὶ σὺν οἴκῳ
 Σάμῃ ἄπο συλῆσαι πόδης ἄπο,
 καὶ ὅτ' ἐτέλεσεν.

*Qui sanctum patris Abrahamum
 eduxit ab oris,*

Idem ipsum totamque domum genitalia ferro

Tegmina præcepit præcidere; parvum ille.

73 *Idumæi.*] Ab Esavo ita dicti, qui ἑσάως Philoni Biblio. Ei enim alterum nomen erat

sed ⁷³ Idumæi, ⁷⁴ Ismaëlitæ, ⁷⁵ & alii. Abrahami,

erat Edom, quod Græci Ερυθραῖν transtulere, unde dictum mare Erythræum : quippe eo usque pervenit vetus Esavi posterorumque ejus imperium. Originis ignari eos cum Phœnicibus, ut modo dixi, confuderunt. Ammonius Idumæos circumcisos ait, ut & Justinus Dialogo cum Tryphone, & Epiphanius contra Ebionæos. Horum pars Homeritæ, quos suo etiam tempore circumcisos docet nos Epiphanius contra Ebionæos.

74 *Ismaëlitæ.*] Circumcisi hi ab antiquo, sed eo ætatis anno quo Ismaël. Josephus lib. 1. c. 12. & 13. Τίτι ἡ παῖς ἑκατέρων τῶ Ἰσραὴλ ἔτφ' ὃν δίδυς μετ' ἄλλω ἡμέραν περιτέμνεται, καὶ ἑαίρη μὲν τοσαύτας ἔσθ' ἰχθυσιν οἱ Ἰσραῖλοι ποιείδων τὰς περιτομὰς. Ἀραβες ἡ μὲν ἔσθ' τελομαδικάτον Ἰσμαήλ ὃ γὰρ ὁ κτίσις αὐτῶν ἔσθ' ἔθνης. Ἀραβία γένεθ' ἐκ τῆ παλαιῆς, ἐν τῆ παλαιῆ περιτέμνεται τῶ χρόνῳ. Nascitur Abrahamo & Sara anno sæculi sui ultimo puer, quem ipse die octavo circumcidunt : quem diem etiam nunc Judæi in circumcidendis liberis observant. At Arabes circumciduntur post annum ætatis tertium & decimum. Nam princeps eorum generis Ismaëlus ea ætate circumcisos est filius & ipse Abrahami, sed ex ancilla. Origenes in pulchra dissertatione contra Fatum, quæ & apud Eusebium existat lib. vi c. 11. & in collectione Græca cui φι-

λοκαλίας nomen : Οὐκ οἶδ' ἕως δυνήσονται σῶσαι τὸ τῆδ' μὲν ἐν Ἰσραὴλ σχεδὸν πάντων τοιούτων ἔσθ' ἡ ἁμαρτία ὅτι τῆ γένεθ' ὡς ὁκατῆμερον αὐτὰς λαβοῖν περιτομῆ ἀκρωτηριαζομένων & ἐκκεμήνης, & φλεγμονῆ περιπσομένων & τραύμασι. καὶ ἄμα τῆ εἰς τῆ βίον εἰσόδῳ, ἐκ τῶν δεινῶν τῆ ἡ ἐν Ἰσραηλίταις τοῖς χῆ τῶν Ἀραβίαν τοιούτων, ὡς πάντα περιτέμνεται τελομαδικαίτες : τῆτο γὰρ ἔσθ' ὅτι αὐτῶν. Nescia quomodo defendere hoc possint, iis qui in Judæa nascuntur prope omnibus talem esse posituram fiderum nascentibus, ut octavo die debeant circumcidi, mutilari, ulcerari, vulnera & inflammationes incurere, ac medici ope egere simul atque videri limen intraverint. Ac Ismaëlitæ, qui in Arabia sunt, talem esse posituram fiderum, ut circumcidendi sint omnes ætatis anno tertio & decimo : id enim de istis proditum est. Hos Ismaëlitæ Epiphanius contra Ebionæos disputans explicat Sarracenos : recte admodum. Semper enim hunc morem observarunt Sarraceni, & ab eis accipere Turcæ.

75 *Et alii.*] Nempe illi à Cethura, de quibus locus est egregius Alexandri Polyhistoris, apud Josephum lib. 1. c. 16. quem & Eusebius adducit Præparationis Evangelicæ lib. ix. c. 20. Κλεόδημος φησιν ὁ παρφητής, ὁ ἐ Μαλλῶν, ὁ ἔσθ' ὅτι τὰ περὶ Ἰσραῖλων, κατὰς ἐ Ἰ Μαυθῆς ἔσθ' ὅτι νομοθέτης αὐτῶν,

hami, Isaaci, Jacobi, Josephi historia Mosis consonans ⁷⁶ exstabat olim apud Philonem Biblium ex Sanchuniathone, ⁷⁷ apud Berosum, ⁷⁸ Heca-

των, καὶ τὰ ὀνόματα ὀνομαζόντων
 κρείς, Α' φέρ, Α' σέρ, Α' φεά.
 καὶ ὁπό Α' σέρ τὴν Α' ασυρίαν
 κακλήδης' ὁπό δὲ τῶ δ' ὄνο, Α' φεά
 τὴ Α' φέρ, πόλιν τὴν Α' ὄραν ἔ
 τὴν χώραν Α' ὄραν ὀνομαζόντων
 τῆς δὲ Ἡρακλεῖ συστρα-
 τεύσασιν ἐπὶ Λιβύῳ ἔ Ἀνταῖον.
 γήμωντα δὲ τὴν Α' ὄρα θυγατέ-
 ρα Ἡρακλῆα, γνήσασιν ἕξ
 αὐτῆς Δίδωρον, τῆς δὲ γνή-
 σασιν Σοφάνα, ἀφ' ἧς Βαυβαί-
 ρος Σοφάκος καλεῖσασιν. Cleodemus
 Propheta Malchas dicitur in
 Libro de Judæis, eadem dicit
 que Moses qui Judæis leges con-
 didit, ex Chetura Abrahamo
 multos esse natos liberos, quo-
 rum tres ab ipso nominantur A-
 ser, Assur, Asra. Ab Assur
 dicitur Assyriam. Ab aliis duo-
 bus Asra ἔ Ἀσὺρ urbem Afram,
 terramque Africam. Hos Her-
 culi commilites fuisse in Libyam
 ἔ Ἀνταῖον. Herculem autem
 cum Africam duxisset filiam, ex ea
 filium genuisse Dedorum nomine.
 Ex hoc natum Sophona, unde
 barbaros Sophacas dictos. Hic
 cætera nomina exscriptorum
 vitio, nec cum Mose, nec in-
 ter se collatis Josephi & Euse-
 bii, quales habemus, codicibus
 congruunt. At Α' φέρ haud
 dubie est qui Mosis Ἡρῶ. Her-
 culi autem intellige non The-
 banum, sed multo antiquio-
 rem Phœnicem, cujus & Philo
 Biblius meminit, Eusebio ci-

tatus in dicto sæpe capite 10
 libri primi Præparationis Euan-
 gelicæ. Is ipse est Hercules cu-
 jus exercitum in Africam ve-
 nisse Sallustius in Jugurthino
 commemorat. Videmus ergo
 unde Æthiopes, pars magna
 Afrorum, circumcisionem ac-
 ceperint, quam & Herodoti
 habuerunt tempore, & nunc
 etiam qui eorum Christiani sunt,
 non ex religionis necessitate, sed
 ex vetustissimi moris reveren-
 tia, retinent.

⁷⁶ Exstabat olim apud Philo-
 nem Biblium ex Sanchuniatho-
 ne.] Certe ad Abrahamum per-
 tinere putat Scaliger quædam,
 quæ ex Philone Biblio nobis
 servavit Eusebius. Ipsum vide
 in Auctuario ad Emendatio-
 nem temporum. Est tamen cur
 de eo dubitem.

⁷⁷ Apud Berosum.] Ejus ver-
 ba servavit nobis Josephus An-
 tiquæ historiæ lib. 1. cap. 8.
 Μίττι δὲ ἡ κατὰ κλυσµὸν δεκά-
 τη γυνῆ, παρὰ Χαλδαίους περὶ ἡν
 δίκαι ἔ ἀνὴρ μέγας ἔ τὰ ἔρανια
 ἔμπερ.] Post cataclysmum de-
 cima stirpe apud Chaldaeos vir
 exstitit iustus ἔ eximius, inter-
 que cætera cælestium peritus.
 Hæc ad Abrahamum recte re-
 ferri temporum ratio ostendit.

⁷⁸ Hecataem.] Is librum de
 Abrahamo scripsit qui periit,
 sed exstabat Josephi tempore.

78 Hecatæum, 79 Damascenum, 80 Artapanum, Eupolemum, Demetrium, partim & 81 apud vetustissimum Orphicorum scri-

79 *Damascenum.*] Nicolaum illum virum illustrem, amicum & Augusto & Herodi, cujus reliquias aliquot nuper accepimus beneficio viri Amplissimi Nicolai Peiresii, in cujus morte & literæ & literati omnes damnum incredibile fecerunt. Ejus Nicolai Damasceni verba hæc refert Josephus dicto jam loco: Α'βραμης ἰθασιλθουσε Δαμασκῆ ἐπιηλυς σὺν σρατῆ ἀφιγμῆσιν ἐκ τῆ γῆς ὑπερ Βαβυλωνῆσιν Χαλδαίων λεγομῆνης, μετ' εἰ πολὺν δὲ χρόνον μεταστας, ἔδρῳ ταύτης τῆ χώρας σὺν τῷ σφετέρῳ λαῷ, εἰς τὴν τότε μὲν Χανααίαν λεγομῆνίην, νῦν δὲ Ἰουδαίαν μετακῆσσε, ἔσ οἱ ἀπ' ἐκείνης πλῆθῆσαντες, ὡς ἂν ἐν ἑτέρῳ λόγῳ διέξειμι τὰ ἰσραήλμα. Ἐ δὲ Α'βράμης ἐπ' ἐνὺν ἐν τῇ Δαμασκηνῶν τὸ ὄνομα δόξαζεν, ἔ κώμην ἀπ' αὐτῆ δεικνύει. Α'βράμης οἰκιστὴς λεγομῆν. *Abrames in Damascoregnavit, qui advena cum exercitu illuc venerat ex ea regione qua supra Babylonem sita, Chaldeorum dicitur. At non multo post tempore cum sua multitudine etiam hinc emigrans pervenit in terram, qua tunc Chananaea vocabatur, nunc Judæa dicitur, ubi et illi habitaverunt qui ab eo orti sunt plurimi, quorum res alibi memorabo. Abramae autem in Damascena regione etiam nunc celebre est nomen, monstraturque vicus qui ab eo dici-*

tur *Abrahamæ habitaculum.*

80 *Artapanum, Eupolemum, Demetrium.*] Habes quæ horum nomine ex Alexandro Polyhistoro adfert Eusebius in Præp. lib. ix. cap. 16. 17. 18. 21. 23. Loca sunt longiora quam ut huc transcribam. Ante Eusebium nemo est qui ea produxerit. Sed ex altari in Bethel ab Jacobo structo, de quo agitur Gen. xxxv. venit fabula τῆ Βαυτιλίαν, quam ex Philone Bibliothico habet Eusebius lib. i. Præpar. c. 10.

81 *Apud vetustissimum Orphicorum scriptorem.*] Certe enim de alio accipi ista non possunt, quæ apud Clementem Alexandrinum Strom. v. & Eusebium libro xiii. capite 12. legitur:

Οὐ γὰρ κέν τις ἴδοι θνητῶν μερόπων κραίνοντα,

Εἰ μὴ μνηστῆρὸς τις δούρειος φύλαξ ἀνώθεν

Χαλδαίων ἰδρὸς γδ' ἔην ἀστρῶιο πορείης,

Καὶ σφαίρης κίνημ' ἀμὰ χθονά ὡς περιτέλλῃ

Κυκλοτέρης, ἐν ἴσῳ τε, κατὰ σφῆτερον κνώδαλα.

Nemo illum novit mortalia cuncta regentem,

Unicus ille nisi Chaldeo sanguine cretus:

Norat enim Solis qua se astrum lege rotaret,

Et circum terram magnus se volveret orbis

• Εἰρη-

scriptorem : exstat & nunc aliquid ⁸² apud Justinum ex Trogo Pompeio. ⁸³ Apud eodem ferme omnes exstat & Mosis actorumque ipsius memoria. ⁸⁴ Nam & aqua extractum, & duas à Deo tabulas ei datas, Orphica

Aequalisque tereſque, intus ſita circumplectens.

Ubi Abrahamus *μυνολογις* ſic dicitur, ut apud Eſaiam LI. cap. 2. *קרא*. Ex cognitione autem ſiderum celebratus Abrahamus etiam Berſo, ut jam audivimus, Eupolemus apud Eufebium de eodem: *Ὁν δὴ ἐ πλω ἀστρολογίας ἐ πλω Χαλδαϊκὴν ἀρεὴν*. Hunc reperi-
torem fuiſſe & ſcientia ſideralis & diſciplina inſuper Chal-
daïca.

⁸² Apud Juſtinum ex Trogo Pompeio.] Lib. xxxvi. cap. 2. *Judaïs origo Damascena, Syria nobiliſſima civitas. Poſt Abraham & Iſraël Reges fuerunt.* Reges hos ut Nicolaus, ſic Trogus Pompeius dixere, quod in ſuis familiis jus regium obtinuerint. Itaque & *Χεῖρον* vocantur Pf. cv. 15.

⁸³ Apud eoſdem ferme omnes exstat & Mosis actorumque ejus memoria.] Vide Eufebium dicto lib. ix. c. 26. 27. 28. Quæ ex Tragico Judæo Ezechiele ibidem citantur, vera ſunt, & partem eorum habes apud Clementem Alexandrinum Strom. 1. qui ex myſtarum libris adfert Ægyptium à Moſe verbiſ occiſum : & Strom. v. ex Artapano quædam habet ad Mo-

ſem pertinentia, ſed non fatiſ ex vero. Juſtinus ex Trogo Pompeio de Moſe : *Dux igitur exſulum factus, ſacra Ægyptiorum furto abſtulit : quæ repetentes armis Ægyptii, domum redire tempeſtatibus compulſi ſunt : itaque Moſes Damascena, antiqua patria repetita, Montem Syman occupat : & quæ ſequuntur vera falſis mixta.* Ubi Arvas apud eum ſcribitur, Arnas legendum eſt. Is eſt Aaron, non filius, ut hic exiſtimavit, ſed frater Moſis, & Sacerdos.

⁸⁴ Nam aqua extractum & duas à Deo tabulas ei datas Orphica carmina diſerte memorant.] Ut quidem ea emendavit maximus Scaliger, qui litera vicini admodum ductus mutata, pro eo quod ex Ariſtobulo Eufebius Præparati-
onis Euangelicæ libro XIII. cap. 12. citat *ὕλογις*, legere nos juſſit *ὕδρανις*, ut verſus ſic habeant,

Ὡς λόγιον ἀρχαίων, ὡς ὕδρανις διέταξεν,

*Ἐκ τοῦθεν γνάμμοι λαβῶν
καὶ διπλασθε δεσμῶν.*

Ut veterum ſarna eſt, ut juſſit flumine natus,

Dona Dei tabulas geminas qui ſenſibus hanſit.

ca carmina diserte memorant. His⁸⁵ adde Polemonem,⁸⁶ & de exitu ex Ægypto non pauca ex Ægyptiis, Manethone, Lyfima-cho, Chæremone. Neque vero cuiquam prudenti credibile fiet Mosem,⁸⁷ qui non Ægyptios tantum hostes habebat, sed & plurimas gen-

Subjungit autem hæc, quisquis ille fuit vetustissimus scriptor Orphicorum, postquam dixerat unum Deum esse colendum rerum omnium artificem ac moderatorem.

85 *Adde Polemonem.*] Videtur is vixisse temporibus Ptolemæi Epiphaniis, qua de re vide utilissimum Viri Cl. Gerardi Vossii de Græcis historicis librum. Africanus historias Græcas ab eo scriptas ait, qui idem liber est quem Ἐλλάδικὸν vocat Athenæus. Sunt autem ejus hæc verba: Ἐπὶ Ἀπιδῶν τῶ Φαροῦντος μοῖρα τῶ Αἰγυπτίων στρατὸ ἐξέπεσον Αἰγυπτίαι, οὗ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ λεγόμενῃ Συρία ἢ πόρρω Ἀραβίας ὠκισαί. *Regnante Apide Phoronei filio pars exercitus Ægyptiaci Ægypto exiit, habitaveruntque illi in ea Syria qua Palæstina dicitur, ab Arabia non longe.* Sicut Polemonis locum Africanus, ita Africani servavit in Chronicis Eusebius.

86 *Et de exitu ex Ægypto non pauca ex Ægyptiis Manethone, Lyfimacho, Chæremone.*] Loca sunt apud Josephum contra Appionem plena menda-

ciis, utpote profecta à gente semper Judæis infestissima, unde & sua hausit Tacitus. Apparet autem ex his omnibus inter se collatis Hebræos ab Assyriis ortos, parte Ægypti positos, ibi pastorem egisse vitam: sed operis postea servilibus pressos, exiisse Ægypto, Ægyptiis etiam quibusdam ipsos comitantibus Mose duce, perque Arabum terras postremo pervenisse in Syriam Palæstinam, ibique instituta eos secutos Ægyptiorum institutis contraria. Cæterum quomodo in his quæ huic historiæ aspersere mendaciis scriptores Ægyptii inter se, quidam & secum singuli pugnent, quotque illa sæculis ab antiquitate Mosis librorum vincantur, egregie ostendit in illo libro eruditissimo Josephus.

87 *Qui non Ægyptios tantum hostes habebat.*] A quibus cum vi abscesserant: quorum instituta resciderant Judæi. De odio Ægyptiorum implacabili adversus Hebræos, vide Philonem, tum contra Flaccum, tum in Legatione ac Josephum in utroque contra Appionem libro.

gentes alias, ⁸⁸ Idumæos, ⁸⁹ Arabas, ⁹⁰ Phœnicias; vel de Mundi ortu & rebus antiquissimis ea ausum palam prodere, quæ aut aliis scriptis prioribus revinci possent, aut pugnantem sibi haberent persuasionem veterem atque communem: vel de sui temporis rebus ea prædicasse, quæ viventium multorum testimoniis possent refelli. Meminerunt Mosis & ⁹¹ Diódorus Siculus, & ⁹² Strabo, ⁹³ & Plinius,

⁸⁸ *Idumæos.*] Hæredes veteris odii inter Jacobum & Esavum, ad quod nova accessit causâ, cum Hebræis Idumæi transitum negarunt. Num. xx.

14.

⁸⁹ *Arabas.*] Illos scilicet ab Ismaële ortos.

⁹⁰ *Phœnicias.*] Cananæos scilicet vicinasque gentes, in quos Hebræis bellum æternum.

⁹¹ *Diódorus Siculus.*] Is libro 1. agens de iis, qui Deos auctores suis legibus inscripserint, addit: *παρὰ Ἰουδαίους ὃ Μωσὴν ἢ Ἰάω ἐπισημασμένον θεόν. Ut Moses qui apud Judæos Deum, qui Iao vocatur.* Ubi *I'áω* est *יהוה*, quod eodem modo extulere & oracula & Orphica antiquis memorata, & hæretici Basilidiani, aliique Gnostici. Idem nomen Tyrii, ut ex Philone Biblio discimus, extulere *I'σωά*, alii *I'αδ*, ut apud Clementem Alexandrinum est: Samaritani *I'αβω*, ut apud Theodoretum legimus. Nimirum Orientis populi iisdem vocibus alii alias tribuebant vocales, unde in propriis

nominibus Veteris Testamenti tanta diversitas. Esse in hac voce *Ἰωτ* significationem vere dictum Philoni, Præter Diodorum qui Mosis meminerint, Parænesis ad Græcos, quæ Justino ascribitur; nominat Polemonem, Appionem, Prolemæum Mendesium, Hellanicum, Philochorum, Castorem, Thallum, Alexandrum Polyhystorem: Quosdam horum & Cyrillus contra Julianum libro 1.

⁹² *Et Strabo.*] Locus est libro ejus xvi. ubi quod Ægyptium Sacerdotem Mosem fuisse putat, ab Ægyptiis habet scriptoribus, ut ex Josepho apparet. Addit deinde, dogmata ejus non sine aliquo errore describens: *Συναξήραν αὐτῶν πολλοὶ πρῶτον τὸ θεῖον ἔρη γὰρ ἔκριντο ἔιδεσθαι, ὡς καὶ ὁρθῶς φρονῶσιν οἱ Αἰγύπτιοι θεοῖς εἰκάζοντες ἔβουλήμασι τὸ θεῖον, ἔδ' οἱ Δίους καὶ δὲ δὲ ἐδὲ οἱ Ἕλληνας, ἀνθεροπομόρεος τυπῆντες: εἴη γὰρ ἐν τῷ τῶ μόνου θεῶς τὸ ἀπετέγον ἡμᾶς ἀπαιτας ἔ γῆν ἔ δὲ αὐτῶν.*

E

ταυ.

nus, ⁹⁴ Tacitus quoque, ⁹⁵ & post eos Dionysius Longinus de sermonis sublimitate: Jaminis autem & Mambris, qui in Ægypto Mofire-

ταῖς, ὅ καὶ κέλευθ' ἑρατὸν καὶ κόσμιον ἔστιν τῶν ὄντων φύσιν. τὰ τε περὶ τὴν εἰκόνα πλεονεξία δαδρόσειε νέον ἔχων ὁμοίαν τὴν τῆ παρ' ἡμῶν; ἀλλ' ἴαν δὲ πᾶσαν ξοανοποιῶν. Διὰ τὸ ἀφείσαντας καὶ τικτὸν ἀξίολογον πικρὸν εἶδος χωρὶς. *Affirmabat ille, docebatque non recte sentire Ægyptios, qui ferarum pecorumque imagines numini tribuerent: sed nec Afros & Græcos qui humanas. Nihil aliud esse Deum quam unum illud, quod nos cunctos terramque & mare contineret, quod cælum dicimus: & mundum rerumque naturam. Huic, aiebat, quis prudens audeat fingere imaginem rebus, quæ apud nos sunt, similem? Abstinentum ergo ab omni simulacrorum effictione: sed fructo templo inque eo adyto quam magnificentissimo, ibi sine ulla figura colendum Deum. Addit viris bonis id persuasum. Addit instituta ab eo sacra & ritus nec impensis gravia, nec limfatico furore odiosa. Narrat circumcisionem, cibos vitos, alia & cum ostendisset hominem natura sua animal esse societatis civilis appetens ad eam ducere præcepta humana ac divina, divina vero efficacius.*

⁹³ *Et Plinius.] Libro xxx. cap. 1. Est & alia magices factio à Mose. Juvenalis:*

*Judaicum ediscunt & servant
& mistant jus,*

Tradidit arcano quodcumque volumine Moses.

⁹⁴ *Tacitus quoque.] Histor. v. ubi contra Ægyptiorum fabulas Unus exsulum dicitur.*

⁹⁵ *Et post eos Dionysius Longinus.] Vixit is tempore Aureliani Imperatoris, gratus Zenobiæ Palmyrenorum Reginae. Is in libro de sublimi dicendi genere, cum dixisset de Deo loquentes curare debere, ut cum nobis magnum sincerumque & impermixtum exhibeant. Ταύτην ἔστ' Ἰσραηλίων θεομοθέτης, ἔχ' ὁ τυχὼν ἀνὴρ, ἵπειδὴ τῶν τῶ θεῶν δύναμιν καὶ τῶν ἀξίαν ἱχάισσε κατέφηνεν, δὴθὺς ἐν τῇ εἰσβολῇ ἡγερέτας τῶν νόμων· εἶπεν ὁ θεός, φησι· τί; ἡμέδω φῶς καὶ ἱχέστε. ἡμέδω γῆ καὶ ἱχέστε. Sic egit & is qui Judæis leges condidit, vir minime vulgaris ingenii, ut qui Dei potestatem digne & conceperit & elocutus fuerit, statim in principio legum hæc scribens; Dixit; ait, Deus. Quid? Fiat lux: & facta est. Fiat terra: & facta est. Chalcidius multa ex Mose habet, & de eo sic loquitur: Sapientissimus Moses; non humana sacundia, sed divina, ut ferunt, inspiratione vegetatus.*

⁹⁶ *Præter Thalmudicos.] In Gemara titulo de Oblationibus, cap. Omnes oblationes Synagogæ. Adde Tanchuma sive Immedenu. Dicuntur ibi prin-*

si restiterunt, ⁹⁶ præter Thalmudicos ⁹⁷ Plinius & ⁹⁸ Apuleius. Legis ipsius per Mosem datæ, ac rituum, ⁹⁹ tum alibi nonnulla extant, ¹⁰⁰ tum apud Pythagoricos plurima.

101 Ve-

principes Magorum Pharaonis, & colloquium eorum cum Mose refertur. Accedit Numenius lib. III. De Judæis. Verba ejus profert Eusebius lib. VIII. cap. 8. Ταῦτα δὲ ἐξῆς Ἰαμύνος καὶ Μαμβρῆς Αἰγυπτίους ἱερογραμματεῖς ἀνδρες εἰδένος ἡπῆρας μαγδοῦσαι κρεθέντες εἶναι, ὅτι Ἰσραελίων ἐξαυτοαυθῶν ἐξ Αἰγυπτῆς Μισαίῳ γέν τῶν Ἰσραελίων ἐξηγησαυθῶν, ἀνδρῶν γενουθῶν Θεῶν διέλασαι δυνατωτάτω οἱ παρεστῆναι. ἀξιοθέντες ὑπὸ τοῦ πληθῆος τοῦ Αἰγυπτίων ἔτοι ἦσαν. Ἰσὶ τε συμφορῶν ἀπὸ Μισαίῳ ἐπῆγε τῆ Αἰγυπτῶ τὰς νεανικωτάτας αὐτῶν ἐπιλύσαι ἀποθῆσαν δῶαλοι. Deinceps vero Jamnes & Mambres sacerdotum scribæ Egyptii, magicis artibus prestare crediti, quo tempore exacti sunt ex Egypto Judæi. Nam qui ab omni Egyptiorum multitudine electi sunt, ut Museo resisterent Judæorum duci, viro precibus apud Deum potentissimo, hi fuere, ac gravissimas calamitates à Museo in Egyptum inveltas coram omnibus depellere quiverunt. Ubi Mosem voce vicina & Græcis usitata Musæum vocat, sicut alii Jesum Jafona, Saulum Paulum. Ad eundem Numenii locum nos remittit Origenes adversus Celsum IV. Artapanus apud eundem Eusebium lib. IX.

c. 27. hos vocat τοὺς ἱερεῖς ὑπὸ τῶν Μίμφῳν, Sacerdotes supra Memphis, quibus à rege ait mortem indictam, ni paria Mosi pararent.

97 Plinius.] Dicit jam loco:

98 Apuleius.] Apologetico secundo.

99 Tum alibi nonnulla extant.] Ut apud Strabonem, Tacitum, Theophrastum productum à Porphyrio de non edendis animalibus secundo; ubi de sacerdotibus & holocaustis; & quarto ejusdem operis; & quarto ejusdem operis, ubi de vetitis edi tum piscibus, tum animantibus aliis. Vide & Hecatæi locum apud Josephum primo contra Appionem, & apud Eusebium in Præpar. lib. IX. c. 4. Legem vitandæ consuetudinis alienigenarum habes in Justini Tacitæ historie: de suilla non edenda apud Tacitum, Juvenalem, Plutarchum Sympof. IV. cap. 5. Macrobius ex antiquis apud Plutarchum dicto loco & Levitas, & οὐλωπηγίαν reperies.

100 Tum apud Pythagoricos plurima.] Hermippus vita Pythagoræ, citatus ab Josepho adversus Appionem II. Ταῦτα δὲ ἐπερῆσε ἔλεγε, τὰς Ἰσραελίων ἔθρακῶν δόξας μιμνῶμεν ἔμπαρέσον εἰς ἑαυτὸν. ἀλλῆθῶς γὰρ ὁ ἀνὴρ ἐμείνῳ πολ-

¹⁰¹ Veteribus Judæis insigne & religionis & justitiæ testimonium perhibent, & Strabo, & ex Trogo Justinus: ita ut jam, quæ de Josua, aliisque, aut reperiuntur, aut reperta olim sunt, Hebræorum libris consentientia, adferre ne opus quidem sit; cum qui Mosi fidem habeat, quæ, nisi inverecunde admodum, negari ei non potest, is omnino crediturus sit eximia olim prodigia à Deo edita: quod hic præcipue spectamus. Posteriorum

vero

λα' τῶν παρὰ Ἰουδαίους νομίμων, εἰς τὴν αὐτὴν μετένευκε φιλοσοφίαν. Hæc faciebat dicebatque Judæorum ac Thracum opiniones imitans & sibi vindicans. Vere enim vir ille multa Judæorum instituta in suam philosophiam transfudit. Τὸ Ἐνησιμαίων ἀπέχεσθαι, abstinere morticinis, inter Pythagoræ præcepta ponit Hierocles, Porphyrius epistola ad Anebonem, & Ælianus lib. iv. id est ex Levit. vii. 15. Deut. xiv. 21. Θεὸς τύπον μὴ ἐπιγλυφε δακτυλίῳ, ex Pythagora est apud Malchum sive Porphyrium Hortatione ad Philosophiam, & apud Diogenem Laërtium; id est ex Decalogi est præcepto secundo. Quod non posuisti ne tollas, inter Judaïca ponit Josephus contra Appionem libro altero, inter Pythagorica Philostratus. Jamblichus: ἢ μαρὸν οὐτὸν καὶ ἐγκαρπον μὴ τε βλάπτειν, μὴ τε φθειρεῖν, arbor mitis & frugifera ne corrumpatur, neve ei nocentur: Ex Deut. xx. 19.

Non transeundum locum ubi asinus in genua federit, Pythagoræ tribuit is quem dixi, Hermippus. Origo ex historia quæ est Num. xxii. 27. Platonem quoque multa ex Hebræis sumpsisse agnoscebat Porphyrius, ut Theodoretus notat sermone contra Græcos 1. Patrem eorum videbis in Præparatione Eusebii.

¹⁰¹ Veteribus Judæis insigne & religionis & justitiæ testimonium perhibent & Strabo & ex Trogo Justinus.] Strabo quidem lib. xvi, post Mosi historiam: Οἱ δὲ διαδέξαμενοι χρόνος μὲν πᾶσι ἐν τοῖς αὐτοῖς δόξασαν δικαιοπραγεῖντες & ὁσεύεις, ὡς ἀληθείας, ὄντες. Successores vero ad aliquod tempus in iisdem institutis mansere, iusti vereque religiosi. Idem paulo post, eos qui Mosi crediderant ait fuisse πᾶσαντας τὸ θεῖον, Dei reverentes, & ἀγαπῶμενας, æqui amantes. Justinus vero sic, lib. xxxvi. c. 2. Quorum (Regum scilicet & Sacerdotum) iusti-

vero temporum miracula, puta ¹⁰² Eliæ, Elisæi & aliorum, eo minus conficta censerī debent, quod illis temporibus & innotuisset jam magis Judæa, & ob diversitatem religionis in magno esset odio vicinorum, quibus facilimum fuisset refellere nascentem mendacii famam. Jonæ historia qui triduo intra cetum fuerit ¹⁰³ est apud Lycophronem, & Æneam Hazoum; nisi quod subjectum est nomen Herculis, in cujus claritatem referri solitum quicquid ubique magnificum esset, ¹⁰⁴ notatum

justitia religione permixta, incredibile quantum coaluere. Aristoteles quoque magnum sapientia & eruditionis testimonium Judæo, quem viderat, præbuit, Clearcho teste libro secundo de Somno, quem exscripsit Josephus. Tacitus inter multa falsa hoc vere, coli ab Judæis, summum illud & æternum, neque mutabile, neque interiturum, id est, Deum, ut de iisdem Judæis agens Dio Cassius loquitur, ἀρρητον & ἀειδὸν, qui nec voce exprimi, nec a nobis conspici possit.

¹⁰² Eliæ.] De cujus Prophetia Eupolemo scriptum librum dicit Eusebius Præp. lib. ix. c. 30. Eiusdem locum de Jeremiæ Prophetiis profert eodem libro Eusebius c. xxxix.

¹⁰³ Est apud Lycophronem.] Versus hi sunt:

Τεισπέρι λέοντι, ὃν ποτὶ
γναθοῖς
Τειτωνῶν ἠμάλα ψι κέρχαφος
χύων

Ἐμπνὲς δὲ δαίτης ἠπάτων
φλοιδύρι
Τειθῶ λέοντι, ἀφλόγος ἐπ'
ἰσχάρας
Σμήρανας ἐτάλαξε κωδίας
πέδω.
Trivestri Leonis, olim quem
suis
Malis voravit seva Tritonos
canis,
Cum vivis intra, ceu coquus,
versans jecur
Imo lebetis in sine ignibus
foco,
Sudore totum per caput ma-
desceret.

Ad quem locum Tzetzes: Διὰ τὸ εἶναι τῷ κήτει τρεῖς ἡμέρας ποιήσας, quia per triduum intra cetum fuit. Æneas Gazæus Theophrasto: ὡς περ & Ἡρακλῆος ἀδελφῶν, διαπύργιστος τ' νεῶς ἐπ' ἡεῖ πλῆ, ὑπὸ κήτους κελαιποδῶν & διασωζέσθαι. Sicut Hercules narratur, fracta quæ vehabatur nave, a ceto voratus incoluntis factus.

¹⁰⁴ Notatum Tacito.] Et Ser-

tum Tacito. Certe Julianum, Judæorum non minus, quam Christianorum hostem, historiæ evidentia coëgit fateri, & ¹⁰⁵ viros divino spiritu afflatos vixisse inter Judæos, & ¹⁰⁶ ad Mosis atque Eliæ sacrificia ignem cælitus delapsum. Ac sane notandum in hac parte est, non modo ¹⁰⁷ supplicia gravia apud Hebræos constituta fuisse in eos qui Prophetiæ munus falso sibi arrogarent; sed ¹⁰⁸ plurimos reges, qui auctoritatem sibi eo modo conciliare poterant, plurimos viros eruditissimos, ¹⁰⁹ qualis Esdras, atque alii, nunquam ausos eum sibi honorem arrogare, ¹¹⁰ nec aliquot sæculis quem-

Servio, tum Varrone, tum Verrio Flacco auctoribus.

¹⁰⁵ *Viros divino spiritu afflatos vixisse inter Judæos.*] Libro III, apud Cyrillum.

¹⁰⁶ *Ad Mosis atque Eliæ sacrificia ignem cælitus delapsum.*] Julianus in libro Cyrilli decimo: Προσάγειν δὲ ἱερῶτα βαμῶ & θύειν παρητέσαστε. πῦρ γάρ, φασιν, ἐκτίθεισιν ὡς περ ἐπὶ Μωσίου τὰς θυσίας ἀναλίσκων· ἀπαξ πῦρ ἐπὶ Μωσίου ἐξήνετο, καὶ ἐπὶ Ἡλίου Ἔθεσβιται πάλιν μὲν πολλὰς χθόνους Αἰρὶς ἀνοῦναι θύματα & sacrificare defugitis. Nempe quod ignis de cælo non descendat ut Mosis tempore, & victimas consumat. Atqui id semel tantum accidit sub Mose, & multo post tempore cum viveret Elias Thesbita. Vide & sequentia de igne cœlesti. Cyprianus Testimoniorum III.

Itē in sacrificiis quæcunque accepta habebat Deus, descendebat ignis de cælo qui sacrificata consumeret. Menander autem in Phœnicum historia meminerat summæ illius siccitatis, quæ Elia florente contigit, id est, regnante apud Tyrios Ithobalo. vide Josephum Antiquæ historiæ lib. VIII. cap. 7.

¹⁰⁷ *Supplicia gravia apud Hebræos constituta fuisse in eos, qui Prophetiæ munus sibi falso arrogarent.*] Deut. XIII. 5. XVIIII. 20. & seqq.

¹⁰⁸ *Plurimos Reges.*] Nemo id ausus post Davidem.

¹⁰⁹ *Qualis Esdras.*] Ad illa tempora ascribere solent Hebræi: Hactenus Prophetæ, jam incipiunt Sapientes.

¹¹⁰ *Nec aliquot sæculis quemquam ante Jesu tempora.*] Itaque libro I Macchab. IV. 46. legi-

quemquam ante Jesu tempora. Multo vero minus imponi populo tot millium potuit in asseveratione prodigii quasi perpetui ac publici, id est, ¹¹¹ oraculi ejus, quod ex pectorali summi Pontificis effulgebat: quod durasse ad excidium usque templi primi, tam firme à Judæis

legimus contaminati altaris lapides sepositos seorsum, μέγχετ̄ παροχρηθῆναι κοροφῆτιω τ̄ δὲ παροχρηθῆναι περὶ αὐτῶν. Donec veniret Propheta qui de iis responderet. Eiusdem libri cap. ix. 27. Καὶ ἐγένετο θλίψις μεγάλη ἐν τῷ Ἰσραὴλ, ἥτις ἐκ ἐγένετο ἀπ' ἧς ἡμέρας καὶ ὤφθη κοροφήτης αὐτοῖς. Facta est tribulatio magna in Israël, quæ non est facta à qua die non est visus Propheta eis. Idem legis in Thalmude titulo de Synedrio.

¹¹¹ Oraculi ejus, quod ex pectorali summi Pontificis effulgebat.] Vide Exodi xxviii. 30. Levit. viii. 8. Num. xxvii. 21. Deut. xxxiii. 8. 1 Sam. xxi. 11. xxii. 10, 13, 15. xxiii. 2, 5, 9, 10, 11, 12. xxviii. 6. Adde Nehemiam vii. 65. Adde Josephum lib. iii. 9. Hoc est ἑρμῆμα δῆλων apud Sirachidem xxxiii. 4. Nam vox δῆλον proprie respondet Hebræo דִּלּוֹן, atque ita vertunt lxx dictis locis Num. xxvii. 21. 1 Sam. xxviii. 6. & alibi δῆλων, ut Exodi xxviii. 26. Levit. viii. 8. דִּלּוֹן vero idem vertunt ἀλήθειαν. Imitati hoc, sed ut pueri virorum res imitantur, Ægyptii. Diodorus lib. i. in rebus

Ægyptiorum describit ἀρχιδικαστὴν ἔχοντα τὴν ἀλήθειαν ἐξηρητημένω ἐν τῷ περὶ ἀρχιδικαστῆρος. Summum iudicem qui haberet de collo pendentem veritatem. Atque iterum postea: Σιωπάζεις δὲ τῶν ἀναγκαιῶν παρὰ τῆ βασιλείως τοῖς ἀπὸ δικασταῖς ἐκωνῶν κοροφῆ διαπορῶν ἐχρηζέοντο τῶ δὲ ἀρχιδικαστῆ παρὰ πλάσι ἐφόρῳ δὲ ἔτ' ὅτι περὶ τῶ ἀρχιδικαστῆ ἀλύσεως ἡγεμόνων ζώοντων τῶ πολυτελέων λίθων, ὅτι κοροφῆ κρόνον ἀλήθειαν τῶ δὲ ἀμφισβητήσεων ἤρχοντο ἐπειδὴν τὴν ἀλήθειαν εἰκόνα ὁ ἀρχιδικαστῆς κοροφῆτο. Salaria ad vicium resque alias necessarias à Rege iudicibus præbebantur: amplissima autem summo iudici. Gestabat is de collo pendens ex aurea catena simulacrum è pretiosis lapidibus, cui nomen veritas. Causa autem dictio tunc incipiebat cum hoc veritatis simulacrum sibi summus iudex aptasset. Ælianus varix historix lib. xiv. c. 24. Δικαστῆ δὲ τὸ ἀρχαῖον παρὰ Αἰγυπτίοις ἱερεῖς ἦσαν, ὡς δὲ τῶ ἀρχῶν ὁ πρεσβύτατος, ἔ δὲ δικάζεν ἀπαντας. ἔδῳ δὲ αὐτῶν εἶνα ἀκατάτατον ἀνθρώπων ἔ ἀφειδέσειτον εἶχε δὲ ἔ ἀγαλμα περὶ τῶ αὐχένα ἐκ σαπφείρου λίθου, καὶ ἐκμαίει-

dæis omnibus semper creditum est, ut necesse omnino sit, eorum majores id habuisse compertissimum.

το τὸ ἀγάλμα, ἀληθεια. Apud Aegyptios qui judicabant, sacerdotes erant. Eorumque princeps, qui aetate anteibat ceteros: is in omnes jus dicebat. Eum vero esse oportebat omnium & justissimum & parcentem nemini. Gerebat autem de collo imaginem ex sapphiro, eaque imago veritas

dicebatur. Gemara Babylonica capite i. codicis Joma ait, in secundo Templo defuisse quæ in primo fuerant, Arcam cum propitiatorio & Cherubim Ignem cœlitus lapsum. Schechina: Spiritum sanctum: Urim & Thumim.

§ XVII. Probatur idem, quod supra, ex prædictionibus.

Huic ex miraculis argumento affine est alterum ad probandam Dei providentiam non minus efficax, ex prædictionibus rerum futurarum, quæ apud Hebræos plurimæ existant, & apertissimæ: ¹ ut de orbitate ejus, qui Hierichuntem restitueret: de excindendo per regem, Josiam nomine, templo Bethelis, ² trecentis & amplius annis priusquam res eveniret. Sic ³ Cyri quoque nomen ipsum ac res præcipuæ præsignificatæ ab Esaia; exitus obfidionis, qua Chaldæi Hierosolyma cinxerunt,

¹ Ut de orbitate ejus qui Hierichuntem restitueret.] Confer Josuæ vi. 26. cum 1 Reg. xvi. 34.

² Trecentis & amplius annis.] ccclxi. ut Josephus putat Antiquæ historiæ lib. x. c. v.

³ Cyri quoque nomen ipsum ac res præcipuæ præsignificatæ ab Esaia.] Cap. xxxvii. xxxviii. Implementum vide cap. xxxix. & lii. Et prophetiæ & implementi testimonium ex Eupolemo adfert Eusebius Præpar. lib. ix. c. 39.

runt, ab Jeremia : à Daniele vero translatio imperii ab Assyriis ad Medos ac Persas, ⁵ inde ad Alexandrum Macedonem ; ⁶ cujus deinde ex parte successores forent Lagidæ, & Seleucidæ ; quæque mala populus Hebræus ab his omnibus, ⁷ maxime vero ab Antiocho illustri accepturus esset, adeo perspicue, ⁸ ut Porphyrius, qui historias Græcas suo adhuc tempore exstantes cum vaticiniis istis contulit, aliter se expedire non potuerit, quam ut diceret ea, quæ Danieli tribuebantur, post eventum fuisse scripta : quod perinde est, quasi quis neget, quæ sub Virgilio nomine exstant, & pro Virgilianis habita sunt semper, ab ipso scripta Augusti ævo. Non enim de isto, quod dicimus, magis unquam dubitatum inter Hebræos fuit, quam de hoc apud Romanos. Ad di his possunt oracula plurima & clarissima

9 apud

4 *A Daniele vero translatio imperii ab Assyriis ad Medos & Persas.*] Daniel. II. 32, 39. V. 28. VII. 5. VIII. 3, 20. X. 20. XI. 2.

5 *Inde ad Alexandrum Macedonem.*] Disto cap. II. 32, & 39. VII. 6. VIII. 5, 6, 7, 8, 21. X. 20. XI. 3, 4.

6 *Cujus deinde ex parte successores forent Lagidæ & Seleucidæ.*] Cap. II. 33, 40. VII. 7, 19, 23, 24. VIII. 22. X. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20.

7 *Maxime vero ab Antiocho illustri accepturus esset.*] VII. 8,

11, 20, 24, 25. VIII. 9, 10, 11, 12, 13, 14, 23, 24, 25, 26. XI. 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45. XII. 1, 2, 3, 11. Hæc loca, sicut nos, exponunt Josephus lib. X. c. 12. XII. c. 11. & de Bello Judaico lib. I. c. 1. Chrysostomus II. adversus Judæos, Josephi utens testimonio : & Polychronius, Græcorumque alii.

8 *Ut Porphyrius, &c.*] Vide Hieronymum passim ad Danielem.

9 apud Mexicanos & Peruanos, quæ Hispanorum in eas terras adventum, & secuturas inde calamitates prædixerunt.

Argumentis aliis.

Referri huc possunt & somnia non pauca, tam exacte congruentia cum eventibus, qui & in se, & in causis suis, somniantibus erant plane incogniti, ut ad casum, aut causas naturales referri, nisi inverecunde, non possint: cujus generis illustria exempla ex probatissimis scriptoribus ¹⁰ libro de anima Tertullianus congeffit: & ¹¹ spectra, non visa tantum, sed

9 *Apud Mexicanos & Peruanos.*] Mira sane sunt quæ de istis oraculis referunt Incha, Acofta, Herrera, alii. Vide & Petrum Ciezam tomo 11. rerum Indicarum.

¹⁰ *Libro de Anima Tertullianus.*] Cap. XLVI. ubi notabilia refert somnia Aftyagis, Philippi Macedonis, Himereæ feminæ, Laodices, Mithridatis, Balaridis Illyrici, M. Tullii, Artorii, Polycratis Samii filia, ejus quæ gerula Ciceroni, Cleonymi Pictæ, Sophoclis, Neoptolemi tragædi. Habes quædam horum & apud Valerium Max. lib. 1. cap. 7. præterea Calpurniæ de Cæsare, P. Decii & T. Manlii Consulium, T. Atinii, M. Tullii in exilio, Annibalis, Alexandri Magni, Si-

monidis, Cræsi, matris Dionysii tyranni, C. Sempronii Gracchi, Cassii Parmensis, Aterii Rufi equitis Romani, Amilcaris Pœni, Alcibiadis Atheniensis, Arcadis cujusdam. Sunt & notabilia apud Ciceronem de Divinatione, nec indignum memoratu quod Plinius habet lib. xxv. cap. 2. de matre in Lusitania militantis. Adde illa Antigoni & Artuculis qui Osmanidarum generis auctor in Monitis Lipsianis lib. 1. cap. v. 5. & alia quæ collegit vir magnæ diligentia Theodorus Zuingerus Voluminis v. lib. iv. titulo de Infomniis.

¹¹ *Spectra non visa tantum, sed & loqui audita.*] Vide Plutarchum vita Dionis & Bruti, & de eodem Bruto Appianum Civi-

sed & loqui audita, tradentibus hæc historico-
rum etiam illis, qui à superstitionis credulitate
absunt longissime: & nostri quoque ævi testi-
bus qui in Sina, quique in Mexicana & aliis
Americæ partibus vixere. Neque spernenda
publica illa ¹² ad tactum ignitorum vomerum
innocentiæ examina, quorum tot Germani-
carum nationum historiæ, ipsæque leges me-
minerunt.

Civilium quarto, & Florum
lib. iv. cap. 7. Adde Tacitum
de Curtio Rufo Annalium xi.
quæ eadem historia est in epi-
stola Plinii xxvii. lib. vii. si-
mul cum altera, de eo quod
vidit Athenis philosophus sa-
piens & intrepidus Athenodo-
rus. Vide & quæ apud Vale-
rium Maximum lib. i. cap. viii.
præsertim de Cassio homine
Epicureo exterrito ad conspe-
ctum Cæsaris à se occisi, &
apud Lipsium Monitorum lib. i.
cap. v. 5. Multas historias tales
congefferant Chrysippus, Plu-
tarchus libro de Anima, Nu-
menius secundo libro de Ani-
marum immortalitate, memo-
rante Origene contra Celsum
quinto.

¹² *Ad tactum ignitorum vo-
merum innocentia examina.*] Vi-
de testimonia hac de re con-
gesta à Francisco Jureto ad
epistolam Ivonis Episcopi Car-
notensis 74. Quam autem id
antiquum sit, docet Sophocles
Antigone; ubi sic Thebani Oe-
dipodæ loquuntur:

Ἡμεῖς δὲ ἑτοιμοὶ καὶ μύδρους
ἀρεῖν χεερίν,
καὶ πῦρ διέρπειν ἔ θεὸς ὀρκια-
μολεῖν,
τὸ μήτε δρᾶσαι, μήτε τῷ ζυγ-
εἰδέναί.

*In hoc parati tangere ardentem
sumus*

*Massas, per ignes ire, jurare
aut Deos,*

*Nos hujus esse nec reos, nec
confesios.*

Docet & ex iis quæ in luco Fe-
roniæ apud Soracte olim spe-
ctata ferunt Strabo lib. v. Plu-
nius Hist. natur. lib. vii. c. 2.
& ad Virgilium xi. Æneïdos
Servius. His naturæ ordinem
egredientibus addi posse arbi-
tror, quæ contra telorum ja-
ctus tutandis corporibus usur-
pari videmus. Vide & de iis
qui exsecta ob religionem lin-
gua locuti, testes certissimos
Justinianum l. i. C. de officio
Præfecti prætorio Africae, Pro-
copium Vandalicorum i. Vi-
ctorem Uticensis libro de Per-
secutionibus, Æneam Gazæum
Theophrasto.

§ XVIII. *Solvitur objectio, quod miracula nunc non conspiciantur.*

Nec est, quod quisquam objiciat, talia miracula hoc tempore non conspici, nec audiri tales prædictiones. Satis enim est ad probationem divinæ providentiæ, factum id esse aliquando; qua semel constituta, consequens est, ut tam provide ac sapienter nunc credatur Deus abstinere à talibus, quam olim ea usurpaverit. Neque vero æquum fuit, leges universo datas de rerum cursu naturali & futurorum incertitudine, temere aut semper excedi: sed tum demum, cum digna incidisset causa: ut quo tempore veri Dei cultus toto prope orbe ejectus in uno mundi angulo, id est, in Judæa residebat, & adversus circumfusam impietatem novis subinde præsiidiis muniendus erat; aut cum Christiana religio, de qua peculiariter mox agemus, ex Dei decreto per totum orbem primum spargi debuit.

§ XIX. *Et quod tanta sit scelerum licentia.*

Solent nonnulli, ut de divina providentia dubitent, moveri conspectu scelerum, quorum velut diluvio quodam hic orbis obruitur: quæ coercere atque reprimere præcipuum contendunt divinæ providentiæ, si qua esset, opus futurum fuisse. Sed facilis est responsio: cum hominem Deus condidisset liberum ad bene

bene maleque agendum, sibi reservata bonitate plane necessaria atque immutabili, æquum haud fuisse, ut malis actionibus impedimentum poneret ei libertati contrarium. Cæterum quæcunque sunt impediendi rationes cum libertate data non pugnantes, ut legis constitutio ac promulgatio, monitus interni externique, cum minis etiam & promissis, earum nulla à Deo prætermittitur: sed nec malitiæ effectus finit, quo possent, evagari. unde nec imperia everti, nec legum divinarum cognitio plane deleri unquam potuit. Quæ vero permittuntur scelera, non carent interim suo fructu, cum adhibeantur, ut attingere supra cœpimus, aut ad puniendos alios non minus

¹ *Æquum haud fuisse ut malis actionibus impedimentum poneret ei libertati contrarium.* Tertullianus adversus Marcionem 11. Tota ergo libertas arbitrii in utramque partem concessa est illi, ut sui dominus constanter occurreret, & bono sponte servando, & malo sponte vitando: quoniam & alias positum hominem sub iudicio Dei, oportebat justum illud efficere de arbitrii sui meritis, liberi scilicet. Cæterum nec boni nec mali merces jure pensaretur ei, qui aut bonus aut malus necessitate fuisset inventus, non voluntate. In hoc & lex constituta est, non excludens, sed probans libertatem, de obsequio sponte præstando, vel transgressione sponte commit-

tenda. ita in utrumque exitum libertas patuit arbitrii. Mox: Igitur consequens erat, uti Deus secederet à libertate semel concessa homini, id est, contineret in semetipso & præscientiam & præpotentiam suam, per quas intercessisse potuisset, quominus homo male libertate sua frui aggressus, in periculum laberetur. Si enim intercessisset, rescidisset arbitrii libertatem, quam ratione & bonitate permiserat. Tractat hoc ipsum erudite, ut solet, Origenes quarto contra Cellsum, ubi hoc inter alia: Ἀπερὴς ἐὰν ἀνέλθῃ τὸ ἰκέρσιον, ἀνείλες αὐτῆς ἑ τὴν ἐσίαν. Virtuti humana si auferas libertatem, ipsam ejus naturam sustuleris.

nus sceleratos, aut ad corrigendos, qui extra virtutis viam prolapsi sunt, aut ad exigendum specimen eximium patientiæ atque constantiæ ab his, qui magnos in virtute profectus fecerunt. Postremo & ipsi, quorum ad tempus dissimulata videntur scelera, pœnas eorum cum temporis usura solent solvere, ut de iis fiat, quod Deus voluit, qui fecerunt, quod Deus noluit.

§ XX. *Sæpe ita ut opprimantur boni.*

Quod si quando nulla apparent scelerum supplicia, &, quod multos infirmos solet offendere, boni quidam, malorum violentia oppressi, non vitam modo agunt ærumnosam, sed & mortem sæpe subeunt, & quidem infamem: non ideo mox tollenda est à rebus humanis Dei providentia, quæ tam validis, ut jam diximus, argumentis esse ostenditur; sed potius cum sapientissimis viris ita colligendum est.

§ XXI. *Retorquetur hoc ipsum, ad probandum animos superesse corporibus.*

Cum Deus curet actiones justusque sit, & ita interim fiant, expectandum est aliquod post hanc vitam iudicium, ne aut insignis improbitas sine pœna, aut magna virtus sine solatio præmioque maneat.

§ XXII. *Quod confirmatur traditione.*

¹ Hoc autem ut statuamus, etiam animos supereſſe corporibus ſtatui neceſſe eſt : quæ antiquiſſima traditio à primis (unde enim alio- qui ?) parentibus ad populos moratiores penè omnes manavit ; ut ² ex Homeri carminibus apparet, & ³ ex Philoſophis non Græcorum tantum, ſed & Gallorum veterum, ⁴ quos Druidas vocabant, & ⁵ Indorum, quos Brachmanes : & ex iis ⁶ quæ de Ægyptiis

7 &

¹ *Hoc autem ut statuamus, etiam animos supereſſe corporibus ſtatui neceſſe eſt.*] Qui argumentum hoc fuſius tractatum volet legere, recurrat ad Chryſoſtomum ad 2 Cor. Cap. xviii. in Ethico, eundem Tomo vi. contra eos qui à dæmonibus ajunt res humanas adminiſtrari, & quarto Sermone de Providentia.

² *Ex Homeri carminibus apparet.*] Maxime in ea parte quæ νεκρία dicitur, cui addi poſſunt ſimiles νεκρία apud Virgilium, Senecam in Oedipode, Lucanum, Statium, & quod eſt i Sam. xxviii.

³ *Ex Philoſophis.*] Pherecyde, Pythagora ac Platone, omnique horum ſchola. His Empedoclem & oracula plurima adjungit Juſtinus Apologético ii. Anaxagoram & Xenocratem Theodoretus.

⁴ *Quos Druidas vocabant.*] Docebant hi non interire animas, teſte Cæſare lib. vi. de

bello Gall. Strabo lib. iv. de iisdem : ἀθάνατος ἢ λέγουσι εἶποι εἰ ἄλλοι τὰς ψυχάς. Et hi & cum his alii interitus exper- tes dicunt animas.

⁵ *Et Indorum, quos Brachmanes.*] Quorum ſententiam ſic exprimit nobis Strabo lib. xv. Νομιζέειν ἄψι γὰρ δὴ τὸ εἰ δαδὲ βίον, ὡς ἀν ἀκμῶν κινῶν εἶναι. τὸν ἢ δάνατον ἡλίεσσιν εἰς τὸν ὄντως βίον εἶ τὸν διδάσκοντα τοῖς φιλοſοφίῃσιν. Hanc vitam habendam eſſe quaſi recens concepti ſætus ſtatim : mortem vero partum eſſe ad eam quæ vere vita eſt, planque beatam ; iis ſci- licet qui ſapientiam ſectati fue- rint. Vide & inſignem de hac eorum ſententia locum librò iv. Porphyrii De non edendis ani- malibus.

⁶ *Quæ de Ægyptiis.*] Herodotus Euterpe Ægyptiorum eſſe ait dogma : ὡς ἀνθρώποις ψυχὴ ἀθάνατος εἶσι. morte carere humanas animas. Idem tradit de iis Diogenes Laërtius in proœ-

7 & Thracibus, quin & Germanis scriptores plurimi prodiderunt. Quin & de iudicio divino post hanc vitam plurima existisse videmus non apud Græcos tantum, ⁸ sed & apud Ægyptios & ⁹ Indos, ut nos Strabo, Diogenes Laertius, ¹⁰ Plutarchus docent; quibus addi potest traditio de Mundo hoc conflagraturō, quæ olim ¹¹ apud Hytaspem & Sibyllas, nunc quoque ¹² apud

procæmio. Tacitus lib. v. histor. de Judæis: *Corpora condere quam cremare è more Ægyptio. Eademque cura, & de infernis persuasio.* Vide de anima Osiridis Diodorum Siculum, & Servium ad vi. Æneidem, cuius pleraque ab Ægyptiis desumpta ait.

7 *Et Thracibus.*] Repete hic locum Hermippi de Pythagora, quem modo ex Josepho protulimus. Mela lib. ii. de Thracibus. *Alii redituras putant animas obeuntium: alii etsi non redeant; non extinguunt tamen, sed ad beatiora transire.* De iisdem Solinus c. x. *Nonnulli eorum putant obeuntium animas reverti: alii non extinguunt, sed beatas magis fieri.* Hinc mos ille lætitiæ signis funera prosequendi, & his scriptoribus memoratus, & Valerius Max. lib. i. c. vi. 12. Facit ea res credible quod ex Scholiaste Aristophanis modo diximus Hebræorum quosdam jam olim venisse in Thraciam.

8 *Sed & apud Ægyptios.*] Quæ de inferis Orpheus prodidit, ab Ægyptiis sumpta ait

Diodorus Siculus lib. i. Repete quæ ex Tacito jamjam habuimus.

9 *Indos.*] In quorum sententiis ponit Strabo libro xv. τῷ κατ' ἀδὲ κρισεῶν, de iudiciis quæ apud inferos exercentur.

10 *Plutarchus.*] De his qui fero à Deo puniuntur, & de facie in orbe Lunæ. Vide & egregium ejus locum ex dialogo de Anima recitatum ab Eusebio Præparationis Evangelicæ libro xi. 38.

11 *Apud Hytaspem & Sibyllas.*] Testis Iustinus Apologético altero, & Clemens Stromateon vi. unde & illud sumtum quod ex tragædia citatur:

Ἔσα γδ' ἔσα κείνῳ αἰώνων
χρόνῳ,

Ὅταν πύργῳ γέμοντα θησαυρὸν
σχίσῃ

Χρυσῶπις αἰθέρ, ἢ βροσκηθεῖ-
σα φλόξ

Ἄπαντα πέπιγεα ἑμάρσα
Φλέξῃ μακίσ', ἔπαν δ' ἄρ
ἐκλύθη τὸ πᾶν

Φρέδῳ μὲν ἔσα κυμάτων ἀ-
πας βυθός,

Γῆ δὲ δρέαν ἔρημῳ, ἐδ' αἴθρ
ἐπ

¹² apud Ovidium ¹³ & Lucanum ¹⁴ & Indos Siamenses reperitur : cujus rei indicium ¹⁵ & Astrologis notatum, Sol ad terras propius accedens. Etiam cum in Canarias, Americam, & alia longinqua loca primum ventum est, reperta ibi quoque eadem de animis & judicio sententia.

§ XXIII.

Πραξαὶ τὰ φύλα βασιῶς πυρό-
αυρῶ.

Nam veniet ille, veniet haud
dubie dies,

Laxabit ignis cum redundan-
tes opes

Auratus aether: lege tum spreta
furens

Terras, & illis quicquid est
sublimius,

Depascet ardor: inde cum de-
fecerit

Hoc omne, nullas jam ferent
undas vada,

Neque ulla ramos eriget tellus,
neque

Exustus aër pascet aligerum
genus.

¹² Apud Ovidium.] Meta-
morphoseon 1.

Esse quoque in satis reminisci-
tur adfore tempus,

Quo mare, quo tellus, correpta-
que regia caeli

Ardeat, & mundi moles ope-
rosa labore.

¹³ Et Lucanum.] Libro 1.

--- Si cum compage solata.

Saecula tot mundi suprema coe-
gerit hora,

Antiquum repetent iterum
chaos omnia: mislis

Sidera sideribus concurrent:
ignea pontum

Astra petent: tellus extendere
littora volet,

Excantique fretum: fratri
contraria Phœbe

Ibit, & obliquum bigas agitare
per orbem

Indignata, diem poscet sibi, to-
taque discors

Machina dirvulsi turbabit fœ-
dera mundi.

Præverat Lucano patruus Se-
neca, sine ad Marciam: Sidera
sideribus incurrent, & omni
flagrante materia, uno igne,
quicquid nunc ex disposito lucet,
ardebit.

¹⁴ Apud Indos Siamenses.]

Vide Ferdinandum Mendesium.

¹⁵ Et Astrologis notatum.]

Copernico Revolutionum lib.

111. c. 16. Joachimo Rhæti-

co ad Copernicum, Gemmæ

Frifio. Vide & Ptolemæum

lib. 111. c. 4. Syntaxeos Ma-

thematicæ. Mundum non illis

viribus stare quibus prius stete-

rat, idque ipsum loqui mun-

dum, & occasum sui rerum la-

bentium probatione testari, ait

Cyprianus ad Demetrianum.

§ XXIII. *Cui nulla ratio repugnet.*

Neque vero ullum potest reperiri ex natura petitum argumentum, quod hanc tam veterem, tam late patentem traditionem refellat. Nam quæ perire cernimus omnia, ea pereunt, aut oppositu contrarii validioris, sicut frigus perit vi magna caloris; aut subtractione subiecti, à quo pendent, ut magnitudo vitri fracto vitro; aut defectu causæ efficientis, ut lux solis abitu. Nullum autem horum potest de animo dici. Non primum: quia nihil potest dari, quod animo sit contrarium; imo ea est ejus natura peculiaris, ut quæ inter se contraria sunt, ea pariter, & eodem tempore, in se capiat suo, id est, intellectuali modo. Non secundum: quia nec subiectum est ullum, à quo pendeat animi natura. ¹ Si quod enim esset, id esset corpus humanum. At id non esse ex eo apparet; quod cum vires, quæ corpori inhærent, agendo lassentur, solus animus actione lassitudinem non contrahit: item ² corporis vires lædun-

¹ Si quod enim esset, id esset corpus humanum.] Id non esse bene probat Aristoteles ex febribus, libro de Anima 1. cap. 4. Anaxagoram laudat quod νέψ ἀμυγῆ dixerit, mentem impermixtum aliquid, nimirum ut res alias possit cognoscere.

² Corporis vires læduntur à nimia excellentia rei obiectæ.]

Aristoteles libro III. de Anima, cap. 4. Ὅτι δὲ ἐχ ὁμοία ἢ ἀπαθεῖα τῆ ἀιδνητικῆς ἐ νοσητικῆς φανερὸν ὅτι ἀιδνητικῶν ἐ τῆς ἀιδήσεως ἢ μὴ γὰ ἀιδησις ἐ δυνάμει ἀιδάμενης ἐν τῆ σφόδρα ἀιδητικῆ, τῆ ψόου ἐκ τῆς μεγάλων ψόου, ἐδ' ἐκ τῆς ἰσχυροῦν ὁσμῆς καὶ χροματίων, ἐτε ὅταν, ἐτε ὁσφραδίαι, ἀλλ' ὁ νῦς ὅταν

læduntur à nimia excellentia rei objectæ, ut visus à solis luce : at animus, quo circa excellentiora versatur, ut circa figuras à materia abstractas, circa universalia, ³ eo redditur perfectior. Quæ corpori inhærent vires, occupantur circa ea, quæ locis ac temporibus definita sunt, quæ est natura corporis. At animus etiam circa infinitum & æternum. Quare cum in operando animus à corpore non pendeat, ne esse quidem ipsius inde pendet. Nam rerum, quas non cernimus, natura aliunde, quam ex operationibus, colligi nequit. Sed nec tertius ille pereundi modus hic locum habet. Neque enim dari potest causa effectrix, à qua animus semper emanet. Non enim parentes dixeris, cum iis mortuis vivere filii soleant. Quod si quam omnino velimus esse causam, unde emanet animus, non potest alia ea esse

τι νῆσον σφόδρα νοητὸν, ἢ χ' ἡσίων
 νοεῖ ἢ τὸ ἀσώδιστον. ἀλλὰ ἔ
 μέλλον τὸ μὴ γὰρ ἀβασίλευδον ἐν
 ἀνδρὶ σῶματι, ὃ ἔνδον χωρεῖσθε.
 Non esse autem finitum impati-
 bilitatem partis sentientis &
 intelligentis, apertum est ex sen-
 tiendi instrumentis, ipsaque sen-
 sione. Sensus enim, ubi nimia
 est res sensibilis, sentire nequit,
 id est, nec audire sonos vehementes,
 nec odores talos olfacere, nec
 conspiciere colores. At mens ubi
 aliquid concepit quod egregium
 sit intellectu, non minus id in-
 telligit quam minora, imo et

magis: id eo venit, quod sentiens
 pars non sit sine corpore, mens
 autem aliquid à corpore separabi-
 le. Adde Plotini locum egre-
 gium, quem posuit Eusebius
 in Præparatione libro xv. c. 22.
 Adjunge, quod animus eos qui
 ex corpore nascuntur affectus
 vi sua vincit, ipsique corpori
 cruciatus interitumque impe-
 rat.

³ *Eo redditur perfectior.*] Et
 quæ magis animum à corpore
 seducunt, eæ sunt animi actio-
 nes excellentiores.

esse quam causa prima atque universalis, quæ ex parte potestatis nunquam deficit. Ex parte autem voluntatis eam deficere, hoc est, velle Deum, ut extinguatur animus, nullo potest probari argumento.

§ XXIV. *Multa faveant.*

Imo argumenta sunt non levia in contrarium: datum homini ¹ dominium in suas actiones, appetitus immortalitatis insitus, conscientia vis consolantis se ob actiones bonas quamvis molestissimas, & spe quadam sustentantis; ² contra cruciantis sese ob prave acta, præsertim circa mortem, tanquam sensu imminentis iudicii: quam vim ³ sæpe nec pessimi tyranni
intra

¹ *Dominium in suas actiones.*] Et in animantia quævis. Adde notitiam Dei & naturalium immortalium. Θιντόν ἢ εἶδεν ἀθάνατον οἶδε, ait Sallustius Philosophus, Nulli naturalis immortalis natura cognita est. Notitiæ autem ingens signum, quod nihil est tam grave quod non Dei causa animus soleat contemnere. Adde quod potentiam intelligendi agendique non habet circumscriptam, ut cætera animantia, sed infatigabilem, & in infinitum patentem, & sic Deo similem; quæ differentia hominis à cæteris animantibus etiam Galeno notata.

² *Contra cruciantis sese ob prave acta, præsertim circa mor-*

tem.] Plato de Republica primo: Ἐπειδὴν τις ἐγὼς ἢ φείδει τελευτήσῃν, εἰσέρχεται αὐτῷ φόβος καὶ φροντίς, οὗτοι δὲ ἐν τῷ ποιεῖν ἐκείνη. Cum jam prope est ut quis moriturum se putet, tunc metus eum ac sollicitudo subit, de quibus ante non instituerat cogitare.

³ *Sæpe nec pessimi tyranni intra se extinguere, cum maxime id vellent, potuerunt.*] Testis illa Tiberii ad Senatum epistola: *Quid scribam vobis, patres conscripti, aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore? Dii, me deaque pejus perdant quam perire quotidie sentio, si scio.* qua recitata, addit Tacitus Annalium vi: *Ad eo facinora atque flagitia sua ipsi*
quæ

intra se extinguere, cum maxime id vellent, potuerunt, ut multis exemplis apparet.

quoque in supplicium verterant. Neque frustra prestantissimus sapientie firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus & ictus; quando ut corpora verberibus, ita scivitia, libidine, malis consultis, animus dilaceretur. Plato est is quem hic indicat Tacitus, qui de Republica nono de tyranno Πένος τῆ ἀληθεία φαίνεται, ἐάν τις ἄλλω ψυχῷ ἐπίσηται θεοσαδέα, καὶ φόβος γέμων διὰ παντός τ βίης, σφαδατωῦς τε καὶ ὀδυῶν πλήρης. Mendicis revera est, si quis universum ipsius animum recte norit inspi-

cere, plenus formidinis per omnem vitam, plenus mororis & cruciatuum. His similia idem Philosophus habet in Gorgia. Suetonius capite 67. eam quam dixi Tiberii epistolam recitaturus sic præfatur: Postremo semetipse pertasus talis epistola principio tantum non summam malorum professus est. Ad Platonis locum etiam Claudianus respexit, Rufinum carmine secundo describens:

————— pectus inusta
Deformant macula, vitisq; inolevit imago.

§ XXV. Cui consequens est, ut finis hominis sit felicitas post hanc vitam.

Quod si animus & ejus est naturæ, quæ nullas habeat in se intereundi causas, & Deus multa nobis signa dedit, quibus intelligi debeat, velle ipsum, ut animus superstes sit corpori; non potest finis homini ullus proponi ipso dignior, quam ejus status felicitas: & hoc est, quod Plato, & Pythagorici dixerunt, ¹ bonum esse hominis Deo quam simillimum reddi. Qualis autem ea sit felicitas, & quomodo comparetur, possunt quidem homines conjectu-

¹ Bonum esse hominis Deo quam simillimum reddi.] Quod

à Platone accepere Stoici, Notat Clemens, Strom. v.

jecturis indagare : sed si quid ejus rei à Deo patefactum est , id pro verissimo & certissimo haberi debet.

§ XXVI. *Ad quam comparandam indaganda vera religio.*

Quod cum Christiana religio supra alias se nobis adferre polliceatur , sitne ei fides habenda , secunda hujus operis parte examinabitur.

HUGO GROTIUS
 DE
 VERITATE
 RELIGIONIS
 CHRISTIANÆ.
 LIBER SECUNDUS.

§ I. *Ut probetur, hunc titulum Christiana religioni competere.*

SECUNDUS igitur liber, fufis ad Christum in cœlo jam regnantem precibus, ut ea nobis Spiritus sui auxilia subministret, quæ ad rem tantam nos idoneos reddant, consilium explicat, non hoc esse, ut omnia dogmata Christianismi tractentur: sed ut ostendatur, religionem ipsam Christianam verissimam esse atque certissimam, quod sic orditur.

§ II. *Ostenditur Jesum vixisse.*

Jesum Nazarenum vixisse quondam in Judæa, rerum Romanarum potente Tiberio,

non tantum Christiani per omnes terrarum oras sparsi constantissime profitentur; sed & Judæi omnes, qui nunc sunt, & qui unquam post illa tempora scripserunt: testantur idem & Pagani, hoc est, nec Judaicæ, nec Christianæ religionis Scriptores, ut ¹ Suetonius, ² Tacitus, ³ Plinius junior, & post hos multi.

Eun-

¹ *Suetonius.*] Claudio cap. 25. ubi *Chresto* scribitur pro *Christo*, quia nomen illud Græcis & Latinis notius.

² *Tacitus.*] Libro xv. ubi de Christianorum suppliciiis: *Auctor nominis ejus Christus, qui Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat.* Ubi flagitia & odium generis humani nihil aliud sunt quam falsorum Deorum neglectus: quam eandem causam etiam Judæis maledicendi Tacitus habuit, & Plinius major, cui Judæi dicuntur gens contumelia numinum insignis. Nimirum Romani plerique ita erant facti, ut, quod Seneca laudat, civilis Theologiæ partes in animi religione non haberent, sed in actibus fingerent, servarentque tanquam legibus jussa, credentes cultum magis ad morem quam ad rem pertinere. Varronis & Senecæ hac de re sententiam, quæ eadem Taciti, vide apud Augustinum lib. iv. cap. 33. & lib. vi. cap. 10. de Civitate Dei. Interim nota Jesum, qui à Pontio Pilato supplicio affectus est, jam Neronis tempore à multis etiam Romæ pro Chri-

sto habitum. Confer quæ apud Justinum sunt Apologetico 11. de hac historia, ubi Imperatores & Senatum Romanum alloquitur, qui ex Actis nosse ista poterant.

³ *Plinius Junior.*] Epistola omnibus obvia, quæ libri decimi est xcviij. cujus & Tertullianus Apologetico meminit, & Eusebius in Chronico. Ubi vides Christianos carmen Christo, quasi Deo, dicere solitos, obstrictosque inter se, non in scelus aliquod, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fides fallerent, ne depositum appellati abnegarent. Pervicaciam & inflexibilem in iis obstinationem culpât Plinius, in hoc uno, quod deos appellare & simulacris numinum thure ac vino supplicare, ac Christo maledicere nollent, neque ut id facerent illis tormentis cogi possent. Epistola quæ ei respondet Trajani, eum ait re ipsa manifestum facere Christianum se non esse, qui diis Romanis supplicet. Historiam quandam de Jesu etiam apud Numenium Pythagoricum extitisse docet nos Origenes contra Celsum quarto.

4 Fa-

Eundem affectum morte ignominiosa.

Eundem Jesum à Pontio Pilato, Judææ præside, cruci affixum, omnes itidem Christiani, quanquam ignominiosum videri poterat talem Dominum colentibus, fatentur: ⁴ fatentur & Judæi; cum tamen non ignorent, eo se nomine, quod majores sui Pilato id statuenti auctores fuerint, gravissimam invidiam apud Christianos, quorum sub imperiis passim degunt, sustinere. Pagani vero, quos jam diximus, scriptores idem memoriæ prodiderunt: imo multo post tempore exstiterunt ⁵ acta Pilati, quibus id constaret, ad quæ Christiani nonnunquam provocabant. Neque Julianus, aut alii oppugnatores Christianismi, id unquam in controversiam vocarunt: ita ut nulla excogitari possit historia, quæ certior hac sit; ut quæ tot, non dicam hominum, sed populorum inter se discordantium testimoniis approbetur. ⁶ Quod cum ita sit, videmus tamen per diffitissimas mundi regiones ipsum, ut Dominum, coli.

§ III.

⁴ *Fatentur & Judæi.*] Qui eum vocant יהוה, id est, suspensum. Jesum Hierosolymis occisum agnoscit Benjaminus Tudelensis in Itinerario.

⁵ *Acta Pilati.*] Vide Epipha-

nium in Tesserecædecatis.

⁶ *Quod cum ita sit, videmus tamen per diffitissimas mundi regiones ipsum Dominum coli.*] Tractat hoc fusius Chrysostramus ad 11 ad Cor. v. 7.

§ III. *Et tamen post mortem adoratum etiam à viris sapientibus.*

Neque nostris tantum, aut actis paullo ante temporibus, sed & superioribus, usque dum ad ætatem rei gestæ proximam veniatur: puta sub Neronis imperio, quo tempore plurimos Christi venerationem professos ob id ipsum affectos supplicio, is, quem diximus, Tacitus, & alii testantur.

§ IV. *Cujus rei causam aliam esse non posse, quam miracula ab ipso edita.*

Fuerunt autem semper, inter cultores Christi, plurimi, & judicio præditi, & literarum non rudes: quales (ut de Judæis nunc taceamus) ¹ Sergius Cypri præfes, ² Dionysius Areopagita, ³ Polycarpus, ⁴ Justinus, ⁵ Irenæus, ⁶ Athenagoras, ⁷ Origenes, ⁸ Tertullianus, ⁹ Clemens Alexandrinus, ac porro alii: qui tales cum essent, cur homini ignominiosa morte affecto se cultores addixerint, præsertim cum

¹ *Sergius Cypri Præfes.*] Act. XI. 12.

² *Dionysius Areopagita.*] Act. XVII. 34.

³ *Polycarpus.*] Qui martyrium passus in Asia anno Christi CLXIX. juxta Eusebium.

⁴ *Justinus.*] Qui pro Christianis scripta edidit anno Christi CXLII. Vide eundem Eusebium.

⁵ *Irenæus.*] Floruit Lugdu-

ni anno Christi CLXXXIII.

⁶ *Athenagoras.*] Atheniensis hic fuit. Floruit autem circa annum Christi CLXXX. Ut ex libri inscriptione apparet.

⁷ *Origenes.*] Floruit circa annum Christi CXXX.

⁸ *Tertullianus.*] Celeber anno Christi CCVIII.

⁹ *Clemens Alexandrinus.*] Circa idem tempus. Vide Eusebium.

cum prope omnes in aliis religionibus educati essent, nec in Christiana quicquam esset, aut honoris, aut commodi, nulla potest causa reddi, præter hanc unam, quod diligenti inquisitione, qualis viros prudentes in maximi momenti negotio decet, comperissent, veram & firmis testibus subnixam fuisse famam, quæ de miraculis ab eo editis percrebuerat, ut de sanatis sola voce, & quidem palam, morbis gravibus atque inveteratis, de visu reddito ei, qui cæcus natus esset, de auctis non semel panibus in alimenta multorum millium, quæ id testari poterant, de mortuis in vitam revocatis, & quæ plura sunt ejusmodi.

§ V. *Quæ miracula non naturali efficacie, neque diabolicæ ascribi possunt, sed omnino à Deo sint profecta.*

Quæ quidem fama tam certam atque indubitam habuit originem, ut edita à Christo prodigia aliqua, ¹ neque Celsus, ² neque Julianus, cum in Christianos scriberent, negare auri

¹ Neque Celsus.] Cujus verba apud Origenem lib. 11. Ε'νομισαιτο αυτον ειναι υιον θεου επει χωλες και τυφλες εθεραπευσε. *Credidistis cum esse Dei filium, ideo quod claudos & cecos sanavit.*

² Neque Julianus.] Imo rem fatetur, cum dicit, verbis recitatis à Cyrillo lib. vi. Ει μη-

πισ ολεθ' του κυριου & τυφλες εθεραπευθη, και δαιμονωντας εσορηνειν εν Βηθανια & εν Βηθανια & κωμας, ηδ' μεγιστων εργαων ειναι. *Nisi quis existimat inter maxima esse opera, claudos & cecos integritati restituere, & hæmonio correptos abhærere in vicis Bethsaida aut Bethania.*

ausi fuerint, ³ Hebræi vero in Thalmudicis libris aperte fateantur. Naturali vi non patrata fuisse quæ diximus opera, satis hoc ipso apparet, quod prodigia sive miracula appellantur. Neque vero per naturæ vim fieri potest, ut sola voce, aut contactu, mōrbi graves, & quidem subito tollantur. Quod si ad naturalem efficaciam referri opera ista aliquo modo potuissent, dictum jam pridem id fuisset ab iis, qui se aut Christi in terris agentis, aut Evangelii ipsius hostes professi sunt. Simili argumento colligimus, nec præstigias fuisse: quia pleraque opera palam gesta sunt, ⁴ inspectante populo, & in populo multis eruditis Christo male volentibus, cuncta ipsius opera observantibus. Adde quod similia opera sæpe repetita: & ipsi effectus non momentanei, sed permanentes. Quibus, ut oportet, expensis, omnino sequitur, quod & Judæi fatentur, opera hæc processisse à virtute aliqua plusquam humana, id est, à spiritu aliquo bono, vel malo. A malo autem spiritu non esse profecta hæc opera, inde probatur, quod doctrina hæc Christi, cui probandæ ista opera adhibebantur, malis spiritibus adversatur. Vetat enim malos spiritus coli, abstrahit homines ab omni immunditia morum, qua tales spiritus delectantur.

³ Hebræi vero in Thalmudicis aperte fateantur.] In titulo Aboda Zara.

⁴ Inspectante populo.] Act. xxvi. 26. Luc. xii. 1.

tur. Rebus quoque ipsis apparet, ubicunque ea doctrina recepta est, collabi dæmonum cultum, ⁵ & artes magicas, & unum Deum colicum detestatione dæmonum: quorum vim ac potestatem Christi adventu infractam ⁶ Porphyrius ipse agnovit. Credendum autem non est, quenquam malum spiritum adeo esse imprudentem, ut ea faciat, & quidem sæpissime, ex quibus nihil honoris sibi, aut commodi, contra vero maximum detrimentum ac dedecus accedat. Sed neque sapientiæ, aut bonitati ipsius Dei, ullo modo convenit, ut passus credatur, astu dæmonum illudi hominibus ab omni malitia alienis, & sui metuentibus; quales fuisse primos Christi discipulos, vita ipsorum inculpata, & multæ calamitates conscientiæ causa toleratæ manifestum faciunt. Quod si dicas, à bonis mentibus, Deo tamen inferioribus, profecta Christi opera; jam eo ipso fateris, illa Deo placuisse, & ad Dei honorem pertinuisse, cum bonæ mentes nihil faciant, nisi quod Deo gratum, ipsique gloriosum sit: ut jam taceamus, quædam Christi opera esse talia, quæ Deum ipsum auctorem testari videantur, ut mortui non unius in vitam revocatio.

⁵ *Est artes magicas.*] Quorum & libri hortatu discipulorum Jesu combusti. Act. xix. 19.

⁶ *Porphyrius ipse agnoscit.*] Locus est apud Eusebium Præ-

parationis lib. v. cap. 1. Ἰησοῦ τιμωμένῃ, ἕδμιάς πρὸς θεῶν δημοσίας ἀσελείας ἤδεται. Ex quo Jesus coli captus est, publicam Deorum opem nemo sensit.

catio. Jam vero Deus miracula nec facit, nec fieri finit absque causa: id enim sapientem legis conditorem decet, à legibus suis non nisi ob causam, & quidem gravem, recedere. Causa autem nulla alia reddi potest, cur hæc facta sint, quam ea, quæ à Christo allata est: nempe ut doctrinæ ipsius redderetur testimonium. Neque vero, qui ea aspicerent, aliam causam ullam animo concipere potuerunt: quos inter eum multi, ut diximus, pio essent animo, Deum hoc egisse, ut eis imponeret, impium est creditu. Et hæc una fuit causa cur Judæorum plurimi, qui circa Jesu tempora vixerunt, etiam 7 qui induci non possent, ut legis à Mose datæ partem ullam omitterent, quales fuerunt qui Nazareni & Ebionæi dicebantur, nihilominus Jesum, ut missum cælitus magistrum agnoscerent.

§ VI.

7 *Qui induci non possent ut legis à Mose data partem ullam omitterent.* Vide Actor. xv. Rom. xiv. Hieronymus in Chronico Eusebiano ad annum Christi cxxv. cum Christianos Episcopos Hierosolymitanæ Ecclesiæ quindecim nominasset: *Hi omnes usque ad eversionem, quam ab Hadriano perpressa est Jerusalem, ex circumcisione Episcopi presuerunt.* Severus Sulpitius de illorum locorum ac

temporum Christianis, *Christum Deum sub legis observatione credebant, & ex circumcisione eorum Ecclesia habebat sacerdotem.* Adde Epiphanium, ubi de Nazarenis & Ebionitis agit, Nazareni non est nomen partis alicujus, sed omnes in Palæstina Christiani, ideo quod Dominus eorum Nazareni fuisset, sic appellabantur Actor. xxxi. v. 5.

§ VI. *De ipsius Jesu resurrectione constare
testimoniis fide dignis.*

Miraculis à Christo editis par argumentum præbet Christi ipsius post crucem, mortem, sepulturam, admirabilis reditus in vitam. Id enim non modo ut verum, sed ut præcipuum suæ fidei fundamentum, adferunt omnium locorum & temporum Christiani: quod fieri non potuit, nisi qui primi Christianam fidem docuerunt, certo auditoribus suis persuaserint, rem ita gestam. Certo autem persuadere hoc non potuerunt hominibus aliquo judicio præditis, nisi affirmarent, semetipsos oculatos rei testes esse: sine qua affirmatione nemo mediocriter sanus illis habuisset fidem, præsertim iis temporibus, cum illis credere maximis malis ac periculis constaret. Affirmatum hoc ab ipsis magna constantia, etiam libri ipsorum, ¹ & aliorum docent: imò ex libris apparet, provocasse eos ² ad testes quingentos, qui Jesum post mortem redivivum conspexerint. Non est autem mos mentientium, ad tam multos testes provocare. Neque fieri potest, ut in falsum testimonium tam multi conspirent. Et ut alii

¹ *Et aliorum.*] Etiam Celsi, qui adversus Christianos scripsit. Vide Origenem lib. 11.

² *Ad testes quingentos.*] Paulus 1 ad Corinth. xv. 6. quosdam eorum eo tempore mortuos esse dicit: sed horum quo-

que liberi & amici superstites audiri poterant, ac testari quæ audierant. Major autem horum pars etiam vivebat, scribente ista Paulo. Hæc apparitio in monte Galilææ contigit.

alii testes non fuissent, quam duodecim illi notissimi Christianæ doctrinæ primi propagatores, sufficere hoc debebat. Nemo gratis malus est. Honorem ex mendacio sperare non poterant, cum honos omnis esset penes Paganos, aut Judæos, à quibus ipsi probris & ignominia afficiebantur: non divitias, cum contra hæc professio sæpe & bonorum, si qua essent, damno mulctaretur: atque ut hoc non fuisset, tamen Euangelium doceri ab ipsis non posset, nisi omni bonorum temporalium cura omissa. Neque vero alia ulla vitæ hujus commoda ad mentiendum movere eos potuerunt, cum ipsa Euangelii prædicatio laboribus, fami, siti, verberibus, carceribus eos objecerit. Fama duntaxat inter suos tanti non erat, ut propterea homines simplices, & quorum vita ac dogma à fastu abhorrebat, tantam malorum vim subirent: neque vero sperare ullo modo poterant tantum progressum sui dogmatis, cui & intenta commodis suis natura, & ubique imperantium auctoritas repugnabant, nisi ex divino promisso. Accedat, quod etiam hanc qualemcunque famam nullo modo durabilem sibi poterant promittere, cum, Deo de industria suum in hoc consilium celante,³ mundi totius

³ *Mundi totius exitum quasi de proximo imminens opprimeretur.* Vide 1 Thessal. iv. 15, 16. 1 Cor. xv. 52. Tertullianus de Monogamia: *Quum*

magis nunc tempus in collecto factum sit. Hieronymus ad Gerontiam: *Quid ad nos, in quos fines sæculorum deveniunt?*

totius exitium quasi de proximo imminens operirentur, quod & ipsorum, & sequentium Christianorum scripta apertissimum faciunt. Restat ergo, ut religionis suæ tuendæ causâ mentiti dicantur, quod omnino, si res recte expendatur, dici de illis non potest. Nam aut religionem illam veram ex animi sententia crediderunt, aut non crediderunt. Si non credidissent optimam, nunquam hanc elegissent omissis religionibus aliis magis tutis, magisque honoratis: imo quamvis veram, professi non essent, nisi & professionem ejus credidissent necessariam; præsertim cum & facile prævidere possent, & experimento statim discerent, hanc professionem post se trahere mortem immensæ agminis, cui sine justa causâ causam dare à latrocinii scelere non abscedebat. Quod si crediderunt religionem suam veram, imo & optimam, & profitendam omnino, & quidem post Magistri sui mortem: sane id fieri non potuit, si fefellisset eos Magistri sui de sua resurrectione pollicitatio. Nam ⁴ id cuivis sano homini satis fuisset ad excutiendam etiam ante conceptam fidem. Rursus religio omnis, præsertim vero Christiana, ⁵ mendacium ac falsum testi-

mo-

⁴ Id cuivis sano homini satis fuisset ad excutiendam etiam ante conceptam fidem.] Fusius hoc argumentum exsequitur Chrysostomus ad 1 Corinth. 1. in fine.

⁵ Mendacium ac falsum testimonium, maxime in divinis rebus, prohibet.] Matth. XII. 36. Joh. VIII. 44, 55. Eph. IV. 25. Rom. IX. 1. II Cor. VII. 19. XI. 31. Gal. I. 20. Coll. III. 9. 1 Tim.

monium maxime in divinis rebus prohibet: non potuerunt ergo religionis, & quidem talis amore, ad mendacium permoveri. Adde jam, quod viri fuerunt vitæ ne ab adversariis quidem culpatae, & quibus nihil objicitur⁶ præter solam simplicitatem, cujus ingenium à confingendo mendacio longissime abest. Nemo etiam eorum fuit, qui non gravissima quæque passus sit propter illam professionem de Jesu resuscitato. Multi etiam ipsorum morte exquisitissima ob id testimonium affecti sunt. Jam vero, ut quis sensus sui compos talia toleret ob conceptam animo opinionem, fieri potest: at ut ob falsum, quod falsum esse nôrit, tam dura pati velit, non unus aliquis, sed plures, quorum id falsum credi nihil interfit, res est plane incredibilis. Amentes autem eos non fuisse, & vita & scripta fati testantur. Quod de primis illis diximus, idem de Paulo quoque dici potest; qui Christum in cælo regnantem à se conspectum⁷ palam prædicavit,⁸ cum nihil eruditionis Judaicæ ipsi deesset; nec

1 Tim. I. 10. II. 7. Jac. III. 14. Matth. XXI. 16. Marc. XII. 14. Luc. XX. 21. Joh. XIV. 16. Eph. V. 9. 1 Tim. II. 7. & alibi.

⁶ Præter solam simplicitatem.] Etiam Celsus. Vide Origenem lib. I.

⁷ Palam prædicavit.] 1 Cor. XV. 9. II Cor. XII. 4. Adde quæ discipulus Pauli Lucas scribit

Act. IX. 4, 5, 6. & XXI. 6, 7, 8.

⁸ Cum nihil eruditionis Judaicæ ipsi deesset.] Act. XXI. 3, Gamalieles duos eruditionis nomine Hebræi prædicant. Horum alterius discipulus fuit Paulus, neque legis tantum, sed & eorum quæ à magistris erant tradita, apprime gnarus. Vide Epiphanium.

nec spes honorum, si patrum viam institisset: contra vero ob illam professionem & odiis cognatorum suorum subjacere, & toto orbe peregrinationes difficiles, periculosas, laboriosas suscipere deberet, ac postremo etiam supplicium cum infamia perpeti.

§ VII. *Solutio adversus objectionem summam ab eo, quod Resurrectio videatur impossibilis.*

Sane tantis ac talibus testimoniis fidem detrahere nemo potest, nisi dicat, rem ipsam talem esse, ut nullo modo fieri possit; qualia sunt, quæ contradictionem, ut loquuntur, implicant. Id autem hac de re dici non potest. Posset sane, si quis eundem tempore eodem & vixisse,

1 Id autem hac de re dici non potest.] Responsio septima ad objecta de resurrectione in Justinianis operibus. Ἄλλο τὸ πάντῃ ἀδύνατον, καὶ ἄλλο τὸ πνί ἀδύνατον. πάντῃ μὲν ἀδύνατόν ἐστιν, ὡς τῇ διαμέτρῳ τὸ σύμμετρον ἐστὶ τῇ πλευρᾷ. πνί δὲ ἀδύνατόν ἐστιν, ὡς τῇ φύσει τὸ χωρὶς σπέρματος ποιεῖν ζῶον. τίς τίς τῶν τῶν ἀδύνατων ἰσοπέδιστοι τῶν ἀνίστασιν οἱ ταύτην ἀπεσῆντες; ἀλλ' εἰ μὲν τῶν προσηγορίας, ψευδῆς ἐστὶν ὁ λόγος· εἰ γὰρ καὶ ἀνάγκη σύμμετρον γίνεσθαι ἢ διάμετρον τῇ πλευρᾷ· οὐδὲ ἀνίστασθαι καὶ ἀνάγκη ἀνίστασθαι. εἰ δὲ τῶν πνί, ἀλλὰ τῶν δὲ πάντα δυνατὰ τὰ πνί ἀδύνατα. Aliud est quod omnino est

impossibile, aliud quod alicui. Omnino impossibile, ut dimetiens par sit lateri. Alicui impossibile, quomodo natura est impossibile sine semine animans producere. Utri horum duorum impossibilitatem generum resurrectionem conferunt, qui ei non credunt? Si priori, falsa est illatio: neque enim nova creatio hoc facit ut dimetiens par sit lateri. Resurgent autem homines per novam creationem. At si intelligunt id quod alicui impossibile est, certe Deo possible ea omnia que impossibilia tantum alicui. De discrimine hęc impossibilium vide quæ docte notat Maimonides, Ductoris dubitantium Parte III. cap. 15.

vixisse, & mortuum fuisse, pronunciaret. Cæterum ut mortuo vita reddi possit, præsertim per ejus efficaciam, qui vitam primum homini dedit, cur pro impossibili habeatur, nihil causæ est. Neque vero viri sapientes id impossibile crediderunt; cum ² Eri Armenio id evenisse scripserit Plato, mulieri cuidam ³ Heraclides Ponticus, ⁴ Aristæo Herodotus, ⁵ alii Plutarchus; quæ sive vera, sive falsa sunt, ostendunt opinionem eruditorum de ea re tanquam possibili.

*Resurrectione Jesu posita evinci
dogmatis veritatem.*

Quod si nec impossibile est, ut Christus in vitam redierit, & fatis magnis testimoniis id con-

² *Eri Armenio.*] Locus hanc de re Platonis existat de Republica decimo, transcriptus Eusebio Præparatione Evangelica libro xi. cap. 35. Historiæ autem ipsius memoria apud Valerium Maximum lib. i. c. viii. exemplo externorum primo; in Protreptico quod est inter Justiniani opera, apud Clementem Strom. v. apud Origenem lib. ii. contra Celsum. apud Plutarchum Symposiacion ix. 5. apud Macrobiium initio ad Somnium Scipionis.

³ *Heraclides Ponticus.*] Ejus erat liber *αὐτῶν*, cujus meminit Diogenes Laërtius in Proœmio & Empedocle, & Galenus vi. de locis affectis. De

eo sic Plinius lib. vii. cap. 32. *Nobile illud apud Græcos volumen Heraclidis, septem diebus fœmina exanimis ad vitam revocata.* At triginta dies ei tribuit Diogenes Laërtius loco posteriore.

⁴ *Aristæo Herodotus.*] Melpomene. Vide & Plinium historiæ naturalis libro vii. c. 52. & Plutarchum Romulo, & Hesychium de Philosophis.

⁵ *Alii Plutarchus.*] Thespesio. Habet hoc Plutarchus libro de Sera Dei vindicta. Item Antyllo, de quo Plutarchi locum ex primo de Anima nobis servavit Eusebius, Præp. lib. xi. cap. 36. & Theodoretus Serm. xi.

constat, quibus convictus Judæorum magister Bechai veritatem hujus rei agnovit: is ipse autem Christus, ut & sui & alieni fatentur, novum protulit dogma tanquam mandato divino, sane sequitur, ut dogma verum sit; cum divinæ justitiæ ac sapientiæ adversetur tam excellenti modo eum ornare, qui falsum in re tanta commisisset: præsertim vero, cum ipse ante mortem suam, & mortem, & mortis genus, & reditum suum in vitam prædixisset suis, & quidem addito, ⁶ hæc ideo eventura, ut de sui dogmatis veritate constaret.

⁶ Hæc ideo eventura ut de sui dogmatis veritate constaret.] Vi- de Joh. XVII. Luc. XXI. 46, 47.

§ VIII. *Christianam religionem præstare aliis omnibus.*

Et hæc quidem ex factis ipsis veniunt argumenta: veniamus ad ea, quæ veniunt ex natura dogmatis. Sane aut omnis omnino Dei cultus repudiandus est, quod nunquam ei in mentem veniet, qui & Deum esse, & curare res conditas credat, & hominem consideret tum intellectu eximio, tum vi electricæ boni malique moralis præditum, ac proinde ut præmii, ita & poenæ in ipso esse materiam: aut hæc admittenda religio, non tantum ob factorum testimonia, de quibus jam egimus, verum etiam ob ea, quæ religioni sunt intrinseca: cum nulla ex omnibus sæculis ac nationi-

bus proferri possit, aut præmio excellentior, aut præceptis perfectior, aut modo, quo propagari jussa est, admirabilior.

§ IX. *Premii propositi excellentia.*

Nam ut à præmio, id est, à fine homini proposito, incipiamus, quia id, ut dici solet, in executione est ultimum, sed intenditur primum, ¹ Moses in religionis Judaicæ institutione, si diserta legis pacta respicimus, nihil promisit supra hujus vitæ bona, terram uberem, penum copiosam, victoriam de hostibus, longam & valentem senectam, posteros cum bona spe superstites. Nam si quid est ultra, id umbris obtegitur, aut sapienti ac difficili rationatione colligendum est: quæ causa fuit, cur multi, qui legem Mosis sequi se profiterentur, ut ² Sadducæi, spem omnem de bonis post hanc vitam adipiscendis projicerent. Apud Græcos, ad quos eruditio usque à Chaldæis & Ægyptiis perlata est, qui de vita post hujus conspicuæ vitæ interitum spem habebant aliquam, ³ valde

¹ *Moses in religionis Judaicæ institutione, si diserta legis pacta respicimus, nihil promisit supra hujus vitæ bona.*] Vide Deut. xi. c. xxviii. Hebr. viii, 6.

² *Sadducæi, spem omnem de bonis post hanc vitam adipiscendis projecerunt.*] Matth. xxii. 23. Lucas Act. xxiii. 8. Josephus : Σαδδουκαῖοι τὰς ψυ-

χαῖς ὁ λόγος συναφανίζῃ τοῖς σώμασι. Alibi : ψυχῆς ἢ πλὴν διαμονῆ ἐ τὰς κατ' ἄδ' πτωχείας ἐ πρὸς ἀναιρέσει. Hieronymus de iisdem : *Animam putabant interire cum corporibus.*

³ *Valde ea de re hæsitanter loquebantur.*] Notatum hoc Chrysostomo, 1 ad Cor. c. 1, 25.

de de ea re hæſitanter loquebantur, 4 ut ex Socratis diſſertationibus, ex ſcriptis 5 Tullii, 6 Senecæ, 7 aliorumque apparet. Et cum ad eam rem argumenta conquirerent, nihil ferme adferebant certi. Nam quæ adferunt, pleraque 8 nihil magis de homine, quam beſtiis, procedunt.

4 Ut ex Socratis diſſertationibus.] In Platonis Phædone: Νῦν δὲ βίβω ὅτι παρ' ἀνδρασι τε ἐλπίζω ἀξιέμεται ἀγαθός. Ἐπεὶ το μὲν ἐκ ἀν πένυ διόσχυρισσάμω. Hoc ſcitis, ſpem mihi eſſe venturum me ad viros bonos: quod tamen non nimium affirmaverim. Et poſtea: Εἰ μὲν τυγχάνει ἀληθῆ ὄντα ἀ ἐγὼ λέγω, καλώς δὴ ἐχθ' τὸ περιδιναί. εἰ δὲ μὴδὲν ἐστὶ τελευτήσαντι, ἀλλ' ἐν τῷτόν γε τὸν χρόνον αὐτόν τὸν παρ' ἑ δυνάττω ἢ πον πῆς παρῶσιν ἀνδρῶν ἴσσομαι ὁ δυνόμω. ἢ δὲ ἀγνοια μοὶ αὐτῆ ἐξυδιαπλεῖ (κακὸν γὰρ ἀνὼ) ἀλλ' ὀλίγον ὕπερον ὀπολεῖ. Si enim vera ſunt quæ dico, pulchrum eſt ea credere. Si vero mortuo nihil ſuper eſt, hoc tamen tempore, quod mortem antecedit, minus torquebor præſentibus: hic autem meus error non manebit (id enim malum foret,) ſed paulo poſt interibit. Tertullianus de Anima: Adeo omnis illa tunc ſapientia Socratis de indiſſtria venerat conſultæ equanimitatis, non de fiducia compertæ veritatis. Idem in Socrate obſervat Paræneſis quæ eſt inter Opera Juſtini.

5 Tullii.] Ut Tuſculanarum 1. Expone igitur mihi, niſi moleſtum eſt, primum animos,

ſi potes, remanere poſt mortem: tum, ſi id minus obtinebis (eſt enim arduum,) docebis carere omni malo mortem. Deinde: Præclarum autem neſcio quid adepti ſunt; quod didicerunt ſe, cum tempus mortis veniſſet, totos eſſe perituros: quod ut ita ſit, (nihil enim pugno,) quid habet iſta res aut letabile, aut glorioſum? Poſtea: Fac enim ſic animum interire, ut corpus. Num igitur aliquis dolor, aut omnino poſt mortem ſenſus in corpore eſt? nemo id quidem dicit. Citat ex eodem Cicerone hoc ejus poſt diſputationem de animo dictum Laſtantiuſ libro VII, cap. 8. Harum ſententiarum quæ vera ſit, Deus aliquis viderit.

6 Senecæ.] EpistoLa LXIV. Et fortasſe (ſi modo ſapientum vera fama eſt, recipitque nos locus aliquis,) quem putamus periſſe præmiſſus eſt.

7 Aliorumque.] Generaliter Juſtinus Martyr colloquio cum Tryphone: Οὐδὲν ἐν ἴσσοσι παρ' ἁπάντων οἱ φιλόσοφοι, ἐδὲ γὰρ ὅτι ποσὶ ἐστὶ ψυχῆ, ἐχκοσιν εἰπεῖν. Nihil horum norunt Philoſophi: neque vel quid ſit anima, valent dicere.

8 Nihil magis de homine quam de beſtiis procedunt.] Ut

cedunt. Quod cum alii animadverterent, mirandum adeo non est, ⁹ si transitum animarum de hominibus in bestias, de bestiis in homines, commenti sunt. Rursum vero, cum hoc quoque nullis testimoniis, aut argumentis certis niteretur; & tamen negari non posset, quin homini finis aliquis esset propositus: eo perducti sunt alii, ut dicerent, ¹⁰ virtutem sibi esse præmium, & satis beatum esse sapientem, etiam in Phalaridis tauro. Sed & hoc non sine causa aliis displicuit, qui satis videbant, ¹¹ in ea re, quæ secum haberet pericula, incommoda, cruciatum, interitum; felicitatem, præsertim summam, non posse esse positam;

illud Socratis sive Platonis: quod se movent, æternum est. Vide Lactantium dicto jam loco.

⁹ Si transitum animarum de hominibus in bestias, de bestiis in homines commenti sunt.] Ut Brachmanes olim, & nunc quoque: à quibus hausit Pythagoras & ejus Schola.

¹⁰ Virtutem sibi esse præmium, & satis beatum esse sapientem, etiam in Phalaridis tauro.] Vide Ciceronem Tusculanarum II. & Lactantium lib. III. Institutionum, cap. 27. ubi contra hanc sententiam fortiter disputat, ut & Augustinus epistola LII.

¹¹ In eâ re, quæ secum haberet pericula, incommoda, cruciatum, interitum; felicitatem, præsertim summam, non posse

esse positam.] Lactantius lib. III, cap. 12. Virtus per seipsam beata non est, quoniam in perferendis, ut dixi, malis tota vis ejus est. Et mox cum Senecæ adduxisset locum: Sed & Stoici, quos secutus est, negant sine virtute effici quemquam beatum posse. Ergo virtutis præmium beata vita est, si virtus, ut recte dictum est, beatam vitam facit. Non est igitur, ut ajunt, propter seipsam virtus expetenda, sed propter vitam beatam, quæ virtutem necessario sequitur. Quod argumentum docere eos potuit, quod esset summum bonum. Hæc autem vita præsens & corporalis beata esse non potest, quia malis est subjecta per corpus. Bene Plinius Historiæ Naturalis lib. VII, cap. 7. Mortalium nemo felix.

fitam ; nisi verborum sonum sine rerum sensu sequiliberet : ideoque bonum supremum finemque hominis collocarunt in iis rebus , quarum voluptas sensibus perciperetur. Sed hæc quoque sententia à plurimis , & quidem efficaciter , refutata est : ut quæ honestum omne , cujus semina quædam in animo condita habemus , extingueret , hominemque ad sublimia erectum dejiceret in sensum pecudum , quæ pronæ nihil nisi terrestre respiciunt. In tantis dubitationibus incertum palabatur genus humanum ea ætate , cum Christus veram finis cognitionem intulit ; promittens sectatoribus suis post hoc ævum vitam non modo sine morte , sine dolore ac molestia , verum etiam summo gaudio comitatam : neque id parti tantum hominis , id est , animo , de cujus speranda post hanc vitam felicitate partim conjectura , partim traditio aliqua exstabat ; verum etiam corpori : & id quidem justissime , ut corpus , quod ob legem divinam sæpe incommoda , cruciatum , atque interitum pati debet , repensationis expers non esset. Gaudia autem , quæ promittuntur , non vilia sunt , ¹² ut epulæ , quas post hanc vitam sperant crassiores Judæi , & ¹³ concubitus , quos sibi promittunt Mahumetistæ :

¹² *Ut epula quas post hanc vitam sperant crassiores Judæi.]* Loca adducuntur infra ad librum v.

¹³ *Et concubitus quos sibi promittunt Mahumetistæ.]* Alcoranus Azoara II, v, XLVII, LIV, LXV, LXVI.

tistæ: sunt enim hæc caducæ vitæ propria mortalitatis remedia, illud quidem ad singulorum animantium conservationem; hoc vero ad durationem generum: sed in corporibus vigor perpetuus, & plusquam fiderea pulchritudo; in animo intellectio sine errore, etiam Dei ac divinæ providentiæ, & si quid nunc occultum latet; voluntas vero tranquilla, maxime in Dei conspectu, admiratione laudibusque occupata; in summa majora multo ac meliora omnia, quam optimarum ac maximarum rerum comparatione concipi possint.

§ X. *Solvitur obiter objectio inde sumpta, quod dissoluta corpora restitui nequeant.*

Solet hic præter eam objectionem, cui jam ante respondimus, alia adferri, quasi omnino fieri nequeat, ut quæ dissoluta sunt hominum corpora, in eandem compagem redeant: sed hoc ratione nulla nititur. Cum enim inter plerosque Philosophos constet, rebus quantumcunque mutatis, manere materiam diversarum specierum capacem: quis dicat, aut Deum nescire, quibus in locis, etiam longissime distantibus, sint materiæ ejus, quæ ad humanum corpus pertinuit, partes; aut deesse ei potentiam, qua eas reducat, atque recomponat, idemque faciat in suo universo, quod in fornacibus, aut vasis, facere Chymicos videmus, ut, quæ congenera sunt, quamvis dis-

jecta,

jecta, colligant? Ut vero, specie quantumvis mutata, res tamen ad originis suæ formam redeat, ejus & in rerum natura exempla sunt, ut in arborum animantiumque feminibus. Neque insolubilis est ille qui à multis neçtitur nodus de humanis corporibus, quæ in ferarum aut pecudum alimenta transeunt, quibus ita pastis homines iterum pascantur. Nam eorum, quæ comeduntur, pars maxima non in corporis nostri partem abit, sed in excrementa, aut accessiones corporis; quales sunt & pituita, & bilis: & de eo, quod alendi vim habet, morbis, interno calore, circumfuso aëre multum absumitur: quæ cum ita sint, Deus qui etiam mutorum animantium genera ita curat, ut nullum eorum intereat, potest humanis corporibus singulari quadam cura prospicere, ut quod inde ad aliorum hominum escam pervenit, non magis in substantiam eorum vertatur, quam solent venena, aut medicamenta; eoque magis, quod quasi naturaliter constet humanam carnem ad hominum victum non datam. Id si non fit, & aliud, quod posteriori corpori aliunde accesserit, inde debeat decedere, non hoc tamen efficiet, ut non idem sit corpus, ¹ cum etiam in hac vita major contin-

gat

¹ Cum etiam in hac vita major contingat particularum mutatio.] Alfenus in l. Proponebatur. D. de Judiciis. Quod si quis putaret partibus commuta-

tis, aliam rem fieri, fore ut ex ejus ratione nos ipsi non iidem essemus, qui abhinc anno fuissimus: propterea quod, ut Philosophi dicerent, ex quibus particularis

gat particularum mutatio: ² imo & papilio in-
 fit in verme, & herbarum substantia, aut vini,
 in minimo aliquo, unde iterum instaurentur
 in veram magnitudinem. Certe cum & hæc,
 & alia multa, non incommode poni possint,
 nulla est causa, cur inter impossibilia habeatur
 restitutio dissoluti corporis, cum viri eruditi,

3 Zo-

*ticulis minimis consistimus, hæc quotidie ex corpore nostro de-
 cederent, aliæque extrinsecus in
 earum locum accederent. Seneca
 Epistola LVIII. Corpora nostra
 rapiuntur fluminum more: quic-
 quid vides, currit cum tempo-
 re. nihil ex his quæ videmus
 manet. Ego ipse, dum loquor
 mutari ista, mutatus sum. Vide
 quæ pulchre hac de re differit
 Methodius, cuius verba nobis
 servavit Epiphanius, qui Origenianos refutat numeris XII,
 XIII, XIV, XV.*

² Imo & papilio in-
 fit in verme.] Ovidius ultimo Metamor-
 phoseon:

*Quæque solent canis frondes
 intexere filis*

*Agrestes tineæ, res observata
 colonis,*

*Ferali mutant cum papilione
 figuram.*

Adamus ex Plinio quædam
 Historiæ Naturalis lib. x. cap. 5.
 de Ranis: Mirumque semestri
 vota resolvuntur in limum nullo
 cernente, & rursus vernis aquis
 renascuntur quæ fuere nata. Eo-
 dem lib. cap. 9. Coccyx ex ac-
 cipitre videtur fieri, tempore an-
 ni figuram mutans. Libro xi,

cap. 20. Sunt qui mortuas, si
 intra tectum hyeme serventur,
 deinde sole verno torreantur, ac
 ficulneo cinere toto die fovean-
 tur, putent reviviscere. Ibi-
 dem cap. 22. de bombycibus:
 Et alia horum origo è grandiore
 vermiculo, gemina protendens
 sui generis cornua. Hi eruce
 sunt. Fit deinde quod vocatur
 bombylus; ex ea necydaus; ex
 hoc in sex mensibus bombyces.
 Ibidem cap. 23. de bombyce
 Coa. Fieri autem primo papi-
 liones parvos nudosque. cap. 26.
 de cicadis: Fit primum vermi-
 culus, deinde ex ea quæ vocatur
 tetygometra, cuius cortice ru-
 pto circa solstitia evolant. c. 30.
 Muscis humore exanimatis, si
 cinere condantur, redit vita.
 cap. 32. Multa autem insecta
 & aliter nascuntur. Atque A-
 filius imprimis ex rore: insidet
 hic raphani folio primo vere, &
 spissatus sole in magnitudinem
 milii cogitur. Inde oritur ver-
 miculus parvus, & triduo mox
 eruca, quæ adjectis diebus crescit
 immobilis, duro cortice, ad tactum
 movetur araneæ. Hæc eruca,
 quam chrysalidem appellant, ru-
 pto deinde cortice volat papilio.

3 Zo-

3 Zoroaster apud Chaldæos, 4 Stoici prope omnes, 5 & inter Peripateticos Theopompus, eam & fieri posse, & futuram crediderint.

3 Zoroaster apud Chaldæos.] Vide Clementem Strom. v.

4 Stoici prope omnes.] Clementis Strom. v. Οἶδεν γὰρ ἑστῆ ἐν τῷ βαρβαρῶν φιλοσοφίας μαθῶν, τὴν διὰ πυρὸς κείθασιν τῆς κακίης βελτιωκότων, ἡ ὕστερον ἐκπύρρσιν ἐμάλασαν οἱ Στοικοί. καὶ ὃν ἐ τῆ ἰδίως ποιὸν ἀναστήσεται δογματίζουσι. τῷ τῷ κείνο τῷ ἀνύστασιν ἀειέποντες. *Narrat enim ille (Heraclitus) edoctus è barbara philosophia, Mundum à malis hominibus purgatum iri per ignem, quod ἐκπύρρσιν postea Stoici dixerunt, qui ἔ per eam hunc talem quemque revicturum docent, his vocibus obtegentes resurrectionis rem.* Origenes lib. iv. adversus Cellsum: Φασὶ δὴ οἱ ἀπὸ τῆς σοφίας καὶ ἀειόσων ἐκπύρρσιν τὸ πάντως γενέσθαι, ἔ ἔξῃς αὐτῆς διακόσμησιν πάντα ἀπαράλλακτα ἔχουσαν. *Ajunt de porticu Philosophi post saeculorum circuitus fore incendium universi, deinde ejusdem formationem quæ eadem omnia habeat.* Postea: Καὶ μὴ ὀνομαζέουσιν ἐν τῷ τῷ ἀναστήσεως ὄνομα, τὸ πρῶμα γὰρ δηλοῦσιν. *quanquam igitur resurrectionis non usurpant voca-*

bulum, rem tamen agnoscunt. Addit hic Origenes Ægyptios. Chrysippus de Providentia citatus Lactantio lib. vii. Institutionum, c. 23. Τῆτα δὲ ἄτως ἔχοντες, δῆλον ὡς ἐδὲν ἀδιώατον, καὶ ἡμῶς, μὲ τὸ τελουτήσασαι, πάλιν ἀειόσων πινῶν εἰλυμῶν χρόνῳ, εἰς ἐνὺ ἀποκαταστήσεται σχῆμα. *Hoc cum ita se habeat, apparet non esse impossibile, ut ἔ nos post mortem, saeculorum certis circuitibus evolutis, restituamur in eum in quo nunc sumus statum.* Vide si vacat Nathanaëlem Carpentarium Liberæ Philosophiæ exercitatione xvi.

5 Et inter Peripateticos Theopompus.] De quo Diogenes Laërtius initio libri. Καὶ Θεόπομπου ἐν τῇ ὀγδοῇ τῆς Φιλιππικῶν, εἰς ἔ ἀναβιώσεται καὶ τῶν μᾶζες φησὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἔσεται ἀθάνατος, ἔ τὰ ὄντα τῆ αὐταῖς διακλήσεται διαμῶν. *Theopompus vero etiam octavo Philippicorum, qui revicturos homines ex magorum sententia tradit, immortalesque futuros, ἔ omnia in suis iisdem semper mansura nominibus.*

§ XI. Præceptorum eximia sanctitas, circa Dei cultum.

Secundum, quo Christiana religio, omnes alias, quæ aut sunt, aut fuerunt, aut fingi possunt,

sunt, exsuperat, est summa sanctitas præceptorum, tum in iis, quæ ad Dei cultum, tum quæ ad res cæteras pertinent. Paganorum sacra ferme per totum orbem terrarum, ut late ostendit ¹ Porphyrius, & nostri etiam sæculi navigationes docent, plena erant crudelitatis. Nam receptum ferme ubique, ut & humano sanguine dii placarentur: quem morem nec Græca eruditio, nec Romanæ leges sustulerunt: ut apparet ex iis, ² quæ de victimis factis Baccho Omestæ apud Græcos, de Græco & Græca, ³ Gallo & Galla mactatis Jovi Latiali legi-

¹ Porphyrius.] De abstinentia ab esu animalium: Unde multa sumpsit Cyrillus IV. contra Julianum.

² De victimis factis Baccho Omestæ apud Græcos.] Meminit Plutarchus Themistocle, & Pausanias. Similia sacra Messeniorum, Pellæorum, Lyctiorum in Creta, Lesbiorum, Phocæensium, habes apud Clementem Protreptico.

³ Gallo & Galla mactatis Jovi Latiali.] Antiquum in Italia homines immolare docet nos libro 1. Dionysius Halicarnassensis. Quamdiu id manserit Plinius libro XXVIII. cap. 1. Boario vero in foro Græcum Græcamve defossos, aut aliarum gentium cum quibus tum res esset, etiam nostra ætas vidit. Mansit mos ad Justinii & Tetriciani tempora. Justinus enim sic Apologetico 1. Romanos alloquitur: Τὸ παρ' ἡμῖν π-

μωμῶν εἰδῶλον, ὅ ἐμόνον ἀλόγων ζώων αἵματα προσεραίνετα, ἀλλὰ ἔ ἀνθρώπεια, διὰ τὸ παρ' ἡμῖν ἐπισημοῦται ἔ δὲ γενεαίτικ ἀνδρὸς πλὴν προσεραίνετα τῶν φονεθέντων αἵματι ποικίμενα. Ut ei quod vos colitis idolo, cui non tantum ratione carentium animantium sanguis aspergitur, sed & humanus, nobilissimo atque illustrissimo vestrum, occisorum hominum affundente sanguinem. Tatianus vero: Εὐεθὸν παρ' ἡμῖν Ρωμαίοις ἔ Λατίων Διὰ λυθροῖς ἀνθρώπων, ἔ τοῖς δὸτὸ τὸ ἀνδρακτασιῶν αἵμασι τὸ πόρρωτον. Cum compererim apud Romanos Latialem Jovem humano cruore, & per homicidium fuso sanguine oblectari. Porphyrius ad Adriani tempora mansisse talia sacra nos docet. Apud Gallos mos is vetus humanis victimis litandi, ut ex Cicerone pro M. Fonteio, & ex Plutarcho de Superstitione disci-

legimus. Myſteria autem illa ſanctiſſima, five Cereris, five Liberi patris, pleniffima fuere omnis obſcœnitatis, ut apparuit, poſtquam ſemel perrupta arcani religione, evulgari cœperunt: quod late exſequuntur ⁴ Clemens Alexandrinus, & ⁵ alii. Tum vero illi dies, qui deorum honori ſacrati erant, talibus ſpectaculis celebrabantur, ⁶ quibus intereſſe Catonem puduit. At Judaïca religio nihil quidem habuit illicitum, aut inhoneſtum; ſed tamen ⁷ ne pronus ad idololatriam populus à vera religione deſciſceret, multis præceptis earum rerum, quæ per ſe nec bonitatem, nec malitiam habebant, oneratus eſt; qualia ſunt pecudum maſtationes, circumciſio, exacta quies ſabbati, & ciborum aliquammultorum interdictio; quorum nonnulla mutuati ſunt Mahumetiſtæ, addita vini prohibitione. At Chriſtiana religio Deum, ut mentem puriſſimam,

ſcimus. Eum ſuſtulit inde Tiberius: memorante Plinio lib. xxx. cap. 1. De Britanniſ eundem ibi Plinium vide, & Dionem Nerone, & Solinum. De Slavis vero Helmoldum lib. 1. cap. 3. Porphyrius libro de non eſu animantium ſecundo manſiſſe ad ſuam ætatem ait, & in Arcadia & Carthagine, imo & ἐν τῇ μεγάλῃ πόλει, id eſt Romæ, ſacrum nominans Jovis Latialis.

⁴ Clemens Alexandrinus.] In Protreptico.

⁵ Et alii.] Maxime Arnobius.

⁶ Quibus intereſſe Catonem puduit.] Martialis initio Epigrammatum 1. Gellius x. 13. Valerius Maximus lib. 11. c. 10.

⁷ Ne pronus ad idololatriam populus à vera religione deſciſceret, multis præceptis earum rerum, quæ per ſe nec bonitatem nec malitiam habent, oneratus eſt.] Hanc cauſam talium præceptorum reddit & Mammonides, quem ſequitur Joſephus Albo.

mam, ⁸ pura mente colendum docet, ⁹ & iis operibus, quæ suapte natura etiam citra præceptum honestissima sunt. Sic ¹⁰ non carnem vult circumcidi: sed cupiditates: ¹¹ non ab omni opere, sed ab illicito nos feriari: non pecudum sanguinem, aut adipem Deo sacrare, sed, si opus sit, ¹² pro veritate ipsius testanda nostrum offerre sanguinem: & ¹³ quæ de bonis nostris egentibus damus, Deo data credere: non certis ciborum potusve generibus abstinere, sed ¹⁴ utroque uti cum modo, qui sanitati conveniat, ¹⁵ interdum & jejuniis subactum corpus animo addicere, quo is alacrior ad sublimia feratur. Præcipua vero pars religionis ubique ostenditur posita ¹⁶ in pia fiducia, ¹⁷ qua compositi ad fidele obsequium ¹⁸ in Deum toti recumbimus, ¹⁹ ejusque promissis

non

⁸ *Pura mente colendum docet.*] Joh. iv. 24.

⁹ *Et iis operibus quæ suapte natura etiam citra præceptum honestissima sunt.*] Unde λογικὴ λατρεία dicitur, cultus rationi consentiens, Rom. xii. 1. Adde Philipp. iv. 8.

¹⁰ *Non carnem vult circumcidi, sed cupiditates.*] Rom. 11, 28, 29. Philipp. iii. 3.

¹¹ *Non ab omni opere, sed ab illicito nos feriari.*] I Cor. v. 8.

¹² *Pro veritate ipsius testanda nostrum offerre sanguinem.*] I Corinth. x. 16. Hebr. xii. 4. I Petr. 11. 21.

¹³ *Quæ de bonis nostris egentibus damus, Deo data credere.*]

Matth. vi. 4. Luc. xii. 33. II Cor. ix. 7. Hebr. iii. 6.

¹⁴ *Utroque uti cum modo qui sanitati conveniat.*] Luc. xxi. 34. Rom. xiii. 13. Eph. v. 18. Gal. v. 21. I Petr. iv. 3. I Tim. v. 3.

¹⁵ *Interdum & jejuniis subactum corpus animo addicere.*] Matth. vi. 18. xvii. 21. I Cor. vii. 5.

¹⁶ *In pia fiducia.*] Ut Joh. xii. 44.

¹⁷ *Qua compositi ad fidele obsequium.*] Luc. xi. 28. Joh. xiii. 17. & sequentibus. Rom. 1. 5. I Cor. vii. 19. I Petr. 1. 2.

¹⁸ *In Deum toti recumbimus.*] Matth. xxi. 21. II Tim. 1. 12.

¹⁹ *Ejusque promissis non dubiam*

non dubiam habemus fidem; ²⁰ unde & spes exsurgit, ²¹ & verus amor, tum Dei, tum proximi, quod fit ut præceptis ipsius pareamus, ²² non serviliter pœnæ formidine, ²³ sed ut ipsi placeamus, ²⁴ ipsumque habeamus pro sua bonitate patrem ac ²⁵ remuneratorem. ²⁶ Precari vero jubemur, non ut divitias, aut honores nanciscamur, & quæ alia multum optata plurimis male cesserunt: sed primum quidem ea, quæ Deo sunt gloriosa, nobis vero de rebus caducis ea, quæ natura desiderat, reliquum permittentes divinæ providentiæ, utramcunque in partem res ceciderit securi; ea vero, quæ ad æterna ducunt, omni studio, nempe retro commissorum veniam, in posterum auxilium Spiritus, quo firmati adversus minas omnes atque illecebras in pio cursu perstemus. Hic est Dei cultus in religione Christiana, quo certe nihil excogitari potest Deo dignius.

biam habemus fidem.] Rom. IV. 20. II Cor. VII. 1. Gal. III. 29.
²⁰ *Unde & spes exsurgit.*] Hebr. VI. 11. Rom. VIII. 24. XV. 4.

²¹ *Et verus amor tum Dei, tum proximi.*] Gal. V. 6. I Theff. 111. 6.

²² *Non serviliter pœnæ for-*

midine.] Rom. VIII. 15.

²³ *Sed ut ipsi placeamus.*] Hebr. XII. 28.

²⁴ *Ipsumque habeamus pro sua bonitate patrem.*] Rom. VIII.

²⁵ *Et remuneratorem.*] Coloss. III. 24. II Theff. I. 6.

²⁶ *Precari vero jubemur.*] Matth. VI. 10.

§ XII. Circa ea officia humanitatis, quæ proximo debemus, etiam lesi.

Similia sunt quæ adversus proximum exiguntur officia. Mahumetis religio in armis

H

nata,

nata, nihil spirat nisi arma, armis propagatur. Sic & Laconum instituta, quæ inter Græcænica maxime laudabantur, etiam Apollinis oraculo, tota ad vim bellicam fuisse directæ, ¹ notat, & in culpa ponit Aristoteles. Sed idem in Barbaros bellum dicit esse naturale; cum contra verum sit, inter homines à natura amicitiam ac societatem constitutam. ² Quid enim iniquius, quam singulas cædes puniri, occisarum gentium, velut gloriosum facinus, triumphis ostentari? Et tamen illa adeo celebrata Romana civitas, quo tantum nomen, nisi bellis, ³ sæpe manifeste injustis, ⁴ ut de bello

in

¹ Notat & in culpa ponit Aristoteles.] Polit. vii. cap. 14. Παροπλησίων δὲ τῆτοις καὶ οἱ ὕσερον πινες γράψαντων ἀποήναντο τὴν αὐτῶν δόξαν. ἐπειγόντες γὰρ τῶν Λακεδαιμονίων πολιτείαν ἀγαθὴν ἢ νομοθέτην ἢ σπουδόν, ὅτι πάντα πρὸς το κρατεῖν & πρὸς τὸ πόλεμον ἐνομοθέτησεν. αὐτὸς & κατὰ τὸ λόγον ἐστὶν διέλεγκται, καὶ τοῖς ἔργοις ἐξελέλεγκται νῦν. Pari modo & qui posterius scripserunt, astenderunt ejusdem se esse sententia. Nam in laudatione Lacedæmoniorum republicæ, admirantur propositum conditoris legum in eo, quod leges omnes ad bellicas res victoriamque direxit: quod & ratione refelli facile potest, & ipsis factis refutatum nunc apparet. Euripides Andromacha Aristoteli præiverat:

— et dicit ἀπὸ τῆν δόξης

Τοῖς Σπαρτιαταῖς δόξα & μάλιστα ἀγῶν,
Τ' ἀλλ' ὄντες ἴσσε μὲνδὸς βελτιονας.

— si vis Martia,
Vobis Lacones absit & ferri decus,

Speclatur ultra quod sit exitium. nihil.

² Quid enim iniquius, quam singulas cædes puniri: occisarum gentium velut gloriosum facinus triumphis ostentari?] Sensus ex Senecæ epistola 96. & de Ira lib. 11. cap. 8. ex Cypriani epistola secunda.

³ Sæpe manifeste injustis.] Petronius:

— si quis sinus abditus ultra,
Siqua foret tellus sulvum qua mitteret aurum,

Hostis erat. —

⁴ Ut de bello in Sardiniam.] Vide Polybium Historiarum 111.

5 Et

in Sardiniam & Cyprum ipsi fatentur, consecuta est? Et certe generatim, ut à præclaris annalium conditoribus memoriæ proditum est, ⁶ latrocinia extra fines plerisque gentibus

5 *Et Cyprum, ipsi fatentur.*] Florus lib. III. cap. 9. *Divitiarum tanta erat fama, nec falso, ut instar gentium populus, & donare regna consuetus, Publio Clodio tribuno duce socii vivique Regis confiscationem mandavit.* Meminit ejusdem rei Plutarchus Catone, Appianus lib. II Civilium, Dion lib. XXXVII. Vide eundem Florum de Bello Numantino. & de Cretico.

6 *Latrocinia extra fines plerisque gentibus nullam habebant infamiam.*] Thucydides lib. I. Οἱ γὰρ Ἕλληες τοπαίλαι, & τῶν βαρβάρων οἴτε ἐν τῇ ἡπείρῳ περὶ θαλάσσιαι, & ὄσοι νῆσος εἶχον, ἐπειδὴν ἤρξαντο μῦλλον περὶ αἰῶνα ναυσὶν ἐπὶ ἀλλήεσσι, ἐτράποντο πρὸς ἀγροίαν. ἡγεμένων ἀνδρῶν ἢ τῶν ἀδυνατωτάτων, κέρδους ἢ σφατέρως αὐτῶν ἐνεκα & τοῖς ἀδένεσι τραφῆς & φροσπίπτοντες πόλεσιν ἀπειχίσεις & καμάς οἰκισμένοις, ἤρπαζον & τὴν πλείονα ἐντεύθεν ἐποιέοντο, ἐκ ἔχοντός πο αἰσχύνην ἕνεκα ἢ ἔργα, φέροντι δὲ τι & δόξης μακρῶν διὰ τὸ ἵ τὴν ἡπειρωτῶν τινες ἐπὶ & νῦν, οἷς κόσμῳ καλῶς πᾶσι δρᾶν, & οἱ παλαιοὶ τῶν ποιητῶν, τὰς πύσεις τῶν πλείοντων πανταχῶ ὁμοίως ἐρωτῶντες, εἰ λησάεισιν, ὡς ἔτε ὦν πυρραίου ἀπαξιούντων τὸ ἔργον, οἷς τὸ ὀπμιλλῆς εἶν εἰδῆ-

ναι, ἐκ ὀνειδιζόντων ἐληίζοντο ἵ & κατ' ἡπειρον ἀλλήεσσι, καὶ μέγχι τῶδε πολλὰ τῶν Ἑλλᾶδων τῶν παλαιῶν πρόπο νέμει, περὶ τε Λοκρῆς τῶν Ὀζόλας & Αἰτωλῆς & Ἀκαρνανας, καὶ τῶν ταύτη ἡπειρον. Olim quippe Græci non minus quam barbari, tum qui in continente, tum qui per insulas vivebant, postquam sæpius alii ad alios navibus transfere cœperunt, ad latrocinandam se contulerunt, ad quam rem viri illustres duces ipsis erant, partim quæstus sui causa, partim ut victum suppeditarent egentibus: adortique civitates moenibus carentes, aut per vicus sparsas, diripiebant eas, maximamque partem hinc se alebant, nondum infami eo vite genere, quin & nonnihil habente gloria. Manifestum id faciunt etiam nunc quidam continentis terra habitatores, qui pro decoro habent sive nec id facere, & vetustæ Poëtarum, apud quos frequentes sunt interrogaciones ad navigantium obvios, an prædones essent; nimirum quod nec desuntur id nomen illi essent qui interrogabantur, nec exprobratur hi qui interrogabant. In ipsa quin etiam terra continente spoliabant alii alios, & nunc quoque magna portio Græcorum sic vivit, apud Locros Ozolas, apud Astolos, apud Acarnanas &

bus nullam habebant infamiam. 7 Ultionis exactiōnem Aristoteles, & Cicero, in virtutis parte ponunt. 8 Gladiatorum mutuæ dilaniationes inter oblectamenta erant publica Paganorum: 9 exponere liberos quotidianum. Apud Hebræos sane lex melior, sanctior disciplina; sed tamen in populo impotentis iræ diffimulata quædam, aut etiam ipsis concessa: 10 ut vis in populos septem id meritos; qua non contenti, 11 omnes à se diffidentes crudeli odio

vicina terrarum. Interrogatio illa cujus Thucydides meminit, est apud Homerum Odysseâ τ. ubi Scholiastes. ἐν ἀ-
δδξον ὡς παρὰ τοῖς παλαιοῖς τὸ
λησθεῖν, ἀλλ' ἐνδδξον. *Apud
veteres latrocinari adco infame
non erat, ut & gloria duceretur.*
Justinus lib. XLIII. c. 3. de
Phocensibus: *Studiosius mare
quam terras exercuere, piscan-
do, mercando, plerumque etiam
latrocinio maris (quod illis tem-
poribus gloriæ habebatur) vitam
tolerabant.* De Hispanis vide
Plutarchum Mario: & Diodo-
rum lib. v. de Tyrrenis: Ser-
vium ad VIII & x Æneidos:
de Germanis Cæsarem, Tacitum,
Saxonem Grammaticum.

7 *Ultionis exactiōnem Ari-
stoteles & Cicero in virtutis par-
te ponunt.* Aristoteles De mo-
ribus ad Nicomachum IV. II.
δοκεῖ γὰρ ἐν αἰσθητικῇ εὐδαιμονίᾳ
πείθει, μὴ ὀργισθῆναι τε ἐν
ἐπιθυμητικῇ τὸ ἢ προσωπα-
κίζεσθαι ἀνέχεσθαι, ἀνδραπο-
δῶδες. *Victur talis & sensu &
dolore carere, & cum non tra-*

scatur, vindicta esse negligens.
*Servile, si contumeliose tracte-
ris, id tolerare.* Cicero autem
de Inventione II. inter ea quæ
ad jus naturæ pertinent, ponit
vindicationem, per quam vim,
aut contumeliam defendendo aut
ulciscendo propulsamus. Ad At-
ticum: *Odi hominem & odero:
utinam ulcisci possem.* In An-
tonium: *Sic ulciscar facinora
singula, quemadmodum à qui-
busque sum provocatus.*

8 *Gladiatorum mutuæ dilani-
ationes inter oblectamenta erant
publica Paganorum.* Vide
Lactantium libro II. Tertul-
lianum de Spectaculis cap. 19.

9 *Exponere liberos quotidiana-
num.* Justinus Apologetico
secundo. Tertullianus Apolo-
getico cap. 9. Vide & Lactan-
tium lib. VI. Institutionum,
cap. 20. & Terentii Hecyram.

10 *Ut vis in populos septem
id meritos.* Exodi XXXIV. II,
12. Deut. VII. 1, 2.

11 *Omnes à se diffidentes cru-
deli odio sunt persecuti.* Dan-
dam operam ut eis damnum
quo

odio sunt persecuti; ¹² cujus signa nunc etiam in ipsorum precibus adversus Christianos conceptis apparent. At ¹³ dolorem suum talionis judicio exsequi, homicidam propinqui sui privata manu occidere, lege ipsa permittebatur: Christi vero lex omnino ¹⁴ prohibet injuriam sive verbis sive rebus factam reponere, ne, quam in aliis improbamus malitiam, rursus probemus imitando: bene fieri vult bonis quidem præcipue, sed & malis, ¹⁵ ad Dei exemplum, à quo Solem, astra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quosvis dona.

quovis modo inferatur, docet R. Levi ben Gerson: non reddenda illis quæ furtis subducta sunt, Bachai.

¹² *Cujus signa etiam nunc in precibus adversus Christianos conceptis apparent.*] Vide Libellum precum editum Venetiis forma minima, fol. 8. & librum Germanicum Antonii Margaritæ. Maimonidem ad XIIII. Articulos, ubi perdendos ait, qui eis non credunt. Et dictum est in ore Judæorum: *Omnes sectarii subito pe-*

reant. Similia sunt dicta R. Isaaci in Bereschith rabba. & Thalmud in Baba Kamma, & Baba Bathra.

¹³ *Dolorem suum talionis judicio exsequi.*] Levit. XXIV. 20. Deut. XIX. 21.

¹⁴ *Prohibet injuriam sive verbis sive rebus factam reponere.*] Matth. V. 38, 44.

¹⁵ *Ad Dei exemplum, à quo solem, astra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quosvis dona.*] Matth. V. 45.

§ XIII. Circa conjunctionem maris & fœmina.

Conjunctio maris cum fœmina, per quam propagatur genus humanum, dignissima res est legum cura. Quam partem neglectui ha-

bitam à Paganis haud mirum est, cum eorum, quos colerent, ¹ Deorum stupra, & adulteria narrarentur. Quid quod & ² concubitus marium cum maribus Deorum exemplis defendebantur? in quorum numerum eo merito relati olim Ganymedes, ³ postea Antinous; quod flagitium apud Mahumetistas quoque frequens

¹ Deorum supra & adulteria.] Euripides Ione:

— νηδεπιτέῳ δέμοι
Φοῖβεῳ, τί πάσχει, παρθένος
βία γαμήδ',
Προδίδωσι παίδας ἔτεκνέμε-
νῳ λάτρει,
Θνήσκοντες ἀμελεῖ. μὴ σύγ',
ἀλλ' ἐπὶ κρατεῖς,
Ἀρεταῖς δίδωκε. Ἐ γδ' ὅστις ἄν
βροτῶν
Κακὸς περὶ κή, ζυμῆσιν οἱ
θεοί.
Πῶς ἐν δίκαιον, ἔσδ νόμος ὑμῶν
βροτοῖς
Γεῖφαντας, αὐτὸς ἀνομίαν
ἄολισπίνειν;
Εἶδ' ἔ γδ' ἔσαγ, τῷ λόγῳ δὲ
χέουμα,
Δίκας βιαιῶν δώσετ' ἀνθρώποις
γάμων,
Σὺ ἔ Πύσειδων, Ζῆς δ' ὅς
ἔρανε κρατεῖ,
Ναὺς τίνοντες ἀδικίας κενώ-
σετ'.

— monendus, si tamen fas est, mihi

Apollo, per vim virginum minuit decus,

Quosque ipse servit liberos, interfici

Clam patitur, ah ne tu ista: sed quando imperas,

Honesta sequere. Si quis est mortalium

Qui scelera patrat, exigunt poenam Dii:

At nonne iniquum est, vos, suas leges quibus

Gens debet hominum, jure nullo vivere?

Si, quod futurum non erit, dicam tamen,

Hominibus aequo supra lucretis modo,

Neptunus & tu, rexque supremi poli,

Vacuaret omnes multa templorum domos.

Vide hæc fuse tractata apud Clementem Protreptico, Athenagoram, Tatianum, Arnobium libro iv. Nazianzenum i. contra Julianum, Theodoretum Sermone III.

² Concubitus marium cum maribus.] Hæc quoque vide apud Clementem & Theodoretum dictis locis.

³ Postea Antinous.] Meminit Justinus Apologetico II. Clemens Protreptico Origenes libro contra Celsum tertio & octavo: Eusebius Historiæ Ecclesiasticæ iv. 8. Theodoretus octavo: & Historici illorum temporum.

quens est, apud Sinenses, & gentes alias etiam pro licito: à Græciæ autem Philosophis in id laboratum videtur, ⁴ ut rei turpi honestum nomen imponeretur. Inter eosdem Græciæ Philosophos præstantissimi ⁵ communione mulierum laudata, quid aliud quam ex civitate tota unum fecerunt lupanar, ⁶ cum etiam inter muta animantia quædam sit fœdus aliquod conjugale? quanto æquius ne sanctissimum animal homo incerto femine nascatur, extinctis etiam parentum & liberorum inter se affecti-

⁴ Ut rei turpi honestum nomen imponeretur.] Ita sane censent non Lucianus tantum libello De amoribus, sed & Gregorius Nazianzenus Oratione III. contra Julianum, & ad eum Elias Cretensis & Nonnus. Cyrillus contra Julianum libro VI. & late Theodoretus libro XI. II. ad Græcos. Philonis, qui Platoni favit plurimum, locum hic omittere non possum è libro De contemplatrice: Τὸ δὲ Πλατωνικὸν ὄλον σχεδὸν ἐστὶ περὶ ἔρωτος, ἡ ἀνδρῶν ἐπὶ γυναικῶν ἐπιμανέντων, ἢ γυναικῶν ἀνδράσιν αὐτὸ μόνον. ὅτι πληρῶν τῶν γὰρ αἱ ἐπιθυμία αὐτῶν νόμῳ φύσεως· ἀλλὰ ἀνδρῶν ἀρεστὴν ἡλικίαν μόνον διαφέρουσι καὶ γὰρ εἴπερ περὶ ἔρωτος ἔχειν ἄφροσύνης κακομψῶδων δοκῶν, χάριν ἀσεισμέως παρείληπται. Platonium autem convivium totum fere in amoribus consumitur, non virorum modo in mulieres, mulierum in viros insanientium; tales e-

nim cupiditates lege naturæ expleantur: sed virorum in sexus ejusdem sola ætate dispares: nam si quid ibi de Venere & Amore celestis speciose dici auditur, id honesti obtentus causa assumitur. Tertullianus de Anima, Christianam sapientiam præferens Socraticæ: Nec nova inferens demonia, sed vetera depellens, nec adolescentiam vitians, sed omni bono pudoris informans.

⁵ Communione mulierum laudata.] Platonem vide tum alibi, tum maxime de Republica IV.

⁶ Cum etiam inter muta animantia quædam sit fœdus aliquod conjugale.] Plinius lib. X. cap. 33. Ab his columbarum gesta spectantur maxime, simili ratione. Mores iidem, sed pudicitia illis prima, & neutri nota adulteria: conjugii fidem non violant. De palumbium castitate conjugali vide Porphyrium De non usu animantium tertio.

affectibus? Lex Hebræa omnem quidem spurcitiem inhibet, sed & 7 plures uni concedit uxores, 8 & marito dimittendæ ob quasvis causas uxoris jus facit: quod & hodie usurpant Mahumetistæ, & olim Græci, ac Latini, tanta licentia, ut & uxores ad tempus utendas aliis darent⁹ Lacones, & Cato. At perfectissima Christi lex ad ipsas penetrat vitiorum radices, & eum, qui attentavit mulieris cujusquam pudicitiam, vel oculis libavit, 10 reum habet, inspectore cordis Deo giudice concupiti nec peracti criminis. Cumque omnis vera amicitia perpetua sit & insolubilis, 11 merito talem eam esse voluit, quæ cum animorum societate corporum quoque continet communionem: quod etiam ad rectam liberorum educationem haud dubio est utilius. Inter Paganos paucæ gentes una uxore contentæ fuerunt, ut Germani, & Romani.

12 Se-

7 *Plures uni concedit uxores.*] Apparet id Deut. xvii. 16, 17. xx i. 15. II Sam. xii. 8. Sic legem intelligunt Hebræi, & Chrysoftomus I ad Cor. xi. Augustinus de doctrina Christiana libro III. cap. 12. & veterum alii. Josephus legis peritissimus, Antiquitatum xvi. *πάτριον ἐν ταυτῷ πλείοσιν ἡμῶν συνοικεῖν.* Mos nobis patris eodem tempore plures habere uxores.

8 *Et marito dimittendæ ob quasvis causas uxoris jus facit.*]

Deut. xx i v. 1, 2, 3, 4. Levit. xx i. 14.

9 *Lacones & Cato.*] Vide Herodotum libro vi. Plutarchum Lycurgo & Catone Utiensi.

10 *Reum habet, inspectore cordis Deo giudice concupiti nec peracti criminis.*] Matth. v. 28.

11 *Merito talem eam esse voluit, quæ cum animorum societate corporum quoque continet communionem.*] Matth. v. 32. x i x. 9.

12 Se-

¹² Sequuntur & hoc Christiani; ut scilicet animus ab uxore in solidum marito datus, ¹³ æquali retributione pensetur, ¹⁴ rectiusque procedat sub una præside domesticum regimen; neu diversæ matres discordiam liberis inferant.

¹² *Sequuntur & hoc Christiani.*] Paulus Apostolus 1 Cor. VII, 4. Lactantius Institutionum VI, 23. Hieronymus adversus Oceanum.

¹³ *Æquali retributione pensetur.*] Bene enim Sallustius Jugurthino: *Apud eos qui plures uxores habent, levis ista ducitur necessitudo, quod animus multitudinem distractus nullam pro socia obtinet, omnes pariter riles sunt.* Ammianus de Per-

sis lib. XXI. *Per libidines varias charitas dispersa torpescit.* Claudianus bello Gildonico:

————— *Connubia mille:
Non illis generis nexu, non
pignora cura,
Sed numero languet pietas.*

¹⁴ *Rectiusque procedat sub una præside domesticum regimen; neu diversa matres discordiam liberis inferant.*] Utrumque recte concepit & expressit Euripides Andromacha.

§ XIV. Circa usum bonorum temporalium.

Ad usum eorum, quæ bona vulgo dicuntur, ut veniamus, furta videmus à gentibus paganis quibusdam, ¹ ut Ægyptiis & ² Spartiatis, permittit: & qui privatis non permiserunt, publice hoc ferme unum agebant, ut Romani: ³ quibus ad casas redeundum dicebat Romanus orator, si suum cuique reddere deberent. Hebræis nihil quidem tale, sed ⁴ fœ-

nus

¹ *Ut Ægyptiis.*] Diodorus Siculus Historiarum libro I.

² *Et Spartiatis.*] Plutarchus Lycurgo.

³ *Quibus ad casas redeundum esse dicebat Romanus orator, si suum cuique reddere deberent.*]

Verba hunc in sensum Ciceronis ex tertio de Republica recitat Lactantius in Epitome cap. I.

⁴ *Fœnus tamen in extraneos permittitur.*] Deuter. XXI, 19.

nus tamen in extraneos permiffum, ut eorum ingenio fe lex aliquatenus aptaret, ⁵ quæ propterea legem fervantibus inter cætera divitias pollicebatur. At ⁶ Christiana lex non modo omne injuftitiæ genus, & in quosvis prohibet; ⁷ fed & vetat nos ftudium noftrum rebus illis caducis impendere: quia fcilicet non fufficiat animus nofter ad duo fedulo curanda, quæ fingula hominem totum requirant, & sæpe in contraria confilia nos trahant: deinde vero & in quærendis, & infervandis divitiis, ⁸ follicitudo fervitutum quandam, & cruciatum fecum ferat, quæ ipfam voluptatem, quæ ex divitiis fperatur, corrumpant: ⁹ ea vero quibus natura contenta eft, & pauca fint, & facile fine magno labore aut impendio parentur. Quod fi quid tamen Deus ultra indulferit, non hoc in mare projicere jubemur, ¹⁰ ut Philofophi quidam imprudenter fecerunt; neque detinere inutile, neque prodigere; fed fupplere inde hominum aliorum inopiam, ¹¹ five donan-

⁵ *Quæ propterea legem fervantibus inter cætera divitias pollicebatur.*] Levit. xxvi. 5. Deut. xxviii. 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12.

⁶ *Christiana Lex non modo omne injuftitia genus & in quosvis prohibet.*] Matth. vii. 12. Ephes. v. 3.

⁷ *Sed & vetat nos ftudium noftrum rebus illis caducis impendere.*] Matth. vi. 24. & fequentib. xlii. 22. Luc. viii. 14. 1 Tim. vi. 9.

⁸ *Sollicitudo fervitutum quandam & cruciatum fecum ferat.*] Matth. vi. 34. Philipp. iv. 6.

⁹ *Ea vero quibus natura contenta eft, & pauca fint, & facile fine magno labore aut impendio parentur.*] 1 Tim. vi. 7, 8.

¹⁰ *Ut Philofophi quidam imprudenter fecerunt.*] Habet hoc de Ariftippo Laërtius & Suidas, de Cratete Philoftratus.

¹¹ *Sive donando.*] Matth. v. 42.

nando, ¹² sive dando mutuum id rogantibus, ¹³ ut decet eos, qui se non dominos harum rerum, sed Dei summi parentis procuratores ac dispensatores credant: bene enim locatum beneficium ¹⁴ thesaurum esse bonæ spei plenum; in quem nec furum improbitati, nec casuum varietati quicquam liceat. Cujus veræ, non fucatæ liberalitatis exemplum admirabile præbuerunt Christianorum primi, ¹⁵ cum usque ex Macedonia & Achaia ea mitterentur, quæ Palæstinorum egestatem sublevabant: non aliter, quam si orbis totus una esset familia. Atque hic illa quoque cautio in Christi lege additur, ¹⁶ nequa repensationis aut honoris spes beneficentiam defloret: ¹⁷ cujus apud Deum perit gratia, si aliud præter Deum respicit. Ac ne quis, ut fieri solet, obtendat tenacitati suæ velum, quasi metuat, ne ipse olim fenex, aut à calamitate aliqua deprehensus, suis rebus opus habeat, ¹⁸ promittit lex curam specialem

pro

¹² Sive dando mutuum id rogantibus.] Matth. ibidem. Luc. vi. 35.

¹³ Ut decet eos qui se non dominos harum rerum, sed Dei summi parentis procuratores & dispensatores credant.] 1 Tim. vi. 17, 18.

¹⁴ Thesaurum esse bonæ spei plenum, in quem nec furum improbitati, nec casuum varietati quicquam liceat.] Matth. vi. 20.

¹⁵ Cum usque ex Macedonia & Achaia ea mitterentur, quæ

Palæstinorum egestatem sublevarent.] Rom. xv. 25, 26. & sequentibus. 1 Cor. ix. 1, 2, 3, 4. Philipp. iv. 18.

¹⁶ Nequa repensationis aut honoris spes beneficentiam defloret.] Matth. vi. 1, 2. Luc. xiv. 12.

¹⁷ Cujus apud Deum perit gratia, si aliud præter Deum respicit.] Matthæus dicto jam loco.

¹⁸ Promittit lex curam specialem pro his qui illa præcepta serva-

pro his qui illa præcepta servaverint, & quo magis confidant, in mentem illis revocat¹⁹ conspicuam Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus, & in ornandis herbis, floribusque: rem vero fore indignam, si Deo tam bono, tam potenti, tanquam malo nomini non credamus ultra, quam dum pignori incumbimus.

servaverint.] Matth. vi. 32. Luc. xii. 7. xxi. 18. | *tiam in alendis feris ac pecudibus, & in ornandis herbis floribusque.*] Matth. vi. 26, 28.

¹⁹ *Conspicuum Dei providen-*

§ XV. Circa jusjurandum.

Perjurium vetant leges aliæ; ¹ hæc vero etiam jurejurando extra necessitatem omnino vult abstineri, & ita coli veracitatem in quovis sermone, ² ut jusjurandum à nobis ne exigatur quidem.

¹ *Hæc vero, etiam jurejurando, extra necessitatem omnino vult abstineri.*] Matth. v. 33, 34, 35, 36, 37. Jac. v. 12.

² *Ut jusjurandum à nobis ne exigatur quidem.*] Matth. dicto jam loco.

§ XVI. Circa facta alia.

Ac plane nihil egregium reperiri potest, aut in Græcorum philosophicis scriptis, aut in sententiis Hebræorum, aliarumve gentium, quod non hic contineatur, & quidem ut sancitum divina auctoritate: puta ¹ de modestia, ² temperan-

¹ *De modestia.*] 1 Petr. xli. 3.

² *Temperantia.*] Tit. ii. 12. 1 Tim. ii. 9.

³ *Be-*

pérantia, de³ bonitate, ⁴ de morum honestate, de⁵ prudentia, ⁶ de officio magistratuum & subditorum, ⁷ parentum & liberorum, ⁸ dominorum & fervorum, ⁹ item conjugum inter se, maxime vero de vitandis vitiis, quæ specie quadam honesti plurimis Græcis Romanisque imposuerunt, ¹⁰ cupiditatibus scilicet honorum ac gloriæ. Summa vero præceptorum solida brevitæ admirabilis, ¹¹ ut Deum amemus supra omnia, proximum vero juxta nos ipsos, ¹² id est, ut alteri faciamus, quod nobis velimus fieri. Opponat forte aliquis contra dogmatum Christi excellentiam, quam prædicamus, magnam opinionum inter Christianos discrepantiam, unde orta sit & sectarum multitudo.

³ *Bonitate.*] II Cor. vi. 6. Galat. v. 22. Coloss. iii. 12. I Cor. xiii. 4.

⁴ *De morum honestate.*] Phil. i v. 8. I Tim. ii. 2, iii. 4. Tit. ii. 7.

⁵ *De prudentia.*] Matth. x. 16. Ephes. i. 8.

⁶ *De officio magistratuum & subditorum.*] I Tim. ii. 2. Rom. xiii. i Petr. ii. 13, 17.

⁷ *Parentum & liberorum.*] Coloss. iii. 20, 21. Ephes. vi. 1, 2, 3, 4.

⁸ *Dominorum & fervorum.*] Ephes. vi. 5, 6, 7, 8, 9, 10. Coloss. iii. 22, 23, 24, 25.

⁹ *Item conjugum inter se.*] Ephes. v. 22, 23, 24, 25, 28, 33. Coloss. iii. 18, 19. I Tim. ii. 12.

¹⁰ *Cupiditatibus scilicet honorum & gloriæ.*] Matth. xviii. 4. xxiii. 12. Luc. xiv. 11. xviii. 14. Joh. v. 44. Ephes. iv. 2. Coloss. iii. 18. iii. 23. I Joh. ii. 16. Philipp. ii. 3. I Thess. ii. 6. I Petr. i. 24. v. 5.

¹¹ *Ut Deum amemus supra omnia, proximum vero juxta nos ipsos.*] Matth. ix. 18. xxi. 37, 39. Luc. x. 27. Rom. xiii. 9, 10, 11. Galat. v. 14. Jac. ii. 8.

¹² *Id est, ut alteri faciamus, quod nobis velimus fieri.*] Matth. vii. 12. Luc. vi. 31. Laudabat Imperator Alexander. Vide Dionem & qui Latine Vitam ejus Imperatoris scripsit.

§ XVII. *Solvitur objectio sumpta ex controversiis, quæ sunt inter Christianos.*

Sed parata responsio, idem in omnibus ferme artibus accidere, partim imbecillitate humani ingenii, partim quod studiis iudicium impeditur: sed solent istæ opinionum varietates consistere intra certos terminos, de quibus convenit, & unde ad ambigua argumentum petitur: sicut in Mathematicis, an quadrari circulus possit disputatur, non item an, si æqualibus æqualia demantur, quæ remanent sint æqualia; idemque in Physicis, Medicina, & aliis artibus, videre est. Sic & discrepantia illa opinionum inter Christianos impedire nequit, quominus de præcipuis; id est de præceptis illis, ex quibus Christianam religionem maxime commendavimus, satis constet: eorumque certitudo hoc ipso emicat, quod qui odiis inter se inflammati quærunt dissidendi materiam, eo progredi non audent, ut hæc negent à Christo imperata, ne illi quidem ipsi, qui vitam suam ad eam normam nolunt componere. Quod si quis etiam his velit contradicere, par habendus sit Philosophis, qui nivem albam negarunt. Nam ut hi sensu refelluntur, ita illi consensu omnium gentium Christianarum, & librorum, quos scripserunt Christianæ religionis primi, ac primis proximi, & deinceps secuti doctores, etiam illi, qui suam in Christum

stum fidem morte testati sunt. Nam quod hi omnes ut Christi dogma agnoscunt, id omnino pro tali habendum est ab æquo rerum iudice: sicut Platoni, Xenophonti, aliisque Socraticis credimus de dogmatibus Socratis, Stoicorum scholæ de his quæ Zeno tradidit.

§ XVIII. *Probatur amplius præstantia Christiana religionis, ex præstantia ipsius magistri.*

Tertium, quo Christianam religionem omnibus aliis, quæ sunt, aut fingi possunt, præstare diximus, est ipse modus, quo tradita fuit ac propagata: quæ in parte prima est inspectio de ipso dogmatis auctore. Græcæ sapientiæ auctores nihil ferme certi se adferre ipsi fatebantur: quippe ¹ veritatem velut in puteo demersam, & ² mentem nostram non minus caligare ad Divina, quam oculos noctuæ ad lumen solis. Ipsorum præterea ³ nemo non ali-

¹ Veritatem velut in puteo demersam.] Democriti est, ἐν βυθῷ ἀλήθεια, memoratum & aliis & Cicero in Academicis.

² Mentem nostram non minus caligare ad divina, quam oculos noctuæ ad lumen Solis.] Aristoteles Metaphysicorum I. c. 1. Ὡπὲρ γὰρ ἐπὶ τῶν νυκτερίων ὄμματα πρὸς τὸ φῶς ἔχει το μὲν ἡμέραν, ἔτιω ἐπὶ ἡμετέρας ψυχῆς ὁ νῦς πρὸς τὰ τῆς φύσεως

φανερότατα πάντων. Sicut enim vesperilionum oculi ad lumen dici se habent, ita & animi nostri mens ad ea quæ omnium sunt clarissima.

³ Nemo non aliquo vitio obfitus.] Maximo consensu omnium laudatur Socrates. At ejus summam iracundiam quæ in dictis & factis se ostenderit, ante oculos nobis Porphyrii verbis ponit Cyrillus sexto adversus Julianum.

aliquo vitio obfitus, ⁴ alii Regum adultores, ⁵ alii scortorum amoribus addicti, ⁶ alii caninæ impudentiæ. Invidiæ vero omnium inter se magnum argumentum, ⁷ rixæ de verbis, aut nullius momenti rebus: frigoris verò in Dei cultu, quod & qui Deum unum crediderunt, tamen illo seposito, aliis, & quidem quos Deos non crederent, cultum exhibuerunt, ⁸ religionis

⁴ *Alii regum adultores.*] Plato, Aristippus.

⁵ *Alii scortorum amoribus addicti.*] Marium Zeno, Stoicæ sectæ princeps: Feminarum prope omnes, Plato, Aristoteles, Epicurus, Aristippus. Athenæus libro 111. & 1111. Laërtius, Lactantius, testes. Theogenes ipse de se multis in locis.

⁶ *Alii caninæ impudentia.*] Dicti inde Cynici.

⁷ *Rixæ de verbis aut nullius momenti rebus.*] Bene id notatum Timoni Phlasiæ:

Σχέτλιοι ἄνθρωποι, καὶ ἰ-
λέγχεα, γαστέρες οἶον,
Ποίων ἐν τ' ἐρίδων ἑλεσχυά-
χων πεπλάνεσθε,
Ἀνθρώποι, κενῆς οἰήσεσσι ἔμ-
πλοιοὶ ἀσσοί.

Mortales miseri, probra pessima,
nil nisi ventres,

*Que vos vaniloquo fallunt cer-
tamine lites.*

*O homines, tumidis inflati fa-
stibus utres.*

Item:

Φοιτᾶ ἢ βροτολοιγὸς ἔρις κενὸν
λελακῆα,
Νείκης ἀνδρογόοιο κροσιγνήτη
καὶ ἐρίδου,

Ἡτ' ἀλλὰ περὶ πάντα κυλίνου-
ται αὐτὰρ ἔπειτα

Ἐστὲ βροτὸς σπείξε κέρη, καὶ
ἐς ἐλπίδα βάλῃ.

*Aspera lis quaedam provenit
inania clamans,*

*Incessi in cedes odii soror atque
ministra,*

*Quæ cæca huc illuc circumque
voluta, supremum*

*Mortales capite incurrit, spem-
que injicit illis.*

Item:

Τίς δ' ἄρ' ἔσθ' ἡ' ὀλοῦ ἔριδι
ξωάνκη μὲ χεῖρα;

Ἡχῆς σύνδρομο ὄχλο· ὁ
γδ' σιγῶσι χολωθεῖς·

Νῦσον ἐπ' ἀνέρας ὄρσε λαλί-
ὀλέκοντο ἢ πολλοί.

*Ecquis eos tanto pugna inflam-
marvit amore?*

*Ad strepitum accurrens plebs
atque exosa silentes:*

*Unde loquax morbus multa
cum peste cucurrit.*

Invenies hæc apud Clementem Strom. v. apud Eusebium in fine Præparationis, & apud Theodoretum Sermone 11.

⁸ *Religionis normam statuen-
tes id quod receptum esset publi-
ce.*] Xenophon Memorabilem v.

οραου-

ligionis normam statuentes id, quod receptum esset publice. De præmio quoque pietatis nihil asseverabant certi, 9 quod vel ex ultima illa Socratis morituri disputatione apparet. Mahumetes, latè sparsæ religionis auctor, 10 projectus ad libidinem per omnem vitam ne à suis quidem negatur. Tum vero nullam fidem dedit, qua constare possit, quod ipse promisit præmium, in epulis & Venere positum, id vere exstiturum; cum ipsius in corpus vitam rediisse ne dicatur quidem, imo in hunc diem Medinæ situm sit. At Hebrææ legis conditor Moses, vir eximius, non tamen ab omni culpa liberatur, 11 cum & legationem ad regem Ægyptium à Deo sibi mandatam multo cum renisu vix susceperit, 12 & ad pollicitum Dei

de

oraculum recitat, quo jubentur dii coli ex lege cujusque civitatis. Repete hic Senecæ verba, quæ ex Augustino supra citavimus: post quæ sic Augustinus *Colebat quod reprehendebat, agebat quod arguebat, quod culpabat adorabat.* Nimirum, ut Platon dixit in Timæo, & alibi, & Porphyrius loco qui est apud Eusebium Præparat. lib. IV. cap. 8. periculo non caret verà de rebus divinis apud vulgus differere. Ejus autem periculi metum Græca & Latina & barbara philosophia pluri fecit, quam veri sinceram professionem quod vel unum sufficit, ne quis tales sibi per omnia se-

quendos putet. Notat hoc in Platone Justinus martyr parænesi ad Græcos.

9 *Quod vel ex ultima illa Socratis morituri disputatione apparet.*] Vide quæ attulimus supra.

10 *Projectus ad libidinem per omnem vitam ne à suis quidem negatur.*] Vide quæ dicentur libro VI.

11 *Cum & legationem ad Regem Ægyptium à Deo sibi mandatam multo cum renisu vix susceperit.*] Exodi IV. 2, 10, 13, 14.

12 *Et ad pollicitum Dei de aqua ex rupe excitanda diffidentia nonnihil ostenderit.*] Numi. XX. 12.

de aqua è rupe excitanda diffidentia nonnihil ostenderit, ut Hebræi fatentur. Eorum vero, quæ per legem suis promittit, præmiorum vix quicquam ipse consecutus est, desertis in locis ¹³ jactatus perpetuis seditionibus, ¹⁴ neque ingressus in terram illam felicem. At Christus ¹⁵ peccati omnis expers à suis describitur, ¹⁶ nec ab aliis ullius commissi allatis testimoniis arguitur. Tum vero ¹⁷ quicquid præscripsit aliis, id præstitit ipse. Quæ enim sibi à Deo mandata erant implevit fideliter, ¹⁸ in vita omni simplicissimus, ¹⁹ injuriarum ac cruciatuum patientissimus, quod in ipso crucis supplicio ostendit, amantissimus hominum etiam inimicorum, etiam à quibus ad mortem actus fuerat, ²⁰ ita ut pro iis etiam Deum deprecaretur. Quod autem suis promisit præmium, ejus ipse compos factus excellentissimo modo & perhibetur, & certa fide comprobatur. In vitam

¹³ *Jactatus perpetuis seditionibus.*] Exodi *xxii.* Num. *xi. xii. xiv. xvi. xx. xxv.*

¹⁴ *Neque ingressus in terram illam felicem.*] Num. *xx. 12.* Deut. *xxxiv. 4.*

¹⁵ *Peccati omnis-expers à suis describitur.*] Joh. *viii. 46. x. 32.* II Cor. *v. 21.* I Petri *ii. 22.* Hebr. *iv, 15.* Pietatem ejus etiam oraculo apud Gentes auctoritatem habente laudatam ostendemus ad lib. *iv.*

¹⁶ *Nec ab aliis ullius commissi allatis testimoniis argui-*

tur.] Notatum id Origeni libro *iii.* contra Celsum.

¹⁷ *Quicquid præscripsit aliis, id præstitit ipse.*] Bene Lactantius sine Institutionum *Nec monstravit tantum, sed etiam præcessit, ne quis difficultatis gratia iter virtutis horreret.*

¹⁸ *In vita omni simplicissimus.*] I Petri *ii. 22.*

¹⁹ *Injuriarum ac cruciatuum patientissimus.*] Matth. *xxvi. 50, 52.* Joh. *viii. 23.* Act. *viii. 32.*

²⁰ *Ita ut pro iis etiam Deum deprecaretur.*] Luc. *xxiii. 34.*

vitam enim redditum ²¹ viderunt multi, audierunt, palparunt etiam: ²² in coelum evectus est spectantibus duodecim: ibi potestatem, quæ suprema est, consecutus ostenditur eo, quod suos sectatores, & ²³ linguarum, quas non didicerant, loquela, ²⁴ & aliis mirificis virtutibus donavit, ²⁵ ita ut facturum se discedens promiserat: quæ omnia faciunt, ut nec de fide, nec de potentia ejus ad retribuendum nobis id, quod pollicitus est, præmium, dubitare ullo modo liceat. Ac sic collegimus, hanc religionem in hoc quoque eminere supra cæteras, quod ejus Magister, quæ jussit ipse, præstitit; quod promisit, ipse est consecutus.

Ex admirabili propagatione istius religionis.

Videamus jam etiam effectus allati ab ipso dogmatis; qui profecto, si recte animadvertantur, tales sunt, ut si Deo ulla est cura rerum

²¹ *Viderunt multi, audierunt, palparunt etiam.*] Joh. xx. 27, 28, 29. Joh. I Epist. I. I. Matth. xxv I I I. Marci xvi. Luc. xxiv. I Cor. xv. 3, 4, 5, 6, 7, 8.

²² *In coelum evectus est spectantibus duodecim.*] Marc. xvi. 19. Luc. xxiv. 51, 52. Actor. I. 9, 10, 11. Adde Actor. vii. 55. ix. 3, 4, 5. xxii. 6. I Cor. xv. 8.

²³ *Lingarum quas non didicerant loquela.*] Actor. II. 3, 4. x. 46. xix. 6. I Cor. xii. 10, 28, 30. xiii. 1, 8. xiv. 2,

4, 5, 6, 9, 13, 14, 18, 19, 22, 23, 26, 27, 39.

²⁴ *Et aliis mirificis virtutibus donavit.*] Actor. III. v. viii. ix. x. xi. xiii. xiv. xvi. xix. xx. xxi. xxvii. Rom. xv. 19. II Cor. xii. 12. Hebr. II. 4. Ostendunt hujus rei veritatem & Justinus cum Tryphone disputans, & Irenæus libro II. Tertullianus Apologetico: Origenes adversus Celsum vii. Lactantius, & alii.

²⁵ *Ita ut discedens facturum se promiserat.*] Joh. xiv. 12. xvii. 28. Marci xvi. 17.

rum humanarum, non possit hoc dogma non divinum credi. Conveniebat divinæ providentiæ id efficere, ut quod optimum esset, pateret quam latissime. Id autem contingit religioni Christianæ, quam ipsi videmus per Europam omnem, ²⁶ ne Septentrionis quidem recessibus exclusis, doceri: ²⁷ nec minus per Asiam omnem, ²⁸ etiam ejus insulas in Oceano, ²⁹ per Ægyptum quoque, ³⁰ per Æthiopiam, ³¹ & alias aliquot Africæ partes, ³² postremo & per Americam. Neque id nunc tantum fieri, sed & olim factum, ostendunt omnium temporum historiæ, libri Christianorum, acta Synodorum, vetus traditio nunc quoque apud Barbaros conservata ³³ de itineribus ac miraculis Thomæ, ³⁴ Andreæ, alio-

²⁶ *Ne Septentrionis quidem recessibus exclusis.*] Vide Adamum Bremensem, & Helmoldum, & qui de Islandia scripsere.

²⁷ *Nec minus per Asiam omnem.*] Vide Acta Conciliorum Universalium.

²⁸ *Etiam ejus insulas in Oceano.*] Vide Oforium in Lusitanicis.

²⁹ *Per Ægyptum quoque.*] Apparet ex Actis Conciliorum Universalium, ex historia Ecclesiastica vetere, ac nominatim Eusebio VI. 34. ex liturgia Coptitarum.

³⁰ *Per Æthiopiam.*] Vide Franciscum Alvaresium.

³¹ *Et alias aliquot Africæ partes.*] Vide Tertullianum,

Cyprianum, Augustinum, & Conciliorum per Africam acta, præcipue ejus Concilii quod Cypriani operibus subtextitur.

³² *Postremo & per Americam.*] Vide Acoftam & alios de rebus Americanis.

³³ *De itineribus ac miraculis Thomæ.*] Vide Abdiam libro IX. Eusebium Historiæ Ecclesiasticæ lib. I. in fine, & libro II. capite primo: & initio libri III. Ruffinum libro X. cap. 9. Adde Oforium & Linschorium De rebus Indiæ Orientalis, & Freitam De imperio Lusitanorum Asiatico. Sepulchrum ejus Apostoli in terra Coromandel etiam nunc monstratur.

³⁴ *Andree.*] Eusebius dicto libro

aliorumque Apostolorum. Jam suis temporibus quam late Christi nomen celebraretur apud Britannos, Germanos, aliasque ultimas gentes, ³⁵ notant Clemens, ³⁶ Tertullianus, ³⁷ & alii. Quæ est religio, quæ cum tam lata pos-

libro 111, initio, & Origenes ad Genesim.

³⁵ Notant Clemens.] Christum sine dicit omnibus notum gentibus, Strom. v.

³⁶ Tertullianus.] Adversus Judæos 1. In quem enim alium univæse gentes crediderunt, nisi in Christum, qui jam venit? cui enim & aliæ gentes crediderunt, Parthi, Medi, Elamita, & qui inhabitant Mesopotamiam, Armeniam, Phrygiam, Cappadociam, & incolentes Pontum & Asiam & Pamphylia: immorantes Egyptum, & regionem Africa quæ est trans Cyrenen inhabitantes, Romani & incolæ: tunc & in Hierusalem Judæi & cæteræ gentes: ut jam Getulorum varietates & Maurorum multi fines, Hispanorum omnes termini, & Galliarum diversæ nationes, & Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo vero subdita: & Sarmatarum & Dacorum: & Germanorum & Scytharum, & abditarum multarum gentium, & provinciarum & insularum multarum nobis ignotarum; & quæ enumerare minus possumus, in quibus omnibus locis Christi nomen, qui jam venit, regnat. Mox ostendit quanto latius Christi regnum suis temporibus, id est, sine sæculi secundi,

patuerit quam olim Nabuchodonosoris, & Alexandri aut Romanorum. *Christi autem regnum ubique porrigitur, ubique creditur ab omnibus gentibus supra enumeratis (numeraverat autem Babylonicos, Parthos, Indiam, Æthiopiam, Asiam, Germaniam, Britanniam, Mauros, Gætulos, Romanos;) colitur, ubique regnat, ubique adoratur, omnibus ubique tribuitur equaliter.*

³⁷ Et alii.] Irenæus Tertulliano vetustior, lib. 1. cap. 3. Nam etsi in Mundo loquela dissimiles sunt: virtus traditionis una & eadem est. Et neque hæc quæ in Germania sunt fundata Ecclesie aliter credunt, aut aliter tradunt: neque hæc quæ in Iberiæ sunt; neque hæc quæ in Celtis, neque hæc quæ in Oriente, neque hæc quæ in Egypto, neque hæc quæ in Libya, neque hæc quæ in medio mundi sunt constituta: sed sicut Sol creatura Dei in universo mundo unus & idem est, sic & lumen, prædicatio veritatis ubique lucet, & illuminat omnes homines, qui volunt ad cognitionem veritatis venire. Origenes Homilia ad Ezechielem 1v. Confitentur & miserabiles Judæi hæc de Christi præsentia prædicari: sed stulte ignorant personam, cum videant im-

possessione possit contendere? nam si paganismum dixeris, nomen unum dixeris, non religionem unam. Nam nec idem adorabant: alii enim astra, alii elementa, alii pecudes, alii res non subsistentes, nec eadem ex lege, nec ullo communi magistro. Judæi sparsi quidem,

pleta qua dicta sunt. Quando enim terra Britannie ante adventum Christi in unius Dei consensit religionem? quando terra Maurorum? quando totus semel orbis? Arnobius libro II. *Virtutes sub oculis positæ, & inaudita illa vis rerum, vel qua ab ipso fiebat palam, vel ab ejus præconibus celebrabatur in orbe toto, eas subdidit appetitio- num flammæ, & ad unius credulitatis assensum mente una concurrere gentes & populos fecit, & moribus dissimillimas nationes. Enumerari enim possunt atque in usum computationis venire ea que in India gesta sunt apud Seras, Persas, & Medos in Arabia, Ægypto, in Asia, Syria, apud Galatas, Parthos, Phrygas: in Achaia, Macedonia, Æpiro. in insulis & provinciis omnibus quas Sol oriens atque occidens lustrat: ipsam denique apud dominam Romam. Athanasius in epistola Synodica quæ apud Theodoretum est libro IV, cap. 3. Ecclesias Christianas commemorat Hispaniæ, Britannicæ, Galliæ, Italiæ, Dalmaticæ, Myfiæ, Macedoniæ, Græciæ, Africæ, Sardinicæ, Cypri, Cretæ, Pamphyliæ, Lyciæ, Ifauriæ, Ægypti, Libyæ, Ponti, Cap-*

padociæ. Theodoretus adversus Græcos Sermone VIIII. de Apostolis sic loquitur: Ἡ νίκη ἐστὶ γὰρ μὴ τῶν σωμάτων ἰπολιτεύοντο, νῦν ἐστὶ πᾶσα τέτις, νῦν ὃ περὶ ἐκείνας ἐφοίτων, καὶ ἄλλοτε ἐστὶ Ρωμαίοις, ἄλλοτε ὃ Ἰσπανοῖς, ἢ Κελτοῖς διαλέγοντο: ἐπειδὴ δὲ ὁμοῦς ἐκείνων ἐξεδήμισαν ὑφ' ᾧ ἰσπετέμφοθησαν, ἅπαντες αὐτῶν ἐσδελωχίως δουλαύουσιν, ἢ μόνον Ρωμαίοι, καὶ ὄσοιγε τ' ἑτέτων ἀγαπῶσι ζυγόν, καὶ ὑπὸ τέτων ἰδύοντο), ἀλλὰ & Πέρσων, καὶ Σκύθων, καὶ Μασσηγέτων, & Σαυρομάτων, & Ἰνδῶν, & Αἰθίοπων, & ἑυλαϊῶδων εἰπεῖν, ἅπαντα τ' οἰκουμενικὰ τὰ τέτραμα. Olim enim mortale corpus induti, nunc hos, nunc illos accedebant, modo Romanis loquentes, modo Hispanis aut Gallis: at postquam ad eum everunt à quo missi fuerant, omnes populi illorum fruuntur laboribus, non Romani tantum, & qui Romana amant imperia, & ab ipsis reguntur; sed & Persæ, & Scythæ, & Massagete, & Sauromatæ, & Indi, & Æthiopes, & ut summatim rem eloquar, omnes qui sunt intra oras habitabiles. Idem libro I X. converfis gentibus annumerat Persas, Massagetas, Tibarenos, Hyrcanos, Caspios, Scy-

dem, sed gens una, nec post Christum eorum religio ulla accepit notabilia incrementa: imo lex ipsorum magis per Christianos, quam per ipsos innotuit. Mahumetismus fatis multas terras infidet, sed non solus. Nam per easdem terras colitur & Christiana religio, aliquibus in locis numero majore: cum contra Mahumetistæ non reperiantur in partibus plerisque, ubi sunt Christiani.

Scythas. Hieronymus epitaphio Nepotiani Christianis annumerat Indos, Persas, Gothos, Ægyptios, Bessos, & pellitos populos: in epistola ad Lætam Indos, Persas, Æthiopas, Armenios, Hunnos, Scythas, Geras: in Orthodoxi & Luciferiani Dialogo Britannos, Gallos, Orientem, Indorum populos, Iberos, Celtiberos, Æthiopas. Chrysofomus Homilia VI. ad priorem ad Corinthios: Πῶς δ' ἂν ταῖς γραφαῖς αὐτῶν εἰς τὴν βαρβαρίαν εἰς τὴν Ἰνδῶν & πρὸς αὐτὰ τὰ Ὠκεανῶν τὰ πέλαγα εἰσέλθοιεν, καὶ ἐν τῶν τῶν λεγόντων ἀξιοπίστον; Quomodo vero quæ ab iis scripta sunt, ad terras barbarorum, etiam Indorum, ipsos denique fines Oceani pervenissent, nisi auctores illi fide digni fuissent? Idem posteriore Homilia in Pentecosten: Ἐρχεῖται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἰδὴ γλωσσῶν, ἐκείτω μείζον τῆς χεῖρ οἰκουμενίου διδασκαλίας τὰ κλέματα, & διὰ τὴν ἁπλοῦς γλώττης, καὶ διὰ τὴν δέλτω πνι, γινώσκον ἐκείτω τὴν ἐμπροσθεν αἰχμῆς τῆς διδασκαλίας τὴν ἔργον. Venit Spiritus

Con-
tus sanctus in linguarum specie,
dividens unicuique orbis regio-
nes, quas instituerent, & per
concessum lingua donum velut
codicillis quibusdam definiens
terminos mandati ipsis magistra-
lis imperii. Idem oratione e-
gregia, Christum esse Deum:
Ἐρχεῖται ὅτι ἐστὶν ἀνθρώπων ψι-
λὴ τοσαύτη ἐν βαρβαρίαι καὶ πρὸ
πρὸς αὐτὰ οἰκουμενίου & γλῶσσαι
& δέλτω πνι, καὶ ὅτι τοῖς τοῖς κα-
λεῖται πράγμασιν ἔτω, & ταῦτα
ὑπὸ ἀπόκρυφου συνθείας κερμα-
ταιλημενίως ἀνθρώπων, μέλλον
δὲ ὑπὸ τοσαύτης κακίας κερμα-
ταιλημενίως. Καὶ ὁ μὲν ἰσχυρὸς τῶν
πάντων τὸ τῶν ἀνθρώπων γλῶσσαι
ἐλθὺν πρὸς αὐτὰς, ἐχθὴν Ῥωμαίους μόνον
ἀλλὰ & Πέρσας, καὶ ἀπλῶς
τὰ τῶν βαρβαρίων γλῶσσαι. Non est
meri hominis, tantum orbis bre-
vi spatio peragere, terra ma-
rique, ad res tales tali modo vo-
care homines, mala consuetudi-
ne occupatos, imo à tanta mali-
tia possessos; Et tamen ab his
malis liberare humanum valuit
genus, non Romanos tantum,
sed & Persas, & omnes barba-
rorum gentes. Vide & quæ se-
quuntur lectu dignissima.

*Considerata infirmitate ac simplicitate eorum
qui eam primis temporibus docuerunt.*

Sequitur & hoc videamus, quibus instrumentis progressus fecerit Christiana religio, ut hac quoque parte cum aliis contendatur. Videmus ita plerisque homines comparatos esse ut regum & potentum exempla facile sequantur: eoque magis si lex etiam & coactio adfit. Hinc paganicarum religionum, hinc Mahumeticæ incrementa. At qui Christianam religionem primi docuerunt, non modo sine imperio omni fuerunt, sed & fortunæ humilis, piscatores, textores, & si quid his simile. Et horum tamen opera dogma illud intra annos triginta, aut circiter, ³⁸ non tantum per omnes Romani imperii partes, sed ad Parthos quoque & Indos pervenit. Nec tantum ipso initio, sed per tria ferme sæcula, privatorum opera, sine minis ullis, sine ullis invitamentis, imo renitente quam maxime eorum vi, qui imperia obtinebant, promotæ est hæc religio, ³⁹ ita ut antequam Constantinus Christianismum profiteretur, hæc pars Romani orbis prope major esset.

³⁸ Non tantum per omnes imperii Romani fines.] Rom. xv. 19.

³⁹ Ita ut antequam Constantinus Christianismum profiteretur, hæc pars Romani orbis prope major esset.] Jam suo ævo Tertullianus dixerat II. Apo-

logetico: Hesterni sumus, & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum. Sola vobis reliquimus templa.

esset. Apud Græcos, qui morum præcepta tradiderunt, aliis simul artibus reddebant se commendabiles, ut Geometriæ studio Platonicæ, Peripatetici animantium ac plantarum historia, Stoici dialecticâ subtilitate, numerorum & concentuum cognitione Pythagorici; multis adfuit & admirabilis quædam facundia, ut Platoni, Xenophonti, Theophrasto. At primis Christianismi doctoribus ars talis nulla, 4° sermo simplicissimus & sine illecebris, sola præcepta, promissa, minas nuda oratione proferens: quæ cum per se non habeant efficaciam parem tantis progressibus, omnino necesse est statuamus, aut miracula adfuisse, aut arcanam Dei actionem adspirantem negotio, aut utrumque.

4° Sermo simplicissimus.] Prudenter id notatum Chrysolto- | mo 1. ad Cor. 1. 17. & Theodoro post recitata jam verba.

§ XIX. *Et maximis impedimentis quæ homines retraherent ab ea amplectenda, aut à profitenda deterrere.*

Cui considerationi & hæc addenda est, quod qui Christianismum illis docentibus receperunt, animum non habebant à certa norma Religionis vacuum, ac proinde ductilem, ut qui paganica sacra, & Mahumetis legem primi susceperunt, multoque minus antecedente quadam institutione præparatum, sicut Hebræi circumcissione unius Dei cognitione ad legem

gem Mosis acceptandam idonei erant redditi; sed contra impletum opinionibus & consuetudine, quæ velut altera natura est, repugnante cum istis novis institutis, educati scilicet, legumque & parentum auctoritate confirmati in sacris paganis, aut Judaicis ritibus. Huic obstaculo accedebat non minus alterum; gravissima scilicet mala, quæ Christianismum suscipientibus eam ob causam ferenda aut metuenda constabat. Cum enim à malis talibus abhorreat humana natura; sequitur, ut, quæ eorum malorum causæ sunt, non nisi difficillime recipiantur. Honoribus arcebantur diu Christiani, accesserunt multæ, & bonorum publicationes, & exilia: sed levia hæc; damnabantur ad metalla: iis afficiebantur tormentis, quibus crudeliora nulla reperiri poterant: supplicia vero ad mortem tam frequentia, ut testentur illorum temporum scriptores, nulla fame, nulla pestilentia, nullo bello plus hominum uno tempore absumptum. Nec vulgaria erant mortium genera, sed ¹ vivicomburria, cruces, atque id genus poenæ, quæ sine maximo horrore legi aut cogitari non possunt: atque hæc sævitia, quæ non longis interpositis spiramentis, & his ipsis non ubique, ad Constantini

¹ *Vivicomburria, cruces, atque id genus poenæ.*] Domitius Ulpianus nobilis Jurisconsultus libros septem scripsit, Quibus

poenis affici deberent Christiani. Lactantius meminit libro v. capite 11.

stantini ferme tempora in orbe Romano, alibi longius duravit, adeo eos non imminuit, ut contra sanguis eorum semen esse diceretur: ita recisis plures succrescebant. Comparemus hic quoque cum Christianismo religiones alias: Græci, paganique cæteri soliti sua in majus atollere, paucos numerant, qui dogmatis causa mortem toleraverint, Gymnosophistas aliquos, Socratem, haud multo plures: sed his viris notissimis quin aliqua inesse potuerit famæ ad posteritatem transmittendæ cupiditas, vix est ut negetur. At inter Christianos mortem ob suum dogma perpeffos fuere homines de plebe plurimi, vix vicinis suis cogniti; mulieres, virgines, adolescentes, quibus nec appetitus inerat, nec spes probabilis duraturi nominis; sicut & pauci sunt quorum nomina in Martyrologiis existant, ² præ numero eorum, qui eam ob causam supplicium tolerarunt, & tantum in cumulum recensentur. Accedit, quod levi aliqua simulatione, puta thuris jactu in aram, plerique se liberare à tali pœna potuerunt; quod de illis dici non potest, qui qua-

lem-

² *Præ numero eorum qui eam ob causam supplicium tolerarunt, & tantum in cumulum recensentur.*] Ut Massa candida trecentorum Carthagine, quorum memoria in Martyrologio Romano xxiv. Augusti: Plurimi in Africa sub Severo: sub Valeriano, Antiochiæ & in A-

rabia, Cappadocia, & Mesopotamia: in Phrygia, in Ponto sub Maximino: Nicomediæ, in Numidia, Romæ, in Thebaide, Tyro, Treveris sub Diocletiano: in Perside sub Cabada, Sapore: quorum sine nominibus mentio in Martyrologio.

lemcunque sensum in corde premerent, certe in factis conspicuis ad vulgi mores se aptaverant : ita ut prope ob Dei honorem mortem subiisse non aliis tribui possit, quam Judæis, & Christianis : ac ne Judæis quidem post Christi tempora : ante ea vero paucis, si cum Christianis comparentur, quorum plures in una aliqua provincia pro Christi lege supplicium tolerarunt, quam unquam Judæi, quorum omnis patientia ejus generis ferme ad Manassis & Antiochi tempora redigitur. Quare cum Christiana religio hac quoque in parte tam in immensum cæteras excellat, merito aliis anteponenda est. Ex illa tanta multitudinc omnis generis sexusque hominum tot locis ac sæculis distinctorum, qui pro hac religione mori non dubitarunt, colligendum, magnam aliquam tantæ constantiæ fuisse causam, quæ alia cogitari non potest, quam lux veritatis, & Dei Spiritus.

*Respondetur his qui plura & validiora
argumenta requirunt.*

Si quis allatis hæctenus argumentis pro Christiana religione satis sibi factum non putet, sed magis urgentia desideret, scire debet, ³ pro rerum diversitate, diversa quoque esse pro-

³ Pro rerum diversitate diversa quoque esse probandi genera.] Aristoteles Ethicorum ad Nicomachum lib. 1. λέγει το δὲ

ἂν ἰκανῶς εἰ κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην διασαρηθῆι· τὸ γὰρ ἀκρεβέες ἔχ' ἰμοίως ἐν ἅπασιν τοῖς λόγοις ὀπιζητητέον. Satis de
re

probandi genera, alia in Mathematicis, alia de affectionibus corporum, alia circa deliberationes, alia ubi facti est quæstio; in quo genere sane standum est nulla suspitione laborantibus testimoniis: quod ni admittitur, non modo omnis historiæ usus perit, medicinæ quoque pars magna; sed & omnis, quæ inter parentes liberosque est, pietas, ⁴ ut quos haud aliter noscamus. Voluit autem Deus id, quod credi à nobis vellet, sic ut illud ipsum credere tanquam obedientiam à nobis acceptaret, non ita evidenter patere, ut quæ sensu aut demonstratione percipiuntur; sed quantum fatis esset ad fidem faciendam, remque persuadendam homini non pertinaci: ut ita sermo Evangelii tanquam lapis esset Lydius, ad quem ingenia sanabilia explorarentur. Nam cum ea, quæ diximus, argumenta tam multos probos, eosdemque sapientes in assensum traxerint, hoc ipso liquet apud cæteros incredulitatis causam non in probationis penuria esse positam, sed in

co,

re dictum erit ubi ea explicabitur, quantum fert materia: exacta enim tractatio non par: modo in omni genere querenda est. Metaphysicorum 1. parte posteriore, capite ultimo: Τὴν δὲ ἀκριβοσύνην τῆς μαθηματικῆς ἐν ἅπασιν ἀπαιτεῖται. Certitudo mathematica non in omnibus rebus querenda est. Chalcidius ad Timæum ex Platonis sententia: Credulitatem omnes

doctrinas precedere, maxime cum non quorumlibet, sed magnorum & prope divinorum virorum sit assertio.

⁴ *Ut quos aliter haud noscimus.]* Homerus:

Οὐ γὰρ πῶς τις ἴδεν ἑὸν αὐτὸς ἀνέγνω.

Generis nemo sibi conscius ipse est: Exactissimo scilicet sciendi genere.

5 Quod

eo, ⁵ quod nolint verum videri id, quod affectibus suis adversatur; quod scilicet durum illis sit honores & alia commoda parvi ducere, quod faciendum sit, si ea recipiant, quæ de Christo narrantur, ac propterea etiam Christi præceptis obtemperandum putent. Idque eo ipso detegitur, quod multas alias narrationes historicorum pro veris habeant; quas tamen veras esse sola auctoritate constet, non etiam manentibus in hunc diem vestigiis; qualia habet Christi historia, partim confessione Judæorum, qui nunc supersunt, partim iis, qui ubique reperiuntur Christianorum cœtibus; quorum omnino causam aliquam extitisse oportuit. Cumque illa religionis Christianæ tam diuturna continuatio, & tam late diffusa propagatio ad nullam humanam efficaciam referri possit: sequitur, ut tribuenda sit miraculis, aut si quis miraculis neget id factum, ⁶ hoc ipsum, quod sine miraculo tale quid tantas acceperit vires, majus habendum est omni miraculo.

⁵ Quod nolint verum videri id quod affectibus suis adversatur.] Tractat hoc pulchre Chryso-
stomus 1 Cor. cap. 111. in principio. Idem ad Demetrium: *Τὸ ἀπιστεῖν ταῖς ἐπιτολαῖς ἐκ τῆς
καρδίας τῆς ἐμπλήροσιν ἐκλελυθῶσιν
τῆς ἐπιτολῶν γίνεσθαι*. Quod præceptis
non creditur, ex inertia ad im-

plenda quæ præcepta sunt, venit.

⁶ Hoc ipsum quod sine miraculo tale quid tantas acceperit vires, majus habendum est omni miraculo.] Tractat hoc argumentum Chryso-
stomus 1 ad Corinth. cap. 1. in fine, & Augustinus de Civitate Dei libro XXI. cap. 5.

HUGO GROTIUS
 DE
 VERITATE
 RELIGIONIS
 CHRISTIANÆ.
 LIBER TERTIUS.

§ I. *Pro auctoritate librorum novi fœderis.*

Qui jam his, quæ allata sunt, argumentis, aut si qua præter hæc sunt alia, persuasus, eam quam Christiani profitentur, religionem veram optimamque crediderit, ut partes ejus omnes ediscat, mittendus est ad libros antiquissimos eam religionem continentes, quos Novi Testamenti aut Fœderis potius libros dicimus. Inique enim faciat, si quis neget illis libris eam religionem contineri, sicut Christiani omnes affirmant, cum omni sectæ, sive bonæ, sive malæ, æquum sit credi in eo, quod asserunt, hoc aut illo libro sua dogmata continere.

tineri; sicut Mahumetistis credimus Mahumetis religionem contineri Alcorano. Quare cum supra jam probata sit veritas religionis Christianæ; simulque constet eam ipsam his libris contineri, satis vel hoc solo adstruitur illis libris sua auctoritas. Si quis tamen eam magis speciatim sibi monstrari postulet, primum illam ponemus usitatam apud æquos omnes iudices regulam, ut qui impugnare velit Scriptum aliquod multa per sæcula receptum, ei incumbat onus adferendi argumenta fidei scripto derogantia: quod si id facere nequeat, defendendum librum velut in possessione suæ auctoritatis.

¹ *Ei incumbat onus adferendi argumenta scripto fidem derogantia.*] Baldus in rubrica Fide instrumentorum. Vide & Gaium lib. 11. Obs. CXLIX. num. 6. & 7. & quos ibi profert.

§ II. *Libros qui nomina præscripta habent eorum esse quorum nomen præferunt.*

Dicimus ergo, scripta, de quibus dubitatum inter Christianos non est, quæque certum nomen præferunt, ejus esse scriptoris cujus titulo insigniuntur: quia scilicet primi illi, puta Justinus, Irenæus, Clemens, ac deinceps alii sub his ipsis nominibus eos libros laudant: cui accedit, quod ¹ Tertullianus aliquot librorum ipsa

¹ *Tertullianus.*] De præscriptione adversus hæreticos: *Age jam qui voles curiositatem melius exercere in negotio salutis* | *tua, percurre Ecclesias Apostolicas, apud quas ipsæ adhuc cathedræ Apostolorum suis locis præsident, apud quas ipse au-*
then-

ipsa archetypa suo adhuc tempore ait exstitisse : quodque omnes Ecclesiæ illos libros tanquam tales , antequam conventus ulli communes habiti essent , receperunt : neque aut Pagani , aut Judæi unquam controversiam moverunt , quasi non eorum essent opera , quorum dicebantur : ² Julianus vero aperte etiam fatetur , Petri , Pauli , Matthæi , Marci , Lucæ , esse ea , quæ Christiani legunt iisdem nominibus inscripta. Homeri aut Virgilij esse , quæ eorum dicuntur , nemo sanus dubitat , ob perpetuum de hoc Latinorum , de illo Græcorum testimonium : quanto magis de horum librorum auctoribus standum est testimonio prope omnium quotquot per orbem sunt gentium ?

thentica literæ eorum recitantur. Quidni ipsa manus Apostolorum tum exstitit , cum Quintilianus dicat suo tempore exstitisse manum Ciceronis , Gellius Virgilij suo tempore ?

2 Julianus vero aperte etiam fatetur Petri , Pauli , Matthæi , Marci , Luca esse ea quæ Christiani legunt iisdem nominibus inscripta.] Extrat locus libro Cyrilli decimo.

§ III. De libris olim dubitatis sublatam dubitationem.

Sunt sane in eo , quò nunc utimur , volumine libri aliquot non ab initio pariter recepti , ut Petri altera , ea quæ Jacobi est , & Judæ , duæ sub nomine Joannis presbyteri , Apocalypsis , & ad Hebræos epistola : sed ita tamen , ut à multis Ecclesiis sint agniti , quod ostendunt

Christiani antiqui, cum illorum testimoniis tanquam sacris utuntur : unde credibile est, Ecclesias, quæ ab initio eos libros non habuerunt, eo tempore eos ignorasse, aut de iis dubitasse : postea autem de rei veritate edoctas, ad cæterarum exemplum iis libris uti cœpisse, ut nunc ferme omnibus in locis fieri videmus. Neque vero causa idonea fingi potest, cur illos libros quisquam supposuerit, cum nihil inde colligi possit, quod non aliis indubitatis libris abunde contineatur.

§ IV. *Libris sine nomine constare auctoritatem ex qualitate scriptorum.*

Non est etiam, quod fidem quis detrahat epistolæ ad Hebræos eo solo nomine, quod nesciatur ejus scriptor, ac similiter duabus epistolis Johannis, & Apocalypsi, quod dubitent nonnulli, an earum scriptor Johannes sit Apostolus, an alius quis ejus nominis. In scriptoribus enim qualitas magis, quam nomen attenditur. Itaque multos libros historicos recipimus, quorum scriptores nescimus; ut de bello Alexandrino Cæsaris; nempe quia videmus cum, quisquis fuit, & illis vixisse temporibus, & rebus interfuisse. Sic etiam cum qui libros scripserunt, de quibus nunc agimus, & prima ætate se vixisse testentur, & donis Apostolicis fuisse præditos, sufficere id nobis debet. Nam si quis dicat potuisse fingi has qualitates,
item

item in aliis scriptis etiam nomina; rem dicat minime credibilem; eos scilicet, qui ubique veritatis ac pietatis studium inculcant, nulla de causa voluisse se crimine falsi obstringere; quod non tantum apud bonos omnes detestabile est, sed ¹ Romanis etiam legibus capite puniebatur.

¹ Romanis etiam legibus capite puniebatur.] L. Falsi nominis, D. de lege Cornelia. Paulus libro v. Sent. tit. xxv. §. 10.

& r. 1. Poenæ exempla vide apud Valerium Maximum libro- rum ejus sine, & apud Capito- linum in Pertinace.

§ V. *Hos scriptores vera scripisse, quia notitiam habebant eorum, quæ scribebant.*

Constare ergo debet, libros novi foederis scriptos ab illis quorum nomina præferunt, aut à talibus, quales ipsi se testantur: quibus si accedat, ut itidem constet illis & nota fuisse quæ scriberent, neque studium fuisse mentiendi, sequitur, ut quæ scripserunt, vera sint; cum omne falsum aut ab ignorantia, aut à mala voluntate debeat proficisci. Matthæus, Johannes, Petrus, Judas, ex sodalitiis illorum duodecim fuere, quos Jesus vitæ suæ ac dogmatum testes elegerat, ¹ ita ut notitia illis eorum, quæ narrant, deesse non potuerit. Idem de Jacobo dici potest, qui aut Apostolus fuit,

aut

¹ Ita ut notitia illis eorum quæ narrant deesse non potuerit.]

Joh. xv. 27. Idem r. epistola 1. 1. Actor. 1. 21, 22.

aut, ut alii volunt, ² proximus consanguineus Jesu, & ab Apostolis constitutus Hierosolymorum Episcopus. Paulus quoque ignorantia falli non potuit circa dogmata, quæ sibi ab ipso Jesu in cœlo regnante revelata profitetur; neque magis circa res à se gestas falli ipse potuit, aut etiam Lucas, ³ individuus ei itinerum comes. Idem Lucas, quæ de vita ac morte Jesu scripsit, facile scire potuit, natus in locis proximis, per ipsam Palæstinam peregrinatus, ⁴ ubi & locutum se ait cum iis, qui oculati rerum testes fuerant. Haud dubie præter Apostolos, quibuscum amicitiam habuit, alii quoque multi tum vivebant ab Jesu fanati, & qui morientem ac rediivum viderant. Si Tacito & Suetonio credimus de iis, quæ multo ante eos natos contigerunt, quod eorum diligenti inquisitioni confidamus: quanto huic scriptori æquius est credi, qui se omnia ab ipsis, qui inspexerant, hausisse dicat? ⁵ Marcum constans fama est Petro semper hæsisse comitem, ita ut, quæ scripsit ille, habenda sint quasi Petrus, qui res illas ignorare non potuit, ipse dictasset: præter

² Proximus consanguineus Jesu.] Ita & alii sentiunt non pauci, & ubique Chrysostramus. Vide & Josephum.

³ Individuus ei itinerum comes.] Vide Actor. xx. & sequentia, Coloss. iv. 14. II Tim. iv. 11. Philem. 24.

⁴ Ubi & locutum se ait eum

iis qui oculati rerum testes fuerant.] In proœmio Evangelicæ historiæ.

⁵ Marcum constans fama est Petro semper hæsisse comitem.] Irenæus lib. III. c. 1. Clemens in Hypotyposeon libris citatus in Ecclesiastica Eusebii historia.

ter quod, quæ ille scribit, etiam in Apostolorum scriptis reperiuntur pœne omnia. Neque falli potuit Apocalypseos scriptor in iis visis, ⁶ quæ sibi divinitus immissa dicit, ⁷ aut ille ad Hebræos, in iis, quæ profitetur se, aut à Dei Spiritu, aut ab Apostolis ipsis didicisse.

⁶ *Quæ sibi divinitus immissa dicit.*] Apoc. 1. 1, 2. 1v. 1. & sequentibus. xxii. 18, 19, 20, 21. ⁷ *Aut ille ad Hebræos, in iis,* | *quæ profitetur se, aut à Dei spiritu, aut ab Apostolis ipsis didicisse.*] Hebr. 1. 4. v. 14. xiii. 7, 8, 23.

§ VI. *Et quia mentiri volebant.*

Alterum, quod diximus, non fuisse ipsis mentiendi voluntatem, connexum est cum eo, quod supra tractavimus, cum generatim Christianæ religionis, & historiæ resurrectionis Christi, fidem adstrueremus. Qui testes ex parte voluntatis refellunt, necesse est aliquid adferant, quo voluntatem credibile sit à vero dicendo divertit. Id autem hic dici non potest. Nam si quis objiciat ipsorum causam agi, videndum erit, cur ipsorum sit hæc causa: non sane commodi consequendi, aut vitandi periculi alicujus gratia; cum hujus professionis causa, & commoda omnia amitterent, & nulla non adirent pericula. Causa ergo hæc ipsorum non fuit, nisi ob Dei reverentiam, quæ certe neminem inducit ad mentiendum, in eo maxime negotio, unde humani generis æterna salus pendeat. Tam impium facinus de illis credi

vetant, & ¹ dogmata pietatis ubique plenissima, & vita ipsorum nunquam ullius mali facinoris accusata, ne ab inimicissimis quidem, qui solam illis imperitiam obijciunt, quæ non est nata falsimoniam parere. Quod si vel minimum quid in ipsis fuisset malæ fidei, non ipsi suas culpas æternæ memoriæ prodidissent, ² ut de omnium fuga in Christi periculo, ³ de Petro ter negatore.

¹ Dogmata pietatis ubique plenissima.] Et mendacio infesta: Johan. XIV. 17. XV. 26. XVI. 13. XVII. 17, 19. XVIII. 37. Actor. XXVI. 25. Rom. I. 25. II Theff. II. 20. I Joh. I. 6, 8. II. 4, 21. II Cor. VI. 8. Eph. IV. 15, 25. Coloss. III. 9. Apoc. XXI. 15. II Cor. II. 31. Gal. I. 20. Vide quam sollicitè Paulus distinguat quæ à se sunt,

& quæ à Domino, I Cor. VII. 10, 12. quam formidet dicere, quæ vidit, in corpore an extra corpus viderit, II Cor. XI. 2.

² Ut de omnium fuga in Christi periculo.] Matth. XXVI. 31, 56.

³ De Petro ter negatore.] Matth. XXVI. 69. & sequentibus. Marc. XIV. 66. & sequentibus. Luc. XXI. 54. & sequentibus.

§ VII. Adstruitur scriptoribus fides inde, quod miraculis illustres fuerint.

Contra vero bonæ ipsorum fidei Deus ipse testimonia illustria reddidit, editis prodigiis, ¹ quæ cum magna fiducia ipsi, ipsorumve discipuli, publice asseverarunt, additis personarum, locorumque nominibus & circumstantiis cæteris, ita ut facillime posset à Magistratibus inquisitione facta, veritas aut falsitas asseverationis detegi: inter quæ dignum obfer-

¹ Quæ cum magna fiducia ipsi ipsorumve discipuli publice asseverarunt.] Vide tota Acta Apostolica: II Cor. XI. 12.

servatione est, quod & de linguarum quas non didicerant usu apud multa hominum milia, & de fanatis subito corporum vitiis in populi conspectu constantissime prodiderunt. Neque eos deterruit, quod scirent, iis temporibus Judæos magistratus sibi esse infestissimos, & Romanos iniquos admodum: qui nullam omiffuri essent, ipsos, tanquam novæ religionis auctores, aliquo crimine traducendi materiam. Neque vero aut Judæi, aut Pagani, unquam negare proximis illis temporibus ausi sunt, prodigia ab his viris edita; ³ imo Petri miracula Phlegon Adriani Imperatoris libertus in Annalibus suis commemoravit: & ipsi Christiani in his libris, quibus fidei suæ rationem Imperatoribus, Senatui, Præsidibus reddunt, ⁴ facta hæc tanquam notissima, & de quibus dubitari non possent, affirmant: imo & apud sepulchra eorum vim mirificam durasse per aliquot sæcula, aperte prædicant, cum non nescirent, si id falsum esset, facillime à magistratibus cum ipsorum pudore ac supplicio revinci posse. Fuit vero prodigiorum apud
sepul-

² De linguarum, quas non didicerant, usu.] Loca supra producta sunt.

³ Imo Petri miracula Phlegon Adriani Imperatoris libertus in Annalibus suis commemoravit.] Libro XIII. Testis Origenes contra Celsum II. Est autem hic ipse Phlegon, cujus

reliquias de Mirabilibus rebus & de hominibus Longævis habemus.

⁴ Facta hæc tanquam notissima, & de quibus dubitari non possent, affirmant.] Loca sunt plurima, maxime apud Origenem. Vide totum cap. VIII. Augustini, libro XXI de Civitate Dei.

sepulchra quæ dixi editorum tanta frequentia, tot eorum testes, ⁵ ut etiam Porphyrio ejus rei confessionem expresserint. Sufficere quidem hæc debent, quæ diximus, sed & alia suppetunt in cumulum argumenta, quæ fidem librorum illorum nobis commendant.

⁵ Ut etiam Porphyrio ejus rei confessionem expresserint.] Vide num, & Hieronymum adversus librum Vigilantii. Cyrillum lib. x. contra Julia-

§ VIII. *Et scriptis inde, quod ibi multa sint quæ eventus comprobavit divinitus revelata.*

Multa enim in illis prædicta apparent de rebus, quas homines suapte vi nosse non quirent, quæ ipso eventu mire sunt confirmata: ¹ ut de subita atque ingenti hujus religionis propagatione, ² de duratione ejus perpetua, ³ de ea rejicienda à Judæis plerisque, ⁴ amplectenda vero ab extraneis, ⁵ de odio Judæorum in profitentes hanc religionem, ⁶ de suppliciiis gravissimis ob eam subeundis, ⁷ de obsidione & ex-

¹ Ut de subita atque ingenti hujus religionis propagatione.] Matth. xiiii. 33. & sequentibus. Luc. x. 18. Joh. xii. 32.

² De duratione ejus perpetua.] Luc. i. 33. Matth. xxviii. 20. Joh. xiv. 16.

³ De ea rejicienda à Judæis plerisque.] Matth. xxi. 33. & sequentibus. xxii. in principio. Luc. xv. 11. & sequentibus.

⁴ Amplectenda vero ab extraneis.] Iisdem in locis, ac præterea Matth. viiii. 11. xii. 21. xxi. 43.

⁵ De odio Judæorum in profitentes hanc religionem.] Matth. x. 17.

⁶ De suppliciiis gravissimis ob eam subeundis.] Matth. x. 21, 39. xxi. 34.

⁷ De obsidione & excidio Hierosolymorum ac Templi.] Matth. xxiii.

& excidio Hierosolymorum ac Templi, ⁸ summisque Judæorum calamitatibus.

xxiii. 38. xxiv. 16. Luc. xiii. *laminatibus.*] Matth. xxi. 33.
34. xxi. 24. & sequentibus. xxiii. 34.
⁸ *Summisque Judæorum ca-* xxiv. 20.

§ IX. *Tum etiam ex cura quam decebat à Deo suscipi, ne falsa scripta subjicerentur.*

Ad hæc addo, quod si recipimus, curare Deum res humanas, & maxime eas, quæ ad honorem suum cultumque pertineant: non potest fieri, ut is tantam multitudinem hominum, quibus nihil aliud propositum erat, quam Deum pie colere, passus sit falli mendacibus libris. Jam vero quod, post subortas tot in Christianismo sectas, vix ulla reperta fuit, quæ non hos libros, aut omnes, aut plerosque, exceptis paucis, qui nihil singulare continent, amplecteretur, magnum est argumentum, quo credatur, nihil illis libris potuisse opponi; cum illæ sectæ tantis in se odiis exarserint, ut quicquid his placuisset, aliis ob id ipsum displiceret.

§ X. *Solutio objectionis, quod multi libri à quibusdam rejecti fuerint.*

Fuerunt sane inter eos, qui Christiani dici volebant, pauci admodum, qui eorum librorum omnes rejicerent, quos suo peculiari dogmati videbant adversari: puta qui aut Judæo-

rum odio, ¹ Deum Judæorum mundi opificem & legem maledictis insectabantur; aut contra formidine malorum, quæ Christianis erant subeunda, ² latere volebant sub nomine Judæorum, ³ quibus impune licebat suam religionem profiteri. Sed hi ipsi ⁴ ab omnibus aliis, qui ubique erant, Christianis abdicati sunt ⁵ illis temporibus, cum adhuc omnes salva pietate dissentientes magna cum patientia ex Apostolorum præscripto tolerarentur. Horum Christianismi adulteratorum prius illud genus satis refutatum arbitror supra, cum ostendimus, unum esse verum Deum, cujus opificium sit mundus: & sane ex ipsis etiam libris, quos illi, ut Christiani aliquo modo videan-

¹ Deum Judæorum mundi opificem & legem maledictis insectabantur.] Vide Irenæum lib. 1, cap. 29. Tertullianum contra Marcionem: Epiphanium de eodem.

² Latere volebant sub nomine Judæorum.] Vide Gal. 11. 11. VI. 13, 14. Philip. 111. 18. Irenæum lib. 1. cap. 28. Epiphanium de Ebionæis.

³ Quibus impune licebat suam religionem profiteri.] Actor. 1x. 20. XIIII. & eo libro sæpe. Philo contra Flaccum, & De legatione. Josephus passim. Adde L. Generaliter. D. de Decurionibus. L. 1. C. de Judæis. Tertullianus Apologetico: Sed & Judæi palam læstitant; vestigialis libertas vul-

go aditur sabbatis omnibus.

⁴ Ab omnibus aliis, qui ubique erant, Christianis abdicati sunt.] Tertullianus adversus Marcionem 1. Nullam Apostolici census Ecclesiam invenias quæ non in creatore christianizet.

⁵ Illis temporibus cum adhuc omnes salva pietate dissentientes magna cum patientia ex Apostolorum præscripto tolerarentur.] Vide quæ hac de re dicentur ad finem libri VI. Adde Irenæi epistolam ad Victorem, & quod de ea in Catalogo scribit Hieronymus. Cyprianus Concilio Africano: Neminem judicantes, aut a jure communionis aliquem, si diversum senserit, amoventes.

deantur, recipiunt, ⁶ quale est imprimis Lucæ Euangelium, satis patet, eundem Deum quem Moses & Hebræi coluerunt, à Christo prædicatum. Genus alterum tum opportune refellemus, cum eos, qui Judæi & sunt & dici volunt, oppugnabimus. Interim hoc dicam, miram esse eorum inuerecundiam, qui Pauli auctoritatem elevant, cum nemo fuerit Apostolorum, qui plures Ecclesias instituerit; & cujus tot miracula narrata sint jam eo tempore, cum, ut modo dicebamus, facilis esset facti inquisitio. Quod si miracula, quid causæ est, cur non & de visis cœlestibus acceptaque à Christo institutione ipsi credamus? Quod si Christo tam charus fuit; ut quicumque doceret Christo ingratum, id est falsum, fieri non potest. Quodque unum in illo culpant, dogma nempe de libertate Hebræis parta à ritibus per Mosem olim imperatis, ejus docendi præter veritatem nulla ei causa fuit; ⁷ cum & circumcisus esset ipse, ⁸ & pleraque legis ultro observaret; ⁹ religionis autem Christianæ causa multa & faceret difficiliora, & duriora

ra

⁶ *Quale est imprimis Lucae Euangelium.*] Ostendit id manifestissime Tertullianus adversus Marcionem libro IV.

⁷ *Cum & circumcisus esset ipse.*] Philipp. III. 5.

⁸ *Et pleraque legis ultro observaret.*] Actor. XVI. 3. XX. 6. XXI. & sequentibus.

⁹ *Religionis autem Christianæ causa multa & faceret difficiliora & duriora ferret, quam lex imperabat, aut legis occasione habebat expectandum.*] II Cor. XI. 23. & sequentibus, & passim in Actis. Vide & I Cor. II. 3. II Cor. XI. 30. XII. 10.

ra ferret, quam lex imperabat, aut legis occasione habebat expectandum: ¹⁰ atque eadem & faciendi & ferendi auctor esset discipulis suis: quo apparet, nihil ipsum dedisse auribus aut commodis auditorum, qui pro sabbato ¹¹ singulos dies divino cultui impendere docebantur, pro exiguis secundum legem impendiis ¹² bonorum omnium ferre jacturam, ¹³ & pro pecudum sanguine suum ipsorum Deo consecrare. Jam vero palam affirmat ipse Paulus, ¹⁴ sibi à Petro, Johanne, & Jacobo in signum consensus datas dexterarum: quod ni verum fuisset, nunquam ausus esset dicere, cum ab ipsis adhuc viventibus mendacii potuisset argui. His ergo, quos dixi, exclusis, qui vix Christianorum nomine censeferi possunt, tot reliquorum cœtuum manifestissimus in recipiendis his libris consensus, supra ea, quæ modo diximus de miraculis, quæ scriptores ediderunt, & de singulari Dei curatione circa res hujus generis, æquis omnibus sufficere debet, ut fides narratis habeatur:

¹⁰ *Atque eadem & faciendi & ferendi auctor esset discipulis suis.*] Act. xx. 29. Rom. v. 3. VIII. XII. 12. II Cor. I. 4, 8. II. 4. VI. 4. I Theff. I. 6. II Theff. I. 6.

¹¹ *Singulos dies divino cultui impendere docebantur.*] Act. II. 46. v. 24. I Timot. v. 5. II Tim. I. 3.

¹² *Bonorum omnium ferre*

jacturam.] II Cor. VI. 4. XII. 10.

¹³ *Et pro pecudum sanguine suum ipsorum Deo consecrare.*] Rom. VIII. 36. II Cor. IV. 11. Philip. I. 20.

¹⁴ *Sibi à Petro, Johanne & Jacobo in signum consensus, datas dexterarum.*] Gal. II. 9. Adde I Cor. XV. 11. II Cor. XI. 5. XII. 11.

tur: quippe cum aliis quibusvis historicorum libris, quibus nulla ejus generis adfunt testimonia, credi soleat, nisi valida ratio in contrarium adferatur, quæ hic certe nulla est.

§ XI. *Solutio objectionis quasi his libris contineantur impossibilia.*

Nam si quis dicat, quædam in his libris narrari, quæ fieri non possint, cum jam supra ostenderit, esse quædam, quæ ab hominibus præstari non possint, à Deo autem possint, quæ scilicet nullam in se repugnantiam includunt, atque earum rerum in numero esse etiam illas, quas maxime miramur, prodigiosas virtutes, & mortuorum in vitam revocationem, evanescit ista objectio.

1 *Cum jam supra ostenderit.*] Libro 111.

§ XII. *Aut à ratione dissona.*

Neque magis audiendi sunt, si qui dicant dogmata quædam in his libris reperiri, quæ à recta ratione dissonent. Nam primum refellitur hoc tanta multitudine virorum ingenio, eruditione, sapientia valentium, qui horum librorum auctoritatem secuti sunt, jam inde à primis temporibus. Tum vero quæcunque in primo libro ostensa sunt congruere rectæ rationi, puta Deum esse, & quidem unicum, perfectissimum, immensæ virtutis, vitæ, sapientiæ, bonitatis; facta ab ipso quæcunque
subsi-

subsistunt; curam ejus ad opera omnia, præfertim ad homines pertingere; posse eum etiam post hanc vitam præmia reddere sibi obtemperantibus; frænum injiciendum sensuum cupiditatibus; cognationem esse inter homines, ac proinde æquum ut alii alios diligant: omnia hæc in his libris apertissime tradita reperias. Ultra hæc pro comperto aliquid affirmare, aut de Dei natura, aut de ejus voluntate, ¹ solo ductu humanæ rationis, quam sit intuitum ac fallax, docent tot dissonantia non scholarum modo inter se, sed & singulorum philosophorum placita. Neque vero id mirum. Nam si ² de mentis suæ natura dissonantes in longissime distantes opiniones dilabuntur: quanto magis necesse fuit id accidere de suprema illa, tantoque supra nos posita mente definire aliquid cupientibus? ³ Si Regum consilia indagare rerum prudentes periculosum ajunt, nec ideo nos assequi; quis est, qui ita sit sagax, ut quid Deus velit ex earum rerum genere, quas libere velle potest, id suapte conjectura speret se posse deprehendere? Quare optime Plato ⁴ horum nihil sciri posse dicebat

¹ Solo ductu humana rationis quam sit intuitum ac fallax.] Matth. xi. 27. Rom. xi. 33, 34, 35. 1 Cor. ii. 11, 16.

² De mentis suæ natura dissonantes in longissime distantes opiniones dilabuntur.] Vide in operibus Plutarchi librum iv.

de Placitis Philosophorum: Stobæum in Physiis capite xi.

³ Si regum consilia indagare rerum prudentes periculosum ajunt, nec ideo nos assequi.] Habet id Tacitus Annalium vi.

⁴ Horum nihil sciri posse dicebat sine oraculo.] Locus est Phæ-

bat sine oraculo. Jam vero nullum proferri potest oraculum, quod tale revera esse majoribus testimoniis constet, quam ea sunt, quæ in libris Novi fœderis continentur. Tantum abest, ut probetur, ne asseritur quidem, Deum quicquam de natura sua hominibus prodidisse, quod his libris repugnet; neque de voluntate ipsius ulla potest proferri, quæ credibilis sit, posterior significatio. Nam si quid in eo genere rerum, quæ aut plane sunt mediæ, aut certe non omnino per se debitæ, nec plane turpes, ante Christi tempora aliter imperatum aut permissum fuit, id his libris non obstat, cum in talibus leges posteriores prioribus derogent.

Phædone. Paria in Timæo. Bene Ambrosius. Cui magis de Deo, quam Deo credam?

§ Cum in talibus leges posteriores prioribus derogent.] Αἱ μεταχρόνιαι διατάξεις ισχυρότεραι τῶν αὐτῶν ἰσιν Constitutiones tempore posteriores plus valent prioribus: Dictum est Modestini l. ultima. D. de Constitutionibus principum. Tertulianus: Puta autem etiam humanas constitutiones atque decreta posteriora pristinis prævalere. Idem Apologetico: Ve-

terem & squallentem sibi legem novis principalium rescriptorum & edictorum securibus truncatis & cæditis. Et de Baptismo: In omnibus posteriora concludunt, & sequentia antecedentibus prævalent. Plutarchus Symp. ix. Ἐντε δόγμασι & νόμοις, ἔντε σωθῆναι & ὁμοιογύτοις κυριώτερον τῶν ὑστερον νομίζε) & βέλαιότερα τῶν προτέρων. Et in decretis & in legibus & in contractibus ac pactis posteriora prioribus validiora ac firmitiora habentur.

§ XIII. Solutio objectionis, quod his libris quedam inter se repugnantia contineantur.

Solet à nonnullis objici esse quandam in his libris interdum sensuum discrepantiam. Sed
contra

contra quisquis hanc rem æquis animis volet dijudicare, reperiet hoc quoque argumentis pro eorum librorum auctoritate posse adjici, quod in rebus, quæ aliquod dogmatis aut historiæ momentum in se habent, manifestissima est ubique consensus, qualis nulla alibi inter ejusdem sectæ scriptores reperitur, ¹ five Judæos sumas, ² five Græcos Philosophos, ³ aut Medicos, ⁴ five Romanos Jurisconsultos: in quibus omnibus sæpissime reperias non modo pugnare inter se, qui sectæ sunt ejusdem, ⁵ ut Platonem & Xenophontem; sed & ⁶ eundem sæpe scriptorem nunc hoc, nunc illud, velut sui oblitum, aut quid statuat incertum, asseverare. At hi, de quibus agimus, scriptores, credenda eadem inculcant, eadem dant præcepta, etiam de Christi vita, morte, reditu in vitam:

¹ *Sive Judæos sumas.*] Quorum diversissimas sententias tum alibi videas, tum apud illarum literarum doctissimum Manassem Israëlitis filium, libris de Creatione & Resurrectione.

² *Sive Græcos Philosophos.*] Vide dictum modo librum de Placitis Philosophorum.

³ *Aut medicos.*] Vide Galenum de Sectis; & de Secta optima; & Celsum initio De re medica; Tum vero Spagiricos adde.

⁴ *Sive Romanos Jurisconsultos.*] Nota olim discordia Sabinianorum & Proculianorum:

nunc eorum qui Bartolum & sequentes eum, quique Cujacium & alios literatiores sequuntur. Vide & Gabrielii sententias communes, communiores, communissimas.

⁵ *Ut Platonem & Xenophontem.*] Vide epistolam Xenophontis ad Æschinem Socraticum: Athenæum x i. Laërtium Platonis vita. Gellium libro xiv.

⁶ *Eundem sæpe scriptorem nunc hoc, nunc illud, velut sui oblitum, aut quid statuat incertum asseverare.*] Ostendere id multi in Aristotele: in Romanis Jurisconsultis alii.

vitam: summa ubique est eadem. Quod verò ad exiguas aliquas circumstantias, & ad rem nihil facientes attinet, facillime fieri potuit, ut non desit commoda conciliatio, sed nos lateat, ob res similes diversis temporibus gestas, nominum ambiguitatem, aut hujus hominis, aut loci plura nomina, & si quid his simile est. Imò hoc ipsum scriptores illos ab omni doli suspicionem liberare debet; 7 cum soleant, qui falsa testantur, de compacto omnia ita narrare, ut ne in speciem quidem quicquam diversum appareat. Quod si ex levi aliqua discrepantia, etiam quæ conciliari nequiret, totis libris fides decederet, jam nulli libro, præsertim historiarum, credendum esset: cum tamen & Polybio, & Halicarnassensi, & Livio, & Plutarcho, in quibus talia deprehenduntur, sua apud nos de rerum summa constet auctoritas: quo magis æquum est, ut nihil tale eorum fidem destruat, quos videmus ex ipsorum scriptis pietatis & veri semper fuisse studiosissimos? Alius restat modus testimonia refellendi ex contrariis extrinsecus testimoniis.

7 Cum soleant qui falsa testantur, de compacto omnia ita narrare, ut ne in speciem quidem quicquam diversum appareat.] Hoc est quod dicit Imperator Adrianus, videndum in testibus utrum unum eundemque meditatam sermonem

attulerint, L. tertium. D. de Testibus. Speculator lib. 1. parte 14. de Teste. in pr. n. 81. Exactissima circumstantiarum omnium notitia in teste non est necessaria. Vide Luc. 1. 56: 111. 23. Joh. 11. 6. 61. 10. 19. XIX. 14.

§ XIV. *Solutio objectionis ex testimoniis extrinsecis : & ostensum ea magis esse pro his libris.*

At ego cum fiducia affirmo, talia repertum non iri, nisi forte eo referre quis velit dicta multo post natorum, & quidem talium, qui inimicitias adversus Christianum nomen professi, sub testium nomine non veniunt. Imo contra, quanquam eo opus non est, multa habemus testimonia, quæ historiæ istis libris traditæ partes aliquot confirmant. Sic Jesum cruci affixum, ab ipso & discipulis ejus miracula patrata, & Hebræi, & Pagani, memorant. De Herode, Pilato, Festo, Felice, de Johanne Baptista, de Gamaliele, de Hierosolymorum excidio exstant scripta luculentissima Josephi, edita paulo post annum à Christi abitu quadragesimum : cum quibus consentiunt ea quæ apud Thalmudicos de iisdem temporibus leguntur. Neronis sævitiam in Christianos Tacitus memoriæ prodidit. Extabant olim & libri, tum privatorum, ¹ ut Phlegontis, ² tum &

¹ Ut Phlegontis.] Libro XIII. Chronicorum sive Olympiadum, his verbis : Τῷ δὲ ἔτη τ' CB Ολυμπιάδῳ ἐγένετο ἔκλειψις ἡλίου μεγίστη πρὸ ἑρνωρισμένην πρότερον. καὶ γὰρ ὄρασι τῆς ἡμέρας ἐγένετο, ὥστε καὶ ἀσέρας ἐν ἑρανίᾳ φωνῶσι. Quarto autem anno CCII Olympiadis magna & excellens inter omnes quæ ante eam acciderant,

defectio Solis facta : dies hora sexta ita in tenebrosam noctem versus, ut stelle in cælo visæ sint, terræque motus in Bithynia Nicææ urbis multas ades subvertent. Hæc in Chronico Eusebii & Hieronymi. Sed & Origenes meminit tract. xxxv. ad Matthæum, & adversus Celsum II.

² Tum & acta publica.] Ter-

ul-

& Acta publica, ad quæ Christiani provocabant, quibus constabat ³ de eo fidere, quod post Christum natum apparuit, de terræ motu, & solis deliquio contra naturam, plenissimo lunæ orbe, circa tempus, quo Christus crucis supplicio affectus est.

tullianus Apologetico cxxi. *Eum mundi casum relatum in arcanis vestris habetis.*

³ *De eo fidere quod post Christum natum apparuit.*] Chalcedius Platonius in commentario ad Timæum: *Est quoque alia sanctior & venerabilior historia, quæ perhibet ortu stellæ cuiusdam non morbos mortesque denunciatas, sed descensum Dei*

venerabilis ad humanæ conservationis, rerumque mortalium gratiam: quam stellam cum nocturno itinere inspexissent Chaldaeorum profecto sapientes viri; & consideratione rerum cælestium satis exercitati, quasisse dicuntur recentem ortum Dei, reperiaque illa majestate puerili veneratos esse, & vota Deo tanto convenientia nuncupasse.

§ XV. *Solutio objectionis de mutata scriptura.*

Quid amplius opponi his libris possit, sane non video: nisi forte non tales mansisse, quales ab initio fuerant. Fatendum est, ut aliis libris, ita his quoque accidere potuisse, accidisse etiam, ut exscriptorum incuria, aut perversa cura, literæ quædam, syllabæ, verba mutarentur, omitterentur, adderentur. Sed iniquum est, ob talem, quæ per multa tempora non potest non accidere exemplorum diversitatem, tali instrumento aut libro moveri controversiam, cum & mos postulet, & ratio, ut quod plurima, & antiquissima exempla ostendunt, id cæteris præferatur. At vero dolo, aut alio quovis modo omnia exempla vitiata, &

quidem in iis, quæ ad dogma, aut insigne aliquod historiæ caput pertinerent, nunquam probabitur: neque enim aut instrumenta sunt, quæ id doceant, neque testes illorum temporum: quod si quid, ut jam modo dicebamus, ferius multo dictum est ab iis, qui in horum librorum discipulos atrocissima odia exercebant, id pro convicio, non pro testimonio habendum est. Et sufficere quidem hæc, quæ diximus, possent adversus eos, qui Scripturæ mutationem objiciunt, cum qui id affirmet, præfertim adversus scripturam diu lateque receptam, is, quod intendit, probare ipse debeat: at nos, quo magis patefcatur illius objectionis vanitas, ostendemus id, quod illi factum fingunt, nec factum esse, nec potuisse fieri. Evicimus supra libros eorum esse scriptorum, quorum nomina præferunt: quo posito, sequitur, non esse alios libros pro aliis suppositos. Pars quoque aliqua insignis mutata non est. Nam cum ea mutatio aliquid sibi deberet habere propositum, ea pars à cæteris partibus librisque non itidem mutatis notabiliter discreparet, quod nunc nusquam conspicitur; imo ut diximus, admirabilis est ubique sensuum consonantia. Tum vero ut primum Apostolorum aliquis, aut virorum Apostolicorum aliquid edidit, dubium

1 Cum qui id affirmet, præfertim adversus scripturam diu lateque receptam, is, quod intendit, probare ipse debeat.] L. ult. C. de Ed. Divi Adriani tollendo.

bium non est, quin Christiani magna diligentia, ut ipsorum pietatem & studium conservandæ propagandæque ad posteros veritatis decebat, exempla sibi inde plurima sumserint, quæ proinde sparsa sint, quam late patebat Christianum nomen per Europam, Asiam, & Ægyptum, quibus in locis Græcus sermo vigeat: imo & archetypha nonnulla, ut jam ante diximus, ad annum usque ducentesimum servata sunt. Non potuit autem liber aliquis in tot exempla diffusus, custoditus non privata tantum singulorum, sed & communi Ecclesiarum diligentia, falsariam manum recipere. Adde jam, quod proximis statim sæculis versi sunt hi libri in sermonem Syriacum, Æthiopicum, Arabicum, Latinum, quæ versiones etiamnum exstant, & à Græcis libris in nulla alicujus momenti re discrepant. Jam vero habemus & scripta eorum, qui ab Apostolis ipsis, aut ab eorum discipulis instituti fuerunt, qui loca non pauca ex his libris adferunt eo, quem nos nunc quoque legimus, sensu. Neque vero quisquam fuit in Ecclesia tantæ auctoritatis per illa tempora, cui mutare quicquam volenti paritum fuisset: quod satis ostendunt Irenæi, Tertulliani, & Cypriani liberæ dissensiones ab iis, qui in Ecclesia maxime eminebant. Post hæc, quæ dixi, tempora, secuti sunt alii multi magnæ eruditionis, magnique judicii, qui post diligentem inquisitionem hos libros, ut in ori-

ginaria sua puritate perstantes, receperunt. Jam & illud, quod de diversis Christianorum sectis modo dicebamus, huc quoque aptari potest, illas omnes saltem quæ Deum mundi opificem, & Christum legis novæ auctorem agnoscunt, uti his libris ita ut eos nos habemus. Quod si qui instituisent partem aliquam interpolare, eos tanquam falsarios cæteri detulissent. Neque vero ullam sectam id unquam habuisse licentiæ, ut hos libros mutando ad sua placita aptaret, vel inde satis colligas, quod omnes sectæ & adversus omnes hinc sibi argumenta depromunt. Tum quod de divina providentia attingimus, ad partes præcipuas non minus, quam ad totos libros pertinet, ei non convenire, ut siverit Deus tot millia hominum pietatis studiosa, & æternam salutem sincero proposito quærentia, induci in eum errorem, quem vitare omnino non possent. Et hæc quidem pro novi fœderis libris dicta sunt, qui si soli exstarent, satis esset, unde veram religionem disceremus.

§ XVI. *Pro auctoritate librorum Veteris Fœderis.*

Nunc cum Deo visum fuerit etiam Judaicæ religionis, quæ vera olim fuit, & Christianæ non exigua testimonia præbet, instrumenta nobis relinquere, non abs re erit his quoque fidem suam astruere. Esse autem hos libros eorum, quorum dicuntur, pari modo constat, quo id de nostris

nostris libris probavimus. Hi autem quorum nomina præferunt, aut Prophetæ fuerunt, aut viri fide dignissimi, qualis & Esdras, qui eos in unum volumen collegisse creditur, quo tempore adhuc Prophetæ vivebant Aggæus, Malachias, Zacharias. Non repetam hic, quæ in Mosis commendationem dicta sunt supra. Neque vero pars tantum illa prima à Mose tradita, ut primo libro ostendimus, sed & recentior historia multos Paganorum habet adstipulatores.

Sic Da-

1 *Davidis & Salomonis nomina & sæcra cum Tyriis præferebant Phœnicum annales.* Vide quæ ex iis recitat Josephus Antiquæ historiæ lib. viii. c. 2. ubi addit volentem exempla habere epistolarum, quas inter se scripsere Salomo & Iromus, petere ea posse à publicis Tyri archivorum custodibus. De Davide locus est insignis ex iv. historiæ Damasceni, Josepho citatus Antiquæ historiæ lib. vii. c. 6. *Multo post hæc tempore indigenarum quidam Adadus nomine præpollens factus, & Damascum & Syriæ, præter Phœnicen, cætera regno tenuit. Sed suscepto in Davidem Judææ regem bello, cum multis præliis concurrisset, postremo ad Euphratem commisso victus est, præstantissimus regum habitus animi virtute & roboris excellentia. Eo mortuo posteri ejus in decem stirpes regnarunt, simulque cum paterno imperio nomen ejus acceperunt, quomodo Aegypti reges Ptolomai dicuntur. Tertius horum cum multum in-*

valuisset, reparare volens novo decore avi cladem, in Judæos profectus Samaritidem populatus est. Priorem historiæ hujus partem habes II Sam. viii. 5. I Chron. xviii. posteriorem I Reg. xx. ubi Joseph. vide. Adadus ille Josepho Ader dicitur, Adores Justino ex Eupolemo nobis dat Euseb. Præparat. Euang. lib. iv. c. 30. Idem Joseph. eodem cap. & priore contra Appionem hunc locum profert ex Dii hist. Phœnicia. Abibalo mortuo regnavit filius ejus Iromus. Hic ad ortum regionem urbi addidit, ipsamque urbem veterem fecit majorem, etiam Jovis Olympii templum, quod seorsim in insula erat, aggerato quod intercedebat spatio, urbi annexuit, ornavitque donariis aurcis. Ajunt & qui Hierosolymis tunc regnabat Solomonem ad Iromum enigmata misisse quedam, & cupisse ab ipso alia accipere. Sed Iromum cum enigmata illa solvere nequiret, magnam pecunia vim pro multa

Sic : Davidis & Salomonis nomina, & foedera cum

pendisse : postea vero Abde-
monum hominem Tyrium soluisse
ea qua propofita fuerant, ac pro-
posuisse vicissim alia, qua cum
solvere Solomon nequisset, Iro-
mo ab eo magnas pecunias perso-
lutas. Addit deinde Menandri
Ephesii, qui regum tam bar-
barorum quam Græcorum res
perscripsit, locum illustrem :
Mortuo Abibalo successit in re-
gnum filius ejus Iromus, qui
vixit annos xxxiv. Hic ag-
geravit latam qua dicitur regio-
nem : idem auream columnam
posuit qua in Javis est templo.
Deinde materiam excidit è mon-
te Libano, cedrinas arbores
ad templi tecta, templisque ve-
teribus dejectis fecit nova.
Etiam Herculis & Astartes de-
lubra sacravit. Sed Hercules
prius mense Peritio, deinde A-
startes, quo tempore Tityis ar-
ma intulit, tributa non solven-
tibus, eosque sibi cum subjecisset
reversus est. Hac atate Abde-
monus vixit juvenis, qui victor
fuit explicando problemata missa
à Solomone Hierosolymorum Re-
ge. Tempus autem ab hoc Rege
ad conditam Carthaginem sic
computatur. Mortuo Iromus
regnum ejus accepit filius ejus
Balezarus, qui vixit annos
xlii. regnavit vii. Post hunc
Abdastratus ejus filius annos
vixit xxix. regnavit ix. Hunc
nutricis ipsius filii quatuor de
insidiis interfecere : quorum qui
maximus natus erat, regnavit
annos xii, post quos Astartus
Deaastarti filius, qui vixit an-

nos liv. regnavit xii. Post
hunc frater ejus Asermus vixit
annos liv. regnavit ix. Hic à
fratre Phelete occisus fuit : qui
accepto regno imperavit menses
viii. vixit annos l. Hunc in-
teremit Ithobalus Sacerdos A-
startes, regnavitque annos xxxii.
vixit lxxviii. Successit ei filius
Badexorus, qui vixit annos xlv.
regnavit vi. Hujus successor fuit
filius Matgenus : vixit is an-
nos xxxii. regnavit ix. Ex-
cepit hunc Phygmalion, vixit
annos lvi. regnavit xlvii.
Septimo hujus anno soror ipsius
profuga urbem in Africa struxit
Carthaginem. Locum hunc Me-
nandri, sed contractiorem, po-
suit Theophilus Antiochenus
libro ad Autolyicum tertio.
Tertullianus Apologetico ca-
pite 19. Reseranda antiquissi-
marum etiam gentium archiva,
Egyptiorum, Chaldaeorum,
Phœnicum, per quos notitia sub-
ministrata est, aliqui Mancthon
Egyptius & Berosus Chaldaeus,
sed & Iromus Phœnix Tyri rex :
sectatores quoque eorum Mende-
sius Ptolomeus, & Menander
Ephesius, & Demetrius Phale-
reus, & Rex Juba, & Appion,
& Thallus. Iromi illius & So-
lomonis ei coævi mentionem
etiam apud Alexandrum Poly-
histem, Menandrum Perga-
menum, & Lætum in Phœnicicis
extitisse ait Clemens Strom. i.
unde corrigendus Tatianus, a-
pud quem Χῦτ̄ pro Λαῖτ̄
scribitur, diciturque is in Græ-
cum transtulisse quæ Phœnices
Theo-

cum Tyriis, præferebant Phœnicum Annales.
² Nabu-

Theodotus, Hypsicrates & Mochus scripserant. Azaëlis Syriæ Regis, qui nominatur I Reg. XIX. 15. II Reg. VIII. 11. XII. 17. XIII. 3. 24. memoria Damasci divinis honoribus conservata, tradente Josepho Antiquæ historiæ libro IX. c. 2. Est idem nomen apud Justinum ex Trogo. De Salmanasare, qui Decem tribus in servitutem avexit, ut narratur II Reg. XVII. 3. & sequentibus; & Samariam cepit, II Regum XVII. 9. locus est Menandri quem diximus Ephesii apud Josephum libro eodem nomo, capite XIV. *Eluleus nomine apud Tyrios regnavit annos XXXVI. Hic Cittaos qui ab imperio suo defecerant classe eo vectus ad obsequium reduxit. Sed in hos misit Rex Assyriorum, Phœnicenque omnem bello incursum: mox tamen pace cum omnibus facta rediit retro. Vtrum descivere à Tyriorum imperio Sidon, Arce, Palatyrus, multæque urbes aliæ, quæ se Assyrio Regi dederunt. Cum tamen non ob id se dederent Tyrii, Assyriorum rex bellum eis rursus intulit, cum accepisset à Phœnicibus naves sexaginta, remiges octingentos. In quas invecti Tyrii navibus duodecim, disjectis hostium navibus, homines fecere captivos quingentos. aucta hinc apud Tyrios rerum omnium pretia. Cum abiret Rex Assyriorum, constituit custodes ad flumina & aqua ductus, qui Tyrios ab aqua haustu arcerent. Toleratumque id Tyriis per an-*

nos quinque, bibentibus interim ex puteis quos foderant. Addit Josephus eodem loco ipsum huius regis nomen Salmanasarum existisse ad sua tempora in Tyriorum archivis. Senacheribi, qui Judæam præpe omnem, exceptis Hierosolymis, subegit, ut narratur. II Reg. XVII. 13. II Paral. XXI. 1. Esai. XXXVI. 1. & nomen & expeditiones in Asiam & Ægyptum in Berosi Chaldaicis repertas testatur idem ille Josephus lib. X. cap. 1. Eiusdem Σαραχελς Sennacheribi meminit & Herodotus libro II. vocatque Arabum & Assyriorum Regem. Baladæ Babyloniorum regis mentio est II Reg. XX. 12. & Esaiæ XXXIX. Eiusdem nomen in Berosi Babyloniacis existisse testatur Josephus Antiquæ Historiæ lib. X. cap. 3. Herodotus prælii illius in Mageddo, quo Nechao Rex Ægypti Judæos vicit, quæ historia est II Paral. XXXV. 22. Zach. XII. 1. meminit dicto libro II. his verbis: Καὶ Σύροι σι πρὸς ἡ ὁ Νεκὸς συμβαλὼν ἐν Μαγδόλω ἐνίκησε. Et cum Syris (ita semper Judæos vocat Herodotus, ut & alii,) Necos congressus in Magdolo eos vicit.

. 2 Nabuchodonosari] De hoc Berosi locum nobis servavit Josephus Antiquæ historiæ X. adversus Appionem libro I. conferendus cum Eusebio, qui & in Chronico circa hæc tempora, & Præparationis libro IX. cap. 40. & 41. hunc, & qui sequetur Abydeni locum, præducit.

2 Nabuchodonosori, & aliorum Chaldaeorum

ducit. Cum audisset pater ejus Nabopallasarus eum qui in Aegypto Syriaque Coele & Phœnice præpositus fuerat Satrapem defecisse, ipse strenuis laboribus per ætatem impar, filio Nabuchodonosoro adhuc juveni tradidit partem exercitus, ut desertorem bella peteret. Hic autem cum cum aggressus esset prælio, ipsum cepit, regionemque omnem iterum sub imperium redegit. Sub id tempus evenit ut pater Nabopallasarus, cum morbum contraxisset, in urbe Babylone de vita decederet, postquam regnavat annos $xxix$. Nabuchodonosor post id, simul patris morbum intellexit, rebus Aegypti vicinarumque gentium bene ordinatis, amico cuidam commisit captivos ex Judeis, Phœnicibus, ac Syris, & ex Aegypti populis, una cum exercitu rebusque aliis servari dignis, reportandos Babylonem. Ipse cum comitibus paucis breviori per desertum via Babylonem se contulit. Ibi cum reperisset res à Chaldeis administrari, & ipsum regnum aservari ab eorum potissimo, totum patris quod fuerat imperium adeptus est, captivisque conspectis iussit illis idoneas per Babylonicum imperium colonias assignari. Ipse vero de belli manubiis Beli aliaque templa ornavit, urbemque Babylonis quæ jam erat, nova altera addita, instauravit eum in modum, ne possent posthac qui ad obsidendam venirent urbem abactio stu-

mine eam aggredi, ternaque moenia urbi interiori, totidem exteriori circumdedit, partim ex coelo latere & bitumine, partim ex latere solo. Bene munita urbe, portisque magnifice ornatis, ad paternam regiam novam adjecit, supereminentem & altitudine & omni splendore, quem longum sit exsequi. Suffecerit dicere, hoc opus & magnitudine & omni rerum paratu eximium intra dies perfectum esse quindecim. In hac regia ex lapide sublimia extulit ambulacra, speciemque dedit montibus persimilem, omnis etiam generis arboribus ibi consitis, addito & paradiso pensili, quod uxor ejus in Media locis educata montium aspectu delectaretur. Sed inter hæc opera morbo implicitus mox de vita excessit, cum regnasset annos $xlvi$. Uxor illa Nabuchodonosori est Nitocris Herodoto, libro ejus primo, ut docuit magnus Scaliger in præclara temporum Emendatorum appendice. Interpretatur hæc Curtius libro v. quem vide, partim & Strabo lib. xv. & Diodorus libro ii . Berosus, ex quo hæc, & alia supra protulimus, Beli Sacerdos fuit post Alexandri Magni tempora, cui ob divinas prædictiones Athenienses publice in gymnasio statuum inaurata lingua statuere, memorante Plinio Historiæ Naturalis libro vii . cap. 37. Librum ejus Babylonica vocat Athenæus xv. Tatianus, qui & ipse Nabuchodon-

orum Regum Berofus non minus, quam
 3 He-

donofori Berofum meminiffe affirmat, & Clemens, Chaldaïca. Ex iis Rex Juba profitebatur accepiffe fe quæ de rebus Affyriiſcriptis, ut notat Tatianus. Meminere ejus & Vitruvius & Tertullianus Apologetico, & ſcriptor Chronici Alexandrini, Nabuchodonofori mentionem alteram ex Abydeno Affyriorum ſcriptore nobis tradidit Eufebius tum in Chronico tum in fine noni de Præparatione. Verba hæc ſunt. *Megaſthenes auctor eſt Nabuchodroforum Hercule ipſo fortiorem fuiſſe, belloque uſque in Africam & Hiſpaniam illato quos inde deportaverat collocaffe ad dextram Ponti oram. Præterea vero narrant de eo Chaldæi, quondam cum regiam conſcendiſſet, numine aliquo aſſatum eum hæc prædixiſſe: Ego Nabuchodroforus, ô Babylonii, imminentem vobis prænuncio calamitatem, quam ut arceant Parca nunquam eas aut Belus generis noſtri auctor, aut regina Beltis permovere poterunt. Perſicus veniet mulus, qui veſtris Diis auxiliantibus ſervitium imponet. Hujus mali adiutor erit Medus, Affyriorum gloriatio. Utinam eum, antequam cives prodat, Charybdis aut mare abſorptum funditus interimat, aut ipſe alio raptus erret per ſolitudines, ubi neque urbes neque hominum ulla ſint veſtigia, ubi fera paſcantur, circumvalentque libere aves, ut ibi inter rupes ſaucesque ſolus vagetur: utinamque & ego felicem exitum forti-*

*tus fuiſſem, priuſquam hæc animo meo obſervarentur. Hæc ubi eſtatus erat, ſtatim diſparuit. Confer hæc poſtrema cum iis quæ in Daniëlis libro de hoc Nabuchodonoforo habemus. Prima illa ex Magaſthene etiam Joſephus habet libro x Antiquæ hiſtoriæ, cap. 11. & ait exiſtare Indicorum I v. Habet ex Abydeno etiam hæc de Nabuchodonoforo Eufebius: *Fama eſt ubi nunc eſt Babylon omnia aquam fuiſſe, dictam Mare. Id ſuſtuliffè Belum, agroſque diſtribuiſſe viritim, & mania circumjeciſſe Babyloni, que tempus abolererit. Nova autem mania ſtructa à Nabuchodonoforo, eaque manſiſſe ad imperii Macedonum tempora, portis æneſ. Poſtea: Nabuchodonoforus, ubi in imperium ſucceſſerät, Babylonam munitis trinis mœnibus, intra dies quindecim, & Normalcam amnem, qui divergimus eſt Euphratis, ſimulque Acracanium amnem divertit. Tum in gratiam civitatis Sipparcorum, ſoſſam effecit, que in ambitu haberet paraſangas XL, in altum vicies quantum patent ſparſe manus, appoſuitque ſep̄ta quibus apertis irrigaretur ager. Ea ſep̄ta appellat aquæductum normalcam. Maris quoque Rubri elevationem operibus circumdatis reſpreſſit, Tercedonem condidit, ad reprimendos Arabum impetus, regiam præterea inſtruxit arboribus, quas paradifor penſiles vocant. Confer Daniëlem IV. 27. Strabo libro xv. ex eodem Megaſthe-**

3 Hebræi libri, meminerat. Qui Vaphres
4 Ægypti

gastene hoc adfert: Ναβουχοδονόσορον ὃ τ' περὶ Χαλδαίους διδάσκει μὴ σάλλα Ἡρακλῆος μάλλον, καὶ ἕως σιλιῶν ἐλάσσει. Nabuchodonosorum, cuius apud Chaldaeos fama Herculeum vincit, ad Columnas venisse cum exercitu. Fuere & alii qui ejus regis historiam attigere, sed quorum nunc nomina tantum supersunt, Diocles Persicorum secundo, Philostratus tum in Indicis, tum in Phœnicicis, qui Tyrum ab eo obsessam ait per annos XIII. ut Josephus nos docet, tum Antiquæ historiæ dicto jam loco, tum adversus Appionem priore, ubi ex Phœnicum Actis publicis hæc profert: *Ithobalo apud Tyrios regnante Nabuchodonosorus Tyrum obsedit per annos XIII. Post hunc regnavit Baal annos X. Post hunc judices constituti sunt qui Tyrum rexere. Ecnibalus Bassachi menses duos, Chelbes Abdæi menses decem, Abbarus Sacerdos summus menses tres, Mytgonus & Gerastratus Abdelimi judices fuere per annos sex, sed medio inter hos tempore annum unum cum potestate regia Tyro præfuit Balatorus. Quo mortuo misere Tyrii qui ex Babylone Merbalum advocarent. regnavit is annos IV. Hoc quoque mortuo advocarunt fratrem ejus Iromum, qui regnavit annos XX. Hujus temporibus Cyrus apud Persas potens fuit. Hæc supputatio quam pulchre cum sacris libris congruat, vide Josephum dicto contra Appionem libro. Sequitur ibi-*

dem apud Josephum de Hecataeo: Πολλὰς αὐτῶν γὰρ ἡρώδης, φησίν, ἀνασπάσας εἰς Βαβυλῶνα Πέρσων πλεόντερον αὐτῶν ἐποίησαν μεταλλάξαι. Nostorum ille multa millia ait à Persis Babyloneam translata. Et de bello Senacheribi, & de deportatione per Nabuchodonosorum facta, vide Demetrii locum apud Clementem, Strom. I.

3 *Et aliorum Chaldaeorum Regum Berosus non minus, quam Hebræi libri, meminerat.]* Apud Berosum post modo prolata hæc sequebantur, Josepho duobus quos indicavimus locis id referente. Regnum accepit filius ejus Evilmaradochus. Hic cum inique per malam libidinem res administraret, petitus insidiis Neriglissoroori, qui sororem ejus in matrimonio habebat, interit, postquam per annos regnaverat decem. Eo sublato regni compos factus intersector ejus Neriglissoroorus imperium tenuit per annos quatuor. Hujus filius Laborosoarchodus puer adhuc regnum tenuit menses novem: sed quia prave in illo indolis multa signa apparerent, insidiis amicorum trucidatus est. Hoc mortuo cum inter se coissent ejus facinoris participes, communi consensu regnum detulere ad Nabonidum ex Babyloniis unum, qui & ipse in eadem conjuratione fuerat. Hoc regnante meliora facta sunt ea quæ ad amnem erant ex latere & bitumine Babyloniis mænia. Cum vero regni ejus annus ageretur decimus & septi-

4 Ægypti rex Jeremiæ , 5 Apries est Herodoto.

septimus , venit ex Perside multo cum exercitu Cyrus , reliquaque Asia subacta ad Babylonem perrexit. Adventu ejus cognito Nabonnidus occurrit magno ipse exercitu , pratioque facto victus , cum paucis fugit , conclusitque se in urbem Borsippenorum. Cyrus autem Babylone capta constituit exteriora ejus munimenta diruere , quod civitatem videret ad res novas mobilem , urbem vero capi difficilem : inde in Borsippum proficiscitur ad obsidendum Nabonnidum. Verum is obsidionis non tolerans se dedit. Cyrus benigne exceptum a Babylonia exire cum ad Carmaniam habitandam iussit. Atque ibi Nabonnidus transacto vita cetero diem suum obiit. Abydeni , post ea quæ modo attulimus de Nabuchodonosoro verba , hæc nobis servavit Eusebius dicto loco : Ο ἦ οἱ παῖς Εὐιλμάλυρχος ἑσπέρουσι τὸν ἦ οὐκ ἐστὶν ἀπικτείνας Νηριγλισάρης , λέγει παῖδα Λαβσοσάρου βασιλέα δὲ ἀποθανόντα βίαιῳ μέρῳ Ναβαννιδάχου ἀποδεικνύσι βασιλέα , ποροσὶκόντα οἱ ἐδέν , τῷ ἦ Κύρου ἑλὼν Βαβυλῶνα , Καρμανίης ἡγεμονίῳ δωρίετα. Post hunc filius regnavit Evilmalurachus. Hujus interfector , qui affinis ipsi fuerat , Neriglissares , filium reliquit Labossoarascum. Hoc violenta morte exstincto , Babylonii Nabannidachum regem faciunt cum rege mortuo nullo junctura sanguine. Cyrus hunc , cum Babylona cepisset , Carmania præfecit. Avilmaraduchus iste nomina-

tur II Reg. xxv. 27. De cæteris vide Scaligerum. Ista de Babylone à Cyro capta congruunt cum istis Herodoti : Οὐ πῶ Κύρου ἤλαυνε ὅτι τὴν Βαβυλῶνα. οἱ δὲ Βαβυλώνιοι ἐκστράτωσάντες ἔβηρον αὐτόν. ἐπεὶ δὲ ἤλυτο ἑλαύναν ἀρχὴ τῆς πόλεως , συνέβαλον τε οἱ Βαβυλώνιοι , καὶ ἠσπασθέντες τῇ μάχῃ κατεκλήθησαν εἰς τὸ ἄστυ. Sic Cyrus in Babylone movit , Babylonii autem educto contra exercitu eum expectarunt. At postquam Cyrus urbi appropinquavit , pugnarunt cum eo Babylonii , sed prelio victi in intima urbis se receperunt. Cum quibus confer Jeremiam LI. 20, 30, 31. de fuga ad Borsippa eundem Jeremiam LI. 30. de exsiccato amnis alveo , Herodotus consentit Jeremiæ LI. 23. Verba Herodoti : Τὸν γὰρ ποταμὸν διώρυχῃ εἰσαγαγὼν εἰς τὴν λίμνην ἐξέσταν ἑλῶν , τὸ ἀρχαῖον ῥέεθρον διαβατῶν ἐν ἰσοίῃσιν , ὑπονοστήσασιν ἦ ποταμῷ. Annem diffidit , parte ejus in lacum palustrem deducta , ac sic veterem alveum fecit pervium , aqua derivata. An ea quæ de Belesi Chaldæo narrat Diodorus lib. 11 ad Danielelem possint referri , cui nomen Chaldæum fuit 777777 Dani. I. 7. cogitemus.

4 Qui Vaphres & Ægypti Rex Jeremiæ.] Ira Septuaginta & Eusebius vertunt quod in Hebræo Jeremiæ κ λ ι ν . 3. est 7777. Fuit is Nabuchodonosoro coævus.

5 Apries est Herodoto.] Lib. II. 6 Cy-

doto. Jam 6 Cyri, & successorum ejus 7 ad Darium usque pleni Græcorum libri. Multaque alia ad Judæorum gentem pertinentia adfert Josephus in libris contra Appionem; quibus jungi possunt, 8 quæ ex Strabone, & Trogo supra attigimus. Nos vero, qui Christiani sumus, omnino non est, quod de eorum librorum fide dubitemus, cum ex illis pæne singulis testimonia existant in libris nostris, quæ in Hebræis itidem reperiuntur. Neque Christus, cum plurima in legis doctoribus, & temporis sui Pharisæis reprehenderet, unquam eos accusavit falsimoniam in libros Mosis aut Prophetarum commissam, aut quod suppositis mutatisve libris uterentur. Post Christi tempora

Scri-

6 *Cyri.*] Vide loca jam allata Diodorum Siculum libro 11. Ctesiam Persicis, Justinum libro 14. cap. 5. & sequentibus. Sub Cyro jacta Templi Hierosolymitani fundamenta, sub Dario consummatum opus Berofo teste probat Theophilus Antiochenus.

7 *Ad Darium usque.*] Codomannum. Vide eosdem & Æschylum Persis, & scriptores rerum Alexandri. Sub hoc Dario summus Hebræorum Sacerdos fuit Jaddus, Nehem. xii. 22. is qui Alexandro victori ivit obviam, narrante Josepho Antiquæ historiæ libro 1. 8. His ipsis temporibus vixit Hecataeus Abderita celebratus Plutarcho libro de Iside, & Laër-

tio in Pyrrhone. Is de Judæis librum scripsit singularem, unde egregiam & urbis Hierosolymorum & Templi descriptionem deprompsit Josephus adversus Appionem libro priore, quem locum habet & Eusebius Præparationis Evangelicæ lib. 1x. cap. 9. Uterque horum etiam Clearchi habent locum qui Aristotelis verbis Judaicam sapientiam commendat. Laudatores etiam Judæorum rerumque Judaicarum testes Josephus dicto libro nominat Theophilum, Theodoretum, Mnaseam, Aristophanem, Hermogenem, Euemerum, Cononem, Zopyrionem & alios.

8 *Quæ ex Strabone & Trogo supra attulimus.*] Libro 1.

9 Ma-

Scripturam in iis, quæ momentum habent, vitiatam, neque probari potest, neque vero credibile fiet, si quis recte cogitaverit, quam longe lateque sparsa esset per orbem terrarum gens Judæorum illos ubique libros custodientium. Nam primum ab Assyriis abductæ in Mediam decem tribus, duæ postea: & ex his quoque post concessum à Cyro reditum multi in terris exteris subsederunt. ⁹Macedonics in Alexandriam magnis commodis eos invitarunt. Antiochi sævitia, Asmonæorum civilia arma, externa Pompeii, & Soffii, multos disjecerunt: plena Judæis erat ¹⁰Cyrenaica: plenæ ¹¹urbes Asiæ, ¹²Macedoniæ, ¹³Lycaoniæ, etiam insulæ ¹⁴Cyprus, ¹⁵Creta, atque aliæ. Jam ¹⁶Romæ

⁹ *Macedones in Alexandriam magnis commodis eos invitarunt.*] Hecatus Josepho descriptus in libro priore contra Appionem, de Judæis loquens: Οὐκ ὀλίγη δὲ (nempe μυριάδες, ex præcedentibus) καὶ μὲν ἡ Ἀλεξάνδρῃ θάνατον εἰς Αἴγυπτον ἔφαινε μέγιστον, διὰ τὴν ἐν Συρίᾳ σέσιν. Non pauca etiam millia post Alexandri mortem in Ægyptum & Phœnicen migrarunt ob exortas in Syria seditiones. Adde Philonem in Flaccum, Οὐκ ἔτι ἀποδέσσει μυριάδων ἐκατὸν τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἔτι τὴν χώραν Ἰουδαίῃ κατοικῆντις διὰ τὴν ποδὸς Αἰθίωβω καταβαθμῆ μίχρη τῶν ὀρέων Αἰθιοπίας. Non minus decies centenis millibus Judæos in Alexandria & regio-

ne circumfita habitare ab Africa descensu ad fines Æthiopiæ. Adde Josephum libro xii. cap. 2, 3. & sequentibus. Libro xiii. cap. 4, 5, 6, 7, 8. xviii. 10. Et habebant Judæi Alexandriæ jus civitatis: Josephus xiv. 17.

¹⁰ *Cyrenaica.*] Josephus Antiquæ historiæ libro xvi. 10. & alibi. Act. vi. 9. xi. 20.

¹¹ *Urbes Asiæ.*] Josephus xi. 3. xiv. 17. xvi. 4. Act. xix.

¹² *Macedoniæ.*] Act. xvii.

¹³ *Lycaoniæ.*] Act. xiv. 18.

¹⁴ *Cyprus.*] Act. xiii. 5.

¹⁵ *Creta.*] Act. ii, ii.

¹⁶ *Romæ.*] Josephus xviii. Historiæ Antiquæ, cap. 5. Act. xviii. 2. xxviii. 17.

16 Romæ numerus eorum ingens vel 17 ex Horatio, 18 Juvenali & 19 Martiali discatur. Tam diffitis inter se cœtibus imponi nulla arte potuit: nec magis ipsi in falsum convenire. Adde quod 20 trecentis ferme ante Christum annis cura Ægypti regum, Hebræorum libri in

17 Ex Horatio.] Lib. i. Sat. iv.
 numero plures sumus: ut te

Judæi cogemus in hanc concedere turbam.

Sat. v.

credat Judæus Apella.

Sat. ix.

— hodie tricesima sabbata, &c.

18 Juvenali.]

Quidam sortiti metuentem sabbata patrem,

Et quæ sequuntur Sat. xiv.

19. Martiali.] III. 4.

Quod jejunia sabbatariorum.

Et alibi: ut VII. 29. & 34. XI. 97. XII. 57. Adde Rutilium Itinerarii libro i.

Atque utinam nunquam Judæa subacta fuisset

Pompeii bellis, imperioque Titi.

Latius excisæ pestis contagia serpunt,

Victoresque suos natio victa premit.

Quod ex Seneca desumptum; qui dixerat de iisdem Judæis: Cum interim usque eo sceleratissima gentis consuetudo convalluit, ut per omnes terras recepta sit. Victi victoribus leges dederunt. Locus est apud Augustinum de Civitate Dei libro vi. cap. 11. Sceleratissimam gen-

tem vocat tantum ob legum quæ Dei unius cultum damnabant neglectum, ut supra notavimus, quo nomine & Socratem culpabat Major Cato. Adde latissime sparsi Judæi nominis testem Philonem in Legatione: Οὐσιν ἐστὶν ἐν πολυανδραπία, ὅπερ ἐκ ἐξεδέξατο καὶ διαπερ τῆς ἄλλων ἐλασον μίας χώρας τῆς διοικηθησομένης αὐτῶν μόνω ἀείθελον, ἀλλ' ὀλίγη δέω φαίναί πᾶσα ἡ οἰκωμένη κέχυται γδ' ἀνά τε τὰς ἠπειροὺς ἔνῃσθε ἀπείσας, ὡς τῆς αὐθιγῶν μὴ πολλῶν τι δοκεῖν ἐλατῆσθαι. Quanta illa gens est hominum numero, quam non ut cæteras unâ continet attributa regio, sed paullo minus terra tota. Diffusa enim est per terras continentes perque insulas omnes, ita ut videri possit ipsis indigenis non multo minor. Dion Cassius libro xxxvi. de Judæorum genere: Κολλοδὲν μὲν πολλὰ κινεῖ, αὐθιγῶν δὲ ἔπι πλείεσσιν, ὡς ἔειπε παρρησιῶν τῆς νομιστικῆς ἐπιπέσσει. Cohibita sæpe, nihilominus aucta plurimum: ita ut libertatem Institutorum suorum evicerit.

20 Trecentis ferme ante Christum annis.] Vide Aristazum & Josephum libro xii. 2.

in Græcum sermonem ab his , qui LXX dicuntur , versi sunt , ita ut jam & à Græcis , sermone quidem alio , at sensu in summum eodem possiderentur : eoque minus mutationem reciperent. Quin & in Chaldaicum , & in Hierosolymitanum , id est Semisyriacum , translati sunt iidem libri , ²¹ partim paulo ante , ²² partim non multo post Christi tempora. Secutæ deinde versiones in Græcum aliæ , Aquilæ , Symmachi , Theodotionis , quas cum illa interpretum LXX Origenes contulit , & post eum alii , nulla historiæ , aut rerum pondus habentium diversitate. Philo Caligulæ ævo floruit , Josephus ad Vespasianorum tempora provixit. Uterque ex Hebræorum libris ea adferunt , quæ nos hodieque legimus. His autem ipsis temporibus magis magisque spargi cœpit Christiana Religio , quam profectum ²³ multi Hebræi erant , ²⁴ multi Hebræas literas addidicerant , quibus proinde promptum fuit , si quid à Judæis falsi fuisset admissum , in parte inquam insigni , id ipsum collatis libris antiquioribus deprehendere , apertumque facere.

²¹ *Partim paulo ante.*] Ut ab Onkelo , forte & ab Jonathan.

²² *Partim non multo post.*] Ut à scriptore Thargumi Hierosolymitani , & Josepho cæco , aut quisquis ille est qui Jobum , Psalmos , Proverbia , & quæ Hagiographa dicun-

tur , vertit , unus sive plures.

²³ *Multi Hebræi erant.*] Aut vicini Hebræis , ut Justinus qui fuit Samarita.

²⁴ *Multi Hebræas literas addidicerant.*] Ut Origenes , Epiphanius , maxime vero Hieronymus.

cere. At non modo id non faciunt, sed etiam plurima adducunt ex veteri Fœdere testimonia plane in eum sensum, quo apud Hebræos existant: quos sane Hebræos cujusvis potius criminis, quam non dicam falsi, sed vel negligentiae circa hos libros convincas, ²⁵ cum eos summa religione describere ac conferre soleant, etiam ut literas quoties quæque occurrat numeratas habeant. Addatur ultimo loco & hoc minime spernendum non mutatae per Judæos de industria Scripturae argumentum, quod Christiani ex iis ipsis, quos Judæi legunt, libris vincunt, & quidem, ut confidunt, valide, suum magistrum Jesum esse illum ipsum Messiam, qui Judæorum majoribus jam olim sit promissus. Quod vel maxime ne fieri posset, cavissent Judæi post ortum inter ipsos & Christianos certamen, si unquam in eorum potestate fuisset mutare quæ vellent.

25 Cum eos summa religione describere ac conferre soleant.] Josephus priore contra Appionem: ἄλλον δὲ ἐστὶν ἔργῳ πῶς ἡμεῖς τοῖς ἰδοῖς γραμμασι πηπὶς ὀνομάζομεν. τοσοῦτα γὰρ αἰῶνι ἔτι παρρησιασθέντες, ἕτερον πρὸς ἀλλήλους πηπὶς ἔδιδον, ἕτερον μετὰ θεῶν τελέμεθα.

Quantam vero fidem nos scriptis apud nos receptis habeamus, rebus ipsis apparet. Cum enim tot secula transierint, nemo aut addere quicquam, aut demovere, aut mutare aliquid est ausus. Vide legem Deut. iv. 1. Thalmudem titulo Schebuoth.

HUGO GROTIUS
 DE
 VERITATE
 RELIGIONIS
 CHRISTIANÆ.
 LIBER QUARTUS.

§ I. *Refutatio specialiter Religionum à
 Christiana discrepantium.*

Quartus liber, initio facto ab ea voluptate, quam plerique homines capiunt exspectaculo alieni periculi, cum ipsi extra periculum positi sunt, ostendit summam Christiani hominis in hac vita eam esse debere, ut non modo de reperta veritate sibi gratuletur, sed & aliis, qui in variis errorum anfractibus palabundi versantur, opem ferat, & eos tanti boni participes faciat. Quod nos aliquo quidem modo conati sumus facere libris prioribus, quia veri demonstratio in se contineat erroris refutationem:

nem : sed tamen, cum singula religionum genera, quæ se Christianis opponunt, Paganismus puta, Judæismus & Mahumetismus; præter id quod inter se habent commune, proprios quosdam errores habent, & peculiaris quædam argumenta, quæ nobis soleant opponere; non abs re fore credimus, si specialem adversus hæc singula disputationem instituamus, rogatis lectoribus, ut & à studiis, & à longa consuetudine, tanquam bonæ mentis impedimentis, judicium liberent; quo æquiore animo de iis, quæ dicenda sunt, cognoscant.

§ II. *Ac primum Paganismi. Unum tantum esse Deum. Mentis creatas bonas esse, aut malas. Bonas non colendas, nisi ad præscriptum summi Dei.*

Ac primum adversus Paganos dicimus, si plures Deos statuunt æternos & æquales, id jam primo libro satis refutatum, cum docuimus, unum duntaxat esse Deum rerum omnium causam. Quod si Deorum nomine vocent mentes creatas homine superiores, eas aut bonas esse aut malas. Si bonas dicant, primum constare ipsis deberet hoc, an bonæ sint, ¹ ne forte

¹ Ne forte periculose labantur, inimicis pro amicis, transfugas pro legatis recipientes.] II Cor. XII. 14. Porphyrius secundo De abstinento ab animalis : Διὰ μὲν τῆς ἐνανθίωσιν ἔ

ἢ ἅπαντα ζῴητια ἐκτελεῖ. τέ-
τες γὰρ μάλιστα ἔ τον φερειώτα
αὐτῶν ἐκπαιῶσιν, οἱ τὰ κακὰ
διὰ τῆς ζῴητιῶν πάσης φαντα-
σίας ἔπιτηθ'όντες. ἔπει γὰρ ἰκα-
νοὶ διὰ τῆς περὶ τεργίας ἀπατή-
σας.

forte periculose labantur, inimicos pro amicis, transfugas pro legatis recipientes: tum vero rationem exigere, ut evidens aliquod in ipso cultu discrimen sit inter Deum summum, & has mentes: deinde sciendum esset, quis inter eas mentes sit ordo, quid à quaque boni expectari possit, quo quamque honore affici velit rex sum-

σας. δι' αὐτῶν φίλτρα ἔεσθη καὶ
κατασπαράσσουσιν οἱ κακοδαί-
μονες: ἀκολασία γὰρ πάντα καὶ
πλάτων ἑλπίς ἔδῃς δια' τῶ-
των, καὶ μέλισσα ἡ ἀπίστη. τὸ
γὰρ ψῦδ' ἔστι τέτοις οἰκίον. βύ-
λον γὰρ εἶναι θεοῖ, καὶ ἡ παρο-
σῶσα δυνάμις αὐτῶν δοκεῖν θεοὺς
εἶναι. Per illos oppositos diis o-
mnis ars malefica perficitur.
Nam qui per malas artes animis
illudere ac res pravas efficere
studet, illos spiritus ἔσ' eorum
presidem maxime colunt: possunt
enim hi prodigiorum specie impo-
nere. Per hos philtrea & alia ad
amores pertinentia miseri homi-
nes sibi quarunt. Omnis enim
mala libido ἔσ' opum spes ἔσ' glo-
ria ab his maxime spiritibus,
præcipue vero fraudes: Mendaci-
um enim his proprium. Dii si-
quidem esse volunt, ἔσ' qui eorum
princeps est, Deus ipse haberi.
Deinde de Aegyptiis Sacerdoti-
bus: Οἱ δὲ εἶναι μὲν ἕξωθεν τί-
θεν τὸ ὑπόθετον γὰρ ἀπατη-
λῆς φύσεως, παντόμορον τε καὶ
πολύτροπον, ὑποκείμενον, καὶ
θεοὺς ἔσ' δαίμονας ἔσ' ψυχὰς τεθνη-
κότων, ἔσ' διὰ τὸ τοῦ πάντε δυνά-
σασθαι τὸ δοκῆντων ἀγαθῶν ἢ κα-
κῶν εἶναι, ἵπαι εἰς τὰ ἔσ' ὄντως
ἀγαθὰ, ἀπερ εἶσι καὶ ψυχῶν,

μὴδὲν καὶ δαίμαξ συμβαλέσθαι
δύναν, μὴδὲ εἶδεναι ταῦτα,
ἀλλὰ κακοσχολεύσασθαι ἔσ' τῶ δαί-
ζειν, καὶ ἐμποδίζειν πολλὰς
τοῖς εἰς ἀρετῶν ἀφικνεύοις, πλή-
ρεις τε εἶναι τύφου ἔσ' χαίρειν ἀπ-
μοῖς ἔσ' θυσιῶν. Illi vero illud
quidem extra controversiam po-
nunt, esse genus quoddam spiri-
tuum omni fraudulentia inser-
viens, multiforme, versutum,
quod modo deos simulat, modo
dæmonas, modo mortuorum ani-
mas, eoque modo omnia eos posse
immittere quæ bona, quæque
mala habentur. Ad vera autem
bona quæ in animo consistunt, ni-
hil eos posse, neque eorum eos ha-
bere notitiam, sed male uti otio,
ludificari ἔσ' impedire eos qui in
via sunt ad virtutem, plenos esse
fastus, gaudentes nidoribus ac
victimis. Arnobius libro iv. ad-
versus Nationes: Sic Magi ha-
ruspicum fratres suis in actioni-
bus memorant antitheos sæpe ob-
repere pro veris: esse autem hos
quosdam materiis ex crassioribus
spiritus, qui Deos se fingunt.
Idem sensus est, ne nimium
multa transcribam, apud Iam-
blichum de mysteriis Aegyptio-
rum lib. III. cap. 32. & libro
IV. cap. 17.

summus : quæ omnia cum defint in ipsorum religione, fatis hinc apparet, quam ea nihil in se certi habeat : quantoque facerent tutius, si ad unius Dei summi cultum se transferrent ; quod sapientis hominis esse officium, ² etiam Plato dixit ; eoque magis, quia cum bonæ mentes Dei summi ministræ sint, ³ non possit eas non sibi addictas habere, qui Deo utatur propitio.

² *Etiam Plato dixit.*] Μετα
 ἡμῶν Διὸς ἡμεῖς ἄλλοι δὲ μετα
 ἄλλων δαιμόνων. *Cum fore nos :*
cum aliis diis alii. Citat Orige-
 nes contra Celsum VII.

³ *Non possit eas non sibi ad-*
dictas habere, qui Deo utatur
propitio.] Pulchre hoc exsequi-
 tur Arnobius libro III.

§ III. *Malos spiritus adoratos à Paganis pro-*
batur, & ostenditur quam id sit indignum.

At vero non bonas, sed malas fuisse mentes, quibus paganorum cultus impendebatur, non levibus constat argumentis. Primum, ¹ quod cultores suos non rejecerunt ad cultum summi Dei, imo eum cultum, quantum poterant, sustulerunt, aut saltem omnibus modis se summo Deo in cultu æquari voluerunt. Secundo, quod unius summi Dei cultoribus mala maxima procurarunt, concitatis in ipsorum poenas magistratibus & populis. Nam cum poëtis impune liceret Deorum parricidia & adulteria canere, & Epicureis divinam providentiam è rebus

¹ *Quod cultores suos non re-*
jecerunt ad cultum summi Dei.]
 Bene hoc exsequitur Augusti-

nus de Civitate Dei libro x.
 cap. 14, 16, 19.

rebus tollere, neque ulla esset religio alia tam ritibus dissona, quæ non in societatem admitteretur, ut Ægyptiaca, Phrygia, Græca, Thusca sacra Romæ: soli Judæi passim² deridiculo erant, ut ex Sætyris & epigrammatis apparet, ³ interdum & relegabantur: ⁴ Christiani vero præterea etiam atrocissimis afficiebantur suppliciis: cujus rei non alia potest reddi causa, quam quod hæ duæ sectæ unum Deum venerarentur, cujus honori recepti dii adversabantur, non tam inter se, quam illius æmuli. Tertio ex modo cultus, qui bonam honestamque mentem non deceat, ⁵ per sanguinem humanum, ⁶ per nudorum hominum in templis cursationem, per ludos ⁷ & saltationes plenas spurcitæ: qualia nunc etiam conspiciuntur apud Americæ & Africæ populos paganissimi tenebris obsitos. Imo quod est amplius, & olim fuerunt, & nunc sunt populi, qui

² *Deridiculo erant.*] Ut curti, recuriti, sabbatarii, nubium & cœli adoratores, clementes in porcos.

³ *Interdum & relegabantur.*] Joseph. xviii. 5. Tacitus Annalium ii. Seneca epistola cix. Actor. xvii. 1. Suetonius Tiberio c. xxxvi.

⁴ *Christiani vero præterea etiam atrocissimis afficiebantur suppliciis.*] Tacitus Annalium xv. quo & illa pertinent Juvenalis:

— *tada lucebis in illa*

*Qua stantes ardent, qui fixo guttore fumant,
Et latus mediam sulcus diducit arenam.*

⁵ *Per sanguinem humanum.*] Vide quæ hac de re dicta lib. ii.

⁶ *Per nudorum hominum in templis cursationem.*] Ut in Lupercalibus. Livius libro i. Plutarchus Antonio, & alii.

⁷ *Et saltationes plenas spurcitæ.*] Ut in Floralibus. Ovidius quarto Fastorum. Adde Tatianum, Origenem octavo contra Celsum.

qui malas mentes adorant, quas tales norunt ac profitentur, 8 ut Arimanium Persæ, Græci Cacodæmonas, 9 Vejoves Latini, & nunc alios Æthiopum & Indorum quidam: quo nihil potest magis impium excogitari. Nam cultus religiosus quid est aliud, quam testimonium summæ bonitatis, quam agnoscas in eo, quem colas? qui si malo spiritui impenditur, falsus est ac mendax, & in se continet rebellionis crimen, cum debitus regi honos non modo ei subtrahitur, sed & in desertorem ejus atque hostem transfertur. Stulta autem est persuasio, qua fingunt, Deum bonum id non vindicaturum, quia id à bonitate alienum esset. Nam 10 clementia, ut justa sit, suos habet limites, & ubi scelera modum excedunt, pœnam justitia ex se quasi necessario producit. Neque minus culpandum, quod metu adductos se dicant malis mentibus præstare obsequium: cum is qui summe bonus est, sit etiam summe communicativus, ac proinde etiam naturarum cæterarum productor. Quod si est, sequitur, ut in naturas omnes, tanquam opificia sua, jus supremum habeat, ita ut ab earum nulla aliquid possit fieri, quod ipse plane impedire cupiat: quibus positus, facile colligitur,

8 Ut Arimanium Persæ.] Plutarchus de Iside & Osiride: Diones Laërtius in præfatione.

9 Vejoves Latini.] Cicero III. De natura deorum.

10 Clementia ut justa sit, suos habet limites.] Quomodo diliges, nisi times non diligere? Tertullianus adversus Marcionem I.

gitur, ei qui Deum summum ac summe bonum faventem habeat, malos spiritus non amplius nocere posse, quam Deus ille boni alicujus causa velit pati ut fiat. Neque vero à malis spiritibus quicquam impetrari potest, quod non rejiciendum sit, quia ¹¹ malus bonum cum simulat, tunc est pessimus, ¹² & hostium munera infidiæ sunt.

¹¹ *Malus bonum cum simulat, tunc est pessimus.*] Siri mimi versus.

¹² *Hostium munera infidiæ sunt.*] Sophocles :

Εὐχθρόν ἀδωρε δῶρε κ' ἐκ
ὀνήσιμα.

*Damnosa ab hoste dona, quin
nec dona sunt.*

§ IV. *Contra cultum exhibitum hominibus vita functis, in paganismo.*

Fuerunt & pagani, & sunt nunc etiam, qui vita functorum hominum animis cultum exhibere se ajunt. Sed primum hic quoque cultus distinguendus notis conspicuis fuerat à summi Dei cultu: tum vero inanes sunt ad illos preces, nisi ab illis animis aliquid nobis tribui possit; de quo nihil cultoribus constat, nec quicquam est, cur magis id dicant fieri, quam non fieri. Illud vero pessimum, quod quibus hominibus hunc honorem habuerunt, ii comperiuntur magnis vitiis fuisse insignes. Ebriofus Bacchus, mulierofus Hercules, impius in fratrem Romulus, in patrem Jupiter: ita ut illorum honores ad Dei veri & probitatis ipsi pla-

centis ignominiam redundet, ¹ dum vitiis fatis per se abblandientibus addit ex religione commendationem.

¹ *Dum vitiis fatis per se abblandientibus addit ex religione commendationem*] Exemplum vide in Eunuchō Terentiano Actū III. Scena v. Cyprianus epistola II. *Deos suos quos venerantur, imitantur. Fiunt misforis & religiosa delicta.* August. epist. CLII. *Nihil homines tam*

insociabiles reddit vitæ perversitate, quam illorum deorum imitatio, quales commendantur & describuntur literis eorum Chalcidius in Timæo: Itaque factum ut pro gratia quæ ab hominibus debetur divinæ providentiæ, origo & ortus sacrilegio panderetur. Vide locum totum.

§ V. *Contra cultum exhibitum astris & elementis.*

Vetustior isto fuit cultus astrorum, & quæ elementa dicimus, ignis, aquæ, aëris, terræ: nec ipse quidem magno vacans errore. Nam cultus religiosi pars maxima sunt preces, quæ adhiberi, nisi stulte, non possunt nisi apud naturas intelligentes. Tales autem non esse eas, quæ elementa dicimus, sensu quodammodo apparet. De astris si quis aliud affirmaverit, nihil habebit, quo id probet; cum ex astrorum operationibus, quæ naturarum sunt indices, nihil tale possit colligi; imo contrarium satis aperte colligitur ex motu non vario, qualis est eorum quæ voluntatem habent liberam, ¹ sed rato atque præscripto. Jam vero alibi ostendimus, astrorum cursus ad hominum usus

¹ *Sed rato atque præscripto.*] Quo argumento motus quidam rex Peruanus negabat so-

lem esse posse Deum. Vide historiam Incharum.

fus esse temperatos : unde homo agnoscere debuit , se Deo & similiorem parte sui potiore , & cariorum esse , ac proinde nobilitati suæ injuriam se facere , si se iis rebus subiciat , quas Deus ipsi donaverit : cum contra pro illis Deo gratias agere debeat , quod ipsæ pro se non possunt , aut posse non docentur.

§ VI. *Contra cultum animantibus mutis exhibitum.*

Illud vero indignissimum , quod & , ad bestiarum cultum delapsi sunt homines , Ægyptii præsertim. Quanquam enim in quibusdam aliqua se ostendit quasi umbra intelligentiæ ; ea tamen ipsa nihil est , si ad hominem spectetur , cum nec internos conceptus distinctis vocibus scripturaque explicent : neque opera diverforum generum faciant , neque ejusdem generis opera diverso modo , multo minus numerorum , dimensionum , cælestiumque cursuum cognitionem assequantur. ² Contra ve-

RO

¹ *Ad bestiarum cultum delapsi sunt homines , Ægyptii maxime.*] De quibus Philo in Legatione : οἱ κύνας & λύκους & λέοντας & προκοδείλους , & ἄλλα πλείονα θηρία & ἰνυδρα & χερσαῖα & πῖνα δροπλασάντες. Qui canes , leones , lupos , crocodilos , aliaque aquatica , terrestria , volucra animantium pro diis habent. Adde longam ea de re dissertationem lib. 1. Diodori Siculi.

² *Contra vero homo validissima quaque animantia , feras , aves , pisces capit solertia ingenii sui.*] Euripides Æolo :

Βεχχύ τοι δένθ' ἄνερθ' ,
 Ἀλλὰ πικελίως περὶ πίδων
 Δαμά φῦλα πόνηε ,
 Χθονίων τ' ἀερίων τε παιδ' ἄ-
 μνη.

Vis exigua est , quamcumque homini

Natura dedit : sed consiliis

Variis artes , que nata mari

Et

ro homo validissima quæque animantia, feras, aves, pisces capit solertia ingenii sui, partim etiam sub leges suas subigit: ut elephantas, leones, equos, boves: ex iis, quæ maxime sunt noxia, utilitates sibi deducit, ut medicamenta ex serpentibus: hunc certe usum ex omni-

Et quæ terra cæloque domant.

Antiphon:

Τέχνη κρατῦν μὲν ὦν φύσιν κρα-
τῆμεθα.

*Natura quorum superat, arte
hæc vincimus.*

Non male hinc explices quod est Gen. 1. 26. & Psal. viii. 8, Latiorē hac de re dissertationem qui desiderat, videat Orpianum initio quinti de piscatu, & Basilium in Hexaëmeron Homilia x. Origenes contra Celsum libro iv: Καὶ ἐν ταῦτα δὲ ὁρᾷς πῶς τρεῖς ὅποιον ἢ σωθεῖς μέγα βοήθημα ἡμῖν δέδωκε, καὶ πάντος ὄπλι κρείττον εἶ δακεί εἶχεν τὰ θηρία. ἡμεῖς γὰρ οἱ πολλῶ τῷ σώματι τῆς ζωῶν ἀδυνάστεροι, πῶν δὲ εἰς ὑπερβολῶν βραχυτέροι, κρατῦν μὲν διὰ τὴν σύνεσιν τῶ θηρίων, καὶ τῶν τελευτήτων ἐλέφαντας θηρεύομεν, τὰ μὲν περικότα πιδασεύομεν, ὑποτασσόντες τῇ ημετέρῃ. καὶ δὲ τῶ μὴ περικότων, ἢ μὴ δακύντων ἡμῖν χρεῖαν παρέχειν ἐκ τῆς πιδασείας, ἕτω μετὰ τῶ ημετέρας ἰσάμεθα ἀσφαλείας, ὥστε ὅτε μὲν βραχυμέθα ἔχουμεν τὰ τοιαῦτα θηρία κατακελευτῶμεθα. ὅτι δὲ χηρῶν τρωθῆς τῶ ὑπὸ τῶ σώματων αὐτῶν, ἕτως αὐτὰ ἀναροῦμεν ὡς εἰς τὰ μὴ ἀγροῦ τῶ ζωῶν, δέλα οὐκ πᾶν-

τα τῶ λογικῆ ζωῆς εἰς τῶ φυσικῆς αὐτῶ συνέσεως κρατῶμεθα. Vel hinc videas quam validum nobis auxilium datum est intellectus, quantoque præstet omnibus armis quibus instructas feras videmus. Nos enim corpora habentes multo imbecilliora, & immensum minora aliorum animantium corporibus, horum tamen potimur, vi mentis, & elephantes illos tantos venamur, quæque sunt ita nata ut mansuiscere possint, ea nostræ nature mansucte subdimus: quæ vero aut talia non sunt, aut nullam ex mansuetudine utilitatem nobis promittunt, ea cum nostra securitate ita tractamus, ut cum lubet ea tencamus conclusa: ubi eorum carne ad victum indigemus, ea non minus facile quam mansucta animalium interficimus. Apparet igitur à summo opificè facta cuncta, ferva animanti ratione utenti & agnato ei intellectui. Claudius Neapolitanus apud Porphyrium De non esu animantium primo, sic de homine loquitur: Ὅτι τῶ ἀλόγων δεσπόζῃ πάντων, ὡς ὁ Θεὸς ἀνθρώπων. Qui mutis animantibus omnibus dominatur, non minus quam hominibus Deus.

omnibus habet, quem ipsæ ignorant, quod corporum compagem situmque partium speculatur, & tum species, tum genera inter se comparans, hic quoque suam dignitatem discit, quanto humani corporis perfectior cæteris, nobiliorque structura est: quæ si quis recte consideret, tantum abest, ut pro diis animantia colat cætera, potius sese illorum quasi Deum quendam sub summo Deo constitutum arbitrabitur.

§ VII. *Contra cultum exhibitum iis rebus
quæ substantiæ non sunt.*

Adoratas legimus à Græcis, Latinis, atque aliis etiam, eas res, quæ non subsistunt, sed aliarum rerum sunt accidentia. Nam sæva illa, Febrim, Impudentiam, & similia omittam: Sanitas nihil est aliud, quam partium corporis recta temperies. Fortuna bona similitudo eventus cum hominis desiderio: Affectus vero, quales Amor, Metus, Ira, Spes, atque alia ex consideratione rei vel bonæ, vel malæ, facilis, vel difficilis, motus quidam in ea animi parte, quæ corpori per sanguinem maxime connectitur, qui sui juris non sunt, sed voluntatis tanquam Dominæ imperio subsunt, certe quod durationem ac directionem eorum attinet. Virtutes vero, quarum diversa sunt nomina;

1 Febrim, Impudentiam.] Cicero de Legibus II:

2 Honor

mina, circa utilis electionem prudentia, in periculis subeundis fortitudo, in abſtinentia alieni juſtitia, in voluptatum moderatione temperantia, & porro alia, pronitates quædam ſunt ad rectum in animo longa exercitatione adultæ, quæ ipſæ ut augeri, ita & neglectu minui, imo & interire in homine poſſunt. ² Honor vero, cui & ipſi templa dicata legimus, aliorum eſt de aliquo tanquam virtute prædito judicium; quod sæpe & malis contingit, & bonis non contingit, ingenita hominibus errandi facilitate. Hæc ergo cum non ſubſiſtant, ac proinde rebus ſubſiſtentibus dignitate comparari nequeant, neque precum aut veneratio- nis intellectum habeant ullum, pro diis colere à recta ratione alieniſſimum eſt, cum ob hæc ipſa is colendus ſit, à quo hæc dari conſervari- que poſſunt.

² Honor vero, cui & ipſi | ro dicto loco, Livius libro
templa dicata legimus.] Cice- | xxvii.

§ VIII. Solutio objectionis Paganorum ſumpta à miraculis apud ipſos.

Solent à Paganis ad religionis ſuæ commen- dationem miracula adferri: ſed adverſus quæ multa excipi poſſint. Nam qui ſapientiſſimi inter ipſos Paganos fuere, multa horum, ¹ ut
nulla

¹ Ut nulla idonea. teſtium fi- | pbem poëticiſ magis decora fabu-
de ſuffulta, planeque conſicta | lis, quam incorruptis rerum ge-
rejiciunt.] Livius initio: Quæ | ſtarum monumentis traduntur,
ante conditam condendamve ur- | ea nec affirmare nec refellere in
animo

nulla idonea testium fide suffulta planeque conficta, rejiciunt. Quaedam quæ facta dicuntur, contigerunt in recessu, nocte, coram uno aut altero, quorum oculis falsa rerum specie per astus sacerdotum imponi facile potuit. Sunt & alia, quæ admirationem tantum sui conciverunt apud ignaros rerum naturalium, præcipue occultarum proprietatum; quale quid accideret, si quis apud populos ejus rei ignaros magnetem ferrum duceret: ² quibus artibus Simonem & Apollonium Tyanæum valuisse, à multis proditum est. Non negem, conspecta & quaedam his majora, quæ ex causis naturalibus sola humana vi non potuerint elici; sed talia tamen quæ vim vere Divinam, id est, omnipotentem, non desiderarent, cum ad eas sufficerent Spiritus inter Deum hominemque interpositi, qui pro sua celeritate, efficacia, atque solertia, facile possent diffita transferre, & quamvis diversa componere ad effectus tales, qui homines in stuporem darent. Sed Spiritus, per quos id effectum est, bonos non fuisse, ac proinde nec bonam religionem, jam ex iis, quæ supra diximus, apparet, tum inde

animo est. Datur hæc venia antiquitati, ut miscendo humana divinis, primordia urbium angustiora faciat.

² Quibus artibus Simonem & Apollonium Tyanæum valuisse à multis proditum est. Tatianus: Εἰσι μὲν δὲ ἐνόουσι & εὐ-

σεως ἢ ἐν ἡμῶν ὕλης. δαίμονες δὲ αὐτῶν τῶν αἰτίων, ἐπειδὴν συμβαίνουσιν, ἐαυτοῖς προγράφουσιν. Sunt enim morbi & dissidia quaedam in materia hæc nostra: Ea cum eveniunt, demones eorum causas sibi ascribunt.

inde etiam, ³ quod certis carminibus invitos se cogi dicerent, cum tamen inter sapientissimos etiam paganorum constet, in verbis nullam talem vim esse posse vitam, sed suadendi tantum, idque pro modo significationis. Est & illorum nequitiae indicium, quod ⁴ in amorem saepe hujus aut illius, hunc illumve renitentem se plecturos suscipiebant, aut vana pollicitatione, aut effectu injuriosi, ⁵ cum hoc

³ Quod certis carminibus invitos cogi se dicerent.] Oraculum Hecates apud Porphyrium:

Ἡλυθὸν εἰσαΐσαι τῆς πολυφραδμονῶ εὐχῆς,
 Ἡν θνητῶ φύσις εὐρε, θεῶν ὑποδημοσωῆσι.

Advenio precibus sapientibus indigetata,

Quas genus humanum monitu reperere Deorum.

Item:

Τίπτε μ' αἰ θεῖοντ' ἀπ' αἰθέρῳ ὠδὲ χαρίζων
 Θεοδάμοις Ἐρητίω με δειλῷ ἐπέδησας ἀνάγκη.

Cujus egens Hecaten me summo ex aethere traxtam

Carmine vincisti, superos cui cogere fas est?

Et Apollinis apud eundem:

Κλυθί μεν ἐν ἐθέλοντῳ, ἐπει μ' ἐπέδησας ἀνάγκη.

Invitum me audi, quando me lege ligasti.

Hi sunt secretarum artium ritus, quibus affantur nescio quas potestates, ut Arnobius loquitur: Κατ' ἄρχαρχαὶ ἀφ' ἑαυτῶν δάλας ἔπιωδαῖς πεποικητότε, quasi eas sibi famulas carminibus

fecissent, ut Clemens explicat. Minarum formula est apud Iamblichum in Mysteriis Aegyptiorum libro IV, cap. 5, 6, 7. Habet eadem Lucanus libro IX. in verbis Minoris Pompeii, & ex Porphyrio Eusebius lib. V. cap. 10. Præpar. Alias formulas comminationum habes apud Lucanum, ubi de Erichtho agit; & Papinium, ubi de Tiresia.

⁴ In amorem saepe hujus aut illius, hunc illumve renitentem se plecturos suscipiebant.] Vide Pharmaceutriam Theocriti & Virgilii. Vide Porphyrii confessionem apud Eusebium lib. V. Præparat. cap. 17. & apud Augustinum libro X. de Civitate Dei, cap. XI. Vide eundem Porphyrium libro II. De non esu animantium, & Origenem contra Celsum libro VII.

⁵ Cum hoc etiam humanae leges tanquam beneficium interdiciunt.] L. ejusdem. §. adjectio. D. ad legem Corneliam de Sicariis & Veneficis. L. si quis. §. qui abortionis. D. de Poenis. Paulus sententiarum lib. V. Tit. XXI II.

hoc etiam humanæ leges tanquam veneficium interdiciant. Neque est, quod miretur quisquam, passum esse summum Deum, ut mira quædam à pravis Spiritibus ederentur, 6 cum deludi talibus præstigiis meriti essent, qui à veri Dei cultu pridem defecerant. Tum vero impotentia eorum argumentum, quod eorum opera nullum insigne bonum secum adferebant. Nam & si qui visi sunt in vitam revocati, non permanserunt in vita, nec viventium functiones exercuerunt. Quod si quid aliquando à divina pollentia procedens in Paganorum conspectu apparuit, non tamen prædictum est id eventurum ad probandam ipsorum religionem; unde nihil impedit, quo minus divina efficacia causas sibi longe alias propositas habuerit. Exempli causa, si verum est per Vespasianum cæco visum esse redditum, factum id est 7 ut is hac re venerabilior Imperium Roma-

6 Cum deludi talibus præstigiis meriti essent, qui à veri Dei cultu pridem defecerant.] Deut. XIII. 3. II Thess. II. 9, 10. Ephes. II. 2, 3.

7 Ut is hac re venerabilior imperium Romanum facilius adipisceretur.] Tacitus Historiarum IV. Multa miracula evenere, quibus celestis favor & quædam in Vespasianum inclinatio numinum ostenderetur. Dixerat ante Historiarum I. Occulta lege sati & ostentis ac responsis destinatum Vespasiano liberisque ejus imperium post sor-

tunam credidimus. Suetonius eadem miracula narraturus sic præfatur cap. 7. Auctoritas & quasi majestas quædam, ut scilicet inopinato & quasi novo principi decrat: hæc quoque accessit. Eundem Suetonium vide paulo ante cap. 5. Josephus de eodem Vespasiano libro belli Judaici III. cap. 27. Τῆ δὲ θεῶν διοργεσθῆναι αὐτὸν εἰς ἡγεμονίαν ἰδὼν, καὶ τὰ ἀνήμερα δι' ἰστέων σημεῖων περὶ δεικνύειν. Deo jam illum excitante ad principatum, aliisque etiam signis eis sceptrum præsignificante.

manum facilius adipisceretur : lectus quippe Deo judiciorum ipsius in Judæos minister : similesque aliorum prodigiorum causæ existere potuerunt , quæ cum religione nihil haberent commune.

§ IX. *Et ab oraculis.*

Eadem ferme omnia aptari possunt & ad id solvendum , quod de oraculis opponunt , præcipue quod diximus , meritos eos homines , ut sibi illuderetur , contemptis illis notitiis , quas cuique ratio aut vetustissima traditio suggerit. Tum vero ¹ verba oraculorum ferme ambigua , & quæ facile interpretationem ex qualicumque eventu acciperent. Quod si quid definitius prædictum ab illis , non tamen necesse est ab omniscia mente profectum , cum aut talia sint , quæ ex causis naturalibus jam existentibus præsentiri poterant , ² sicut medici quidam venturos morbos prædixerunt ; aut probabiliter ex eo , quod plerumque evenit ,
con-

¹ *Verba oraculorum ferme ambigua.*] Vide OEnomai hac de re loca apud Eusebium lib. 19. cap. 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26. Hinc Phœbus dictus Græcis Ἀοζία. Flexiloqua & obscura oracula Apollinis dicit Cicero de Divinatione 11. *Utrum eorum accidisset*, inquit, *verum oraculum fuisse.*

² *Sicut medici quidam futuros morbos prædixerunt.*] Chal-

cidius ad Timæum : *Aut enim alitum volatu , aut extis , aut oraculis homines præmonentur , prædicente aliquo propitia demone , qui sit eorum omnium quæ deinceps sequuntur scius , perinde ut si medicus iusta disciplinam medendi dicat vel exitium vel sanitatem.* Et terræ motus Anaximander & Pherecydes : Plin. lib. 11. cap. 79.

conjectari, ³ quod & à rerum civilium peritis factum sæpe legimus. Quod si quando etiam apud paganos aliquorum vatum opera usus est Deus ad ea prædicenda, quæ causas certas nullas extra Dei voluntatem habere poterant; non id pertinuit ad confirmandam religionem paganicam, sed magis ad eam everteendam: qualia sunt, ⁴ quæ apud Maronem exstant Ecloga quarta ex Sibyllinis carminibus deprompta, quibus ille id nesciens Christi adventum & beneficia nobis depingit. Sic in iisdem Sibyllinis erat, ⁵ pro rege agnoscendum

³ Quod & à rerum civilium peritis factum sæpe legimus.] Scriptor vitæ Attici: Ei rei sunt inditio præter eos libros in quibus de eo facit mentionem (Cicero) qui in vulgus jam sunt editi, sexdecim volumina epistolarum, ab consulatu ejus usque ad extremum tempus ad Atticum missarum: quæ qui legat, non multum desideret historiam contextam illorum temporum. Sic enim omnia de studiis principum, vitis ducum, mutationibus reipublicæ perscripta sunt, ut nihil in iis non appareat: & facile existimari possit, prudentiam quodammodo esse divinationem. Non enim Cicero ea solum, quæ vivo se acciderunt, futura prædixit, sed etiam quæ nunc usu veniunt, cecinit ut vates. Cicero vere de seipso libri sexti epistola sexta: Quæ in bello nihil adversi accidit non prædi-

cente me. Quare, quum ut augures & astrologi solent, ego quoque augur publicus ex meis superioribus prædictis constitui apud te auctoritatem augurii & divinationis mea, debet habere fidem nostra prædictio. Non igitur ex alitis involatu, nec ex cantu sinistro oscinis, ut in nostra disciplina est, nec ex tripudis solistimis aut somniis tibi anguror: sed habeo alia signa quæ observem. Sic Solon prædixit à Munychia maxima mala Athenis fore: Thales in vico tunc despecto forum aliquando Milesiorum futurum. Plutarchus Solone.

⁴ Quæ apud Maronem exstant Ecloga quarta.] Vide Augustinum de Civitate Dei lib. x. cap. 27.

⁵ Pro rege agnoscendum qui vere rex noster esset.] Cicero meminit I. De divinatione.

dum, qui vere rex noster esset, & ⁶ ab Oriente venturum, qui rerum omnium potiretur. ⁷ Apollinis oraculum apud Porphyrium legitur, quo ait, cæteros Deos aërios esse Spiritus, colendum autem unum Hebræorum Deum : cui dicto si parent Apollinis cultores, jam tales esse definunt : si non parent, suum Deum mendacii accusant. Adde jam, quod si

⁶ *Ab Oriente venturum qui verum omnium potiretur.*] Suetonius de Vespasiano cap. 4. Tacitus Historiarum iv.

⁷ *Apollinis Oraculum apud Porphyrium legitur.*] Vide Augustinum de Civitate Dei libro xx. cap. 23. & Eusebium Præparationis iv. cap. 4. Idem Porphyrius in libro de Oraculis, τὴν ἢ ὄρεσιν ὁ θεὸς Αἰγυπτίους ἐμαρτύρησε, Φοινικῆ τε ἔ Χαλδαίους, Λυδῶν τε ἔ Ἑβραίοις. Veræ viæ repertores Deus (Apollo scilicet) esse testatur Ægyptios; Phœnicas, Chaldaeos, Lydos & Hebræos. Paræneticus ad Græcos inter Justinii opera hoc citat oraculum :

Μῆνοι Χαλδαῖοι σοφίαν λάχον,
ἢ δ' ἄρ' Ἑβραῖοι,

Αὐτηγύνητον ἀνακτα σεβαζό-
μυθοι θεὸν ἀγνώσ.

Soli Chaldaei sapiunt, & Hebræa virum gens,

Qui puro hæud genitum venerantur pectore numen.

Et illud :

Ὁ πρῶτον πλάσας μέρῳπων,
Ἀδάμ τε καλέσας.

Qui primum finxit mortalem;
Adamque vocavit.

De ipso Jesu Hecates oracula sunt duo, quæ ex Porphyrio transcripsit Eusebius in Evangelica Demonstratione :

Ὅτι μὴ ἀδανείτη ψυχὴ μετα-
σῶμα πορβαίνῃ,

Γιγνώσκει σοφίην τεπμνηθεῖσθαι
ἀλλά γε ψυχὴ

Ἀνέρθ' ὁσεβίῃ πορφερεστέτη
ἐσὶν ἐκείνη.

Morte carere animas exutas corpore, novit

Quæcumque exornat sapientia : sed pietate

Est anima illius qua longe excelluit omnes.

Σῶμα μὴ ἀδανείσιν βασιλῆος
αἰεὶ πορβέβληται.

Ψυχὴ δ' ὁσεβίῃ εἰς ἐράγιον
πόλον ἵζη.

Illius invalidos corpus tulit usque dolores :

Ast anima ascendit caelestia
templa piorum.

Eorumdem meminit ex eodem Porphyrio Augustinus lib. xxix. cap. 23. de Civitate Dei, ubi

& aliud affert oraculum, quo Apollo dixerit, legem omnium Deorum esse patrem, quem valde sancti honorant Hebræi,

si Spiritus illi suis oraculis consultum voluissent humano generi, ante omnia generalem proposuissent vivendi normam, & certam fidem fecissent remunerationis, quæ maneret ita viventes, quorum neutrum ab ipsis factum est. Contra ⁸ laudati sæpe eorum carminibus reges quamvis improbi, ⁹ pugilibus decreti honores divini, ¹⁰ pellecti homines in amores etiam non legitimos, ¹¹ ad mala lucra captanda, ¹² ad cædes faciendas, quæ multis exemplis demonstrari possent.

⁸ *Laudati sæpe eorum carminibus reges, quamvis improbi.*] Vide ea quæ adfert OEnomaüs apud Eusebium Præparationis Euangelicæ lib. v. 23. & cap. 35.

⁹ *Pugilibus decreti honores divini.*] Ibidem cap. 32. de Cleomede. Habet hoc & Origenes contra Celsum 111.

¹⁰ *Pellecti homines in amores etiam non legitimos.*] Ostendimus jam supra.

¹¹ *Ad mala lucra captanda.*] Vide Eusebium Præparationis v. cap. 22.

¹² *Ad cædes faciendas.*] OEnomaüs oracula hujus generis recitat, quæ reperies dicto jam Eusebii libro c. 19. & 27.

§ X. *Rejicitur paganica religio ex eo, quod sponte defecerit simul ac humana auxilia defuerunt.*

Tum vero ingens nobis præter ea, quæ supra sunt allata, argumentum suppeditat contra se pagana religio, eo quod ubicunque humana vi destituta est, planè concidit, tanquam sublato quo uno stabat. Nam si oculos circumferas per quotquot sunt Imperia Christianorum aut Mahumetistarum, videbis paganissimi nullam nisi in libris memoriam. Imo

docent historiæ; etiam illis temporibus, cum Imperatores aut vim & supplicia, ut priores; aut eruditionem & solertiam, ut Julianus, adhiberent ad sustentandam religionem paganicam, in dies ei aliquid decessisse, non opposita vi ulla, non generis fulgore (fabri enim filius à vulgo Jesus habebatur,) non literarum flore, cujus expers fuit oratio Christi legem docentium, non donis (pauperes quippe illi erant,) non ulla assentatione, cum contra omnia commoda spernenda, nihil non adversi ejus legis causa subeundum dicerent. Vide quanta fuerit paganismi imbecillitas, cum talibus auxiliis destructus sit. Neque tantum credulitas paganorum evanuit ad illam doctrinam, sed & ipsi Spiritus ad Christi nomen¹ excesserunt è corporibus, compresserunt vocem, & interrogati de silentii causa, ² dicere sunt coacti, nihil se posse, ubi Christus invocaretur.

¹ Excesserunt è corporibus, compresserunt vocem.] Actor. v. 16. viii. 7. xvi. 18.

² Dicere sunt coacti nihil se posse, ubi Christus invocaretur.] Tertullianus Apologetico. Vide & Lucianum Pseudomanti. Apollo in Daphne: Νεκρῶν τὸ

χαρίων ἢ Δάφνη μισθόν. καὶ τὸ κωλύει τὸν χρησμόν. Locus hic Daphne, plenus mortuis: id oracula impedit. Mortui illi erant Bâbylas & alii Christiani martyres. Vide Chrysoftomum contra Gentiles.

§ XI. *Responsio ad id, quod religionis ortus & interitus astrorum efficaciae ascribitur.*

Fuere philosophi, qui ut ortum ita interitum religionis cujusque astris adscriberent. Sed ipsa,

ipsa, quam isti scire se profitentur, fideralis scientia tam diversis sub normis traditur, ¹ ut nihil in ea certi reperiatur, præter hoc ipsum, certi esse nihil. Non de illis loquor effectibus, qui ex natura necessitate causarum sequuntur; sed de his, ² qui ab humana procedunt voluntate, quæ ita suapte vi libera est, ut nihil ei necessitatis extrinsecus imprimi possit. Quod si ex impressione tali necessario sequeretur actus voluntatis, jam vis in anima deliberandi atque eligendi, ³ quam sentimus ipsi, frustra esset data, ⁴ omniumque legum; præmiorumque ac pœnarum æquitas sublata; cum neque culpa neque meritum esse possit in eo, quod

¹ *Ut nihil in eo certi reperiatur præter hoc ipsum, certi esse nihil.* Vide egregiam hac de re Bardefanis Syri Dissertationem, quam reperies in Philocalia de Origene collecta, & apud Eusebium Præparationis lib. vi. cap. 10.

² *Qui ab humana procedunt voluntate, quæ ita suapte vi libera est, ut nihil ei necessitatis extrinsecus imprimi possit.* Vide Alexandri Aphrodisæi hac de re librum.

³ *Quam sentimus ipsi.* Eusebium vide Præparat. Euangel. libro vi. cap. 6.

⁴ *Omniumque legum, præmiorumque ac pœnarum æquitas sublata.* Justinus Apologetico II. Εἰ μὴ θεωρησῶν ἐλευθερίας πρὸς τὸ φεῦγεῖν τὰ μὲν ἄδικα

αἰρεῖται τὰ κατὰ δύναντα ἐξ ἑαυτοῦ ἀνθεσθίπειον γένεσθαι, ἀντιπρόν ἐστι τῷ ἐπιωσδύτοτε περὶ τῶν μέντων. Nisi enim electione libera facultatem habet humanum genus ut turpia fugiat, honesta summat, in neutram partem ipsi adscribenda actionis causæ. Vide & quæ ibidem sequuntur. Tatianus Ελευθερία τῆς προαιρέσεως ἔπος ὃ μὲν φασὶν διακαίως κολλᾶσθαι, δι' αὐτὸν γεγονένος μὲν χθονίος, ὃ δὲ δίκαιον ἔπεινῆται καὶ τὸ αὐτεξέσιν, ἢ θεῶν μὴ παραβίαις τὸ βέδνησθαι. In hoc data voluntati libertas, ut qui malus est puniatur iuste, quippe sua culpa factus improbus: qui vero iustus est, laudetur, ut qui eadem libertate convexit divina violare præcepta. Adde Chalcedii hac de re disputationem in Timæo.

quod plane fit inevitabile. Tum vero cum actiones voluntatis malæ quædam sint si certa necessitate ex cælo procedunt, eo quod cælo cælestibusque corporibus vim talem Deus attribuerit, jam sequetur Deum, qui perfectissime bonus est, ⁵ malitiæ moralis veram esse causam, & cum lege posita profiteatur se detestari malitiam, cujus vim effectricem atque inevitabilem inseruerit ipsis rebus, velle eum duo quæ inter se sunt contraria, ut idem fiat & non fiat: & peccari in eo, quod quis agat divino impulsu. Probabilius ab aliis dicitur, astrorum influxibus aërem primum, deinde & corpora nostra contingi, & qualitates quasdam imbibere, quæ plerumque in animo excitent respondentes sibi appetitiones: ab his autem voluntatem illiciti, & iis obsequi sæpe. Verum hoc ita concessum nihil facit ad eam quam tractare cœpimus quæstionem. Nam Christi religio cum homines vel maxime abducat ab iis, quæ corpori placent, ex corporis affectibus ortum habere non potuit, ac proinde nec è visiderum, quæ ut diximus, in animum non agunt, nisi per eos affectus. Prudentissimi Astrologorum ⁶ eximunt à siderum legibus

⁵ *Malitia moralis veram esse causam.*] Contra quam dixit Plato de Republica II. Αἰτία ἁλομένης θεῶς ἢ ἀνάγκης. *Causa penes optantem: Deus extrinsecus culpam.* Ut vertit in Timæo

Chalcidius, quod cum Mose congruere ait Justinus dicto loco.

⁶ *Eximunt à siderum legibus viros vere sapientes ac bonos.*] Zoroaster: Μη σὺν αἰθέρι τῶν εἰμαρ-

gibus viros vere sapientes ac bonos : at tales revera fuere , qui primi Christianam religionem susceperunt , quod vita ipsorum probat. Quod si eruditioni quoque & literis aliquam vim damus adversus corporis contagium , fuerunt semper inter Christianos etiam , qui hac laude florent. Tum vero fiderum effectus , ut doctissimi fatentur , certas mundi plagas respiciunt , & temporarii sunt. Hæc autem religio jam per mille sexcentos annos durat , nec in una , sed in diffitissimis mundi partibus & quæ longe sub alio sunt fiderum positu.

ειμφορίων. Fatum augere no-
li. Ptolemæus Δύναμις ὁ ἔπι-
σημῶν πολλὰς ἀποστέλλει ἐνερ-

γείας τῶ ἀστέρον. Potest vir sa-
piens multas astrorum efficientiâs
avertere.

§ XII. Ostenditur præcipua Christianæ reli-
gionis probari à sapientibus paganorum :
si quid in ea est difficile creditu , pa-
ria apud paganos reperiri.

Eo vero minus pagani habent , quo Chri-
stianam religionem oppugnent , quod ejus par-
tes singulæ tantæ sunt honestatis , ut suapte
luce animos quasi convincant , ita ut inter pa-
ganos quoque non defuerint , qui dixerint sin-
gula , quæ nostrâ religio habet universa : utpote
religio-

1 Religionem non in ritibus ,
sed in animo esse positam.] Me-
nander :

Θεῶν δὲ θεῶν διὰ τέλους δίκαιον
ἔστιν,
Μὴ λαμπρὸς ἂν ἦ χλαμύσιν ὡς
τῆ κερδία.

Deo sacrificia semper ingenio
probo,

Nec tu albam vestem magis
quam mores induas.

Cicero de Natura deorum 11:
Cultus autem deorum est opti-
mus,
N 5

1 religionem non in ritibus, sed in animo esse
possi-

mus, idemque castissimus atque sanctissimus plenissimusque pietatis, ut eos semper pura, integra, incorrupta & mente & voce veneremur. Idem de Legibus 11. Caste iubet lex adire ad deos : animo videlicet, in quo sunt omnia. Persius SATYRA 11.

Quin damus id superis, de magna quod dare lance
Non possit magni Messalla lip-
pa propago,
Compositum ius, fasque animi,
sanctoque recessus
Mentis, & incoltum generoso
pectus honesto ;
Hoc cedo, ut admoecam tem-
plis, & sarre litabo.

Qui versus respicere videntur Pythiæ oraculum, quod est apud Porphyrium De non esu animantium secundo, ubi aliquid à viro pio oblatum Hecatombis alterius præfertur. Eodem libro hæc habet paris argumenti Porphyrius : Νῦν ᾧ ἐδῆται μὴ λαμπρῶν σπεῖ σῶμα μὴ καθαροῦν ἀμφοισαμένοις, ἐκ ἀρκείν νομιζοσιν πρὸς τὸ τῶν θυσιῶν ἀγνόν. ὅταν δὲ τὸ σῶμα μὲν τῆς ἐδῆτός πινεσ λαμπρυνάμενοι, μὴ καθαροῦν κακῶν τῶν ψυχῆν ἔχοντες, ἴασιν πρὸς τὰς θυσίας, ἐδὲν διατρέειν νομιζοσιν, ὡσπερ ἐ τῶν θειπέτων τῶν ἐ ἡμῖν χαιροῦσα μάλιστα τῶ θεῶν διακειμένῳ καθαροῦς, ἀπι συγχεῖ περικόπι. ἐ γὰρ Ἐπισηύρω παρὰ γέγραπτο.

Ἀγνόν δὴ ναοῦ θυσιῶν ἐνδὸν ἰόντα
Ἐμοῦ μὲν. ---
ἀγνεία δὲ ἐστὶ φρονεῖν ὅσα.

Nunc vero cum qui non candida praeque amictus sit veste, idoneum negant qui pure sacrificet. Ubi vero & corpore & vestitu nitentes quidam, animum interim à malis purum non habent, & sic ad sacra accedunt, id nihil referre existimant, quasi non Deus maxime delectetur, eo quod in nobis divinissimum est bene se habente, ut cui cum ipso sit cognatio. At vero in Epidauri Templo præscriptum erat, Castus odorati venias ad limina templi,

Fas iubet. ---
Castimonia autem in eo sita est, ut sancta cogites. Et aliquanto post : Θεὸς μὲν τῶν ἐπιπέτων, ὡς τις ἀνὴρ σοφὸς ἔφη, μηδὲν τῶν αἰδῶντων μήτε θυμιῶντες, μήτε ἔπονουσόντες. ἐδὲν γὰρ ἐστὶν ἐνυλον ὁ μὴ τῶν αἰδέων δίδυς ἐστὶν ἀκαθάρτων. διὸ ἐδὲ λόγος τῆς τῶ ὁ καὶ φωνῶν εἰκεῖ, ἐδὲ ὁ ἐνδὸν, ὅταν πᾶσι ψυχῆς ἢ μεμολυσμένῳ. Deo ei qui super omnia est, ut vir quidam sapiens dixit, nihil eorum que materiam habent aut adoleri aut indigetari debet. Nihil enim est materiae particeps, quod non impurum sit materia carenti. quare nec sermo illi convenit qui voce exprimitur : ac ne ille quidem internus, si ex animi perturbationibus vitium contraxerit. Iterum ibidem : Οὐ γὰρ δὴ ἐσὶ μὲν ἱεροῦ ἐπὶ ἀνδρῶντων θεοῖς ἀφωροσῶμοις, καὶ τὰ ἐσὶ πρὸς καθαροῦς δὲ εἶναι & ἀκκλιδῶτα πέπλα, ἐ δὲ τῶν ναῶν πατρὸς, τῶ κόσμου τῆς τῶν ἐσχατον ἐκτὸς ἡμῶν

positam; ² adulterum esse etiam qui adulterium committere voluit, ³ non reponendam inju-

ἡμῶν χιτῶνα ἢ δερματῖνον ἐχ
ἀγνὸν προσήκη διατυρεῖν, ἔμεθ'
ἀγνὸς διατείθειν ἐν τῷ ναῷ ἢ
πατρὸς. Neque enim convenit,
ut in iis templis quæ homines
diis dicarunt etiam pedum vin-
cula pura requirantur, & sine
macula calcei, in templo vero
summo Patris, Mundo hoc scili-
cet, non oporteat puram servare
illam externam nostri corporis
ultimam è pellibus vestem, cam-
que quam castissime versari in
illo Patris templo. Ne hoc qui-
dem ex eodem libro omittam:
Παιδεῖς ἢ ὅτι τέτων χρεῖαν ἐν
ἴχθυσιν οἱ θεοὶ, εἰς ἣ τὸ ἦθ' ὁ-
δοποιεῖται τὸ περὶ σπόντων, με-
γίστω θυσίαν λαμβάνοντες τῷ
θεῷ, ὡς αὐτῶν τε ἔτι πραγ-
μάτων διάληψιν, πῶς ἔσωσεν
ἔ' ὅσι' ἔ' δικαί' ἔσω; Qui
vero persuasus est victimis illis
non egere deos, sed ad animum
spectare offerentis, optimumque
eis censeri sacrificium, rectam
tum de iis, tum de rebus senten-
tiam, quomodo non is temperans,
pius iustusque evadat? Ubi tria
ista nota quæ apud Paulum
Tit. 11. 2. σωφρόνως ἔ' δικαίως
ἔ' δ' ὀσέως, temperanter, iuste,
& pie. Charondas in legum an-
te-loquio: Ἐχεῖν τῷ ψυχῷ κα-
ταρῆν πάσης κακίας, ὡς ἔ'
θεῶν ἔ' χειρότων τῶν ποιησῶν
θυσίαις τε ἔ' δαπαναῖς, ἀλλὰ
πῶς ἔ' ἀγαθῶν ἀνδρῶν δικαίαις
τε ἔ' καλῶν ὀπιτηδέυσεσι. Omnis
malitia pura mens esto: neque
eum gaudent dii pravorum ho-
minum sacrificiis & impendiis,

sed iustis & honestis bonorum ac-
tionibus. Seneca Lactantio pro-
latus, lib. vi. Institutionum,
cap. 25. Vultisne Deum cogita-
re magnum & placitum & ma-
jestate leni reverendum, amicū
& semper in proximo? Non im-
molationibus & sanguine multa
colendum, sed mente pura, ho-
nestoque proposito. Non templa
illi congestis in altitudinem saxi
exstruenda sunt: in suo cui-
que consecrandus est pectore.
Sensum eundem habes apud
Dionem Pruxensem orat. 3.
Thucydides lib. 1. Ἐορτὴ ἔδ' ἐν
ἄλλοις ἐστὶν ἢ τὸ τὰ θεῶντα περὶ-
τεῖν. Festus dies nihil est aliud
quam officium facere. Dioge-
nes: Ἀνὸ ἀγαθὸς ἔ' πᾶσαν ἡμέ-
ραν ἔορτῶν ἡγεῖται; Vir bonus
nonne omnem diem festum ha-
bet?

² Adulterum esse etiam eum
qui adulterium committere vo-
luit.] Ovidius:

Quæ quia non licuit, non fa-
cit, illa facit:

Ut jam servaris bene corpus,
adultera mens est.

Omnibus exclusis intus adul-
ter erit.

Seneca pater Incesta est etiam
sine stupro quæ cupit stuprum.
Alibi: Non immerito in nume-
rum peccantium refertur, quæ
pudicitiam timori prestittit, &
non sibi.

³ Non reponendam injuriam.]
Plato Critone. Maximus Tyrius
Dissertatione secunda. Menan-
der:

injuriam, 4 uni marito unam uxorem jungendam, 5 foedus matrimonii debere esse perpetuum, 6 hominis officium esse homini cuiusvis benefacere, 7 praesertim egenti: 8 juramento quan-

Ὅτι καὶ πρὸς ἐς' ἀνδρ', ὡς
Γοργία,

Ὅς τις ἀδικεῖσθαι πλεῖς ὀμί-
σα) βροτῶν.

O Gorgia, ille vir virorum est
optimus,

Qui melius aliis callet ferre
inurias.

Ariston Spartianus: Dicenti
cunipam regium esse amicis bene,
inimicis male facere: imo, in-
quit, amicis bene facere. in-
imicos, amicos reddere. Et apud
Plutarchum Dion ille Siciliae
liberator philosophici studii
veram demonstrationem in eo
ait positam, non ut quis in a-
micos benignus sit, sed si quis
injuria affectus, sit exorabilis
& clemens in eos qui pecca-
runt.

4 Uni marito unam uxorem
jungendam.] Vide quae supra ex
Sallustio & aliis ad hanc rem
attulimus. Euripides Andro-
mache:

— ἴδὼν γὰρ καλὸν
δυοῖν γυναικῶν ἀνδρ' ἐν' ἐντας
ἔχειν.

Ἀλλ' εἰς μίαν βλέποντες θυνάϊαν
κύπριν

στέρχων, ὅς τις μὴ θεακῶς
οἰκεῖν θέλη.

— non etenim decet

Unum imperare feminis binis
virum:

Contentus uno conjugis vivat
terro.

Quicumque cupiet rite curatam
domum.

in ejusdem tragicæ choro
plura sunt in hunc sensum.

5 Foedus matrimonii debere
esse perpetuum.] Quale fuit apud
Romanos ad annum urbis vice-
simum & quingentesimum, Va-
lerio Maximo teste lib. 11. cap. 1.
Anaxandrides in hunc sensum:

Ὁ γὰρ διαυλὸς ἐστὶν ἀσχόντων
ἔχων.

Reciprocum iter hoc nunquam
vacat infamia.

6 Hominis officium esse homi-
ni cuiusvis benefacere.] Terentius
Heautontimorumenos:

Homo sum: humani nihil à me
alienum arbitror.

Inter nos cognationem quandam
natura constituit, ait Florenti-
nus Jurisconsultus, L. Ut vir.
D. de Justitia. Eodem spectat
proverbium, Homo homini Deus.
Cicero De officiis primo, ho-
minibus inter ipsos, omnibus
inter omnes, societatem esse
ait.

7 Praesertim egenti.] Hora-
tius lib. 11. Sat. 11.

Cur eget indignus quisquam te
divite?

In Mimo:

Bona comparat praesidia mise-
ricordia.

8 Juramento quantum fieri
potest abstinentium.] Pythago-
ras: μὴ ὀμνύσθαι θεῶς, ἀσκήν γὰρ
αὐ-

quantum fieri potest abstinendum : 9 contentos nos in victu & vestitu esse debere ad naturam necessariis. Quod si quid est in Christiana religione creditu difficile, apud sapientissimos paganorum paria inveniuntur : quod de animorum immortalitate, & reditu corporum in vitam, supra ostendimus. Sic Plato à Chaldæis edoctus ¹⁰ Divinam naturam distinguit in partem ;

αὐτὸν θεῖν ἀξιόμισον παρῆεν. non jurandum per deos : quemque enim id curare debere ut nec jurato sibi credatur. Quod ipsum late ad aureum carmen explicat Hierocles. M. Antoninus lib. 111, in viri boni descriptione, μήτε ὄρκυ δαδόμεθα. Cui juramento uti non sit opus. Sophocles OEdipode Coloneo :

Οὐ τοι τ' ὄρκυ γ' ὡς κακὸν πρῶσομυ.

Nolo te adigere jurejurando, ut malum.

Clinias Pythagoricus trium talentorum litem perdere maluit, quam jurejurando rem veram affirmare. Narrat Basiliius de legendis Græcorum libris.

9 Contentos nos in victu & vestitu esse debere ad naturam necessariis.] Euripides :

Ἐπεὶ τί θεῖ βροτοῖσι πλεῖον δοῖν μόνον,

Δήμω τε αὐτῆς πάμπαν δ' ὑδρηχός,

Ἄπει πάρεσι καὶ πίφουχ' ἡμᾶς τρέθειν ;

Homini quid est necesse, praterquam duo,

Cereale germen atque lympharum latex,

Quæ sunt parata semper & vita satis ?

Lucanus :

Satis est populis fluviusque Ceresque.

Aristides : Ἐδῆται γδ' οἰμῆ.

Ἐ σκέπης Ἐ τροφῆς δαδόμεθα.

Opus nimirum habemus veste, tectis & alimentis.

10 Divinam naturam distinguit.] Plato epistola ad Dionysium. Vide & Proclum in Timæum. Primum principium Plato vocat Patrem : Secundum principium ; omnium causam & præsidem ; in epistola ad Hermiam ; Erastum & Coriscum. Idipsum Mentem vocat Plotinus libro πρὸς τρεῖς ἀρχαίων ἐποπέσεων. Numenius Δημιουργὸν opificem, item filium ; Amelius λόγον, ut videre est apud Eusebium libro xi. cap. 17, 18, 19. Vidè & Cytillum libro contra Julianum 111, 14, & VIII. Chalcidius ad Timæum primum nominat summum Deum, secundum Mentem vel Providentiam, tertium Animam Mundi vel mentem

trem ; mentem paternam , quam & Dei germen vocat , Mundi opificem ; & Animam quae cuncta contineantur. Cum humana natura divinam jungi posse , ¹¹ Julianus tantus Christianorum hostis credidit , & exemplum dedit in Æsculapio , quem volebat ad tradendam hominibus medendi artem de cœlo venisse. Crux Christi multos offendit : at quæ de diis non narrant paganorum auctores ? alios famulos regum fuisse ; fulminatos alios , dissectos , vulneratos. Et vero lætius esse honestum , quoties magno sibi constat , sapientissimi ipsorum dixere. ¹² Plato de Republica II. quasi præsciis ,
ait ,

tem secundam. Alibi tria hæc sic discriminat, Ordinans, jubens, insinuans. De secundo sic idem : Ratio Dei Deus est humanis rebus consulens, quæ causa est hominibus bene beateque vivendi, si non concessum sibi munus summo à Deo negligant. Pythagorici ternarium numerum perfectum summo Deo assignant, ait Servius ad Eclogam septimam. Unde non abit quod habet de iisdem Pythagoricis Aristoteles primo de Cœlo in ipso initio.

11 Julianus tantus Christianorum hostis credidit.] Libro VI. Ο γδ' Ἰουλιανὸς ἐν ἀλλή τοῖς νοητοῖς ἐξ ἑαυτῆ ἢ Ἀσκληπιῶν ἠρξάντων εἰς τὴν γῆν διὰ τ' ἡλικ γυνίμης ζῶης ἐκέρηεν· ἐτ' ὅτι γῆς ἐξ ἑρηνῆ ποιησιμῶν ἠρξάντων, ἐνοειδῶς ἀπὸ πάντων Ἐπίδαυρον ἐράκη, &c. Jupiter inter ea quæ intellectum perci-

piuntur, de se Æsculapium genuit. Eundem terris cerni dedit, per solis vitam genitabilem. Hic vero ex cælo in terram progressu facto unica species apud Epidaurum apparuit. Porphyrius, verba ejus referente Cyrillo libro quem diximus VIII. Γένος εἶναι τὸ θεῶν ἐς δὴ ἐπιδαυρῶν καὶ καίρος εἰς ἀνθρώπους. Genus quoddam deorum esse quod suo tempore in homines mutetur. Quæ hac de re fuerit Ægyptiorum sententia, vide Plutarchum VIII. Symp. quæstione I. Adde his locum Actorum XI. IO.

12 Plato de Republica II. quasi præsciis ait.] Græca sic habent : Μασίγασεται, σπείλασεται, δεδήσεται, ἐκκευθήσεται τῷ ἀφθαλμῷ. τελευτήτων, πάντων κακῶν παθῶν, ἀνασχυνδυθήσεται. Unde Cicero illud sumpsit, & in tertium de Republica cā

ait, ut vere justus exhibeatur, opus esse, ut virtus ejus omnibus ornamentis spoliatur, ita ut ille habeatur ab aliis pro scelesto, illudatur, suspendatur denique. Et certe summæ patientiæ exemplum ut existeret, aliter obtineri non poterat.

ca librum retulit: *Bodus ille vir vexetur, rapiatur, manus ei denique afferantur, effodiantur oculi, damnetur, vinciatur, nratur.* Lactantius, libro vi. Institutionum, cap. 17, hunc nobis locum Senecæ servavit: *Hic est ille homo honestus, qui si ve toto corpore tormenta patientia sunt, si ve flamma ore recipienda est, si ve extendenda per patibulum manus, non querit quid patiatur, sed quam bene.* Talem nobis & Euripides ob oculos ponit istis versibus:

Πίμπρα, κείταιδε σάρκεις,
 ἐμπλήθητί μου
 Πίνων κελαινὸν αἷμα. ποσάδε
 γδ' ἔτιω
 Γῆς εἶσιν ἄστρα, γῆ τ' ἀνεῖο'
 εἰς αἰθέρα,
 Πρὶν ἐξ ἐμῆ σοι δῶπ' ἀπαγ-
 τήσασθαι λόγον.

Ure hac, cremaque membra &
 impletor mei
 Potans rubentem sanguinem:
 in terram prius
 Descendet æther, terra se in
 calum feret,
 Quam nosfer umquam sermo
 adulatur tibi.

Tali vere convenit illud Æschyli, Platoni memoratum dicto loco:

Οὐ γδ' ὀρκεῖν ἀρεῖσθαι, ἀλλ'
 εἶναι θέλει,
 Βαθειαν ἀλοχε δια φρένθαι
 καρπέμενθαι,
 Ἀφ' ἧς τὰ κεδνά βλαστάνει βε-
 λήματα.
 Namque allaborat esse, non
 credi, optimus,
 Sulcos profundos corde demer-
 sos gerens,
 Unde illa sese pulchra consilia
 exserunt.

HUGO GROTIUS
 DE
 VERITATE
 RELIGIONIS
 CHRISTIANÆ.
 LIBER QUINTUS.

§ I. *Refutatio Judaismi incipiens ab allocutione ad Judæos.*

Uale est, quod ex obscuro specu
 enitentibus paulatim se ostendit in-
 ter lucem tenebrasque medium, ta-
 lem se nobis ex densa paganismi ca-
 ligine gradum moventibus Judaismus offert,
 pars & primordium veri. Quare Judæos com-
 pello, ne nos averſi audiant. Cognitum no-
 bis, ¹ esse ipsos progeniem sanctorum viro-
 rum, quos Deus & per Prophetas, & per An-
 gelos suos, invifere solebat; ex eadem gente
 natum

¹ *Esse ipsos progeniem sancto-
 rum virorum.*] *Supra hæc, &*

*quæ sequuntur, ex Rom. ix.
 x, xi. Adde Matth. xv. 24.*

natum Messiam, & primos Christianismi doctores; ipsorum esse arborem, cui nos sumus inoculati, custodes esse ipsos oraculorum Dei, quæ nos non minus ipsis veneramur, ac cum Paulo suspiria pro ipsis ad Deum emittimus, orantes ut quamprimum veniat illa dies, cum ablato ² velamento, quod vultui eorum impendet, clare nobiscum visuri sunt ³ complementum legis, cumque, ut habent veterum vaticinia, nostrum, qui alienigenæ sumus, quilibet ⁴ Hebræi viri pænulam apprehendet, rogans ut concordi pietate colamus unicum illum Deum, Deum Abrahami, Isaaci, & Jacobi.

² Velamento.] II Cor. III. 14, 15, 16.

³ Complementum legis.] Rom. III. 21. VIII. 14. X. 4. XIII. 8. Gal. III. 24.

⁴ Hebræi viri pænulam.] Zachariæ VIII. 20. & sequentibus. Esaiæ II. 2. XIX. 18. & 24. Michææ IV. 2. Osee III. 4. Rom. XI. 25.

§ II. *Ostenditur Judæos debere miracula Jesu habere pro sufficienter probatis.*

Primum ergo rogantur, ne iniquum existiment in causa aliena, quod in sua æquum judicent. Si quis paganus ab ipsis quærat, cur credant miracula à Mose facta, nihil dicant aliud, quam inter suos adeo perpetuam constantemque ejus rei fuisse famam, ut non potuerit, nisi ex testimonio eorum, qui vidissent, proficisci. Sic ¹ ab Elisæo auctum apud viduam

¹ Ap. Elisæo auctum apud viduam oleum] II Reg. cap. IV. ² Pur.

duam oleum, ² purgatum subito à mala scabie Syrum, ³ hospitæ filium ad vitam revocatum, & similia alia, credunt Judæi, non aliam sane ob causam quam quod testes bonæ fidei id proditum ad posteros transmiserunt. ⁴ De Eliæ vero in cælum raptu unius Elisæi, tanquam viri omni exceptione majoris, testimonio fidem habent. At nos de Christi ascensu in cælum ⁵ duodecim proferimus testes vitæ inculpatae: ⁶ de Christo post mortem in terris viso, multo plures: quæ si vera sunt, verum sit necesse est & Christi dogma: planeque nihil à Judæis pro se adferri potest, quod non & nobis pari, aut potiori jure possit aptari. Sed ut testimonia omittamus, res prodigiosas à Christo factas, ⁷ ipsorum Thalmudistarum & Judæorum confessio est: quod ipsum sufficere debet. Neque enim potest Deus dogmati per hominem promulgato auctoritatem efficacius conciliare, quam miraculis editis.

² Purgatum subito à mala scabie Syrum.] Ibidem cap. v.

³ Hospitæ filium ad vitam revocatum.] Dicto cap. iv.

⁴ De Eliæ vero in cælum raptu.] Dicto libro cap. ii.

⁵ Duodecim proferimus testes.] Marci xvi. 19. Luc.

xxiv. 52. Actor. i.

⁶ De Christo post mortem in terris viso multo plures.] Matth.

xxviii. Marc. xvi. Luc. xxiv.

Joh. xx. xxi. 1 Cor. xv.

⁷ Ipsorum Thalmudistarum & Judæorum confessio est.] Vide quæ allata ad librum i.

§ III. *Solvitur, quod objiciunt, facta hæc miracula ope demonum.*

At ope Dæmonum facta ab eo prodigia, dixerunt aliqui: verum hæc calumnia supra
jam

jam refutata est, eo quod ubi Christi dogma innotuit, omnis potestas Dæmonum confracta est. Quod addunt aliqui, didicisse Jesum in Ægypto magicas artes, speciem veri multo minorem habet, quam similis paganorum adversus Mosem accusatio, ¹ quam apud Plinium ² & Apuleium videmus. Nam fuisse Jesum unquam in Ægypto, non constat, nisi ex discipulorum libris, qui addunt, infantem adhuc inde rediisse. At Mosem magnam ætatis adultæ partem in Ægypto exegisse, ³ & ipsius, ⁴ & aliorum narratione certum est. Sed & Mosem, & Jesum, valide purgat hoc crimine lex utriusque, ⁵ tales artes diserte vetans ut Deo invisas. Tum vero si Christi, & ejus discipulorum tempore, usquam aut in Ægypto, aut alibi, extitisset ars ulla magica, qua possent ea fieri, quæ de Christo prædicantur, muti omnes subito sanari; claudis gressio, cæcis visus dari, Imperatores, ⁶ Tiberius, ⁷ Nero, atque alii, qui

¹ *Quam apud Plinium.*] Libro xxx. cap. 1.

² *Et Apuleium.*] Apologético 11.

³ *Et ipsius.*] Exodi 11. 14, & sequentibus.

⁴ *Et aliorum narratione certum est.*] Manethonis, Chæremonis, Lysimachi apud Josephum contra Appionem primo, Justin, Taciti.

⁵ *Tales artes diserte vetans.*] Exod. xxii. 18. Levit. xx. 6, 27. Num. xxi. 11. 23. Deut.

xviii. 10.] Sam. xxviii. 9.

ii Reg. xvii. 17. xxi. 6. Actor.

xiii. 8, 9, 10. xvi. 18. xix. 19.

⁶ *Tiberius.*] Tacitus Anna-

lium vi. Suetonius ejus vita

c. lxi. & lxix.

⁷ *Nero.*] De quo Plinius libro xxx. cap. 11. in Magiæ historia: *Non citharæ tragicique cantus libido illi major fuit. Postea: Nemo unquam ulli artium impensus favit. Ad hæc non opes illi defuere, non vires, non discendi ingenium.* Mox narrat

qui ad inquirenda talia nullis impendiis pepererunt, haud dubie eam deprehendissent. Et si verum est, & quod tradunt Judæi, senatores magni Synedrii gnaros fuisse magicarum artium, ut reos possent convincere, sane cum iidem Jesu inimicissimi fuerint, & honori ejus maxime per miracula crescenti invidentes, aut opera similia ex eadem arte edidissent ipsi, aut certis argumentis apertum fecissent ipsius opera non aliunde proficisci.

magicis coenis initiatum à Tiridate rege.

§ Quod tradunt Judæi.] Thal-

mud titulo de Synedrio: & titulo de Sabbato.

§ IV. *Aut vi vocum.*

Quod vero Judæorum nonnulli prodigia Jesu ascribunt nomini cuidam arcano, quod à Solomone in Templo positum duo leones per mille & amplius annos custodierint, quodque ab Jesu sublectum sit, non mendaciter modo, sed & impudenter confictum est: cum de illis leonibus, re maxime insigni, atque admiranda, nec libri Regum nec Paralipomena, nec Josephus quicquam prodant; sed nec Romani, qui cum Pompeio Templum intrarunt ante Jesu tempora, tale aliquid compererint.

§ V. *Ostenditur divina fuisse Jesu miracula, quia is docuit cultum unius Dei, qui Mundi est opifex.*

Verum posito à Christo edita esse prodigia, quod Judæi fatentur, dicimus, ex ipsa lege Mosis sequi, fidem ei adhibendam. Dixit enim Deus Deut. XVIII. futurum, ut post Mosem, alii quoque Prophetæ à Deo excitarentur, iisque obediendum à populo; nisi id fieret, graves pœnas denunciahs. ¹ Certissimæ autem Prophetarum notæ sunt prodigia. Neque enim illustriora alia animo concipi possunt. Ad Deut. XIII. dicitur, si quis Prophetam se ferens prodigia ediderit, ei non credendum, si populum ad novum Deorum cultum pelliciat. Nam illa prodigia ut fiant, in hoc tantum à Deo permitti, ut experiatur an satis constans sit populus in veri Dei cultu. Ex quibus locis collatis inter se ² Hebræi interpretes recte colligunt, omni ei, ³ qui miracula faciat, credendum, extra quam si à veri Dei cultu abducat; quia in eo solo casu prædictum sit, ne miraculis, quamvis speciosis, fides habeatur. Jesus

¹ *Certissima autem prophetarum nota sunt prodigia.*] Et futurorum prædictiones, quæ & ipsæ prodigiis recte accensentur. Deut. XVII. 22.

² *Hebræi interpretes.*] Vide Mosem Maimonidem, & alios productos in Conciliatore

Manassis, quæstione IV ad Deuteronomium.

³ *Qui miracula faciat.*] Cujusque prædicta impleantur. Hoc argumentum valide pugnat Chrysostronus v. adversus Judæos, & sermone Christum esse Deum in Tomo VI. Saviliano.

fus autem non modo falsos Deos coli non docuit, ⁴ sed contra hoc, tanquam crimen gravissimum, diserte vetuit, docuitque nos, & Mo-
sis, & qui eum secuti sunt, Prophetarum scri-
pta venerari: quare nihil est, quod miraculis
ejus objici possit. Nam quod quidam objiciunt,
legem Jesu aliqua in parte à Mosis lege discre-
pare, id non sufficit.

⁴ Sed contra hoc tanquam
crimen gravissimum diserte ve-
tuit.] Marci xii. 29, 32. Joh.
xvii. 3. Act. xv. 20. i Cor. v.

io, ii, 18. vi. 9. x. 7. xii. 2.
ii Cor. vi. 16. i Thess. i. 9.
i Joh. v. 21.

§ VI. *Solutio objectionis sumpta ex discre-
pantia inter legem Mosis & legem Jesu:
ubi ostenditur lege Mosis perfectio-
rem aliam dari potuisse.*

Nam ipsi Hebræorum Doctores normam
hanc ponunt: ¹ ad imperium Prophetæ, id est,
miracula facientis, qualecunque præceptum
intrepide posse violari, excepto illo de unius
Dei cultu. Et sane potestas leges condendi,
quæ penes Deum fuit, cum per Mosem daret
præcepta, postea ab eo non abiit: nec quis-
quam, qui suo jure leges dedit, eo impeditur
alias etiam pugnantes dare. Quod Deum esse
immu-

¹ Ad imperium Prophetæ,
id est, miracula facientis, qua-
lecunque præceptum intrepide
posse violari.] Ponitur hæc re-
gula in Thalmude titulo de
Synedrio. Sic ad præceptum

Josua violata lex Sabbati Jos.
vi. Et extra locum lege præ-
scriptum sacrificarunt prophe-
tæ, ut Samuel, i Sam. vii.
17. xiiii. 8. & Elias i Reg.
xviii. 38.

immutabilem objiciunt, id nihil est: non enim de intrinseca Dei natura, sed de operibus agitur. Lux tenebris mutatur, juvenus senectute, æstas hyeme, quæ omnia Dei sunt opera. Adamo olim Deus poma cætera permisit, ² unius arboris fructu interdixit, nempe quia ita libuit. Prohibuit generaliter homines occidere: ³ Abrahamo imperavit ut filium mactaret. Victimam scorsim à Tabernaculo alias vetuit, ⁴ alias accepit. Nec sequitur, si bona fuit lex per Mosem data, nullam dari potuisse meliorem. Solent parentes cum infantibus balbutire: ad ætatis vitia connivere: crustulo eos ad discendum allicere. At ubi processit ætas, corrigitur sermo, instillantur virtutis præcepta, ostenditur quæ sit honesti pulchritudo, quæ ejus præmia. ⁵ Non fuisse autem ejus legis præcepta summe perfecta, vel eo liquet, quod multi illorum temporum viri sancti vitam secuti sunt illis præceptis excellentiorem. Moses qui ultionem doloris partim manu, partim judicio exigere permittit, ipse atrocissimis injuriis vexatus, ⁶ precatorem se pro inimicis constituit. Sic ⁷ David rebeli filio parci vult, ⁸ ma-

² Unius arboris fructu interdixit.] Gen. 11, 17.

³ Abrahamo imperavit ut filium mactaret.] Gen. 22, 1, 2.

⁴ Alias vetuit, alias accepit.] Diximus modo de hac re.

⁵ Non fuisse autem ejus legis præcepta summe perfecta,] Hebr. VII 1. 7.

⁶ Precatorem se pro inimicis constituit.] Exod. xxxii. 11, 12, 13, 31. Num. xi. 2. xii. 13. xiv. 13. & sequentibus: xxi. 7, 8. Deut. ix. 18, 26. xxxiii.

⁷ David defectori filio parci vult.] II Sam. xviii. 5.

8 maledicta in se jacta fert patienter. Dimisisse uxores viri boni nusquam leguntur, cum tamen id lex permetteret. Nimirum 9 ad majorem populi partem aptantur leges : itaque in illo statu par fuit quædam dissimulari, ad perfectiorem regulam reducenda illo tempore, quo majore vi Spiritus populum novum ex cunctis populis Deus sibi erat collecturus. Etiam præmia lege Mosis aperte proposita ad hanc vitam mortalem spectant omnia : unde fatendum est, 10 legem aliquam illa lege meliorem dari potuisse, quæ æterna præmia, non sub umbris, sed aperte proponeret, quod lege Christi factum videmus.

§ VII.

8 *Maledicta in se jacta fert patienter.*] II Sam. xvi. 10.

9 *Ad majorem populi partem aptantur leges.*] Origenes adversus Celsum III. Ὅσπερ ἔλεγεν τις τῶ νομοθετῶν, ποὺς τῶ ἐρωτῶντα εἰ τοῦ καλλίστου ἔδειτο τοῖς πολίταις νόμος, εἴπῃ εἰ τοῦ κατὰ πάντα καλλίστου. Quod quidam ait legem conditorem dixisse interrogatum, an optimas dedisset leges civibus, non omnium dedisse se optimas, sed quantum fieri poterat. Porphyrius lib. 1. De non esu animantium, de legum conditoribus : Εἰς ἧς ἐπιποδοῦς τῆς κατὰ φύσιν λεγόμενον μέσον βίην ἀποσπῶντες ἔα ποροσίουντῶν ἔν τῶ οἱ πολλοὶ, οἷς τὰ ἐκτὸς αἰς

τὰ ἀγαθὰ ἢ κακὰ, καὶ τὰ τῶ σώματι ὡσαύτως ἐπιληπτα, νομοθετοῦσιν, τί τις τῶ ἐρώτων παροχέρον νομον ἀνατρέψῃ βίον; Quod si illi respicientes ad vitam illam qua secundum naturam est, & media vocatur, & ad ea qua capiant homines, qui ex terra, quæque in corpore sita sunt, bona malaque existimant, leges condidere; in quo ledit vitam qui talibus legibus melius aliquid adjicit?

10 *Legem aliquam illa meliorem dari potuisse, quæ æterna præmia non sub umbris, sed aperte proponeret, quod Christi lege factum videmus.*] Hebr. vii. 19, 22. VIII. 6. II Tim. 1, 10.

§ VII. *Ab Jesu in terris observatam legem
Mosis, nec post abolita nisi ea præcepta, quæ
intrinsicam bonitatem non habebant.*

Notandum hic obiter ad vincendam iniquitatem Judæorum, qui Jesu cœvi fuerunt, Jesum pessime ab ipsis tractatum, & supplicio deditum, cum nullum ejus admissum adversus legem posset adferri. ¹ Circumciscus erat: ² cibus utebatur Judaicis: ³ vestitu simili: ⁴ purgatos scabie mittebat ad sacerdotes ⁵ paschata, & alios dies festos religiose observabat. Si quos sanavit sabbato, ⁶ ostendit non tantum ex lege, ⁷ sed & ex receptis sententiis talia opera sabbato non interdicta. Tum vero primum cœpit promulgare ⁸ legum quarundam abrogationem, cum morte devicta in cælum evehctus, etiam Spiritus Sancti conspicuis donis ornasset suos, iisque rebus ostendisset adeptum se ⁹ potestatem regiam, ¹⁰ in qua continetur legis condendæ auctoritas: idque secundum

Da-

¹ *Circumciscus erat.*] Luc. 11. 21.

² *Cibus utebatur Judaicis.*] Gal. iv. 5.

³ *Vestitu simili.*] Matth. ix. 20.

⁴ *Purgatos scabie mittebat ad sacerdotes.*] Matth. viii. 4. Marc. i. 44. Luc. v. 14.

⁵ *Paschata & alios dies festos religiose observabat.*] Luc. 11. 41. Joh. 11. 13, 23. xi, 56, xii. 1. Joh. vii. 2.

⁶ *Ostendit non tantum ex lege.*] Matth. xii. 5.

⁷ *Sed & ex receptis sententiis talia opera sabbato non interdicta.*] Matth. xii. 11.

⁸ *Legum quarundam abrogationem.*] Act. x. Coloss. 11. 14.

⁹ *Potestatem regiam.*] Act. 11. 36. Apoc. 1. 5.

¹⁰ *In qua continetur legis condendæ auctoritas.*] Jacob. 1. 25.

Danielis vaticinium capite III. & VIII. collato etiam capite VIII. & XI. qui prædixerat fore, ut paulo post destructa regna Syriæ & Ægypti (quorum posterius sub Augusto contigit) Deus regnum daturus esset ¹¹ homini, qui plebeius videretur, in omnis tractus sermonisque populos, & quidem nunquam desitutum. Pars vero illa legis, cujus necessitas à Christo sublata est, nihil continebat sui natura honestum: sed constabat ex rebus per se medijs, ac proinde non immutabilibus: Nam si ex res per se aliquid haberent, cur faciendæ essent, ¹² omnibus populis, non uni eas præscripsisset Deus, & ab initio statim, non postquam bis mille, & quod excedit, annos vixerat humanum genus: Abel, Enoch, Noë, Melchisedec, Job, Abraham, Isaac, Jacob, omnes viri pii & Deo eximie cari, hanc legis partem ignorarunt, aut totam aut ferme totam,

¹¹ *Homini, qui plebeius videretur.*] Dan. II. 45. VII. 13. Nam filius hominis Hebræis vilitatem quandam significat. Et sic vocantur Prophetæ, comparati cum Angelis: ut & Iachiadæ notatum ad Dan. x. 16.

¹² *Omnibus populis, non uni eas præscripsisset Deus.*] Id autem tantum abest, ut leges aliquid, puta de primitiis, de decimis, de congregatione ad festos dies, expresse se referant ad unum Judææ locum, quo

certe omnes gentes coire non poterant. Vide Exodi xxxiii. 19. & xxxiv. 26. Deut. xxvi. 2. & sequentibus. Item Deut. xii. 5. & sequq. xiv. 23. & sequq. Item Exodi xxxiii. 17. xxxiv. 2, 23, 24. Deut. xvi. 16. De sacrificiis legem eodem modo interpretata est vetustissima consuetudo. Solis Hebræis, non & alienigenis, datam Moïsi legem docet Thalmud in titulo de Synedrio, & titulo Chagiga: Maimonides ad Deut. xxxiii. & Bachai.

tam, neque eo minus acceperunt testimonium & suæ in Deum fiduciæ, & amoris divini in se. Neque Moses socerum Jethronem ad hos ritus suscipiendos adhortatus est, neque Jonas Ninevitas, nec alii Prophetæ Chaldæos, Ægyptios, Sidonios, Tyrios, Idumæos, Moabitæ, ad quos scribunt, ob eos non susceptos reprehendunt, cum peccata ipsorum fatis exacte enumerent. Peculiarior ergo erant hæc præcepta, ¹³ sive ob vitandum aliquod malum, in quod proni erant Judæi, sive ad experimentum obedientiæ, sive ad rerum futurarum significationem introducta. Quare non magis mirandum est, ea aboleri potuisse, quam si quis Rex municipalia quædam statuta tollat, ut toti imperio jus idem statuatur. Neque vero quicquam adferri potest, quo probetur, Deum se adstrinxisse, ne quid ejus mutaret. Nam si dicas, præcepta hæc vocari perpetua, ¹⁴ eadem voce utuntur sæpe & homines, cum significare volunt, quæ sic jubent, non esse annalia, ¹⁵ aut certis temporibus, puta belli,

pacis,

¹³ *Sive ad vitandum aliquod malum, in quod proni erant Judæi.*] Rituales supra modum, eoque ad idololatriam proni. Ostendunt id passim Prophetæ. maxime Ezechiel XVI.

¹⁴ *Eadem voce utuntur & homines.*] L. Hac edictali. Cod. de Secundis nuptiis. L. Hac in perpetuum. Cod. de Diversis

prædiis, libro XI. & alibi sæpe.

¹⁵ *Aut certis temporibus, puta belli, pacis, care annona accommodata.*] L. Valerius apud Livium lib. xxxiv. *Quas tempora aliqua desiderant leges, mortales, & temporibus ipsis mutatas video: quæ in pace lata sunt, plerumque bellum abrogat; quæ in bello, pax.*

¹⁶ *Quam-*

pacis, caræ annonæ accommodata: quo tamen non impediuntur, quo minus novas de iisdem rebus constitutiones edant, ubi id publica utilitas exegerit. Sic & Dei præcepta data Hebræis alia erant temporaria¹⁶ quamdiu in locis desertis ageret populus, ¹⁷ alia adstricta habitationi terræ Cananæ: ab his ergo ut illa distinguat, perpetua vocat, quo intelligi possit, non debere ea usquam aut unquam intermitteri, nisi Deus contrariæ voluntatis daret significationem. Quod loquendi genus, cum omnibus populis sit commune, eo minus mirari debent Hebræi, qui sciant in lege sua¹⁸ jus perpetuum & servitutem perpetuam vocari, quæ duret à Jubilæo ad Jubilæum: ¹⁹ Messiaë vero adventus ab ipsis vocatur complementum Jubilæi, sive magnus Jubilæus. Quid quod novi fœderis olim ineundi promissio apud Prophetas Hebræos existat, ²⁰ ut Jeremiæ xxxi. ubi pollicetur Deus novum se pactum initurum, quod ipsis mentibus sit inscri-

¹⁶ *Quamdiu in locis desertis ageret populus.*] Ut Exodi xxvii. Deut. xxiii. 12.

¹⁷ *Alia adstricta habitationi terra Cananæ.*] Ut Deut. xii. 1, 20. xxvi. 1. Num. xxxiii. 52.

¹⁸ *Jus perpetuum & servitutem perpetuam.*] Exodi xxi. 6. 1 Sam. i. 22. Et sic vocem $\square\text{ו}^{\text{ל}}$ in lege rituali accipi posse sensit Josephus Albo lib.

111. Fundamentorum, capite 16. etiam sacerdotium Phineæ dicitur $\square\text{ו}^{\text{ל}}$, Psal. cvii. 30, 31. $\epsilon\iota\varsigma$ $\text{\&}$ $\alpha\iota\alpha\tau\alpha$, Sirachidæ xlv. 28, 29, 30. $\iota\epsilon\gamma\gamma\alpha\sigma\acute{\iota}\nu$ $\alpha\iota\omega\upsilon\alpha$, 1 Mach. iii. 55.

¹⁹ *Messiaë vero adventus ab ipsis vocatur, complementum Jubilæi.*] In Pereck Chaleck & alibi, idque ex Esaiâ lxi. 2.

²⁰ *Jeremiæ xxxi.*] v. 31. & sequentibus.

inſcripturus : neque opus habituros homines, ut religionem alii ex aliis diſcant, apertam enim omnibus fore. Præterea veniam ſe daturum ante delictorum. Quæ res ferme ita ſe habet, ac ſi rex aliquis poſt graves civium inter ſe inimicitias, ad pacem ſtabiliendam ſublata legum varietate communem omnibus eamque perfectam legem imponat, & in poſterum ſe emendantibus polliceatur omnium commiſſorum impunitatem. Hæc quanquam ſufficiant, euntes per partes ſingulas ſublatae legis, oſtendemus, eas tales non eſſe, ut aut Deo per ſe placere poſſent, aut ſemper durare deberent.

§ VIII. *Ut ſacrificia, quæ nunquam per ſe Deo placuerunt.*

Præcipuum, & quod maxime in oculos incurrit, ſunt ſacrificia, de quibus multi Hebræi ſentiunt, prius ¹ ab hominum ingenio ea

¹ *Ab hominum ingenio ea excogitata.*] Chryſoſtomus XII. de Statuis de Abele locutus : Οὐ γὰρ παρὰ πνευματῶν, ἔσδὲ νόμου ὡς ἀπαρχῶν διαλεγόμενα ταῦτα ἀκύβητος, ἀλλ' οἴκοθεν ἐκ παρὰ τῆ συνειδήσεως διδάχθεις, τὴν θυσίαν ἐκείνῳ ἀνέλεγε. Non enim ab ullo edoctus, non lege accepta quæ de primitiis aliquid conſtitueret, ſed apud ſe ſuapte motus conſcientia ſacrificium illud obtulit. In Reſponſis ad Orthodoxos, in

operibus Juſtini, ad Interrogatum LXXXIII. Οὐδεις τῶ θυσιάντων τὰ ἀλογα θυσίαν τῷ Θεῷ παρὰ νόμου μὴ τὴν θείαν διαταξιν ἔδουσε, κἀν φαίνεται ὁ Θεὸς ταῦτῳ ὡς οὐκ ἐδέξατο, τῇ ταύτης ἀπειθείᾳ δεικνύων τὸν θύσαντα διὰ τὸν αὐτῷ. Nemo eorum qui ante legem pecudes Deo obtulit, divino id juffu fecit, quamquam patet talia acceptaſſe Deum, & acceptando oſtendiſſe carum ſibi eſſe. exim qui offerrebat.

ea excogitata, quam à Deo iussa. Certe id apparet Hebræos multorum rituum fuisse appetentes, ² ita ut satis causæ fuerit, cur Deus plurimos injungeret, vel ob hoc, ne ad falsorum Deorum cultum memoria Ægyptiaci incolatus redirent. At cum eorum posterius plus æquo hæc æstimarent, tanquam per se Deo grata, & veræ pietatis partem, reprehensi sunt per Prophetas; *Sacrificiorum causa*, inquit Deus apud Davidem Psalmo, qui est apud Hebræos quinquagesimus, *ne verbum quidem tecum velim commutare: nempe ut holocausta alia super alia mihi mactes, ut juvencos, aut hircos accipiam de tuis septis. Nam certe quicquid animantium per saltus pascitur, aut per montes errat, meum est. In numerato habeo & volucres & feras: ita ut si esurirem, nihil opus esset mihi te convenire; mihi, inquam, cujus est hoc Universum, quicquid in eo conspicitur. Putasne vesci me carne pingui, aut bibe-*

re

2 Ita ut satis causa fuerit, cur Deus plurimos eis injungeret, vel ob hoc ne ad falsorum deorum cultus memoria Ægyptiaci incolatus redirent. Hanc ipsam causam legis de sacrificiis affert Maimonides in Ductore dubitantium lib. III, cap. 32. Tertullianus adversus Marcionem 11. *Sacrificiorum quoque onera & operationem, & oblationum negotiosas scrupulositates nemo reprehendet, quasi Deus talia proprie sibi desidera-*

verit, qui tam manifeste exclaimas; Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? & Quis exquisivit ista de manibus vestris? Sed illam Dei industriam sentiat, qua populum primum in idololatriam & transgressionem, ejusmodi officiis religioni suæ voluit adstringere, quibus superstitio sæculi agebatur, ut ab ea avocaret illos, sibi iubens fieri quasi desideranti, ne simulacris faciendis delinqueret.

re hircorum sanguinem ? imo laudem Deo sacrificia, & vota redde. Sunt inter Hebræos, qui hæc eo dici ajunt, quod qui sacrificia illa offerrebant, animo vitæque impuri essent. At aliud docent, quæ attulimus verba, rem scilicet per se nihil habere Deo gratum. Et, si feriem totam Psalmi consideres, pios illis verbis alloquitur Deus. Dixerat enim : *Congregate mihi pios :* deinde, *Audi popule mi :* hæc docentis sunt. Postea finitis, quæ attulimus, ut fieri solet, ad impios sermo convertitur : *Impio autem dicit Deus.* Eundem sensum ostendunt loca alia, ut Psal. LI. *Sacrificia ut tibi dem, gratum tibi non est, neque holocaustis delectaris. Sed quod vere tibi placet sacrificium, est animus culpæ suæ sensu dejectus : mentem enim quasi fractam atque contritam, ô Deus, non despicias.* Simile est illud Psal. XL. *Victima & oblato libo non delectaris. Sed me tanquam perfossa aure tibi mancipas : non exigens aut holocaustum, aut victimam piacularem. Itaque respondi, en adsum : ac tanquam ex pacto conscripto faciam, quod velis ; quæ voluptas mea est : Lex enim tua cordi meo inhaeret. Æquitatis tuæ laudes non intra cogitationes meas claudio : sed veracitatem tuam ac benignitatem prædico ubique : præsertim vero misericordiam tuam atque fidem celebros in numero cœtu.* Apud Esaiam cap. I, sic Deus loquens inducitur : *Quo mihi tot victimæ ? Saties me tenet holocaustorum*
ex

*ex arietibus : & adipis quarumvis pinguissimi. Nec amo sanguinem sive ille juvencorum est, sive agnorum, sive hadorum, ut cum eo apud me appareatis. Nam quis hoc de vobis exegit, ut eo modo subdialia impuraretis? Apud Jeremiam vero VII, locus est huic geminus, & ejus interpretes : Sic ait Dominus Angelorum, Deus Israël. Holocausta vestra congerite cum victimis, & ipsi earum carne vescimini. Nam quo primum tempore majores vestros eduxi ex Ægypto, nihil exegi aut præcepi de holocaustis & victimis. Sed hoc est quod illis serio edixi, ut mihi obedientes forent : sic me fore Deum ipsorum; ipsos vero meum populum. Utque ea incederent via, quam ego ipsis eram imperaturus. Sic omnia ipsis prospere eventura. Apud Oseam hæc sunt Dei verba cap. VI. Beneficentiam in homines multo ³ acceptiorem habeo, quam sacrificium : de Deo recte sentire supra omnia est holocausta. Apud Michæam vero cap. VI, cum quæstio esset instituta, quomodo quispiam Deum sibi optime conciliaret, arietum ingenti numero, vi magna olei, an vitulis aniculis : respondet Deus, Dicam tibi quid sit verè bonum, mihi que gratum. Nimirum ⁴ ut
suum*

³ *Acceptiorem habeo quam sacrificium.] Ita & Chaldaeus interpretes hunc locum exponit.*

⁴ *Ut suum cuique reddas, est bene aliis facias, & ut Deo hu-*

milem ac submissum te præbeas.] Itaque ajunt Judæi legis præcepta numero 10 cii. ab Isaia contracta in sex, xxxiii. 15. à Michæa hoc loco in tria : ab Esaia in duo, lvi. 1, ab Abacuco

suum cuique reddas, ut bene aliis facias, & ut Deo humilem ac submissum te prebeas. Quibus ex locis cum appareat, sacrificia non esse earum rerum in numero, quas Deus per se aut primario velit, populus vero irrepente paulatim, ut fit, prava superstitione in illis posuerit potissimam pietatis partem, & victimis suis crediderit peccata satis compensari, quid mirum est, si tandem Deus sustulit rem suapte natura mediam, sed cujus usus jam in vitium fluxerat, & cum Rex quoque Ezechia à Mose erectum æreum serpentem confregerit; ideo quod populus eum religioso cultu venerari cœpisset? Neque vaticinia desunt, quæ sacrificia illa, de quibus controversia est, desitura prædixerint: quod facile quivis intelliget, qui modo considerarit secundum Mosis legem sacrificare soli Aaronis posteritati concessum; idque duntaxat in solo patrio. Jam vero Psalmo c x, secundum numerum Hebræum; promittitur rex latissime dominaturus, initio regnandi facto ex Sione, qui rex idem & sacerdos in perpetuum futurus esset, idque instar Melchisedeci. Esaias vero cap. xix, dicit; altare visum iri in Ægypto, ubi non tantum Ægyptii, sed Assyrii quoque, & Israëlitarum Deum sint culturi: & capite lxxvi ait, futu-
rum

cucio in unum, 11. 4. Item ab Amoso v. 6.

5 Cum Rex quoque Ezechia

à Mose erectum æreum serpentem confregerit.] 11 Reg. cap. xviii. vers. 4.

P

6 Quid

rum ut longissime diffiti & omnium sermonum populi non minus quam Israëlitàe munera Deo offerant, & ex ipsis quoque constituentur, qui sint sacerdotes, & Levitæ: 6 quæ omnia, stante Mosis lege, fieri non poterant. His adde, quod apud 7 Malachiam cap. 1. Deus futura prædicens, fastidio sibi esse ait Hebræorum munera: ab ortu ad occasum, apud gentes omnes nomen suum celebrari, suffitumque sibi fieri, & purissima sibi offerri. Daniel vero cap. 1x, Gabrielis Angeli de Christo oraculum referens: *abolevit*, inquit, *sacrificium & munus*. Neque verbis tantum: sed & rebus ipsis satis significat Deus, non amplius probari sibi præscripta per Mosem sacrificia, cum jam per annos amplius mille sexcentos patiatur Judæos esse sine Templo, sine altari, sine certo generum censu, unde constare possit, qui sint, quibus sacra facere fas sit.

6 Quæ omnia stante Mosis lege, fieri non poterant.] Adde locum Jeremiæ III. 16. *In diebus illis, dixit Dominus, non dicent ultra, Arca foederis Domini, neque ejus rei veniet in cogitationem aut memoriam, ne-*

que visitabunt Arcam, neque ultra ut nunc fiet.

7 Malachiam capite 1.] Vide hujus loci luculentam paraphrasim apud Chrysostrum II adversus Gentes.

§ IX. Item ciborum discrimen.

Quod de sacrificiorum lege ostendimus, idem ostendamus & de ea, qua ciborum certa genera interdicuntur. Constat ergo, post
ma-

magnum diluvium, ¹ Noæ, ejusque posteris, à Deo jus datum quolibet victu utendi; quod jus proinde non ad Japhetum tantum, & Chamum, sed & ad Semum, ejusque posteros Abrahamum, Isaacum, Jacobum transit. Sed cum postea populus in Ægypto pravis superstitionibus ejus gentis imbutus esset, tum primum Deus quædam animantium genera edi vetuit, ² seu quod illa potissimum

¹ Noæ ejusque posteris à Deo jus datum quolibet victu utendi.] Obstat videtur mentio animalium mundorum & immundorum in diluvii historia. Sed aut id κτὴ πορλήψιν dictum est ad eos quibus nota lex, aut immunda intelligi debent ea quæ hominum victus naturaliter defugit quæ profana dixit Tacitus Historiarum v. i. nisi malis munda accipere quæ herbis aluntur, immunda quæ aliis pascuntur animantibus.

² Sem quod illa potissimum Ægyptii diis suis offerrent, & ex illis aruspicum facerent.] Origenes libro i v contra Celsum: Δαίμονες πνίς φαυλοὶ & (in' ἕτως ὀνομάσω) Τιτανικοὶ ἢ γιγάντιοι, ἀσεβεῖς πρὸς τὸ ἀληθῆς θεῖον & τοῦ ὠ ἐρινῶ ἀγγέλου γιγνημένοι, καὶ πεσόντες ἐξ ἔρανος, καὶ πρὸς τὰ παχύτερα τῶν σωμάτων & ἀκαθάρατα ὅτι γῆς κικινδύεθροι, ἔχοντες τὸ π πρὸς τῶν μελλόντων δυσπραγίων, ἃ τε γυμνοὶ τ' ἡνίων σωμάτων τυγχάνοντες, καὶ πρὸς τοιαύτων ἔργων καταγινόμενοι, βυλάμβροι ἀπάγειν τ' ἀληθινῶ θεῷ τὸ τῶν ἀνθρώπων γλῶσσο,

ἰσοδύον) τ' ζῶων & τὰ ἀρπακτικώτερα, καὶ ἀγρωπώτερα, & ἀλλὰ πανουργότερα ἢ & κινῆσθ' αὐτὰ πρὸς ἀβύσσον) ἢ τὰς φαντασίας τῶν τοιαυτῶν ζῶων τρέψουσιν ὅτι τὰς πτήσεις & κινήσεις τοιαύτης, ἢ ἀνθρώποι διατ' ἐν τοῖς ἀλόγοις ζῴοις ἀδικώμενοι μαλίστως, θεῶν μὲν τ' παρείχοντα τὰ ὅλα μὴ ζητῶσι, μηδὲ τῶν καθεύοντων δευτέθειαν ἐξετάζουσι πέσωσι ἢ τὰ ληθισμῶ ὅτι τῶν γλῶσσων ὄρνεις, & τοῦ δεικνύοντες, ἐπι δὲ ἀλάπτους & λύκους & γὰρ παρατελήρη) τῶν περὶ ταῦτα θεῶν, ὅτι αἱ ἐπιρρέστεραι προσγνώσεις διὰ τ' τοιαύτων ζῶων γίνονται, ἃ τε μὴ δυναμῶν τ' δαιμόνων ἐν τοῖς ἡμεροτέροις τ' ζῶων τοιαύτων, ὅσον δύναται διὰ τὸ παραπλήστον τ' κακίας, & ἐκακίαν μὲν οἰοῦναι ἢ κακίαν εἶσαν ἐν τοῖς τοιοῦτοῖς τῶν ζῶων κεργήσασιν ταῦτα τὰ ζῶα. ὁ δὲν εἴπερ ἄλλο π Μαυσιέας πεδαύμακα, & τὸ τοιαύτων δαύματ' ἀποκατῶ ἀξίον εἶναι, ὅτι φύσεις καταποήσας ζῶων διαφύκει, & ἢ τ' ἀπὸ τῶν δεικνύοντων τὰ πρὸς αὐτῶν, & τ' ἐκείσ' ἐφ' ζῶα συγχεῖν δαιμόνων ὅ ἐπὶ

simum Ægyptii diis suis offerrent, & ex illis aruspicium facerent; 3 seu quod in lege illa um-

Ε αὐτὸς ἀναβαίνων τῆ σοφία ἐν τῆ περὶ ζώων διατάξει, πάντα μὲν ἀκράτατα ἔρησεν εἶναι τὰ νομισζόμενα παρ' Αἰγυπτίοις Ἐ τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις εἶναι μαντικὰ, ὡς ὅτι τὰν ἴ εἶναι κρεδαιατὰ τὰ μὴ τοιαῦτα. Mali quidam demones, & (ut sic loquar) Titanici aut gigantes, qui impie in verum numen & caelestes Angelos se gessere, ideoque è celo ejecti sunt, circa corporum crassiora & impuriora in terris se agitant; cumque habeant aliquam circa futura perspicaciam, ut qui à terrenis corporibus sint liberi, & in talibus negotiis multum versati, hoc unice student humanum genus ut abducant à vero. Deo, insuntant se in animantium fera ac rapacia maxime, deinde & in callidiora, & ea, quoties volunt, quo volunt movent, aut etiam talium animantium vim imaginofam incitant ad hos aut illos volatus motionesque, ut homines capti divinationibus quæ per muta fiunt animalia, Deum cuncta continentem non querant, neque veram exerceant pietatem, sed cogitationibus suis decidant in terram, in aves, in dracones, quin etiam in vulpes & lupos. Observatum enim est harum rerum peritis, prædictiones maxime notabiles per id genus animantia fieri, non valentibus, ut videtur, demonibus tantum efficere in mansuetis animantium, quantum prava ista animantia possunt in aliis

quæ diximus animantibus, ob id quod ista habent vitio simile, non vitium proprie, sed quasi vitium. Quamobrem si quid aliud in Mose & miratus sum ipse, & dignum miratu existimo, hoc est, quod cum percepisset naturas animantium diversas, sive à Deo edoctus ea, quæ ad animantia & ad demones animantium cuique affines pertinebant, sive propria ipse scientia perductus ad noscendos animantium gradus, omnia ea impura pronuntiavit, quæ ab Ægyptiis aliisque gentibus vim divinandi habere censebantur; contra vero omnia ea pura quæ extra illum essent censum. Similia habet Theodoretus libro VII. adversus Græcos. Non plane alienum hinc quod Manetho dixit: Νομοθετίας ἔ πλείστα ἄλλα, μέγιστα τοῖς Αἰγυπτίοις εἰδόμενοις ἐκ ἀντιέδου. Cum plurima constituisset alia; Ægyptiorum institutis pugnantis. Et quod Tacitus de Judæis: Prophana illis omnia, quæ apud nos sacra. Deinde: Cæso ariete velut in contumeliam Ammonis, bos quoque immolatur quem Ægyptii Apim colunt.

3 Seu quod in lege illa ambratica certis animantium generibus certa hominum vitia notarentur.] Barnabas in Epistola: Ὅτι ἡ Μωσῆς εἶρηκεν, ἡ φύλαξις τοῦ ἁγίου, ἐστὶν αἰτὸν, ἡ δὲ ὄψιν πνεῦν, ἡ δὲ κόρανα, ἡ δὲ πάντα ἡ ἰχθῶν ὅς ἐκ ἡ χηλεπίδα, ἐν αὐτῷ τρία ἔλαβεν ἐν τῆ σωσίσει ὁ ἴδιος.

umbratica certis animantium generibus certa hominum vitia notarentur. Non esse præcepta

δόγματα. πέρασ χέ ποι λέγφ λό-
 γους αὐτοῖς ἐν τῷ Διδασκαλικῷ
 καὶ διαθήσον) πρὸς τὸν λαὸν τί-
 πον τὰ δικαιώματα μὲν ἀρετῆ ἐν
 ἔστιν ἐπιλήτ' ἔτι τὰ μὴ πρῶ-
 γειν· Μωσῆς δὲ ἐν πνύματι
 ἐλάλησε. τὸ ἐν, χεῖρον, ποῖς
 τὸ το εἴρηκεν ἢ μὴ κολληθήτη,
 φητίν, ἀνθρώποις τοῖς τοῖς, οἱ
 πινε; ἀμείβι εἰσι χεῖροις· ὅταν
 γδ' σπαταλώσιν, ὀπλανθύνον-
 ται τῷ κυρίῳ ἐαυτῶν. ὅταν ἡ ὕσε-
 ρηθῶπιν ὀπηνιώσκεισ' ἢ κύριον.
 καὶ χεῖρ· ὅταν πρῶγῃ, ἐκ οἷδὲ
 πὸν κύριον, ὅταν δὲ πεινάζῃ,
 κραυγάζῃ, ἔλαβων πάλιν σπα-
 πᾶ. ἐδὲ μὴ φάγῃς, φησί, ἢ
 αἰτόν, ἐδὲ τὸν ὀξύνπερον, ἐδὲ
 τὸν ἰκτίνα, ἐδὲ τὸν κόραμα. ἢ
 μὴ, φησι, κολληθήση ἀνθρώ-
 ποῖς τοῖς τοῖς, οἱ πινεσ κῶιδασπ
 δια κόπκ· ἔιδρωτ· πορίζειν
 ἑαυτοῖς τὴν προσώ, ἀλλ' ἀρ-
 πάξασι τὰ ἀλλότρια ἐν ἀνομίᾳ
 αὐτῶ, ἔδῃπρῶσιν αἷς ἐν ἀκα-
 ρισίῳ ἢ πειπατῶντες· καὶ κα-
 θήλωρα ἀργὰ ταῦτα ἐκζητεῖ πῶς
 ἀλλοτρίας σάρκασ καταρῆγῃ,
 ὄντα νοιμαῖ τῇ πονηρίᾳ αὐτῶ. ἔ
 ἢ φάγῃς, φησί, σμύραναι, ἐδὲ
 πολύποδα, ἐδὲ σπηλίαι. ἢ μὴ,
 φησιν, ὁμοιοποίησ κολλώμεν·
 ἀνθρώποις τοῖς τοῖς, οἱ πινεσ εἰς
 τὴν· εἰσὶν ἀσέβεισ ἔκακρυμ-
 μῶρι πῶ δανάτω. ὡσ ἔ ταῦτα
 τὰ ἰχθύδια μόνᾳ ὀπκατάρατα
 ἐν τῷ βυθῷ ἰχθῶ. μὴ κολυμ-
 βῶνται αἷ τὰ λοιπὰ, ἀλλ' ἐν τῷ
 γῆ κ' ἢ βύθησ κατοικεῖ. ἀλλᾳ
 ἔ τὸν δασύποδα ἢ φάγῃ. φη-
 σίν. ποῖς σῆ; ἢ μὴ γῆσ πια-
 δῶρθῶ, ἐδὲ ὁμοιοποίησ τοῖς

τοῖς τοῖς· ὅπ ὁ λαγῶς κατ'
 ἐπιπτόν πλεονεκεῖ τὴν ἀφῶδδ-
 πιν· ὅσα γδ' ἔτη ζῆ, ποσῶτας
 ἔχῃ τρέπας. ἀλλ' ἐδὲ τὴν ὕαι-
 ναι φάγῃ· ἢ μὴ, φησι, γῆσ
 μοιχῶς, ἐδὲ φθορῶς, ἐδὲ ὁμοιο-
 ἔτησ τοῖς τοῖς τοῖς. πρὸς τί;
 τὸ το γδ' τὸ ζῶον παρ' ἐπιπτόν
 ἀλλῶσ τὴν φύσιν, ἔ ποτὲ μῶ
 ἀρῶν, ποτὲ ἢ θῆλυ γίγνησ. ἀλλ-
 λά ἔ τὴν γαλιῶ ἐμίσισσ καλώσ,
 ἢ μὴ γάρ, φησιν, ὁμοιοποίησ
 τοῖς τοῖς τοῖς, αἷσ ἀκέρμεν ἀ-
 νομίαν ποῖαντας τῷ σώματι δῖ
 ἀκαθαρσίαν, ἐδὲ κολληθήτη ἢ
 τὴν ἀνομίαν ποῖσασ, τῷ σώ-
 ματι κῶ. Περὶ τῶ βεσμάτων
 μῶ ἢ Μωσῆς τρεῖσ δόγματα ἐν
 πνύματι ἐλάλησεν· οἱ ἢ κατ'
 ὀπθυμίαν τ' σπακῶς, ὡσ πρῶ
 βεσμάτων ἐδῆζαντο. Λαμβάνῃ
 ἢ τρεῖσ δόγματων γῆσιν Δα-
 βίδ, ἔ λέγῃ ὁμοίῳσ· Μακά-
 ρε· αἷσ ὡσ ἐκ ἰσπορῶσιν ἐν
 βελῆ ἀσθῶν καθῶσ οἱ ἰχθύεσ
 πορῶσ) ἐσ σῶτῃ εἰς τὰ βῶσιν·
 ἔ ἐν ὀδῶ ἀμαρτωλῶν κῶ ἔσιν,
 καθῶσ οἱ δοκῶντες φεβεῖσ τὸν
 κύριον, ἀμαρτῶνσιν αἷσ χεῖ-
 ροῖ. ἔ ὅπ καθεῖρα λοιμῶν κῶ
 ἐκῶσισσ, καθῶσ τὰ πῆλαια τὰ
 καθήλωρα εἰς ἀσπαρῆ. ἔχῃ
 τελείῳσ ἔ πρῶ τ' γῆσασ. ἀλλ'
 εἶπε Μωσῆς, φάγῃσ πᾶν δι-
 χλον ἔ μαρκαῶμενον τῆ λέγῃ;
 ὁ τὴν προσώ λαμβάνων οἱ δὲ
 τὸν πρῶσιντα αὐτόν, ἔ ἐσ' αὐ-
 τῷ ἀναπαύσῃ, δῖφραῖνεδαι
 δοκεῖ. καλῶσ εἶπε, βλέπων τὴν
 ἐντολήν. τί ἐν λέγῃ, κολλῶσαι
 μὲ τῶ φεβεῖσ τὸν κύριον·
 μετὰ τῶ μελετῶντων ὁ ἐλάσων

pta hæc universalia, apparet exemplo ejus, quod constitutum est de carne bestię fato suo mortuæ, Deut. xiv. ut Israëlitis quidem ea vesci

διὰ σπέρμα ῥήματι ὅτι ἐν τῇ καρδίᾳ μετὰ τῶν λαλῶντων τὰ δικαιοσύματα κερῖς ἔτι τῶν κερῶν, μετὰ τῶν εἰδῶν, ὅτι ἡ μελέτη ἔργον ἐστὶν διορθώσεως, ἔτι μαρτυρομένων τὸν λόγον ὅτι κερῖς τί ἔστι τὸ διχρῶδες; ἂν ὁ δὲ δικαίος ἐπιπέσει κατὰ τὴν ἀρετὴν, ἔτι τὸν αἶψα ἐπιπέσει. βλέπετε πῶς ἐνομιθέτωσι Μωϋσῆς καλῶς. Quod dixit Moses, ne vescimini porco, neque aquila, neque oxyptero, neque corvo, neque pisce qui squammis careat, in secreto intellectu tria comprehendit dogmata. Quis tendat, deserte ipse in Deuteronomio ostendit: Et testabuntur populo meo iusta mea. Non igitur preceptum Dei proprie est, hoc vel illo non vesci: sed in spiritu dicit ista Moses. De porco hoc est quod voluit: nolite conglutinari cum hominibus illis qui porcis sunt similes. Nam dum luxu distillant, obliviscuntur domini sui: Ubi autem res contra eunt, agnoscunt dominum. Nam & porcus ubi comedit, non curat dominum: ubi esurit, clamat: & rursus ubi quod edat accipit, tacet. Neque comedas, inquit, aquilam, neque oxypterum, neque milvium, neque corvum. Hoc dicit, ne conglutineris hominibus ejusmodi, qui labore ac sudore victum sibi nesciunt querere, sed aliena rapiunt injuste: factis suis, insidiasque ponunt specie sumpta

bona fide ambulantium. Sic & animantia illa otiosa dum deficiunt specularuntur quomodo alienis se pascant carnibus, noxia malo suo ingenio. Ne comedas etiam murænam, inquit, nec polyppum, nec sepiam. Hoc dicit, ne agglutinando similem te reddas hominibus talibus, qui perpetuo sunt impii & morti servantur, sicut piscium illi soli qui damnantur, in fundo nataut, nec in summo, ut ceteri, fluitant, sed in imo solo degunt. Sed nec dasypodem comedas, inquit: Cur vero? id est, ne fias puerorum corruptor, aut similis talibus. Lepus enim anno quoque ad ejecamenta alvi fit opulentior. Quot enim habet annos, totidem & cavernas. Sed nec hyæna, ait, vescere: id est, nec adulter esto, aut similis adulteris. Unde hoc? Hoc enim animal quotannis mutat naturam, & nunc mas fit, nunc femina. Sed & muselam merito odio habuit. Nimirum hoc monet, noli similis esse illis quos ardimus ore infamia patrare, neque aggrega te feminis in eum modum morigerantibus: nam animal illud ore concipit. De cibis ergo loquens Moses tria dogmata in spiritu elocutus est. At illi pro cupidine carnis sue simpliciter de cibis ea accipere. At trium illorum dogmatum cognitionem etiam David consecutus est. Dicit enim: Beatus vir qui non ambulavit in consilio impiorum,

vesci non liceret, ⁴ incolis autem liceret, quos quidem incolas Judæi omnibus officiis tanquam Deo commendatos, prosequi jubentur, Veteres quoque Hebræorum magistri aperte tradiderunt, ⁵ Messix temporibus cessaturam legem de cibus vetitis, & suillam non minus puram fore, quam bubulam. Et certe, cum ex omnibus populis unum sibi colligere Deus voluit,

rum, nimirum, quomodo pisces versantur in tenebris in profundo abditi. Et in via peccatorum non stetit; nimirum ut illi, qui cum videantur Deum timere, peccant porcorum instar: Et in cathedra pestilentium non sedit, nimirum ut volucres que raptui imminent. Habete & ea que ad scientiam pertinent. Dixit Moses: Edite omne bisidum unguis & ruminans, Quid ait? qui cibum sumit, agnoscitque alterum suum, & in eo acquiescens letatur. Bene dixit ad preceptum respiciens. Quid igitur dicit? Adharendum iis qui Dominum timent, iis qui in corde meditantur, quod accepere in verbis preceptum: iis qui loquuntur iusta Dei, eaque servant, iis qui norunt meditationem opus esse letitia, iis qui sermones divinos ruminant. Quid vero bisidum unguis? quia vir justus in hoc ævo ambulat, & alterum ævum expectat. Vide quam pulchre leges dederit Moses. Laudat hæc Barnabæ Clemens Strom. v. Habes autem multa partim his eadem, partim similia, in Philone libro de

Agricultura, & libro, Pejorem insidiari meliori, quæ longum esset transcribere. Similia ex Aristæo habet Eusebius lib. viii. cap. 9.

⁴ *Incolis autem vesci liceret.]* Plis scilicet, sed non circumcisis, de quibus agitur & Leviticij xxii. 25. xxv. 4, 7. & in Thalmudicis titulis de Rege & Synedrio, & apud Maimonidem libro de Idololatria.

⁵ *Messix temporibus cessaturam legem de cibus vetitis, & suillam non minus puram fore quam bubulam.]* Ita R. Samuel in Mecor Chaim. Thalmud in titulo Nida, legem ait non mansuram nisi ad tempora Messix. Notandum etiam quosdam Judæorum magistros, inter quos est Bachai, sentire leges de cibus vetitis proprias esse terræ Palæstinæ, nec extra eos fines quemquam illis obligari. Multa etiam animantium nomina quid significent, aut ignotum esse Judæis, aut inter ipsos controversum; quod credi non debet permissurum fuisse Deum, si ad hunc diem maneret obligandi vis.

voluit, æquius fuit ut libertatem, quam ut fervitutem in rebus talibus communem faceret. Sequitur inspectio festorum dierum.

§ X. *Et dierum.*

Hi universim omnes instituti sunt in memoriam beneficii à Deo accepti, cum ex Ægyptiaca calamitate liberarentur, atque deinde deducerentur in terram promissam. Jam vero Propheta Jeremias xvi & xxiii capite ait, tempus venturum, quo nova, multoque majora beneficia, istius beneficii memoriam ita obscurant, ut ejus vix ulla mentio sit futura. Tum vero, quod modo de sacrificiis dicebamus, etiam de festis diebus verum est, iis quoque confidere populum cœpisse, tanquam his bene observatis non magni ducenda essent quæ de cætero peccarentur. Unde Jesaiæ cap. i, Deus ait se calendas ipsorum & dies festos fastidire, & oneri tanto sibi esse, ut vix queat sustinere. De Sabbato specialiter opponi solet, esse præceptum universale, & perpetuum; quippe non uni populo datum, sed in ipsa mundi origine, Adamo omnium parenti. Respondeo, assentientibus Hebræorum doctissimis, duplex esse præceptum de Sabbato, ¹ præceptum recordandi, Exod. xx. 8. ² & præceptum

¹ Præceptum recordandi.] וְכֹרֵךְ.

² Et præceptum observandi.]

שְׁבוּעָה. Distinctio est Mo-
sis Gerundensis, Isaaci Ara-
mæ.

ceptum observandi, Exod. xxxi. 31. Præceptum recordandi impletur religiosa memoria mundi conditi. Præceptum observandi situm est in exacta abstinencia ab omni alio opere. Prius illud præceptum ab initio datum fuit, atque ei haud dubie ³ paruerunt viri pii ante legem, Enoch, Noë, Abraham, Isaac, Jacob; quorum quidem postremorum cum multæ peregrinationes legantur, ⁴ nullum usquam indicium est itineris ob Sabbatum intermissi, quod post exitum ex Ægypto perpetuo reperias. Nam postquam eductus ex Ægypto populus, & feliciter transgressus rubrum mare, primum diem securum egit Sabbatum, eoque cecinit Deo epinicium, ex eo tempore imperata est exacta illa Sabbati quies, cujus prima mentio est in collectione mannae, Exod. xxxv. 2. Levit. xxiii. 3. Et hoc sensu causa legis de Sabbato redditur liberatio ex Ægypto, Deut. v. 21. Et simul hac lege consultum est servis adversus dominorum duritiem nullam ipsis à laboribus respirationem indulgentium, ut dictis locis videre est. Verum est, ⁵ hac

lege

³ *Paruerunt viri pii ante legem.*] A quibus etiam ad Græcos septimæ diei veneratio aliqua pervenit, ut notatum Clementi. Vide quæ huc pertinentia diximus libro 1.

⁴ *Nullum usquam indicium est itineris ob Sabbatum intermissi.*] Hoc sensu illorum temporum pios σαββατισται, id

est, sabbata observasse negat Justinus cum Tryphone disputans, & Tertullianus adversus Judæos duobus locis.

⁵ *Hac lege obstrictos fuisse etiam incq̄lar.*] Non etiam alios qui extra Judæam præcepta posterorum Nōæ data observabant. Ita sentiunt Hebræi.

lege obstrictos fuisse etiam incolas, quia scilicet una debebat esse totius populi quiescentis facies. Cæterum aliis populis non datam hanc exactæ quietis legem, vel inde apparet, quod multis in locis vocatur signum, atque etiam fœdus speciale inter Deum & Israëlitas, ut Exodi xxxi. 13, 16. Jam vero, quæ in memoriam exitus ab Ægypto instituta sunt, non esse talia, ut nunquam cessare debeant, supra jam ostendimus ex promisso majorum multo beneficiorum. Adde quod, si lex de quiete Sabbati fuisset ab initio lata, & eo sensu, ut tolli nunquam posset, sane prævaluisset illa lex in conflictu aliarum legum, quod nunc contra se habet; Nam ⁶ circumcidi infantes recte in Sabbato constat: ⁷ sicut & stante Templo victimæ Sabbatis non minus, quam diebus alijs, jugulabantur. Mutabilitatem hujus legis ipsi Hebræorum magistri ostendunt, cum ajunt, ad imperium Prophetæ recte opus fieri Sabbato, quod probant exemplo captæ Hierichontis, die Sabbati, imperante Josua. Messiæ autem temporibus discrimen dierum sublatum iri non male eorundem nonnulli ostendunt ex Esaiæ loco, LXVI. 23. ubi prædicatur, fore ut perpetuus sit Dei cultus à Sab-

⁶ *Circumcidi infantes recte in Sabbato constat.*] Proverbium Hebræicum, מילח דעם ארר השכר, *Circumcisio pellet Sabbatum.* Vide Joh. VI 1, 22.

⁷ *Sicut & stante Templo vicina non minus Sabbatis, quam diebus alijs jugulabantur.*] Num. XXVIII. 9.

à Sabbato ad Sabbatum, à novilunio ad novilunium.

§ XI. *Circumcisionem quoque externam.*

Veniamus ad circumcissionem, quæ sane Mose est antiquior, quippe Abrahamo imperata, ejusque posteris. Sed hoc ipsum præceptum inchoatio fuit foederis per Mosem publicati. Sic enim dixisse Deus Abrahamo legitur Genes. cap. xvii. *Dabo tibi, & posteritati tue, terram, in qua peregrinus egisti, terram, inquam, Cananaam in possessionem duraturam. Tu ergo foedus meum serva, tu, inquam, & posteritas tua per sæcula. Hoc est foedus inter me, & vos, vestramque posteritatem, ut circumdatur omnis mas.* Atqui jam supra intelleximus in hujus foederis locum successurum foedus novum, & quidem commune populis omnibus, quam ob causam cessare etiam debuit necessitas illa notæ discriminatricis. Est & hoc manifestum, in præcepto circumcissionis contineri mysticam quandam & excellentiorem significationem; quod ostendunt Prophetæ, ¹ cum jubent cor circumcidi: quo spectant Jesu præcepta omnia: quare & promissa circumcissioni addita simili modo necesse est ad majus aliquid referantur: nempe illud de possessione terrestri ² ad revelationem possessionis

¹ Cum jubent cor circumcidi.] Deut. x. 10. xxx. 6. Jer. iv. 4.

² Ad revelationem possessionis vere æternæ.] Hebr. iv.

sionis vere æternæ, quæ nunquam apertius, quam per Jesum facta est: & ³ de Abrahamo constituendo in patrem plurimarum gentium ad id tempus, quo non pauci aliquot populi, sed innumeri toto orbe diffusi, imitaturi essent illam adeo memoratam Abrahami in Deum fiduciam: quod profecto non nisi per Euangelium contigit. Mirum autem non est, umbras destinati operis auferri opere impleto. ⁴ Dei vero gratiam huic signo adstrictam non esse, satis hinc discas, quod non vetustiores tantum, sed & ipse Abrahamus adhuc incircumcिसus Deo placuit, ⁵ & toto tempore itineris per Arabum deserta omissa ab Hebræis circumcisio fuit, Deo ob id nihil expostulante.

§ XII.

³ De Abrahamo constituendo in patrem plurimarum gentium, in id tempus quo non pauci aliquot populi, sed innumeri toto orbe diffusi imitaturi essent illam adeo memoratam Abrahami in Deum fiduciam.] Genes. xvii. 5. Rom. iv. 11, 13, 16, 17. Luc. xix. 9. Gal. iii. 7.

⁴ Dei vero gratiam huic signo non adstrictam fuisse.] Eireidà eis σημεῖον τῆς δεξιότητος, εἰδὲν ἐν εἰς δεξιότητος ἐπιπέδου, ait Justinus Colloquio cum Tryphone, Siquidem ista vestra circumcisio in signum data erat; non in opus justitiæ.

Irenæus lib. iv. cap. 30. Quoniam autem & circumcisio, non quasi consummationem justitiæ, sed in signo eam dedit Deus, ut cognoscibile perserveret genus Abrahæ, ex ipsa Scriptura discimus. Dixit enim, inquit, Deus ad Abraham: Circumcidetur omne masculinum vestrum, & circumcidetis carnem præputii vestri, & erit in signum testamenti inter me & vos.

⁵ Et toto tempore itineris per Arabum deserta omissa ab Hebræis circumcisio fuit.] Josue v. 5, 6.

§ XII. *Et tamen in his quoque tolerandis
faciles fuisse Apostolos Jesu.*

Certe erat, cur magnas gratias agerent Jesu & ejus legatis Hebræi, quod gravi illo rituum onere per ipsum liberarentur, certique suæ libertatis fierent ¹ per dona ac miracula Mosi nihil cedentia. Sed tamen primi nostri dogmatis publicatores ne hoc quidem ab illis exegerunt, ut suam hanc felicitatem agnoscerent: sed si præcepta Jesu omnis honestatis plenissima susciperent, facile passi sunt eos in rebus mediis ² sequi quem vellent vivendi modum; ³ ita tamen ut alienigenis, quibus lex illa rituum nunquam data fuerat, ejus observandæ necessitatem non imponerent: quod vel unum satis est, ut evidenter ostendatur, inique à Judæis rejecta Jesu dogmata, prætextu illo legis ritualis. Soluta hac objectione, quæ prope unica miraculis Jesu opponi solet, veniamus ad alia argumenta, quæ ad Judæos convincendos sunt idonea.

§ XIII.

¹ *Per dona ac miracula Mosi nihil cedentia.*] Miracula Messix majora esse debere quam Mosi, dixit R. Levi ben Gerson, quod vel maxime patuit in mortuis resuscitatis.

² *Sequi quem vellent vivendi modum.*] Actor, XVI. 3. XXI,

24. Rom. XIV. 1. 1 Cor. IX. 17. Gal. v. 6. Coloss. III. 11.

³ *Ita tamen ut alienigenis, quibus lex illa rituum nunquam data fuerat, ejus observandæ necessitatem non imponerent.*] Actor. xv. Galat, I. 3, 6, 15. IV, 10. VI, 12.

§ XIII. *Probatio adversus Judæos, ex eo, quod in confesso est promissum eximum Messiam.*

Constat inter nos, & ipsos, in Prophetarum vaticiniis supra multos, qui Hebræis divinitus contigerunt magnorum bonorum autores, unum multo cæteris excellentiorem promitti, quem nomine communi quidem, sed huic uni eximie competente, Messiam vocant. Eum nos pridem venisse asserimus: illi venturum expectant. Superest, ut de ea lite judicium quæramus in iis libris, quorum autoritatem pariter agnoscimus.

§ XIV. *Ostenditur eum jam venisse ex præsignificatione temporis.*

Daniel, ¹ cui summæ pietatis testimonium Ezechiel perhibuit, neque nos decipere voluit, neque deceptus est ab Angelo Gabriele.

Is

¹ Cui summæ pietatis testimonium Ezechiel præbuit.] xiv. 14. xxxviii. 3. Josephus de Daniele sine libri x. Οπ τὸ Θεῖον αὐτῶν Πνεῦμα συμπάρεσι. Spiritus Dei ei aderat. Deinde: Ἀπαντα γὰρ αὐτῶ παρεδόξως ὡς ἐνί τινι τῶ μεγίστων δὲ τυχεύῃ Προφητῶν, καὶ παρὰ τὸν ἕξ ὥς χρόνον τιμήτε ἔδξα παρὰ τῶ βασιλείων ἔ τὴ πλάθας καὶ τελειότητας δὲ μηνίαι αἰώνιον ἐχθ. τὰ γὰ βιβλία ὅσα δι συσσεψάμεθα κατελείπειν,

ἀναγνώσεται περὶ ὑμῶν ἐπὶ τῶν, καὶ περὶ δὲ καὶ ἐξ αὐτῶ ὅτι ὡμίλη τῶ Θεῷ. Omnia illi, supra fidem, & quantum maximorum Prophetarum illi succedebat: dumque vixit, in summa gratia ac honore fuit apud reges & populum: & postquam mortuus est, æterna ejus viget memoria. Leguntur enim apud nos in hunc diem libri; quos à se conscriptos reliquit, quorum testimonio credimus fuisse Daniæ cum Deo commercium.

2 Quin

Is autem Angelo dicente, cap. ix, conscriptum reliquit, post promulgatum edictum de instauranda urbe Hierosolymorum non elapsuros annos quingentos, ² quin adesset Messias. Atqui in hunc diem elapsi sunt ab eo tempore plus bis mille anni, nec adest is, quem Judæi exspectant: nec quemquam alium nominare possunt, in quem id tempus quadret: In Jesum autem tam bene convenit, ut magister Hebræus Nehumias, qui annis quinquaginta eum præcessit, aperte jam tum dixerit, non posse ultra eos quinquaginta annos protrahi tempus Messiae à Daniele significatum. Cum hac temporis nota congruit altera, quam supra attigimus, ³ de imperio in omnes nationes dando divinitus, ⁴ postquam Seleuci & Lagi posteritas regnare desisset, quarum posterior in Cleopatra desuit, non multo antequam Jesus nasceretur. Tertia nota est dicto cap. ix. apud Danielem, quod post Messiae adven-

² *Quin adesset Messias.*] Filium hominis apud Danielem esse Messiam consentiunt magni Judæorum magistri Salomon Jarchi, Rabbi Josue citatus ab Abenesda, & Saadias. Sic & Rabbi Josue qui excidium Templi vidit, Messiae tempus advenisse dicebat, ut testatur R. Jacob in Caphthor.

³ *De imperio in omnes nationes dando divinitus.*] Lapidem illum cujus percussu imago illa imperiorum figuram ha-

bens comminuenda esset, Messiam esse tradidit R. Levi ben Gerson: & regnum illud cætera regna absumpturum esse regnum Messiae docent Rabbi Solomon, R. Abenesda, & R. Saadia: Filium hominis apud Danielem esse Messiam R. Levi ben Gerson, & Saadia.

⁴ *Postquam Seleuci & Lagi posteritas regnare desisset.*] Vide quæ hac de re annotata ad librum primum.

adventum excindenda esset urbs Hierosoly-
 ma, quod de excidio urbis vaticinium, ipse
 Josephus ad suam refert ætatem: unde sequi-
 tur, tempus Messix adventui præstitutum
 jam tum præteriisse. Eodem pertinet quod
 apud Aggæum cap. 11. Deus Zorobabelem
 Ethnarchum; & Jesum Josedeciden Ponti-
 ficem Maximum mcestos, quod viderent ex-
 citatum à se Templum non respondere magni-
 tudini prioris Templi, solatur hoc promisso,
 futurum ut major honos isti Templo, quam
 priori, contingeret; quod profecto neque de
 mole operis, neque de materia, neque de arte,
 neque de ornatu dici posse historia horum
 temporum in sacris literis, & apud Josephum,
 collata cum ea, quæ est de Templo Salomon-
 nis, indubitatum facit. Adde quod Hebræo-
 rum magistri annotant duas maximas dotes
 defuisse Templo posteriori quæ priori adfue-
 rant, ⁶ conspicuam quandam lucem divinæ
 maje-

5 Ipse Josephus ad suam re-
 fert ætatem.] Libro x, cap. 12.
 Τὸν αὐτὸν ὃ χρόνον Δανιὴλ ὁ
 πρῶτος ἦ Ῥωμαίων ἡγεμονίας ἀ-
 νέγραφε, ὃ ὅτι ἴσῳ αὐτῶν ἔρη-
 μωθῆσε]. ταῦτά πάντα ὁμῶς
 Θεῷ δεῖξαι αὐτῷ συζη-
 φας κατέλειπεν, ὅστις τῶ ἀνα-
 γινώσκοντα καὶ τὰ συμβάντα
 σκοπῶντας θαυμάζειν ὅτι τῆ
 παρὰ Θεῷ πρῶτον τὸν Δανιήλον.
 Eodem tempore Daniel etiam de
 Romanorum scripsit imperio, &
 fore ut ad eo gens nostra vastetur.

Hec omnia ille Deo indicante
 præscripta reliquit, ita ut non
 possint qui ista legunt, & even-
 tus considerant, non admirari
 Danielem ob honorem à Deo ac-
 ceptum. Septuaginta annorum
 hebdomadas finire in excidio
 Templi secundi etiam Iacchia-
 des docet ad Dan. 1x. 24.

6 Conspicuam quandam lu-
 cem divinæ majestatis indicem
 & divinum afflatum.] In titulo
 de Documentis. Gemara Hie-
 rosolymitana cap. 3.

majestatis indicem, & divinum afflatum. Sed quo Templum hoc posterius priori præstitutum sit, ibi quidem breviter ostendit Deus; r cum pacem suam, id est, gratiam & benevolentiam, in eo templo se quasi foedere certo stabiliturum dicit: Latius autem exsequitur Malachias cap. III. *Ecce missurus sum legatum meum, qui vias meas præparet. Brevi veniet in templum suum* (vixit autem Malachias tempore ædificati templi posterioris) ⁸ *Dominus ille, quem vos desideratis, internuntius ille foederis, delicia vestra.* Venire ergo debuit Messias stante Templo secundo, ⁹ quo nomine apud Hebræos venit totum illud ævum à Zorobabele ad tempus Vespasiani, quia Herodis Magni temporibus Templum non ex ruinis resuscitatum fuit, ¹⁰ sed paulatim per partes in-

NOVA-

7 *Cum pacem suam, id est, gratiam & benevolentiam, in Templo se quasi foedere certo stabiliturum dicit.*] Notandum est quod præcedit. *Veniet desiderium omnium Gentium, & implebo domum hanc gloria.* Quod mirifice convenit cum iis quæ jam addimus ex Malachia, ita ut hi duo Prophetæ mutuo interpretum fungantur vice. Venire debuisse Messiam in Templum secundum sensit Rabbi Akiba, multique alii, teste Rabbinò Solomone.

8 *Dominus ille quem vos desideratis.*] Hunc Malachia locum communiter Judæi de Messia exponunt.

9 *Quo nomine apud Hebræos venit totum illud ævum à Zorobabele ad tempus Vespasiani.*] Ut in Thalmude capite ultimo de Synedrio, & titulo Juma; & titulo Rosch Hafchano.

10 *Sed paulatim per partes immutatum, qualis mutatio facit idem Templum videri.*] Philo de Mundo: Οὐ γὰρ ἄποθεν ἔπαντα μέρη φθίστην, φθαρτόν ἐστιν ἐκεῖνο, ἀλλ' ἔπαντα τὰ μέρη αὐτοῦ ἔν ταυτῷ ἀθρόα καὶ τὸν αὐτὸν χρόνον. Non cujus partes pereant utique interitui obnoxium est, sed cujus omnes partes simul & eodem tempore pereunt. Adde L. proponebatur, D. de Judiciis. & L. Quid

Q

tamen;

novatum, qualis mutatio facit idem Templum appellari. Et sane tam constans apud Hebræos & vicinos fuit opinio, illis temporibus expectandum Messiam, ut ¹¹ multi Herodem, ¹² alij Judam Gauloniten, ¹³ alii alios, qui circa Jesu tempora vixerunt, pro Messia haberent.

tamen. §. in navis. D. Quibus modis ususfructus amittatur.

¹¹ Multi Herodem.] Hi Herodiani, Matt. xxii. 16. Marc. Iii. 6. viii. 15. xii. 13. Tertullianus in hæreticorum enumeratione: *Cum his etiam Herodianos qui Christum Herodem esse dixerunt.* Paria habet de his Epiphanius: quibuscum convenit vetus ad Persium Scholiastes *Herodes apud Judæos regnavit tempore Augusti*

in partibus Syria. Herodiani ergo diem natalem Herodis observabant, ut etiam Sabbata, quo die lucernas accensas & violis coronatas in fenestris ponunt.

¹² Alii Judam Gauloniten.] Vide Josephum xviii. 1. Act. v. 36.

¹³ Alii alios.] Actor. xxi. 38. Josephus plura exempla habet temporibus Felicis: & post excidium quædam.

§ XV. (*Cum solutione ad id quod dicitur, dilatatum adventum ob peccata populi.*)

Sentiunt se premi his argumentis de Messie adventu Judæi: quæ ut eludant, nonnulli ajunt sua peccata in causa fuisse, quo minus promisso tempore adveniret. ¹ Ut omittam, in dictis

¹ Ut omittam in dictis vaticiniis definitum, non aliqua conditione suspensum decretum indicari.] Id diserte affirmat R. Jochanan in Schemoth Rabba, & R. David Kimchi in Psal. cviii. 5. Bene de Daniele Josephus libro x. circa finem: Οὐ γὰρ τὰ μέλλοντα μένειν ἀσφαλισμένων ἀνθρώπων, καὶ ἀπέπερ

Ε οὐ ἀλλοι Πεσοῦν, ἀλλὰ Ἐ κερὸν ἀπέξεν, εἰς ὃν ταῦτα δοροῦσσε. Non enim solum futura prædixit toto vita sua tempore, ut & alii Prophetæ, sed & tempus definiit quo quæque eventura erant. Nulla conditione suspensum fuisse decretum de Messia illo tempore mittendo, apparet & ex Malachiæ

dictis vaticiniis definitum, non aliqua conditione suspensum decretum indicari: quomodo ob peccata differri adventus potuit; cum hoc quoque prædictum esset, ² ob plurima & maxima populi peccata urbem excindendam paulo post Messiaë tempora? Adde quod Messias venturus erat hac quoque de causa, ³ ut corruptissimo seculo medicinam faceret; simulque cum emendandæ vitæ regulis criminum veniam adferret; unde de ejus temporibus apud Zachariam dicitur cap. XIII. fore tunc fontem apertum domui Davidis, & Hierosolymitis omnibus, ad peccata abluenda: & apud ipsos Hebræos receptum est Messiam appellare ⁴ Isch copher, hoc est, placatorem. Plane autem à ratione abhorret, dicere ob morbum aliquem dilatatum id quod præcise ei morbo erat destinatum.

§ XVI.

chiæ III. 1. Præterea cum novi fœderis auctor deberet esse Messias, ut & ibi Malachias & alii Prophetæ ostendunt, non potuit ejus adventus suspendi à conditione observati fœderis, quod antiquarum venerat.

² Ob plurima & maxima peccata urbem excindendam paulo post Messiaë tempora.] Dan. IX. 24.

³ Ut corruptissimo seculo me-

dicinam faceret, simulque cum emendanda vitæ regulis criminum veniam adferret.] Esaias LIII. 4. & sequentibus. Jeremias XXXI. 31. & sequentibus. Ezechiel. XI. 19, 21.

⁴ Isch Copher.] Vide Chaldaicum paraphrasten Cant. I. 14. Messiam peccata nostra portaturum dicit R. Judas in Chasidim, R. Simeon in Bereschith Rabba.

§ XVI. *Item ex statu prasenti Iudeorum collato cum his quae lex promittit.*

De eo, quod dicimus, advenisse pridem in terras Messiam, ipse etiam sensus Judæos potest convincere. ¹ Promisit Deus fœdere per Mosem inito ipsis felicem possessionem terræ Palæstinæ, quamdiu vitam suam ad legis præscriptum componerent: ² Contra si adversus eam graviter delinquerent, exsilium aliaque id genus mala ipsis minatus est. Quod si tamen, aliquo tempore pressi malis, & pœnitentia peccatorum ducti, ad obedientiam redissent, se misericordia populi tactum iri, effecturumque, ut quamvis in ultimas mundi plagas dispersi, redirent in patriam: ut videre est, tum alibi, tum Deuteronomii xxx, & Nehemiæ i. Atqui jam anni sunt mille & ultra quingentos, quod Judæi patria carent, Templo carent, ³ & si quando novum ædificare voluerunt, semper sunt impediti: etiam flammæ globis ad fundamenta erumpentibus cum operarum pernicie, ⁴ quod ab Ammiano

¹ Promisit Deus fœdere per Mosem inito ipsis felicem possessionem terræ Palæstinæ, quamdiu vitam suam ad legis præscriptum componerent.] Exod. xv. Levit. xviii. Deut. vi, vii, xi, xxviii.

² Contra si adversus eam graviter delinquerent, exsilium aliaque id genus mala ipsis minatus est.]

tus est.] Levit. xxvi. Deut. iv, xi, xxviii.

³ Et si quando novum ædificare voluerunt, semper sunt impediti.] Sub Adriano, sub Constantino, sub Juliano: Chryostomus ii adversus Judæos.

⁴ Quod ab Ammiano Marcellino scriptore non Christiano est præditum,] Libro xxiii.

miano Marcellino scriptore non Christiano proditum est. Cum olim populus gravissimis sceleribus se contaminasset, liberos passim sacrificasset Saturno, adulteria pro nihilo duceret, viduas & pupillos expilaret, infontem sanguinem magna copia funderet, ⁵ quæ omnia illis Prophetæ exprobrant, passus est exsilium, ⁶ sed non diutius annis septuaginta, atque interea non omisit Deus ⁷ per Prophetas illos alloqui & solari spe reditus, ⁸ indicato etiam ejus tempore. At nunc, ⁹ ex quo semel ejecti patria sunt, manent extorres, contempti: nullus ad eos venit Propheta: nulla futuri reditus significatio: magistri ipsorum, quasi Spiritu vertiginis afflati, ad turpes fabulas & ridicula dogmata delapsi sunt, quibus scatent libri Thalmudici, quos legem ore datam audent dicere, & cum iis, quæ Moses scripsit,

CON-

Chrysostomus II adversus Judæos: Πῦρ ἐκπηδῆσεν ἐκ τῶν θεμελίων τοῦ θεοῦ καὶ ἔρριξε ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἔριψε δὲ καὶ ἐκ τοῦ λίθου τὰ πύλα ἐμείνε. Ignis e fundamentis exsiliens multas homines combussit, ipsos quin etiam loci illius lapides. Totus locus dignus qui legatur. Paria habet scriptor idem in Matthæum Homilia IV, & Sermone Christum esse Deum.

⁵ *Quæ omnia illis Prophetæ exprobrant.*] Esai. I. 17. III. 14, 15. V. 23. XI. 2, 3. LIX, LXV. Amos II. 6. Jer. II, III, V, VI, 21. VIII, IX, XI, XVI,

XXII. Ezech. II, VI, VII, VIII, XVI, XXII, XXIV. Dan. IX. Michæas II. 1, 2, 3.

⁶ *Non diutius annis LXX.*] Objicit hoc R. Samuel in epistola ad R. Isaacum.

⁷ *Per Prophetas illos alloqui & solari spe reditus.*] Jer. XXX. XXXI, XXXIII. Ezech. XXXVI, XXXVII.

⁸ *Indicato etiam ejus tempore.*] Jerem. XXV. 15. XXIX. 10.

⁹ *Ex quo semel ejecti patria sunt, manent extorres, contempti, nullus ad eos venit Propheta.*] Thalmud in Bâba Bathra.

conferre, aut iis præferre etiam. Nam quæ ibi leguntur ¹⁰ de Dei fletu, quod urbem passus fit excindi, ¹¹ de ejus quotidiana diligentia in legenda lege, ¹² de Behemoth & Leviathano, ¹³ multisque rebus aliis, tam sunt absurda, ut etiam referre tædeat. Et tamen tanto tempore Judæi, nec ad falforum deorum cultus deflexerunt, ut olim, nec cædibus se contaminant, nec de adulteriis accusantur: ¹⁴ Deum vero & precibus, & jejuniis, certant placare: nec exaudiuntur. Quæ cum ita se habeant, omnino ex duobus alterum statuendum est, aut fœdus illud per Mosem factum omnino esse abolitum, aut teneri Judæorum universitatem gravis alicujus peccati tot jam per secula durantis: quod quale sit, ipsi dicant, aut si dicere non possunt, nobis credant, peccatum illud esse contemti Messia, qui ante advenerit, quam hæc mala ipsis contingere cœperunt.

§ XVII.

¹⁰ *De Dei fletu, quod urbem passus sit excindi.*] Præfatio Echad Rabthi. Similia in Thalmude, titulo Chagiga, in Debarim Rabba & in Berachoth.

¹¹ *De ejus quotidiana diligentia in legenda lege.*] Thaanith: Aboda. Zarâ.

¹² *De Behemoth & Leviathane.*] Thalmud Baba Bathra. Paraphraustes Chaldæus ad Cant. Canticorum VI II. 2.

¹³ *Multisque rebus aliis.*] Quorum multa transcripsit

Christianus Gerson in suo ad Judæos libro. Vide ejus capita de diabolis, de Messia, de revelationibus per Eliam, de Gehenna, de regno Decem tribuum trans amnem Sabbaticum, de Rabbitorum facinoribus.

¹⁴ *Deum vero & precibus & jejuniis certant placare.*] Quod si ipsis credendum est, optime de Deo merentur, Messiam falsum, quem tanta pars humani generis recepit, repudiando.

§ XVII. *Probatur Jesus esse Messias, ex his
quæ de Messia prædicta fuerunt.*

Et hæc quidem, ut diximus, ostendunt, venisse jam ante tot sæcula Messiam; addimus nos, non alium eum esse, quam Jesum. Nam quicumque alii pro Messia haberi se voluerunt, aut habiti sunt, nullam reliquerunt sectam, in qua ea opinio perseveraret. Nulli nunc aut Herodis, aut Judæ Gaulonitæ, aut qui Adriani temporibus Messiam se dixit, ¹ & doctissimis quibusdam imposuit, ² Barchochebæ sectatores se profitentur. At Jesu qui nomen dedit, ex quo ipse in terris fuit, in hunc diem fuerunt, ³ suntque plurimi, nec in una regione, sed quam late hic orbis patet. Possem hic multa alia adferre olim de Messia prædicta aut credita, quæ in Jesu evenisse credimus, cum de aliis ne asseverentur quidem: quale est, ⁴ quod
ex

¹ *Et doctissimis quibusdam imposuit.*] Ut Rabbi Akibæ, Thalmud in titulo de Synedrio, & liber Zemach David.

² *Barchochebæ.*] Qui ο τ' Ι'σ-δ'α'ων δ'ποσεισεως ἀρχηγέτης Justino. Mentio ejus apud Eusebium, Hieronymum, Orosium, Thalmudico titulo de Synedrio: in Bereschith Rabbâ, apud Rabbinos Johannem & Abrahamum Salmanticensem, & alios multis in locis.

³ *Suntque plurimi, nec in una regione, sed quam late hic*

orbis patet.] Vide quæ hac de re allata ad librum secundum.

⁴ *Quod ex Davidis fuit posteritate.*] Psal. LXXXIX. 4. Esa. IV. 2. XI. 10. Jerem. XXIII. 5. Ezech. XXXIV. 24. Mich. V. 2. Matth. I. 1, 20. IX. 27. XII. 23. XV. 22. XX. 30, 31. XXI. 9, 15. XXII. 42. & seqq. Marc. X. 47. XII. 35, 36, 37. Luc. I. 27, 32, 69. II. 4. II. XVII. 38, 39. XX. 42, 44. Joh. VII. 42. Actor. XII. 34. XV. 16. Rom. I. 3. II Tim. II. 8. Apoc. V. 5. XXII. 16.

ex Davidis fuit posteritate, ⁵ quod ex virgine natus est, ⁶ edocto ea de re cœlitus eo, qui virginem eam duxerat, cum ex alio prægnantem in matrimonio non fuerat retenturus, ⁷ quod natus est Bethlehemi, ⁸ quod dogma suum ferere cœpit in Galilæa, ⁹ quod omne genus morbos sanavit; cæcis visum, claudis gressum dedit: sed uno contentus sum, cujus effectus in hunc diem durat, & ¹⁰ Davidis, ¹¹ Esaia, ¹² Zacharia, ¹³ Oseæ vaticiniis manifestissimum est, Messiam non tantum Judæorum, sed & aliarum gentium magistrum fore: ¹⁴ per ipsum collapsuros cultus falsorum Deorum, & ad unius Dei cultum perducendam ingentem multitudinem alienigenarum. Ante Jesu adventum sub falsis cultibus totus fere orbis

⁵ *Quod ex virgine natus est.*] Esa. vii. 14. Matth. i. 18, 22, 23. Luc. i. 35.

⁶ *Edocto ea de re cœlitus eo qui virginem eam duxerat.*] Matth. i. 20.

⁷ *Quod natus est Bethlehemi.*] Mich. v. 2. Matth. ii. 1, 2, 3, 4, 5, 6. Lucæ ii. 4.

⁸ *Quod dogma suum ferere cœpit in Galilæa.*] Esaia iv. 1. Matth. iv. 12, 13. Marc. i. 4. Luc. iv. 14, 15, 16. & alibi sæpe.

⁹ *Quod omne genus morbos sanavit, cæcis visum, claudis gressum dedit.*] Esaia xxxv. 5. Lxi. 1. Matth. xi. 5. Luc. iv. 18. & alibi passim. Adde quod mortuos resuscitavit; quod in-

ter præcipuas Messia notes ponit R. Levi ben Gerson.

¹⁰ *Davidis.*] Psal. ii. 8. xxii. 28. Lxviii. 32. Lxxii. 8, 17.

¹¹ *Esaia.*] ii. 2. xi. 10. xiv. 1. xix. 18. xxvii. 13. xxxv. xlii. & xliii. præcipue xlix. 6. li. 5. lii. 15. liv. lv. 4, 5. lx. 3. & sequentibus. lxxv. 1, 2. lxxvi. 19. & seqq.

¹² *Zacharia.*] ii. ii. viii. 20. & sequentibus. ix. 9, 10, 11. xiv. 16.

¹³ *Oseæ.*] ii. 24.

¹⁴ *Per ipsum collapsuros cultus falsorum deorum.*] Esa. ii. 18, 20. xxxi. 7. xlvi. 1. Sophonia 1, 4, 5, 6. Zach. xiiii. 2.

orbis jacebat : deinde paulatim evanescere illi cœperunt, nec singuli tantum homines, sed & populi & reges ad unius Dei cultum converti. Hæc non Judæorum Rabbinis debentur, sed Jesu discipulis, eorumque successoribus : ita ¹⁵ populus Dei factus est, qui ante non erat, & impletum est, quod per Jacobum prædictum fuerat, Genes. XLIX. antequam plane tolleretur civilis potestas à posteris Judææ, venturum Silo, quem ¹⁶ Chaldæus, & alii interpretes, Messiam exponunt, ¹⁷ cui parituræ essent etiam exteræ gentes.

¹⁵ *Populus Dei factus est qui ante non erat.*] Osee 11. 24.

¹⁶ *Chaldæus.*] Tam Jonathan quam Hierosolymitanæ paraphraseos scriptor. Item Thalmudici titulo de Synedrion, Beresith Rabba, Jakumus ad Pentateuchum, Rabbi Salomo & alii. מִשְׁכַּח quod nunc Judæi volunt esse virgam castigationum, Thargum Chaldæo exponitur מִשְׁכַּח, & Græcis eodem sensu ἀρχων. Aquilæ

מִשְׁכַּח Symmacho ἱερασία. מִשְׁכַּח autem per מִשְׁכַּח filius ejus, exponunt Chaldæus, R. Siloh, R. Bachai, R. Salomo, Abenefdra & Kimchi. Vide pulchre dicta de hoc loco apud Chrysostrum Sermone Christum esse Deum.

¹⁷ *Cui pariturae essent etiam exteræ gentes.*] Vide dictum locum Esaiæ XI. 10. qui huic lucem adfert.

§ XVIII. *Solutio ejus quod dicuntur quædam non impleta.*

Opponi hic à Judæis solet, quædam de temporibus Messiæ prædicta esse, quæ non conspiciantur impleta: Sed quæ adducunt, obscura sunt, aut diversam recipiunt significationem, propter quæ non debent deferri ea; quæ sunt manifesta; qualia sunt sanctitas præceptorum

Jesu, præmii excellentia, & in eo proponendo sermo perspicuus, quibus cum accedant miracula, sufficere hæc ad amplectendum ejus dogma debebant. Ad vaticinia, ¹ quæ libri clausi nomine nuncupari solent, recte intelligenda, opus sæpe est Dei quibusdam auxiliis, quæ merito illis subtrahuntur, qui aperta negligunt. Loca autem, quæ obijciunt, varie exponi, ne ipsi quidem ignorant: & si cui conferre libeat interpretes veteres, qui in Babylonico exsilio, aut alioqui circa Jesu tempora exstiterunt, cum his, qui scripserunt postquam Christianorum nomen in odio apud Judæos esse cœpit, inveniunt explicationes novas repertas partium studio, cum olim receptæ essent aliæ, quæ cum Christianorum sensu satis conveniebant. Multa in sacris literis non ex proprietate verborum, ² sed figura quadam esse intelligenda, ne ipsi quidem ignorant: ³ ut cum Deus descendisse dicitur, cum ei ⁴ os, ⁵ aures, ⁶ ocu-

¹ *Quæ libri clausi nomine nuncupari solent.*] Esaias xxix. 11. Daniel. xii. 4, 9. & ibi Iacchides. Vide quæ hanc ad rem disserit Chrysostomus Sermone 11. Cur obscurum sit vetus testamentum.

² *Sed figura quadam esse intelligenda, ne ipsi quidem ignorant.*] Quomodo Maimonides in libro 1 ad locum Esaiæ xi. 6. de Messie temporibus *אמרו-עמוס* vult intelligi. Idem dicit ad ipsum Esaiæ locum Da-

vid Kimchi: qui & similia habet ad Jerem. 11. 15. v. 6.

³ *Ut cum Deus descendisse dicitur.*] Ut Gen. xi. 5. xvi. 11. 12. Vide de his similibusque locutionibus Maimonidem Ductoris dubitantium Parte 1. cap. 10. & 11. 29. & sequentibus. & eundem ad Deut. ubi de Rege Messie res fore cœlestes ait libet Cabalisticus Nezaël Israël.

⁴ *Os.*] Ut Jerem. 1x. 12.

⁵ *Aures.*] Ut Psal. xxxi. 3. xxxiv. 16.

6 *Ocu-*

⁶ oculi, ⁷ nares, tribuuntur. Quid ni ergo hunc in modum explicemus & pleraque de Messiae temporibus dicta? qualia sunt, ⁸ lupum cum agno, pardum cum hœdo, leonem cum pecore stabulaturum, lufurum cum anguibus infantem, ⁹ montem Dei surrecturum supra montes alios, venturos co alienigenas, ut sacra faciant. Sunt quaedam promissa, quæ ex antecedentibus aut consequentibus verbis, aut etiam ex ipso sensu conditionem in se tacitam continent. Sic multa Hebræis promisit Deus, si Messiam missum reciperent, eique parerent: quæ si non cveniunt, habent ipsi, quod sibi imputent. Quaedam vero etiam definite & sine conditione promissa, si impleta nondum sunt, adhuc possunt expectari. Constat enim etiam apud Judæos, ¹⁰ tempus, sive regnum Messiae, durare ad finem sæculorum.

⁶ Oculi.] Loco Psalmi proxime citato.

⁷ Nares.] Psalm. xviii. 9. Jer. xxxii. 37.

⁸ Lupum cum agno.] Dicto loco Esaie xi. 6. & sequentibus.

⁹ Montem Dei surrecturum supra montes alios.] Esaie 11. 2. Michæe iv. 1. & seqq.

¹⁰ Tempus sive regnum Messie durare ad finem seculorum.] Perek Chelek. p. 97.

§ XIX. *Et ad id quod opponitur de humili statu & morte Jesu.*

Offendit multos humilis Jesu fortuna: inique vero: cum in sacris literis passim dicat
Deus,

Deus, ¹erigi à se humiles, & superbos sterni. ²Jacob extra se nihil præter baculum ferens Jordanem transiit: rediit eodem maxima vi pecoris ditatus. Moses exsul, pauper, pecora pascebat, ³cum ei in rubo Deus apparuit populi que sui ductum ei mandavit. ⁴David itidem gregem pascebat ad regnum vocatur, multisque aliis exemplis talibus plena est sacra historia. De Messia vero legimus, fore eum ⁵lætum pauperibus nuntium, ⁶non clamorem excitaturum in publico, aut jurgiis usurum; sed acturum leniter, ita ut parcat arundini concussæ, & in ellychnio fumigante alat, quod restat caloris. Neque magis cætera ejus mala, & mors ipsa, invisum eum cuiquam facere debent. Nam sæpe à Deo permitti, ut pii ab impiis non vexentur modo, ⁷ut Lothus à Sodomæ civibus, sed interficiantur quoque, manifestum est ⁸exemplo Abelis parricidio enecti, ⁹Esaia

¹ *Erigi à se humiles, & superbos sterni.*] 1 Reg. 11. 8. Psal. xxxiv. 19. Prov. xi. 2. Esaias lviii. 15. lxvi. 2.

² *Jacob extra se nihil præter baculum ferens Jordanem transiit.*] Gen. xxxiii. & seqq.

³ *Cum ei in rubo Deus apparuit.*] Exodi iii.

⁴ *David itidem gregem pascebat ad regnum vocatur.*] 1 Sam. xvi. 7, 11.

⁵ *Lætum pauperibus nuntium.*] Esaias lxi. 1. Matth. xi. 5. Adde Zach. ix. 9.

⁶ *Non clamorem excitaturum in publico aut jurgiis usurum, sed acturum leniter.*] Esaias xlii. 2, 3, 4. Matth. xii. 19, 20.

⁷ *Ut Lothus à Sodomæ civibus.*] Gen. xix.

⁸ *Exemplo Abelis parricidio enecti.*] Gen. iv.

⁹ *Esaia dissecti.*] Ita habet Judæorum traditio, ad quam respicit scriptor ad Hebræos xii. 37. & Josephus x. 4. Chalcidicus in Timæum: *Cum Propheta à consceleratis, unus membratim sectus, alter obrutus saxis.*

faia'diffecti, ¹⁰ Maccabæorum fratrum cum
 matre ad mortem excruciatorum. Ipsi Ju-
 dæi psalmum canunt LXXIX. in quo hæc
 verba sunt : *Dederunt servorum tuorum cada-
 vera in cibum volucrium ; reliquias eorum , quos
 tu ô Deus amas , bestiis : sanguinem eorum effu-
 derunt in pomœrio Hierosolymorum : nec quis-
 quam fuit , qui eos sepeliret . & quæ sequuntur .*
 Ipsum vero Messiam debuisse per ærumnas &
 mortem pervenire ad regnum suum , & ad
 potestatem summis bonis ornandi familiam
 suam , negare nemo poterit , qui ad ista Esaiæ
 verba , ¹¹ capite LIII , animum volet atten-
 dere . *Quotusquisque credidit sermone nostro ,
 & vim Dei agnovit ? Idque ideo , quia surrexit
 ille , Deo aspectante , tanquam tener surculus ,
 tanquam herba ex solo arenoso : in vultu ejus
 nihil pulchri , nihil decori , nec si aspiceres , qui-
 quam erat quod oblectaret ; contemptui patebat ,
 & inter homines erat velut abjectissimus , multos
 dolores , multas agritudines expertus : omnes se
 ab eo avertabant : tanto erat despiciatui , nullo-
 que in pretio . Sed vere ¹² nostros ille morbos per-
 tulit , nostra mala toleravit . Nos illum habui-
 mus tanquam de cœlo tactum , à Deo ictum at-
 que*

¹⁰ Maccabæorum fratrum
 cum matre ad mortem excrucia-
 torum .] ¹¹ Maccab. VII. Jose-
 phus libro πειρῶν αὐτοκράτορος
 λεισμοῦ .

¹¹ Capite LIII .] Quem lo-
 cum de Messia interpretantur

Chaldæus Paraphrastes , & Ge-
 mara Babylonica titulo de Sy-
 nedrio .

¹² Nostros morbos ille pertu-
 lit .] Morborum voce quævis
 mala intelligi docet ad hunc
 locum Abaraniel ,

que depressum : sed ob nostra peccata vulneratus est, attritus ob nostra crimina. ¹³ Pœna qua nobis salutem pareret ipsi imposita est : tumices ipsius dati sunt nobis pro remedio. Certe enim nos ut oves aberraveramus omnes huc atque illuc : ipsi Deus inflixit pœnam, qua nostris criminibus debebatur : Et tamen cum opprimeretur & gravissime cruciaretur, vocem non emisit, sicut agnus mactandus, aut ovis que tondetur, silent muta. Post vincula, post iudicium è medio sublatus est : sed rursus vitæ ejus durationem quis digne eloqui poterit ? Nimirum ex hoc loco, in quo nos vivimus, ereptus est : sed hoc malum ei evenit ob populi mei scelera. Ad mortem usque & sepulturam datus est in manus potentium atque impiorum, cum tamen nemini fecisset injuriam, neque in sermone ejus deprehensus fuisset unquam dolus malus. Sed quanquam Deus eoque eum passus est conteri, doloribusque affici, tamen ¹⁴ quia se constituit hostiam piacularem, ¹⁵ videbit posteritatem, vitam aget durabilem, & que Deo sunt placita, per ipsum feliciter curabuntur. Liberatum se à malo conspiciens, ait

¹³ Pœna qua nobis salutem pareret, ipsi imposita est.] De Messia hæc explicat Rabboth & Salomon Jarchi ad Gemaram titulo de Synedrio.

¹⁴ Quia se constituit hostiam piacularem.] De malis volente animo toleratis hic agit ait Alseck.

¹⁵ Videbit posteritatem.] Voce seminis quæ in Hebræo est, significari discipulos ait hic Alseck. Sic semen serpentis Hebræi interpretantur Cananæos. Nec aliter accipiunt nonnulli eorum filios. Esaiæ VIII. 18. ut Thalmud Hierosolymitanum notat titulo de Synedrio.

ait Deus, ¹⁶ voluptate satiabitur, eo maxime, quod dogmate suo ipse justus servus meus multos absolvet, eorum crimina auferens. Dabo ei partem eximiam, ¹⁷ ubi inter praeliatores spolia dividuntur, quia morti se dedit; & sceleratis annumeratus est, cumque pœnas alienorum criminum ferret ipse, pro fontibus se constituit peccatorem. Quis potest nominari, aut regum, aut prophetarum, in quem hæc congruant? Nemo sane. Quod autem recentiores Judæi commenti sunt, agi hic de ipso populo Hebræo disperso in omnes gentes, ut suo exemplo ac fermone multos ubique profelytos faceret; is sensus primum plurimis sacrarum literarum testimoniis repugnat, quæ clamant, Judæis ¹⁸ nihil mali accidisse, quod non ipsum, & insuper majora multo, suis factis essent promeriti. Deinde ipsa Propheticæ orationis series eam non fert interpretationem. Dicit enim sive Propheta, quod isti loco videtur convenientius, sive Deus: *hoc malum illi evenit ob populi mei scelera.* Populus autem Esaiæ, aut etiam populus Dei peculiaris, est populus

¹⁶ Voluptate satiabitur.] Hæc ad futurum seculum refert A-barbaniel.

¹⁷ Ubi inter praeliatores spolia dividuntur.] Hæc spirituali modo intelligenda docet Gemara Babylonica titulo ךוּד. Per spolia intelligi sapientum honores & præmia dicit Alseek ad hunc locum.

¹⁸ Nihil mali accidisse quod non ipsum, & insuper majora multo, suis factis essent promeriti.] Apparet id locis Prophetarum jam supra positus, & Danielis ix. & Nehemiæ ix. Adde quod de quo agit Esaias, deprecaturus erat Deum pro Ethnicis, quod Judæi non faciunt,

pulus Hebraicus. Quare is, qui tam gravia perpeffus ab Efaia dicitur, non potest idem populus esse. Melius antiqui Hebræorum magiftri fatebantur hæc de Messia dici; quod cum viderent quidam posteriorum, ¹⁹ duos Messias commentifunt, quorum alterum vocant Josephi filium, qui mala multa & mortem cruentam pateretur; alterum Davidis filium, cui cuncta prospere succederent; ²⁰ cum multo facilius esset, & Prophetarum scriptis congruentius; unum agnoscere, qui per adversa & mortem ad regnum esset perventurus; quod nos de Jesu credimus; & verum esse res ipsa docet.

¹⁹ Duos Messias commentifunt.] Thalmud titulo Succa: R. Salomo: R. David Kimchi.

²⁰ Cum multo facilius esset & Prophetarum scriptis con-

gruentius unum agnoscere, qui per adversa & mortem ad regnum esset perventurus.] Quod ipsum non uno in loco ad hoc Efaia caput sequitur Abarbaniel.

§. XX. *Et quasi viri probi fuerint qui eum morti tradiderunt.*

Retinet multos à suscipienda Jesu disciplina præconcepta quædam opinio de virtute ac probitate majorum suorum, ac maxime sacerdotum, qui Jesum præjudicio damnarunt, & dogma ejus repudiarunt. Sed quales sæpe majores ipsorum fuerint, ne me sibi maledicere existiment, audiant ipsis verbis, & legis suæ, & Prophetarum, à quibus sæpe appellan-
tur

tur ¹ incircumcisi auribus & corde; ² populus labiis & rituum apparatus Deum honorans, animo autem remotissimus. Majores ipsorum fuerunt, ³ qui Josephum fratrem suum parum absuit quin interficerent, re autem ipsa in servitutem vendiderunt. Majores ipsorum & illi, ⁴ qui Mosem perpetuis seditionibus ad vitæ tædium egerunt, ducem suum ac liberatorem, cui terra, mare, aër obediebant: ⁵ qui panem cælitus missum fastidierunt, ⁶ qui velut de summa penuria conquesti sunt, cum aves comestas adhuc ructarent. Majores ipsorum fuerunt, ⁷ qui Davide tanto ac tam bono rege deserto, secuti sunt rebellem filium. Majores ipsorum fuerunt, ⁸ qui Zachariam, Jojadæ filium, trucidarunt in loco sanctissimo, victimam crudelitatis suæ facientes ipsum sacerdotem. Jam vero ⁹ Pontifices quod attinet, tales fuerunt, qui Jeremiæ falso crimine mortem machi-

¹ Incircumcisi auribus & corde.] Jerem. iv. 4. vi. 10.

² Populus labiis & rituum apparatus Deum honorans, animo autem remotissimus.] Deut. xxxii. 5, 6, 15, 28. Esaias xxxix. 13. Amos v. 21. Ezech. xvi. 3.

³ Qui Josephum fratrem suum parum absuit quin interficerent, re autem ipsa in servitutem vendiderunt. Gen. xxxviii.

⁴ Qui Mosem perpetuis seditionibus ad vitæ tedium egerunt.] Loca notata supra ad librum II.

⁵ Qui panem cælitus missum fastidierunt.] Num. xi. 6.

⁶ Qui velut de summa penuria conquesti sunt, cum aves comestas adhuc ructarent.] Dicto capite xi. in fine.

⁷ Qui Davide tanto ac tam bono rege deserto secuti sunt rebellem filium.] II Sam. xv.

⁸ Qui Zachariam, Jojadæ filium, trucidarunt.] II Paralip. xxiv. 21.

⁹ Pontifices quod attinet, tales fuerunt, qui Jeremiæ falso crimine mortem machinati sunt.] Jeremiæ xxvi.

machinati sunt, & perfecissent, nisi procerum quorundam obstitisset auctoritas: ¹⁰ extorserunt tamen, ut captivus haberetur ad ipsum usque momentum captæ urbis. Si quis putet, meliores fuisse eos qui Jesu temporibus vixerunt, eum ab hoc errore liberare Josephus poterit, qui atrocissima eorum facinora describit, & pœnas graviores omnibus unquam auditis, ¹¹ & tamen, ut ipse censet, infra meritum. Neque de Synedrio melius existimandum; præsertim cum eo tempore senatores non veteri more cooptari manibus impositis, ¹² sed ex potentium nutu legi solerent, ut & Pontifices, non jam perpetua, ¹³ sed annali & sæpe empta dignitate. Non mirari ergo debemus, si homines arrogantia tumidi, ambitione & avaritia insatiabiles, in furorem acti sunt conspecto homine, qui sanctissima præcepta adferens vitam ipsis suam ipsa diversitate exprobrabat. Nec aliud illi crimini datum, quam quod olim optimo cuique. ¹⁴ Sic Michæas ille, qui Josaphati tempore vixit, in custodiam

¹⁰ Extorserunt tamen, ut captivus haberetur ad ipsum usque momentum captæ urbis.] Josephus, xxxviii.

¹¹ Et tamen, ut ipse censet, infra meritum.] Dicit is neque urbem aliam talia perpessam mala, neque ab omni ævo atrocem fuisse omnium scelerum feraciorum. Plus Judæis mali à semetipsis illatum, quam à

Romanis, qui illorum facinora expiaturi venerant.

¹² Sed ex potentium nutu legi solerent.] Josephus, xiv. 19.

¹³ Sed annali & sæpe empta dignitate.] Josephus, xviii. 3, & 6.

¹⁴ Sic Michæas ille, qui Josaphati tempore vixit, in custodiam datus est.] 1 Reg. xxi.

stodiam datus est, quod intrepide verum contra quadringentos falsos Prophetas assertuisset. ¹⁵ Eliæ Achabus objecit, plane ut Jesu sacerdotes, ipsum esse, qui pacem Israël turbaret. ¹⁶ Jeremiæ quoque crimini datum, id quod Jesu, vaticinatio adversus Templum. Addendum hic, quod Magistri Hebræorum veteres ¹⁷ scriptum reliquerunt, temporibus Messiae homines fore canina impudentia, asinina contumacia, ferina crudelitate. Deus ipse, qui, quales Judæi plerique existuri essent Messiae tempore, multo ante præviderat, futurum dixerat, ¹⁸ ut qui populus suus non fuisset, in populum assumeretur, ¹⁹ ex Judæorum autem urbibus ac vicis singulis vix unus, & al-
ter,

¹⁵ Eliæ Achabus objecit, plane ut Jesu Sacerdotes, ipsum esse qui pacem Israël turbaret.] I Reg. XVIII. 17. Achabus Eliæ dicit, האמה יהוה עבר, אשר אמר. ubi Græci, εὐδὲ ἠδίασθον τὸ Ἰσραὴλ; Nonne tu es qui turbas Israël? Sic Sacerdotes de Jesu apud Lubam XXI. 1. 2. Τὸν δὲ ἐπαύει διασπείροντα τὰ Ἰσραὴλ, Hanc invenimus turbare Israël.

¹⁶ Jeremia quoque crimini datum, id quod Jesu; vaticinatio adversus Templum.] Jerem. VII. 4. & sequentibus: XVI. 6, 11.

¹⁷ Scriptum reliquerunt, temporibus Messie homines fore canina impudentia, asinina contumacia, ferina crudelitate.]

Thalmud de Synedrio, Ketuboth, & Soḥa : R. Salomo ad dictum titulum de Synedrio c. Helec Thalmud titulo de Ponderibus. Traditio Rabbi Judæ in Masoreta ad eundem titulum de Synedrio c. Helec: quo tempore adveniet filius David, domus institutionis divine fiet lupanar. Vide Jerem. X. 21. XIX. 14.

¹⁸ Ut, qui populus suus non fuisset, in populum assumeretur.] Osee VI. 24.

¹⁹ Ex Judæorum autem urbibus ac vicis singulis vix unus & aliter vixit ab sacrum montem : sed quid ad illorum numerum accesserit, id expletarios extraneos.] Jerem. III. 14, 17. Adde Esaiam LIII.

ter, irent ad sacrum montem : sed quod ad illorum numerum deesset, id expleturos extraneos : item ²⁰ Messiam Hebræis in ruinam fore : sed lapidem hunc rejectum ab ædificio præfectis, potissimo loco positum iri ad coagmentationem operis.

²⁰ Messiam Hebræis in ruinam fore ; sed lapidem hunc rejectum ab ædificio præfectis potissimo loco positum iri ad coagmentationem operis.] Etsiæ VIII. 14. Psal. cxviii. 22.

§ XXI. Responsum ad objectionem, plures Deos à Christianis coli.

Restat, ut duabus accusationibus respondeamus, quibus Judæi & dogma & cultum Christianorum impetunt. Prius est, quod plures à nobis Deos ajunt coli. Sed hoc nihil est, nisi in odium contorta alieni dogmatis explicatio. Quid enim est, cur magis id Christianis objiciatur, quam ¹ Philoni Judæo, qui sæpe

¹ Philoni Judæo qui sæpe tria in Deo statuit.] De sacrificiis Abel & Cain : Ηνίκα ὁ Θεὸς ἰδοὺσούμεν ἑπὶ δούειν ἢ ἀνοσίτω δυνάμεων, ἀρχῆς τε αὐτῆ ἀγαθότητι, εἰς αὐτὸν ὁ μέσος τριῶν φαντασίας ἐνεργήσατο τῆ ὁρατικῆ ψυχῆ, αὐτὴ ἐκείνη μεμέτην) μὴ ἐδαμῆς, ἀπερίγραστοι γὰρ αἱ δυνάμεις αὐτῆ, μεμέτηνκε ἢ τὰ ὄλα. Cum Deus comitatus duabus summis suis efficacis, imperio, ac bonitate, medius ipse & unus, tres conceptus operatus est animo perspicaci, quorum nul-

lus mensura capitur : immense enim ejus efficacis : sed singula totum metiuntur. Mox ἀρχῆς etiam vocat ἐξουσίαν, & ἀγαθότητα vocat ἀεργεσίαν, atque à pio animo non enunciarī, ed in silentii arcano asseruari. Similia habet in libro de Cherubim ; libro secundo de Agricultura Noë vocat τὸ ὄν, τὸ δὲ σκοπιόν, τὴν ἰλιω δυνάμην, id quod est, vim dominam, vim beneficam. Maimonides initio libri de Fundamentis, & post eum Joseph Albo distinguunt in Deo, Id quod cognoscit,

læpe tria in Deo itatuit, & Dei rationem sive
 2 sermonem vocat Dei nomen, 3 mundi opificem,
 4 neque ingentum, ut est Deus Pater
 omnium, neque ita genitum ut sunt homines;
 5 quem & Angelum sive legatum univcrsum
 hoc curantem & ipse Philo, 6 & Moses Ne-
 heman-

scit, quo cognoscitur, & cogni-
 tionem. Habet quæ huc perti-
 nent & Abenestdra ad Genes.
 xviii. & Maimopides Ducto-
 ris dubitantium parte 1. cap. 68.

2 *Sermonem vocat Dei no-
 men.*] In Allegoriis, & de Con-
 fusione linguarum.

3 *Mundi opificem.*] In Alle-
 goriis : Ο λόγος αὐτῆς ὡς κα-
 δὲ περ ὀργάνου ποιεῖται μὲν
 εὐλομοποιῖς. Verbum ejus quo
 velut instrumento usus mundum
 fecit. De Caino Ὁργάνον ὃ
 λόγον ἦ Θεὸς διὰ τὴν ποιεῖται μὲν.
 Instrumentum autem Dei vide-
 bis esse ipsum verbum Dei, per
 quod factus est Mundus.

4 *Neque ingentum, ut est
 Deus pater omnium, neque ita
 genitum ut sunt homines.*] Locus
 est libro, Quis hæres sit rerum
 divinarum. Idem verbum Phi-
 loni vocatur Dei imago, libro
 de Monarchia : & de Somniis
 à Deo immisissis interdum ἀ-
 πεικόνισμα, ut libro Pejorem
 insidari meliori : & χειρὶ κτλ
 libro II. de Agricultura. Con-
 fer Johan. 1. & Hebr. 1. 3.

5 *Quem & Angelum sive
 legatum univcrsum hoc curan-
 tem, & ipse Philo.*] Ἄγγελον
 vocat in Allegoriis, & libro de
 Cherubim : Ἄρχάγγελον vero

libro de Hærede divinatorum bo-
 norum, & libro de Confusio-
 ne linguarum. Idem & Ange-
 lus & אַנְגֵּלִים dicitur R. Samue-
 li in Mecor Chaim.

6 *Et Moses Nchemanni fi-
 lius.*] Ejus verba sic transtulit
 doctissimus Masius ad Josuz
 caput v. Iste Angelus, si rem
 ipsam dicamus, est Angelus
 redemptor : de quo scriptum est :
 Quoniam nomen meum in ipso
 est : Ille, inquam, Angelus
 qui ad Jacob dicebat : Ego Deus
 Bethel. Ille, de quo dictum est :
 Et vocabat Moysen Deus de ru-
 bo. Vocatur autem Angelus, quia
 mundum gubernat. Scriptum
 est enim : Eduxit nos Jehova
 (id est, Dominus Deus) ex
 Agypto. & alibi : Misit An-
 gelum suum, & eduxit nos ex
 Agypto. Præterea scriptum
 est : Et Angelus faciei ejus sal-
 vos fecit ipsos. Nimirum ille
 Angelus qui est Dei facies : de
 quo dictum est : Facies mea præ-
 ibit, & efficiam ut quiescas.
 Denique ille Angelus est, de quo
 vates : Et subito veniet ad Tem-
 plum suum Dominus, quem vos
 quaritis, & Angelus fœderis
 quem cupitis. Rursum alia ejus-
 dem verba sic : Animadvertite
 attente quid ista sibi velint. Mo-

hemanni filius, appellat: ⁷ aut Cabalisticis, qui Deum distinguunt in tria lumina, & quidem nonnulli iisdem, quibus Christiani nominibus, Patris, Filii, sive Verbi, & Spiritus Sancti. Et ut id fumam, quod apud omnes Hebræos maxime confessum est, Spiritus ille, quo agitati sunt Prophetæ, non est aliquid creatum, & tamen distinguitur à mittente; quomodo & illud, ⁸ quod Schekina vulgo vocant: Jam vero in Messia habituram eam vim divinam, quam sapientiam vocant, ⁹ plurimi Hebræorum

ses enim & Israëlita semper optaverunt Angelum primum. Cæterum quis ille esset, vere intelligere non potuerunt. Neque enim ab aliis percipiebant, neque prophetica notione satis assequerantur. Atqui facies Dei ipsam significat Deum: quod apud omnes interpretes est in confesso. Verum ne per somnium quidem ista intelligere quisquam possit, nisi sit in mysteriis legis eruditus. Mox: Facies mea præcedet, hoc est, Angelus fœderis quem vos cupitis, in quo videbitur facies mea. De quo dictum est: Tempore accepto exaudiam te. Nomen enim meum in eo est. Faciamque ut quiescas, sive efficiam, ut ipse sit tibi lenis & benignus. Neque te ducat per ius rigidum: sed placide & clementer. Confer quæ habet Manassis Conciliator ad quæstionem XIX. super Genesim.

⁷ Aut Cabalisticis qui Deum distinguunt in tria lumina, & quidem nonnulli iisdem, quibus

Christiani, nominibus, Patris, Filii, sive Verbi, & Spiritus Sancti. Vide additamenta ad Lexicon Hebræicum Schindleri in notis אלה. Et אלהים in Deo non obstare unitati, ait liber dictus Schep-tal.

⁸ Quod Schekina vulgo vocant. Et distinguunt à Spiritu Sancto: Gemara Hierosolymitana titulo de Documentis cap. 3. & Gemara Babylo-nica titulo Joma cap. 1. Schekina per annos tres & dimidium se tenuisse in Monte Oliveti expectantem conversionem Judæorum, ait R. Jonathan in præfatione Ecca Rabbi: quo recte accepto nihil verius.

⁹ Plurimi Hebræorum tradiderunt. Rabbi Solomo. Idem ad Genes. XIX. 18. agnoscit à Deo assumi posse humanam naturam: quam & olim ad tempus assumptam putat, cui consentit Thalmud titulo Schebuoth & Sabbathoth.

rum tradiderunt, ¹⁰ unde Chaldæo Paraphra-
stæ Messias Dei verbum dicitur: sicut & ¹¹ au-
gusto illo Dei ¹² itemque Domini nomine
Messias appellatur apud Davidem, Esaïam,
& alios.

¹⁰ Unde Chaldæo Paraphra-
stæ Messias Verbum Dei dicitur.]
Ut Osee vii.

¹¹ Augusto illo Dei.] Nempe
יהוה, Jonathan & David
Kimchi ad Jeremiam xxiiii. 6.
cum quibus consentit R. Ab-
ba in Ecca Rabchi. יהוה
צבאות Zachariæ xiv. 16. Fu-
turum eo tempore ut Deus

יהוה digito monstratur, ait
Thalmud in Taanith ex Esaïa
xxv. 9.

¹² Itemque Domini nomine.]
פסלם Psal. xlv. quem Psal-
mum de Messia agere agnoscit
Chaldæus ibi paraphrastes, ut
& jam dicto Esaïæ loco. Item
אדוני in Psal. cx. quem de
Messia agere jamjam patebit.

§ XXII. Et humanam naturam adorari.

Æque parata responsio est ad alterum, quod
objiciunt nobis, nos scilicet cultum Deo debi-
tum impartiri naturæ à Deo conditæ. Dici-
mus enim, à nobis Messia non alium hono-
rem, aliumve cultum exhiberi, quam exi-
gunt ¹ Psalmus 11. & Psalmus cx. quorum
illum in Davide rudi modo impletum, sed ex-
cellentius ad Messiam pertinere, etiam ² Da-
vid Kimchi, magnus Christianorum adver-
sator, agnoscit; posterior vero de alio, quam
de Messia exponi non potest. Nam quæ re-
centiores Judæi alii de Abrahamo communi-
scun-

¹ Psalmus 11. & Psalmus cx.] Hæc loca & Zachariæ ix. 9. de Messia exponit doctissimus Rabbi Saadia,

² David Kimchi.] De Messia eundem 11. exponunt Abraham Esdra, & R. Jonathan in Beresith Rabba,

scuntur, alii de Davide, alii de Ezechia, frivola sunt. Psalmus ipse Davidis est, ut docet Hebræa inscriptio. Quod ergo David Domino suo dictum dicit, id nec Davidi ipsi, nec Ezechiaë, qui inter posteros Davidis fuit, Davide nulla re excellentior, aptari potest. Abrahamus autem sacerdotium aliquod eximium non habuit, imo Melchisedecus 3 ei tanquam se minori bene precatus est. Sed & hoc, & quod additur 4 de sceptro ex Sione exituro & perventuro in oras ultimas, plane in Messiam competit, 5 ut loci similes de Messia haud dubie agentes patefaciunt: nec aliter acceperunt vetustiores Hebræi & Paraphrastæ. Proprie autem Jesum Nazarenum esse, in quo hæc impleta sint, possem vel solis ipsius discipulis id affirmantibus credere ob summam eorum probitatem; sicut & Judæi Mosi credunt de iis, quæ sine teste alio, à Deo sibi tradita dixit. Sed adfunt præter hoc plurima & 6 validissima argumenta summæ illius potestatis, quam obtinere Jesum dicimus: conspectus ipse vitæ redditus à multis: conspectus in cœlum avari: tum vero dæmones ejecti, mor-
bique

3 *Ei tanquam se minori bene precatus est.*] Et ab eo decimas sacerdotali jure accepit, Gen. xiv. 19, 20.

4 *De sceptro ex Sione exituro, & perventuro in oras ultimas.*] Psal. cx. 2.

5 *Ut loci similes de Messia*

haud dubie agentes patefaciunt.] Ut Genes. xlix. 10. & qui ex Prophetis adducti sunt supra.

6 *Validissima argumenta summæ illius potestatis quam obtinere Jesum dicimus.*] Quæ vide tractata libro supra 11. Adde & quæ dicta hujus libri initio.

7 *Enochi*

bique fanati solo ipsius nomine, & linguarum dona data discipulis, quæ regni sui signa Jesus ipse promiserat. His adde, quod sceptrum ejus, id est, sermo Euangelii ex Sione profectus, nulla humana ope, sola divina vi ad ultimos terrarum fines pervasit, populosque & reges sibi subegit, plane ut Psalmi prædixerant. Judæi Cabaliftæ inter Deum & homines medium statuunt ⁷ Enochii quendam filium, nullo tantæ potestatis indicio. Quanto nos justius illum, qui tanta dedit sui documenta? Neque ad Dei Patris imminutionem id pertinet, ⁸ à quo venit hæc potestas Jesu, ⁹ & ad quem reditura est, ¹⁰ & cujus honori illa inservit.

§ XXIII.

⁷ *Enochii quendam filium.*] Nomen quod ei faciunt Hebræi est מֵטוֹר Metator. Ita Latinis dicitur qui regi viam parat. Lucanus :

Audax Hesperios veniam metator in agros.

Vegetius libro 11. *Metatores in castris dicuntur, qui præcedentes locum castris idoneum eligunt.* Suidas: Μετατωρ ἄγωγος αὐτῶν αὐτῶν αὐτῶν. Metator, nuncius qui a principe præmittitur.

⁸ *À quo venit hæc potestas Jesu.*] Ipso fatente; Johan. v.

19, 30, 36, 43. VI. 36, 57. VIII. 28, 43. X. 18, 29. XIV. 28, 31. XVI. 28. XX. 21. & Apostolo Hebr. v. 5. Rom. VI. 4. 1 Cor. XI. 4.

⁹ *Et ad quem reditura est.*] Fatente Apostolo 1 Cor. xv. 24.

¹⁰ *Et cujus honori ille inservit.*] Joh. XIII. 31. XIV. 13. Rom. XVI. 27. Ideo Thalmud in titulo de Synedrio negat Jesum idoli esse nomen, quando Christiani in ejus honore respiciant Deum Mundi opificem.

§ XXIII. *Absolutio hujus partis cum precibus pro Judæis.*

Subtilius ista rimari non hujus est operis, neque de his egissēmus, nisi ut pateret, nihil esse in Christiano dogmate aut impium, aut absurdum, quod obtendere quis possit, quo minus religionem tantis prodigiis ornatam, tam honesta præcipientem, tam eximia pollicentem, amplecti possit. Nam eam qui sit amplexus, is jam de specialibus quæstionibus consulere debet libros illos, quibus religionis Christianæ dogmata contineri supra ostendimus. Quod ut fiat, oratur Deus, ut Judæorum mentem sua luce collustret, & efficaces reddat preces, ¹ quas ipse Christus jam in cruce pendens pro illis fudit.

¹ *Quas ipse Christus jam in cruce pendens pro illis fudit.*] Luc. XXI. 34.

HUGO GROTIUS
DE
VERITATE
RELIGIONIS
CHRISTIANÆ.
LIBER SEXTUS.

§ I. *Refutatio Mahumetismi; origo ejus.*

Sextus liber Mahumetistis oppositus præfationis vice Dei judicia adversus Christianos ad ipsam usque Mahumetismi originem deducit: quomodo scilicet ¹ vera illa atque simplex pietas, quæ inter Christianos gravissime vexatos oppressos-

¹ *Vera illa atque simplex pietas, quæ inter Christianos gravissime vexatos oppressosque flavuerat.] Ammianus Marcellinus sine libri XXI. de Constantio: Eratque super his adimere facilis quæ donabat, Christianam religionem absolutam & simplicem anili superstitione confundens: in qua scrutanda per-*

plexius, quam componenda gravius, excitavit dissidia plurima, quæ progressa fufius aluit concertatione verborum, ut cæteris antistitum, jumentis publicis ultro citroque discurrantibus per Synodos, quas appellant, dum ritum omnium ad suum trahere conatur arbitrium, rei vehiculariæ succideret nervos.

² *Mon-*

pressosque floruerat, paulatim refrigerescere coeperit, ex quo per Constantinum & sequentes Imperatores effectum est, ut ea professio non tuta tantum, sed & honorata esset, ² mundo velut intruso in Ecclesiam: ³ principes primum Christianos nullum fecisse bellandi modum, etiam cum pace frui liceret: ⁴ Episcopos acer-

² Mundo velut intruso in Ecclesiam.] Vidè de hac re pulchre dicta Chrysoctomi Morali secundo ad II Corinth. cap. XII. post v. 10.

³ Principes primum Christianos nullum fecisse bellandi modum, etiam cum pace frui liceret.] Marciani laudabile dictum apud Zonaram: Μη δέειν ὁ πλά βασιλεία κινεῖν, ἕως εἰρηνεύειν ἰξόν. Non debere principes arma sumere, quam diu pace frui liceret.

⁴ Episcopos acerrime inter se certasse de summis sedibus.] Ammianus libro XXVII. Et hunc quoque (Viventium ex quaestore Palatii) discordantis populi seditiones terruere cruenta, que tale negotium excitavere. Damasus & Ursicinus, supra humanum modum ad rapiendam Episcopalem sedem ardentes, scissis studiis asperrime conflabantur, adusque mortis vulnerumque discrimina adjumentis utriusque progressis: que nec corrigere sufficiens Viventius nec mollire, vi magna coactus secessit in suburbanum: & in certatione superaverat Damasus, parte que ei favebat instante. Constatque in basilica Sicinini, ubi

ritus Christiani est conventiculum, uno die CXXXVII reperia cadavera peremptorum: cesseratamque diu plebem agre delinitam. Neque ego abnuo, ostentationem rerum considerans urbanarum, hujus rei cupidos, ob impetrandum quod appetunt omni contentione laterum iurgare debere; cum id adepti futuri sint ita securi, ut ditentur oblationibus matronarum, procedantque vehiculis insidentes, circumspice vestiti, epulas curantes profusas, adeo ut eorum convivia regales superent mensas. Qui esse poterant beati revera, si magnitudine urbis despecta, quam vitis opponunt; ad imitationem Antistitum quorundam provincialium viverent, quos tenuitas edendi potandique parcissime, vilitas etiam indumentorum, & supercilia humi spectantia perpetuo numini verisque ejus cultoribus, ut puros commendant & verecundos. Postea: Hac inter Prætextatus præfecturam urbis sublimius curans, per integritatis multiplices actus & probitatis, quibus ab adolescentia rudimentis inclaruit, adeptus est id quod raro contigit, ut cum timeretur,

amo.

acerrime inter se certasse de summis sedibus: ac sicut olim arbori vitæ prælata arbor scientiæ maxima dederat mala, ita tunc quoque curiosam eruditionem pietati antehabitam, 6 & ex religione artem factam: cui deinde

amorem non perderet civium, minus firmari solitum erga iudices formidatos. cujus auctoritate iustisque veritatis suffragiis tumultu lenito, quem Christianorum iurgia concitarunt, pulsoque Ursicino, alta quies pari jam proposito civium Romanorum aptissime adolesebat, gloria clari rectoris plura & utilia disponentis. Hic est Prætextatus de quo historiam, haud indignam quæ hic ponatur, narrat Hieronymus ad Pammachium contra errores Joannis Hierosolymitani: Prætextatus, qui designatus Consul est mortuus, solebat ludens beato Papæ Damaso dicere: Facite me Romæ urbis Episcopum, & ero protinus Christianus. Vide & quæ idem habet Ammianus libro xv. Non frustra Concilium Africanum Cælestinum Romanæ urbis Episcopum monet: Ne fumosum typhum sæculi in Ecclesiam Christi, quæ lucem simplicitatis, & humilitatis diem Deum videre cupientibus præsert, videamur inducere. Adde nobiles Epistolas Gregorii Romani Episcopi, vere magni, lib. iv. 32, 34, 36. lib. vi. 30. lib. vii. Indict. i. epist. 30.

5 Sicut olim arbori vitæ prælata arbor scientiæ maxima dederat mala.] Gen. 11. & 111.

6 Et ex religione artem factam.] Vide quæ jam produximus ex Ammiano libro xx i. Idem libro xx i i. in Juliani historia. Utque dispositorum roboraret effectum, dissidentes Christianorum antistites cum plebe discissa in palatium intronissos moncbat, ut civilibus discordiis consopitis quisque nullo vetante religioni suæ serviret intrepidus: quod agebat ideo obstinate, ut dissensiones augente licentia, non timeret unanimentem postea plebem, nullas infestas hominibus bestias, ut sunt sibi ferales plerique Christianorum, expertus. Procopius Gothicorum 1, cum temperamento tamen hic ut & alibi audiendus: Πρέσβεις ἐν Βυζαντίᾳ παρέχοντες τὸν Ρώμης ἀρχιερέα ἦσαν, οἱ τε τὸ Ἐφέσιον ἱερὸν Ὑπάταν, καὶ Δημήτριον ἐν τῷ ἐν Μακεδόσι Φιλίππων, δόξης ἕνεκεν, ἦν Χριστιανοὶ ἐν σείσιν αὐτοῖς ἀντιλέγων ἀμαρτυροῦντες. τὰ δὲ ἀντιλόγημα ἐγὼ ἐξ ἐπιστομῶν, ὡς ἤκουσα ἐπιμνήσομαι ἀπονοίας γὰρ μαντιώδους πινός ηἰχμαγῆθ. διερχόμενοι αὐτῶν τῶν θεῶν φύσιν, ὅτι αὐτὰ ποτὲ ἐστὶν ἀνθρώπων γὰρ ἐστὶν τὰ ἀνθρώπινα εἰς τὸ ἀκαταλήτως (οὐ μὲν) καταλήπτὰ, μὴ τοῦ γε τὰ εἰς θεοῦ φύσιν ἦσαν. ἐμοὶ μὲν οὖν ταῦτα ἀπιδιώως σεσωπῆσθαι, μόνον τὸ μὴ ἀπιστήσθαι

deinde consequens fuerit : ut 7 ad exemplum eorum, qui turrim Babylonicam ædificabant, affecta-

σαι τὰ τετυμωμένα. ἐγὼ γὰρ ἐν ἅν ἐδὲ ἀλλο πρὸς θεῷ, ὃ, π ἅν εἶποιμ, ἢ ὅ π ἀγαθὸς τε παντάπασι εἶν, καὶ ζῦμπαντα ἐς τῆ ἐξουσία τῆ αὐτοῦ ἐχθ. λεγέτω δὲ ὡσπερ γινώσκων ὑπερ αὐτῆ αἰετ) ἔ ἱερὸς ἔ ἰδιώτης. Hæc dum ille agit, legati à Byzantio ad Romæ antistitem veniant, Ephesi antistes Hypatius, Phlipporum vero Macedoniæ provincia Demetrius, ob ea quæ inter se controversâ Christiani habent. Ea vero quæ sint, quantum percognita, memorare me tædeat. Insana enim temeritatis esse existimo, naturam Dei qualis sit scrutari. Homini enim nec humana, quantum ego existimo, plane in aperto sunt : tantum abest ut ei pateant ea quæ ad æternam numen pertinent. Licet ergo mihi impare de talibus silere, non commoventur ea quæ aliis sancta habentur. Ipse hoc tantum de Deo quod dicam habeo, esse cum omnino bonam, ejusque potestate omnia contineri. Qui plus sciverit, plus de eo dicat, sive in sacerdotum est ordine, sive in plebe. Laudat Gregoras libro VII. dictum Lyfidæ Pythagorici, deinde Synesii : τὸ ἀμοσθε φιλοσοφῆν μεγάλως ἐς ἀνδρώτους ἢ πρὸς θεῷ θεῶν κατὰ φρονήσεως. Apud populum subtiliter philosophari, causâ hominibus fuit magni contemptus rerum divinarum. Idem libro X. multum dissuadet tales disputationes, & de Latinis sui tem-

poris loquens : Τὸς Ἰταλὸς διασέω ἔ μέμφομαι ἰταμὰς ἐτωσὶ ἔ μτ) πολλὴς τ' ὀφρῦ) τῆ θεολογία ἐπιπηδῶντας. Italos ego video atque contemno, quod ita temere magnoque cum supercilio ad Theologiam proficiant. Addit mox : Οὐτὼ γὰρ παρ' αὐτοῖς εἶπειν τοῖς βαναύσοις ὀκνηροταὶ τὰ θεολογίας μυστήρια. ἔ ἔγω καλῆνασιν ἀπαντες ὅπῃ τὰς συλλογιστικὰς ἐμβατθῆεν τοῖς λόγοις αὐτῆ, ἄσπερ ὅπῃ τῆ χλῆν ἔ νομὰς τὰ βροσκήματα. καὶ οἱ τὸ πσεῦειν ὀφθῆς ἀμαθῆλον ἐχοντες, ἔ οὐ μολ) ὀπὸς θεῖ πσεῦειν εἰδότες, μολ) ὃ, π ἐσὶν ὃ πσεῦειν φασὶν, ἀγρεὰς ἔ ἀπειπάτης ἔ θέατρα πάντα ἐμπεπλήκαστ τῆς θεολογίας, καὶ ἐδὲ τῶτων τ' ἡλιον ἀσχύονοντα μέρτωσε τ' ἀναδειξὰς ποιέεσμοι. Ita apud illos etiam sellistariis opificibus effluunt Theologia mysteria : ita hiant omnes ut per syllogismos trahent talia, sicut pecudes ad herbas ἔ pabula : ἔ qui ea, quæ omnino recte credenda sunt, in ambiguo habent, ἔ qui nec quomodo credendum sit sciunt, nec quid sit quod se dicant credere, hi fora omnia ἔ ambulacra ἔ theatra implent Theologia, neque Solem verentur talis impudentiæ tæstene facere.

7. Ad exemplum eorum qui turrim Babylonicam ædificabant.] Gen. xi. exprobrat has controversias Christianis sæpe Mahumettes, præsertim Azora xxvi. xxxi.

affectatio temeraria rerum sublimium dissonas locutiones & discordiam pareret: quibus plebs conspectis sæpe nefcia quo se verteret, culpam in sacras literas rejecit, & eas tanquam venenatas cœpit fugere. Religio autem passim non in mentis puritate, sed quasi reducto Judaïsimo in ritibus collocari cœpit: ⁸ & in iis, quæ corporis magis exercitationem, quam animi emendationem in se continent, ⁹ itemque in studio flagrante semel electarum partium: ¹⁰ tandemque evenit, ut ubique multi essent Christiani nomine, re paucissimi. Non dissimulavit Deus hæc populi sui vitia: quin ¹¹ ex ultimo Scythiæ ¹² ac Germaniæ recessu immensa agmina, quasi diluvio, effudit in orbem Christianum: & cum datæ ab his strages maximæ non satis profecissent ad corrigendos superstites, justo Dei permisso in Arabia Mahumetes novam sevit religionem, pugnantem eam directâ fronte cum Christiana religione, sed quæ verbis quodammodo exprimeret vitam

8. *Et in iis quæ corporis magis exercitationem, quam animi emendationem in se continent.*] 1 Tim. IV. 8. Coloss. 11. 23.

9. *Itemque in studio flagrante semel electarum partium.*] Rom. X. 2. 1 Cor. 1. 12. & sequentibus.

10. *Tandemque evenit, ut ubique multi essent Christiani nomine, re paucissimi.*] Salvianus libro 111. de Gubernatione

Dei: *Præter paucissimos quosdam qui mala fugiunt, quid est aliud omnis cæcus Christianorum, quam sentina vitiorum?*

11. *Ex ultimo Scythiæ.*] Hunnos, Avaros, Sabiros, Alanos, Euthalicas, Turcas.

12. *At Germaniæ recessu.*] Gotthos, Erulos, Gepidas, Vandalos, Francos, Burgundiones, Suevos, Alemannos, Saxonas, Varnos, Longobardos.

tam magnæ partis Christianorum. Accepta hæc religio primum à Saracenis, qui ab Heraclio Imperatore defecerant: quorum armis brevi subacta Arabia, Syria, Palæstina, Ægyptus, Persis, post infessa Africa, & trans mare etiam Hispania. Sed Saracenorum potentiam tum alij, ¹³ tum Turcæ maxime exceperunt, gens & ipsa pugnacissima, quæ post longa adversum Saracenos certamina, in fœdus invitata facile suscepit religionem suis moribus congruentem, imperiique majestatem in se transtulit. Captæ Asiæ Græciæque urbes, & promotæ armorum felicitate in Hungariam Germaniæque fines deventum est.

¹³ Tum Turcæ maxime exceperunt.] Vide Turcica Leun- | clavii, & Laonicum Chalco-
condilam,

§ II. *Eversio fundamenti Mahumetistarum, de non inquirendo in religionem.*

Hæc religio plane ad fundendum sanguinem facta multum ritibus gaudet, ¹ credique sibi vult nulla inquirendi libertate: unde librorum, quos sanctos habet, lectio plebi interdicta est. Quod ipsum statim manifestum est indicium iniquitatis. Merito enim suspecta merx est, quæ hac lege obtruditur, ne inspici possit. Verum quidem est, non æqualem esse
omni-

¹ Credique sibi vult nulla inquirendi libertate.] Alcòranus Azoara x i i i. ut habet | prima editio Latina, quam hic in lectoris gratiam sequimur.

omnibus ad omnia cognoscenda perspicaciam, multos arrogantia, alios affectibus, consuetudine nonnullos in falsum abripi: sed ² ut via ad æternam salutem cognosci nequeat ab his, qui nullo commodi aut honoris respectu eam quærunt, se suaque omnia Deo subjicientes, & eum pro auxilio orantes; bonitas divina vetat credi. Et sane cum judicandi vim Deus inferuerit humanæ menti, nulla pars veri dignior est, in quam ea impendatur, quam illa quæ ignorari sine amittendæ salutis æternæ periculo non potest.

§ III.

² Ut via ad æternam salutem cognosci nequeat ab his, qui nullo commodi aut honoris respectu eam quærunt, se suaque omnia Deo subjicientes, & eum pro auxilio orantes, bonitas divina vetat credi.] Responsio ad quæstionem IV. ad Orthodoxos, inter opera Justiniani: Οτι δὲ ἀδύνατόν ἐστι μὴ τυχεῖν τῆς εὐρέσεως τῶ ἐν ὅλῃ καρδίᾳ τοῦ & δυνάμει ἐπιζητούντι τὴν ἀλήθειαν, μαρτυρεῖ ὁ κύριος λέγων· πῶς ὁ αἰτῶ λαμβάνει, & ὁ ζητῶ εὐρίσκει, & τῶ κρύοντι ἀνοιγίσει. Fieri autem nequire ut non ad inventionem perveniat, qui toto corde ac viribus querit veritatem, testatur De-

minus dicens: Quisquis petit, accipit: & qui querit inveniet, & pulsanti aperietur. Origenes VIII. contra Celsum. Ἐχθρὸν δὲ αὐτὸν σκοπήσῃ, ὅτε πάντ' ἐροσῶν & πάντ' ἐπακίδων ὁ κοινὸς πάντων πατήρ & δημιουργὸς, τὴν ἐκείνου προσείρειν ζητούντων αὐτὸν & δισσεβεῖν βλαβερῶς, κατ' ἀξίαν κρίνων, & τῆτοις τινα δροπέμει καρπὸν τῆς προσεσχίας αὐτοῦ. Cogitare enim oportuit communem omnium opificem ac patrem, qui cunctis spectat, auditque, æqua retribuere voluntati ipsum quarenti, ac pie vivere cupienti, eique fructum largiri aliquem sui patrocinii.

§ III. *Probatio adversus Mahumetistas, ex libris sacris Hebraeorum & Christianorum : eosque non esse corruptos.*

1 Mosem à Deo missum, 2 item Jesum, 3 & viros sanctos fuisse, qui Jesu disciplinam primi propagarunt, Mahumetes ejusque sectatores fatentur. At in Alcorano lege Mahumetis 4 multa narrantur plane contra quam à Mose & ab Jesu discipulis sunt prodita. Ut ex multis unum sumamus exemplum, Jesum in cruce mortuum, intra tertium diem in vitam rediisse, conspectumque à multis omnes Apostoli discipulique Jesu maximo consensu testantur. Contra docet Mahumetes, 5 Jesum clam subductum fuisse in cœlum, cruci autem affixum fuisse quoddam ejus simulacrum, ac proinde non mortuum Jesum, sed deceptos Judæorum oculos. Hæc objectio evadi non potest,

1 Mosem à Deo missum.] Azoara v. XXI.

2 Item Jesum.] Azoara v. XII.

3 Et viros sanctos fuisse qui Jesu disciplinam primi propagarunt.] Azoara v. LXXI.

4 Multa narrantur plane contra quam à Mose & ab Jesu discipulis sunt prodita.] Ut templum Mechæ structum ab Abrahamo, Azoara II. Alia de Abrahamo, Azoara XXXI. Confusa Gedeonis & Saülis historia, Azoara III. in historia

Exodi multa, Azoara XVII, & XXX, & XXXVIII. In historia Josephi multa, Azoara XXI. de avibus ab Abrahamo dissectis, & in vitam revocatis, Azoara IV. de Maria apud Zachariam educata, Azoara V. de avibus ex luto factis per Jesum, ibidem, & XIII.

5 Jesum clam subductum fuisse in cœlum, cruci autem affixum fuisse quoddam ejus simulacrum, ac proinde non mortuum Jesum, sed deceptos Judæorum oculos.] Azoara XI.

potest, nisi dicat Mahumetes, quod & dicit, ⁶ libros tum Mosis, tum discipulorum Jesu, non quales fuerant mansisse, sed corruptos esse. Sed hoc commentum jam supra à nobis libro tertio refutatum est. Certe si quis Alcoranum corruptum diceret, negarent hoc Mahumetistæ, idque sufficere dicerent adversus non probantes: at ipsi ultro adferre pro integritate sui libri ea argumenta non possent, quæ nos afferimus, de sparsis statim exemplis per orbem terrarum, & quidem, non ut Alcorani, uno sermone, custoditisque fide tot sectarum tam discrepantium circa cætera. Persuadent sibi Mahumetistæ, Johannis capite XIV, ubi de Paracleto mittendo agitur, existitisse aliquid scriptum de Mahumete, quod Christiani deleverint. Sed hic ab ipsis libet quærere, hanc scripturæ mutationem velintne factam post Mahumetis adventum, an antea. Post Mahumetis adventum fieri plane non potuit, cum jam eo tempore extarent toto orbe plurima, non Græca tantum, sed Syriaca, Arabica, & in diffitis ab Arabia partibus, Æthiopica, & Latina exemplaria non unius versionis: hæc autem omnia eo in loco consentiunt, nulla scripturæ varietate. Ante Mahumetis adventum nulla fuit mutandi causa: nemo enim scire poterat, quid docturus esset

Mahu-

6 Libros tum Mosis tum discipulorum Jesu, quales fuerant mansisse, sed corruptos esse.] Azoara IX.

Mahumetes. Imo si Mahumetis dogma nihil haberet Jesu dogmati contrarium, non magis difficiles fuissent Christiani in libris ejus recipiendis, quam in libris Mosis & Prophetarum Hebræorum fuerunt. Ponamus utrinque nihil scriptum fuisse, aut de Jesu dogmate, aut de Mahumetis: Doceret æquitas, pro Jesu dogmate habendum, in quod Christiani omnes; pro Mahumetis, in quod Mahumetistæ consentirent.

§ IV. *Ex comparatione Mahumetis cum Christo.*

Conferamus jam utriusque dogmatis adjuncta atque affectiones, ut videamus, utrum utri præferendum sit: ac primum de auctoribus videamus. ¹ Jesus Mahumetis ipsius confessione erat Messias ille in lege & Prophetis promissus: ² ab ipso Mahumete vocatur Dei verbum, ³ mens, ⁴ sapientia: ⁵ dicitur eidem nullum ex hominibus patrem habuisse. ⁶ Mahumetes solito naturæ ordine genitus etiam à suis

¹ *Jesus Mahumetis ipsius confessione erat Messias ille in lege & Prophetis promissus.*] Azoara xxix.

² *Ab ipso Mahumete vocatur Dei verbum.*] Azoara v. xi. & in libro doctrinæ Mahumetis. Jesum à Mahumete vocari λόγον, & πνεύμα Θεῶν, ait Euthymius Zigabenus in disputatione contra Saraccenos,

³ *Mens.*] Azoara iv, xi, xxix. & in dicto libro.

⁴ *Sapientia.*] Dictis locis.

⁵ *Dicitur eidem nullum ex hominibus patrem habuisse.*] Azoara xxxi.

⁶ *Mahumetes solito naturæ ordine genitus etiam à suis creditur.*] Vide librum Generationis Mahumetis.

fuis creditur. Jesus vitæ semper immaculatæ, cui nihil objici posset : 7 Mahumetes diu raptor, 8 mulierosus semper. 9 Jesus in cœlum euectus, fatente Mahumete : Mahumetes in sepulchro detinetur. Uter potius sequendus sit, quis non videat ?

7 Mahumetes diu raptor.] Vide Chronica Mahumetis versa ex Arabico. Vide Disputationem Saraceni & Christiani à Petro Abbate Cluniacensi editam.

8 Mulierosus semper.] Azoara XLII, XLIII, LXXV, & LXXVI. Vide dictam Disputationem.

9 Jesus in cœlum euectus fatente Mahumete.] Azoara XI.

§ V. Item facta utriusque.

Accedant utriusque facta. 1 Jesus visum cæcis, claudis gressum, ægrotis sanitatem dedit, imo fatente Mahumete, etiam vitam mortuis. 2 Mahumetes se missum ait, non cum miraculis, sed cum armis. Secuti tamen sunt, qui ei & miracula attribuerent: at qualia? Nempe quæ aut arte humana facile possunt effecta reddi, ut de columba ad aurem advolante: aut quorum nulli sunt testes, ut de camelo noctu ei locuto: aut quæ sui absurditate refelluntur, 3 ut de magna Lunæ parte

1 Jesus visum cæcis, claudis gressum, ægrotis sanitatem dedit, imo fatente Mahumete etiam vitam mortuis.] Azoara V, XIII.

2 Mahumetes se missum ait, non cum miraculis, sed cum armis.] Azoara III, XIV, XVI, XXX, LXXI.

3 Ut de magna luna parte in manicam ipsius delapsa, & ab ipso remissa.] Azoara LXIV. Vide latius hanc fabulam ex capite Ceramur apud Cantacuzenum Oratione in Mahumetem §. 23.

parte in manicam ipsius delapsa, & ab ipso remissa ad reddendam fideri rotunditatem. Quis non dicat in causa dubia, ei legi standum, quæ certiora pro se habet divinæ approbationis testimonia? Videamus & eos, qui hanc & illam legem primi susceperunt.

§ VI. *Eorum qui primi utramque religionem receperunt.*

Qui Jesu legem amplexi sunt, viri erant Dei timentes, vitæ simplicis: convenit autem Deo, ut tales neque sermonum præstigiis, neque specie prodigiorum, decipi patiatur. At ¹ qui Mahumetismum primi susceperunt, prædones erant, homines ab humanitate ac pietate alieni.

¹ Qui Mahumetismum primi susceperunt prædones erant.] Scilicet Scaligerum de Emendatione Temporum lib. III, cap. de Periodo Arabum. Ostendit vox ipsa Saraceni, quod *λυσεικὸς* significat. Vide

§ VII. *Modorum, quibus lex utraque propagata est.*

Sequitur & modum ostendamus, quo religio utraque propagata est. De Christiano aliquoties jam diximus, incrementa ejus esse ex miraculis, non Christi tantum, sed & discipulorum, & qui eis successerunt, tum vero ex ipsa malorum & suppliciorum patientia. At Mahumetismi doctores nulla ediderunt miracula, nullas graves ærumnas ac dura mortium gene-

genera ob eam professionem pertulerunt. Sed¹ religio illa, quo arma eunt, sequitur, armorum accessio est: ² nec aliud ipsi argumentum pro ea magistri adferunt, quam bellorum successum, & imperii magnitudinem, quibus nihil ad hanc rem fallacius. Paganica sacra ipsi improbant. Et tamen scimus, quantæ fuerint Persarum, Macedonum, Romanorum victoriæ, quam late patuerint eorum imperia. Neque Mahumetistis semper prosperi bellorum eventus. Notæ clades, quas plurimis in locis terra marique acceperunt: tota Hispania pulsati sunt. Non potest res, quæ vices tam incertas habet, quæque bonis ac malis communis esse potest, nota esse certa veræ religionis: eoque minus, quod arma eorum injusta sunt; ³ cum sæpe ea moveant adversus populos sibi non molestos, nulla injuria cognitos, ita ut nihil armis obtendere possint, nisi solam religionem, quod maxime est irreligiosum. Nam ⁴ cultus Dei nullus est, nisi ab animo volente procedat. Voluntas autem docendo & suadendo

¹ Religio illa, quo arma eunt, sequitur, & armorum accessio est.] Azoara x. xviii. xxvi.

² Nec aliud ipsi argumentum pro ea magistri adferunt, quam bellorum successum, & imperii magnitudinem.] Azoara xxxiii. xlvii.

³ Cum sæpe ea moveant ad-

versus populos sibi non molestos.] Azoara xix.

⁴ Cultus Dei nullus est, nisi ab animo volente procedat.] Lactantius libro x. cap. 20. Nihil est enim tam voluntarium quam religio, in quasi animus sacrificantis adversus est, iam sublata, iam nulla est.

dendo elicitur, non minis, non vi. Coactus qui credit, non credit, sed credere se simulat, ut malum vitet. Qui mali sensu aut metu extorquere assensum vult, eo ipso ostendit, se argumentis diffidere. Rursus autem hunc ipsum obtentum religionis ipsi destruunt, cum subactos sub imperium patiantur uti, qua velint, religione, imo & ⁵ palam agnoscant interdum, Christianos in sua lege servari posse.

⁵ Palam agnoscant interdum Christianos in sua lege servari posse.] Azoara I. & XII. Liber | de Doctrina Mahumetis. Vide Euthymium.

§ VIII. Præceptorum inter se.

Contendamus inter se & præcepta. Hinc patientia præcipitur, imo & benignitas in male volentes: inde ultio. Hinc perpetua matrimonii fides, morum mutua toleratione: ¹ inde discedendi licentia. Hic maritus, quod ab uxore exigit, præstat ipse, & affigendum uni amorem exemplo suo docet: ² ibi aliæ super alias mulieres, nova semper libidinum irritamenta. Hic intus ad animum revocata religio, ut eo bene culta fructus exserat humano generi utiles: ibi eadem ³ in circumcissione, ⁴ aliisque rebus per se mediis, vim suam prope totam

¹ Inde discedendi licentia.] Vide Euthymium, & eos qui de rebus Turcicis scripsere.

² Ibi alia super alias mulieres.] Azoara III, VIII. IX. XXXIII.

³ In circumcissione.] Vide & Bartholomæum Georgevitium de Ritibus Turcarum.

⁴ Aliisque rebus per se mediis.] Ut lotionibus, Azoara IX. Vide & Euthymium.

tam consumit. Hic temperatus ciborum vini-
 que usus permittitur: ibi ⁵ vetitum sue vesci,
⁶ bibere vinum, quod tamen magnum Dei
 munus est ad animi & corporis bona cum mo-
 do sumptum. At ante quidem legem perfe-
 ctissimam, qualis est Christi, rudimenta qua-
 si puerilia præcessisse non mirum est: post eam
 vero publicatam redire ad figuras præposte-
 rum. Neque ulla potest causa adferri, cur post
 Christianam religionem longe optimam, aliam
 decuerit proferri.

⁵ *Vetitum sue vesci.*] Azoara | thymium, & alios qui res Sa-
 II. XXVI. | racenicis scripserunt.
⁶ *Bibere vinum.*] Vide Eu-

§ IX. *Solutio ejus quod objiciunt Mahu-
 metistæ de Dei filio.*

Offendi se ajunt Mahumetistæ, quod Deo
 filium demus, cum uxore non utatur; quasi
 filii vox in Deo non possit diviniorem habere
 significationem. At ipse Mahumetes multa
 Deo adscribit non minus indigna, quam si
 uxorem habere diceretur: puta ¹ manum ipsi
 frigidam esse, idque se tactu expertum: ² ge-
 stari in sella, & his similia. Nos vero cum Je-
 sum Dei filium dicimus, hoc significamus,
 quod

¹ *Manum ipsi frigidam esse,
 idque se tactu expertum.*] Locum
 vide apud Richardum contra
 Mahumetistas cap. 1. & cap.
 XIV, & apud Cantacuzenum

Oratione in Mahumetem II.
 §. 18. & oratione IV. non lon-
 ge à principio.

² *Gestari in sella.*] Ibi-
 dem,

S §

3 *Cum*

quod ipse³ cum eum Verbum Dei dicit: ⁴ verbum enim ex mente suo quodam modo gignitur: adde jam, quod ex virgine, sola Dei opera vim paternam supplente, natus est, quod in coelum euectus Dei potestate, quæ & ipsa Mahumeti confessa ostendunt ⁵ Jesum singulari quodam jure Dei filium appellari posse, & debere.

³ Cum eum Verbum Dei dicit.] Vide supra.

⁴ Verbum enim ex mente suo quodam modo gignitur.] Vide Platonem in Convivio, & Arabianielem in Dialogo qui vulgo Leonis Hebræi dicitur. Vide hac de re & Euthymium in dicta Disputatione, ubi ait, ἄσπερ ὁ ἡμέτερος λόγος ἐκ τῆς νῦν γίνεται νοούμενος, & cætera: Cardinalem Cusanum lib. 1.

cap. 13. & sequentibus, contra Mahumetistas: Richardum c. 9. & 15.

⁵ Jesum singulari quodam jure Dei filium appellari posse & debere.] Luc. 1. 35. Johan. x. 36. Actor. III. 13, 14, 15. XIII. 33. Hebr. 1. 5. v. 5. In dicto libro doctrinæ Mahumetis Jesus inducitur Deum suum Patrem appellans.

§ X. Absurda plurima in libris Mahumeticis.

At contra in scriptis Mahumeticis ¹ quam multa sint à veritate historiæ aliena, quam multa plane ridicula, longum foret eloqui. Talis est fabula ² de pulchra muliere, quæ ab Angelis vino captis solenne didicerit carmen, quo in coelum ascendi & ex eo descendi solet:

quæ

¹ Quam multa sint à veritate historiæ aliena.] Ut de Alexandro Magno, qui ad fontem pervenerit, in quo Sol quiesceret, Azoara xxviii. de Solomone. Azoara xxxvii.

² De pulchra muliere.] In libro Doctrinæ Mahumetis est hæc fabula, sumpta ex libro Enarrationum. Vide & Cantacuzenum Oratione 11. in Mahumetem, c. 15.

³ De

quæ cum ascendisset in multam cœli altitudinem, deprehensam à Deo, ibique fixam, atque eam esse stellam Veneris. Talis illa³ de mure in nave Noë nato ex elephanti stercore: ⁴ contra autem fele ex leonis halitu. Atque illa maxime ⁵ de morte in arietem commutanda, qui medio inter cœlum & inferos spatio fit stabulaturus, ⁶ & de epulis in vita altera excernendis per sudorem, ⁷ deque mulierum gregibus cuique assignandis ad concubitus voluptates: quæ profecto talia sunt omnia, ut oporteat culpa sua esse in stuporem datos, qui istis fidem habent, præsertim cum Euangelii lux ipsos circumfulgeat.

³ De mure in navi Noë nato ex stercore elephantis.] Sunt hæc dicto libro doctrinæ Mahumetis.

⁴ Contra autem fele ex leonis halitu.] Ibidem.

⁵ De morte in arietem commutanda.] In fine dicti libri doctrinæ Mahumetis.

⁶ Et de epulis in vita altera excernendis per sudorem.] Dicitur liber de doctrina Mahumetis.

⁷ De mulierum gregibus cuique assignandis ad concubitus voluptatem.] Vide quæ supra adducta ad librum secundum.

§ XI. Peroratio ad Christianos, qui ex occasione antedictorum officii sui admonentur.

Hac ultima disputatione absoluta, sequitur peroratio, non jam ad extraneos, sed ad omnis generis ac nominis Christianos: summam monstrans eorum usum, quæ dicta sunt hæctenus, ut & quæ recta sunt fiant, & quæ

quæ prava vitentur. Primum ¹ ut puras manus elevent ad Deum illum, ² qui omnia conspicua atque inconspicua fecit ex nihilo: ³ cum certa fiducia eum curam nostri gerere: ⁴ cum nisi ejus permissu ne passer quidem cadat, ⁵ ac ne eos timeant, qui tantum corpori nocere possunt, præ eo, cui & in corpus, & in animum, æquale jus est. ⁶ Confidant non Deo tantum Patri, sed & Jesu: ⁷ quando in terris aliud nomen non est, quod nos salvos præstet: ⁸ quod recte facturos, si cogitaverint non qui illum Patrem, hunc Dominum voce nuncupant, æternum victuros, sed qui ex eorum voluntate vitam componunt. Monentur deinde ⁹ sanctum illud dogma Christi, ut pretio-

¹ Ut puras manus elevent ad Deum illum.] i Tim. II. Jac. IV. 8. Tertullianus Apologetico: Illuc suspicientes Christiani manibus expansis, quia innocuis: capite nudo, qui non erubescimus: denique sine monitore, quia de pectore oramus pro omnibus Imperatoribus, vitam illis prolixam, imperium securum, domum tutam, exercitus fortes, senatum fidelem, populum probum, orbem quietum.

² Qui omnia conspicua atque inconspicua fecit ex nihilo.] Coloss. I. 16. Hebr. XI. 3. Actor. IV. 24. II Macch. VII. 28.

³ Cum certa fiducia eum curam nostri gerere.] I Petr. III. II. V. 7.

⁴ Cum nisi ejus permissu ne passer quidem cadat,] Matt. X. 29.

⁵ Ac ne eos timeant qui tantum corpori nocere possunt, præ eo, cui & in corpus & in animum æquale jus est.] Matth. X. 28. Lucæ XII. 4.

⁶ Confidant non Deo tantum Patri, sed Jesu.] Joh. XIV. 2. Hebr. IV. 15, 16. Eph. III. 12. & 17.

⁷ Quando in terris aliud nomen non est, quod nos salvos præstet.] Actor. IV. 12.

⁸ Quod recte facturos, si cogitaverint, non qui illum Patrem, hunc Dominum voce nuncupant, æternum victuros, sed qui ex eorum voluntate vitam componunt.] Joh. VIII. 43. & sequentibus: Matth. VII. 21. Joh. XV. 14. I Joh. II. 3, 4.

⁹ Sanctum illud dogma Christi, ut pretiosissimum thesaurum solli-

tiosissimum thesaurum sollicitè custodire: atque eam ob rem etiam ¹⁰ sæpe legere sacra scripta, quibus nemo possit decipi, nisi qui prius se ipse deceperit. ¹¹ Nam & fideliores fuisse eorum scriptores & afflatus divini pleniores, quam ut necessaria veritate nos fraudare vellent, eamve nube aliqua obtegere: ¹² sed adferendum animum paratum obsequio: id si fiat, ¹³ nihil eorum nos fugiturum, quæ credi, sperari, aut fieri à nobis debent: ¹⁴ atque eo modo ali & excitari in nobis illum Spiritum, ¹⁵ qui futuræ felicitatis arrhabo est datus. Absterrentur præterea ab imitatione Paganorum: ¹⁶ primum in cultu falsorum Deorum, ¹⁷ qui nihil sunt, nisi vana nomina, ¹⁸ qui-

sollicite custodire.] Matth. xiiii. 44, 45. I Cor. iv. 7. I Tim. vi. 20. II Tim. i. 14.

¹⁰ *Sæpe legere sacra scripta.*] Coloss. iiii. 16. I Thess. v. 27. Apoc. i. 3.

¹¹ *Nam & fideliores fuisse eorum scriptores, quam ut necessaria veritate nos fraudare vellent.*] Tertullianus de hæreticis sic loquitur in Præscriptione: Solent dicere, non omnia Apostolos scisse, eadem agitanti dementia quæ rursus convertunt, omnia quidem Apostolos scisse, sed non omnia omnibus tradidisse: in utroque Christum reprehensioni subicientes, qui aut minus instructos, aut parum simplices Apostolos miserit Vide & quæ sequuntur ibidem longe utilissima.

¹² *Sed adferendum animum paratum obsequio.*] Johan. vii. 17. v. 44. Matth. xi. 25. Philipp. iiii. 15. II Petri iiii. 16. Osee xiv. 10.

¹³ *Nihil eorum nos fugiturum, quæ credi, sperari, aut fieri à nobis debent.*] II Tim. iiii. 15, 16. Johan. xx. 31. I Petri i. 23.

¹⁴ *Atque eo modo ali in nobis & excitari illum spiritum.*] II Tim. vi. I Thess. v. 19

¹⁵ *Qui futura felicitatis arrhabo est datus.*] Ephes. i. 14. II Cor. i. 22. v. 5.

¹⁶ *Primum in cultu falsorum Deorum.*] I Corinth. vii. 1. 5, 6.

¹⁷ *Qui nihil sunt nisi vana nomina.*] Ibidem v. 4 x. 19.

¹⁸ quibus mali dæmones utuntur, ¹⁹ ut nos à veri Dei cultu avertant : ²⁰ quare non posse nos eorum sacris pãrticipare, ita, ut simul & Christi sacrificium nobis profit : ²¹ secundo in vivendi modo licentioso, nec aliam habente legem, quam à cupiditate dictatam ; ²² unde Christianos longissime abesse oporteat, ²³ qui non tantum Paganis præstare multum debeant, ²⁴ sed & Judæorum legisperitis & Pharisæis, quorum justitia in externis quibusdam factis consistens non sufficit, ut ad cæleste regnum perveniatur. ²⁵ Nullo nunc in pretio esse circumcisionem manu factam, sed alteram internam cordis, ²⁶ observationem mandatorum Dei, ²⁷ novum opificium, ²⁸ fiduciam in diligendo efficacem, ²⁹ unde agnoscan-

¹⁸ *Quibus mali demones utuntur.*] I Cor. x. 20. Apoc. ix. 2.

¹⁹ *Ut nos à veri Dei cultu avertant.*] Eph. ii. 2. Apoc. ix. 9. II Theff. ii. 9. Matth. xiii. 19. Ephes. ii. 12.

²⁰ *Quare non posse nos eorum sacris participare, ita ut simul & Christi sacrificium nobis profit.*] I Cor. x. 20.

²¹ *Secundo, in vivendi modo licentioso, nec aliam habente legem, quam à cupiditate dictatam.*] Eph. ii. 3. Tit. ii. 14.

²² *Unde Christianos longissime abesse oporteat.*] II Corinth. vi. 15.

²³ *Qui non tantum Paganis præstare multum debeant.*] Matt. v. 47. vi. 7, 32.

²⁴ *Sed & Judæorum legisperitis & Pharisæis, quorum justitia in externis quibusdam factis consistens non sufficit ut ad cæleste regnum perveniatur.*] Matth. v. 20. xxiii. 23. Rom. iii. 20. Galat. ii. 16.

²⁵ *Nullo nunc in pretio esse circumcisionem manu factam, sed alteram internam cordis.*] I Corinth. vii. 19. Galat. v. 6. vi. 15. Philipp. iii. 3. Ephes. ii. 11. Coloss. ii. 11. Rom. ii. 29.

²⁶ *Observationem mandatorum Dei.*] I Cor. vii. 19.

²⁷ *Novum opificium.*] Galat. vi. 15.

²⁸ *Fiduciam in diligendo efficacem.*] Galat. v. 6.

²⁹ *Unde agnoscantur veri Israël.*

scantur veri Israëlitaë, 30 mystici Judæi, hoc est, Dei laudatores. 31 Ciborum discrimina, 32 sabbata, 33 dies festos, 34 umbras esse rerum, quæ in Christo & Christianis existant. Ex occasione Mahumetismi hæc adferuntur monita, 35 prædictum à Domino Jesu, venturos quosdam post sua tempora, qui à Deo se missos mentirentur; 36 sed etiamsi Angelus de cælo veniret, non recipiendum esse dogma aliud, 37 quam illud Christi, tantis testimoniis probatum. Quippe 38 olim quidem Deum multis variisque modis allocutum pios, qui fuerunt: postremo autem voluisse eum nos compellere per Filium suum, 39 rerum omnium dominum, 40 splendoris paterni efful-

Israëlitæ.] Rom. ix. 6. 1 Cor. x. 18. Gal. vi. 16. Joh. i. 47.

30 *Mystici Judæi, hoc est, Dei laudatores.*] Rom. ii. 28. Philo de Allegoriis: Τῶ ἐξομολογημῆς ὁ Ἰσδὰς σύμβολον. Judas symbolum ejus qui Deum profitetur.

31 *Ciborum discrimina.*] Actor. x. 13, 14, 15. xv. 19, 20. 1 Cor. x. 25. Col. ii. 16, 21.

32 *Sabbata.*] Coloss. dicto loco.

33 *Dies festos.*] Ibidem. Rom. xiv. 5.

34 *Umbras esse rerum quæ in Christo & Christianis existant.*] Col. ii. 17. Hebr. x. 1.

35 *Prædictum à Domino Jesu, venturos quosdam post sua tempora, qui se à Deo missos mentirentur.*] Joh. v. 34. II Thess.

ii. 9. Matth. vii. 15. xxiv. 11. Marci xii. 22. 1 Joh. iv. 1.

36 *Sed etiamsi Angelus de cælo veniret, non recipiendum esse dogma aliud.*] Gal. i. 8.

37 *Quam illud Christi tantis testimoniis probatum.*] 1 Joh. v. 7, 8. Hebr. ii. 4. xii. 1. Joh. han. i. 7, 32. v. 32, 37, 39, 46. Luc. xxiv. 27. Actor. ii. 22, 23. x. 43.

38 *Olim quidem Deum multis variisque modis allocutum pios, qui fuerunt, postremo autem voluisse eum nos compellere per Filium suum.*] Hebr. i. 2.

39 *Rerum omnium Dominum.*] 1 Corinth. xv. 27. Hebr. ii. 5.

40 *Splendoris paterni effulgentiam, substantiæ ejus expressam imaginem.*] Hebr. i. 3.

effulgentiam, substantiæ ejus expressam imaginem, ⁴¹ per quem condita sint, quæ fuerunt, aut erunt, ⁴² qui suo imperio agit ac fert omnia, ⁴³ & expiatis peccatis nostris ad dextram Dei sublatus, ⁴⁴ dignitatem supra Angelos consecutus est: ⁴⁵ quo proinde legis auctore nihil potest expectari magnificentius. Revocatur etiam eadem occasione ipsis in memoriam ⁴⁶ arma Christi militibus assignata, non esse qualibus Mahumetes nititur, sed Spiritus propria, apta expugnandis munitionibus, quæ se adversus Dei cognitionem erigunt: pro scuto fiduciam, quæ tela ignita diaboli repellat: pro lorica justitiam sive rectitudinem vitæ; ⁴⁷ pro galea, quæ quod infirmissimum est tegat, spem æternæ salutis, ⁴⁸ pro ense vero tradita divinitus verba, penitissimas animi partes penetrantia. Sequitur post hæc exhortatio

⁴¹ Per quem condita sunt quæ fuerunt, aut erunt.] Ibidem. Coloff. 1. 16.

⁴² Qui suo imperio agit ac fert omnia.] Hebr. 1. 3. Apoc. 1. 5.

⁴³ Et expiatis peccatis nostris ad dextram Dei sublatus.] Hebr. 1. 3. ix. 12. Matth. xx. 28. 1 Joh. 11. 2. iv. 10. Matt. xxvi. 64. Marci xvi. 19. Act. 11. 33. 34. vii. 55, 56. Rom. viii. 34. Ephes. 1. 20. Coloff. 111. 1. Hebr. viii. 1. x. 12. xii. 5.

⁴⁴ Dignitatem supra Ange-

los consecutus est.] 1 Petr. 111. 22. Hebr. 1. 13. Eph. 1. 21.

⁴⁵ Quo proinde legis auctore nihil potest expectari magnificentius.] Hebr. 11. 3, 4, 5, 6, 7, 8. 111. 3, 4, 5, 6.

⁴⁶ Arma Christi militibus assignata.] Rom. xi. 11. 12. 11 Cor. vi. 7. x. 4. Ephes. vi. 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18.

⁴⁷ Pro galea.] Vide præter dictum ad Ephesios locum, 1 Thess. v. 8.

⁴⁸ Pro ense vero.] Vide præter dictum locum, Eph. vi. 17. Hebr. 1v. 12. Apoc. 1. 16.

tio ⁴⁹ ad mutuam concordiam, quam Christus suis abiens tam serio commendavit: ⁵⁰ non multos inter nos esse doctores debere, sed unum Jesum Christum: ⁵¹ omnes Christianos in idem nomen baptizatos: ⁵² quare non debere inter ipsos sectas esse & scissuras, quibus ut remedium tandem adhibeatur aliquod, suggeruntur dicta illa Apostolica, ⁵³ sapiendum temperanter, ⁵⁴ pro modo cognitionis, quam cuique Deus admensus est: ⁵⁵ si qui minus omnia intelligunt, eorum ferendam imbecillitatem, ⁵⁶ ut placide ac sine jurgiis nobiscum coalescant: ⁵⁷ si qui intelligentia præstent cæteris, par esse, ut & studio erga cæteros excel-

⁴⁹ *Ad mutuam concordiam, quam Christus abiens suis tam serio commendavit.*] Joh. xiv. 27. xiiii. 34, 35. xv. 12, 17. xvii. 20. & sequentibus: xx. 19, 26. i Johan. iiii. 23. Adde Ephes. iiii. 14. & sequentibus: vi. 16. Hebr. xiiii. 20. Matt. v. 9.

⁵⁰ *Non multos inter nos esse doctores debere, sed unum Jesum Christum.*] Matth. xxi. 11. 8. Jacob. iiii. 1.

⁵¹ *Omnes Christianos in idem nomen baptizatos.*] Rom. vi. 3, 4. i Cor. i. 13, 15. Galat. iiii. 27. Ephes. iv. 5. Coloss. ii. 12.

⁵² *Quare non debere inter nos sectas esse & scissuras.*] i Cor. i. 10. xi. 18. xii. 25.

⁵³ *Sapiendum temperanter.*]

Rom. xii. 3, 16. i Cor. iv. 6.

⁵⁴ *Pro modo cognitionis, quam cuique Deus admensus est.*] Dicto loco ad Romanos, & xii. 6. ii Cor. x. 13. Ephes. iv. 7, 15, 16.

⁵⁵ *Si qui minus omnia intelligant, eorum ferendam imbecillitatem.*] Rom. xiv. xv. 2. i Cor. viii. 7.

⁵⁶ *Ut placide ac sine jurgiis nobiscum coalescant.*] Rom. xiv. 1. ii Cor. xii. 20. Gal. v. 20. Philipp. i. 16. ii. 3, 15. i Cor. xi. 16.

⁵⁷ *Si qui intelligentia præstent cæteris, par esse ut & studio erga cæteros antecellant.*] Rom. viii. 1, 2, 3, 9. xii. 8. xiii. 3, 14, 16. i Cor. xiii. 2. ii Cor. vi. 6. viii. 7. ii Petr. i. 5, 9.

cellant : ⁵⁸ hos vero , qui aliter aliqua in parte sentiunt , expectandos donec & ipsis Deus veritatem latentem aperiat : ⁵⁹ interim , de quibus constat , retinenda , & opere implenda . ⁶⁰ Nunc ex parte sciri : ⁶¹ venturum illud ævum , quo omnia certissime cognoscenda sint . Etiam hoc rogantur singuli , ⁶² ne inutile detineant talentum sibi concreditum : ⁶³ sed omnem impendant operam , ut alios Christo acquirant : ⁶⁴ quam ad rem non tantum adhibendos rectos salutareque sermones , ⁶⁵ sed & emendatæ vitæ exemplum , ut ex servis de bonitate Domini , & ex actionibus de legis puritate iudicium fiat . Postremo loco reversa , unde exierat , ad lectores populares oratio obsecrat eos , ⁶⁶ si quid hic boni est , de eo agant Deo

⁵⁸ Hos vero qui aliter aliqua in parte sentiunt , expectandos donec & ipsis Deus latentem veritatem aperiat .] Philip. III. 15. Eph. IV. 2. I Cor. XII. 4, 7. I Thess. IV. 14. II Cor. VI. 6. Galat. V. 22. Coloss. IV. 11. II Timot. IV. 2. Luc. IX. 54. 55.

⁵⁹ Interim de quibus constat retinenda & opere implenda .] Philipp. III. 16. Jacobi I. 22, 23, 24, 25.

⁶⁰ Nunc ex parte sciri .] I Cor. XII. 9, 12.

⁶¹ Venturum illud ævum quo omnia certissime cognoscenda sint .] Ibidem. V. 10, 12. I Joh. III. 2. Matth. V. 8.

⁶² Ne inutile detineant ta-

lentum sibi concreditum .] Matth. XXV. 15. & sequentibus.

⁶³ Sed omnem impendant operam ut alios Christo acquirant .] I Cor. IX. 19, 20, 21, 22.

⁶⁴ Quam ad rem non tantum adhibendos rectos salutareque sermones .] Gal. VI. 6. Eph. IV. 29. II Timot. I. 13. Tit. II. 8.

⁶⁵ Sed & emendatæ vitæ exemplum , ut ex servis de bonitate Domini , & ex actionibus de legis puritate iudicium fiat .] I Petr. III. 1, 16. Eph. VI. 6. II Tim. IV. 24. I Petr. II. 12. Ephes. IV. 1. Philipp. I. 27.

⁶⁶ Si quid hic boni est , de eo Deo agant gratias .] Jacob. I. 17. II Thess. I. 3. I Corinth. I. 4.

Deo gratias: ⁶⁷ si quid minus placeat, rationem ut habeant, tum communis naturæ hominum ad multos errores pronæ, tum & loci ac temporis, quo opus hoc effusum verius, quam elaboratum est.

67 Si quid minus placeat, rationem habeant, tum communis | *natura ad multos errores pronæ.]*
 Jac. III. 2. Gal. VI. 1, 2.

F I N I S.

TYPOGRAPHUS
 LECTORI S.

QUum de nova hac editione sic adornanda cogitarem, ut annotationes ipsius textus verbis subjunctæ, uno intuitu conspici possent, ea præ primis difficultas sese obtulit, ut notæ longiores continuam textus seriem vel omnino interromperent, vel saltem difficilem valde redderent. Cui cum alio modo obviam ire non possem, quædam ex allegatis Græcis longioribus (quæ & longe major Lectorum numerus ut plurimum negligere solet) retenta tantum interpretatione Latina, ad calcem libri rejicere consultum duxi. Itaque ea, ne quid opusculo deficiat, hic exhibeo, simulque

paginæ numerum quæ interpretationem Latinam continet adjicio.

Pag. 28.] Κατὰ γὰρ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶ ὅλων σύστασιν μίαν ἔχειν ἰδέαν ἕρπυλον τε ἔ τὴν, μεμνημένης αὐτῶν τῆς φύσεως· μὴ ὅ ταῦτα διαστάντων ἤδη σωμάτων ἀπ' ἀλλήλων, τὸν μὲν κόσμον περιλαβεῖν ἅπασαν τὴν ὀρρομένην ἐν αὐτῷ σύνταξιν, τὸν δὲ ἀέρα κινήσεως τυχεῖν συνεχῆς. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον αὐτῷ πρὸς τὸν μετεωροτάτους τόπους συνδραμεῖν. ἀνωφερῆς ἔστις τῆς τοιαύτης φύσεως διὰ τὴν κρυφότητα· ἀφ' ἧς αἰτίας τὸ μὲν ἥλιον ἔ τὸ λοιπὸν πλῆθος τῶ ἄστρον ἐναποληθῆναι τῆ πάσῃ δὴν· τὸ δὲ ἰλυῶδες ἔ τὸ δολερὸν μετὰ τῶ ἤχων συγκρίσεως ὅπῃ ταυτὸ κατεσηναί, διὰ τὸ βίρῃ, εἰλέμενον δὲ ἐν αὐτῷ, ἔ συσπρόμενον συνεχῶς, ἐκ μὲν ἤδη ὑγρῶν τὴν θάλασσαν, ἐκ δὲ ἤδη στερεοποιηθέντων ποιήσασθαι τὴν γῆν πηλώδη ἔ παντελῶς ἀπαλλῆ, ταύτην δὲ τὸ μὲν πρῶτον τῶ πρὸς τῶ ἥλιον πυρὸς, καταλάμψασθαι πῆξιν λαβεῖν, ἔπειτα διὰ τὴν θερμασίαν ἀναζυμεμένης τῆς ἐπιφανείας, σμυοῖσθαι τὴν ὑγρῶν καὶ πολλὰς τόπους, ἔ γνέσασθαι πρὸς αὐτὰ σπυρδύνας ὑμέσι λεπτοῖς περιεχόμενας. ὅπερ ἔστιν ἐν τοῖς ἐλεσι ἔ τοῖς λιμνάζουσι ἤδη τόπων ἔπι, ἔ νῦν ὀραῖσθαι γινόμενον· ἔπειδ' αὖν τῆς χώρας κατεψυγμένης ἀφ' ἧς διαπυρῃ ὁ ἀπὸ γῆς, μὴ λαβὼν τὴν μεταβολὴν ἐκ τῆ κατ' ὀλίγον, ζωογονημένην δὲ τῶ ὑγρῶν διὰ τῆς θερμασίας τῶ εἰρημῶν τρόπον, τὰς μὲν νύκτας λαμβάνειν αὐτίμα τὴν προφῶν ἐκ τῆς πτώσεως ὅπῃ τῶ πρὸς ἡλίου ὀμέχης, τὰς

δὲ ἡμέρας ὑπὸ τῶ καύματος στερεῶσαι. τὸ δὲ ἔχαστον ἤδη κωσφορημένων τὴν τελείαν αὐξήσιν λαβόντων, ἔ τῶ ὑγρῶν διακαυθέντων τε ἔ περιεργητῶν, ἀναφυλῶν ἔ φαινητῶν παντοσάτους τύπους ζώων· τῶν δὲ τὰ μὲν πλείους θερμασίας κωσφωρῶν πρὸς τὸν μετεώρους τόπους ἀπελθεῖν, γενόμενα πηλώδη δὲ γὰρ ἀν' ἀρχὴν συκοίσεως ἐν τῆ ἤδη ἔρπετῶν ἔ τῶ ἄλλων ἤδη ὀπηγῶν τὰς κατεριθμυθῶν. τὰ δὲ φύσεως ὑγρῶς μάλιστα μετεληθῶτα πρὸς τὸν ὀμογενῆ τόπον συνδραμεῖν ὀνομαζόμενα πλωτῶ· τὴν δὲ γῆν αἰετῶ μῆλον στερεομένην ὑπὸ τῶ πρὸς τὸν ἥλιον πυρὸς ἔ τῶ πηλώματων, τὸ τελευταῖον μικρῆτε δύνασθαι μὴδὲν ἤδη μειζόνων ζωογονεῖν, ἀλλ' ἐκ τῆς πρὸς ἀλλήλα μβέσεως ἔκαστα γενέσθαι ἤδη ἐμφύτων. εἴκει δὲ πρὸς τῶ ὅλων φύσεως ἔδ' Εὐριπίδης διαφωνεῖν τοῖς ποσειδημόνους, μαθητῆς ἂν Ἀναξαγόρου τῶ φυσικῶ· ἐν γὰρ τῆ Μετανίπῳ τήθῃσιν ἔπος.

Ὡς ἕρπυλος τε γαῖα τῶ μαρρῶ μία·
 Ἐπὶ δὲ ἐχωρίσθῃσιν ἀλλήλων δίχα,
 Τίττεσι πάντα καξέδωκαν·
 εἰς φάσθαι,
 Δένδρη, πετεινά, θῆρας, ἔε
 θ' ἀλλῃ τρέσι,
 Γένθαι τῶ θνήτων.

Καὶ πρὸς μὲν τῆς πρῶτης ἤδη ὅλων γενέσεως τοιαῦτα παρελήθαμεν. τῶ δὲ ἐξ ἀρχῆς ζωογονεῖν τὴν γῆν ἐν ἔ περιεργῶν ἐν τῶ πρὸς φαίνεσθαι τὴν τότε ἐέργειαν, φασὶ ἔ τὰ μέγιστε νῦν γινόμενα μαρρ-
 τυ-

τυρίν ἑαυτοῖς, καὶ γὰρ τὴν Θη-
βαίδα τ' Αἰγύπτου, καθ' ἕς ἀν-
καίρως πλεονάσῃ τὴν ἀνάβασιν
ὁ Νεῖλος, ἔ τ' μὲν γῆς δια-
πύτο καθύχως γινομένης, τῆς ἣ
περὶ τὸν ἥλιον θερμασίας ἀφνω
προσπετάσῃ, ἔ δια' αὐτοῦ καὶ
πολλὰς τόπους τ' ἐπιφανείας σή-
φωος γινομένης, πλῆθος μῶν
ἐκ γῆς ἀναριθμητὸν χυνᾶσται.
ὡσὸ τ' ἔ τ' γῆς σκληρὰς γαλι-
μένης ἔ τὴν περιέχοντα ἀέρα
ἐκείτη διατηρῆντα τὴν ἐξ ἀρχῆς
διταξίαν ἔ διακρίσιν φύεσθαι
ζῶα, φανερόν ἐιναι λέγουσι, δίο-
τι καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς τ' ὄλων γέ-
νεσιν ἐκ τ' γῆς συνέβαινε ζωογρ-
νοῖσθαι παντοίας φύσεις ἐμφύ-
χων.

Pag. 167.] Μετὰ ἣ ταῦτα
πολλὰ χρόνῳ ὕπερον τῷ ἐγχο-
ρίων τις Ἀδάδ οὐνομα πλείον
ἐχύσας, Δαμασκὸν τε ἔ τ' ἀλλης
Συρίας ἐξω Φοινίκης ἐβασίλευσε.
πόλεμον δ' ἐξενέγκας πρὸς Δα-
εἰδῶ βασιλέα τ' Ἰουδαίας, ἔ
πομαῖς μάχαις κερθεῖς, ὕστατη
τε παρὰ τ' Εὐφρατῆν ἐν ἠπεί-
ται, ἀρας ἠδὲ δόξην ἔβασι-
λέαν ῥώμη τε ἔ ἀνδρεία. τελο-
τήσαντο δ' ἐκεῖνοι, ὁπότερον
ὅππ' ἔνεκε γενεὰς ἐβασίλευον, ἔ
κρίσῃ παρὰ τ' πατρὸς ἄμα τῆ
ἀρχῆς ἔ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐμδεχόμε-
νος, ὡσπερ οἱ Πτολεμαῖοι ἐν Αἰ-
γύπτῳ. μέγιστον ἣ πάντων δυνα-
θεῖς ὁ τρίτος, ἀναμάχεσθαι
βελόμβῳ τὴν τ' ὑπερτάτου
ἦσαν, στρατεύσας ἐπὶ Ἰουδαίους
ἐπόρθησε τὴν νῦν Σαμαρείτην
καλεμένην.

Ibid.] Ἀβιάλης τελευτήσαν-
το, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Εἰσομὸν ἐβα-
σίλευσεν. κατ' τα' πρὸς ἀνατολὰς
μῆρη τῆς πόλεως προσέχωσεν, ἔ
μειζον τὸ αἶψυ πεποιήκην, ἔ τ' Ὀ-
λυμπία Διὸς τὸ ἱερόν καθ' ἑαυτὸ

ἐν ἐν ἰσῶ, χρόνῳ τ' μεταξὺ τό-
πον, συνήψα τῆ πόλῃ, ἔ χρο-
σοῖς ἀναθήμασιν ἐκόσμησεν, ἀ-
ναβάς ἣ εἰς τὸν Λίβανον ὑλατόμη-
σεν πρὸς τὴν τῷ ναῶν κατα-
σκευὴν. τὸν ἣ τυραννῆτα Ἰερο-
σολύμων Σολομῶνα πέμφα φα-
σὶ πρὸς τὸν Εἰσομον αἰνίσματα
ἔ παρ' αὐτῷ λαθεῖν ἀξίῃν τὸν
ἣ μὴ δυναθέντα λύσαι τὰ αἰνί-
ματα πολλὰ τῷ χερμαίων εἰς
τὸ ἐπιζύμιον ἀναλώσασθαι εἶτα δὴ
Ἀβιάμωνόν πινά Τύσον ἀνδρα
τὰ προσθέντα λύσαι, ἔ αὐτὸν
ἄλλα προσβαλεῖν, ἀ μὴ λύσαντα
τὸν Σολομῶνα, πολλὰ τὰ Εἰ-
σομῶν προσεποτίσασθαι χρέματα.

Pag. 168.] Τελευτήσαντο δ'
Ἀβιάλης, διεδέξατο τ' βασιλείαν
υἱὸς αὐτοῦ Εἰσομὸν, βιώσας ἐπι
τριάνκοντα τέσσαρα. κατ' ἐχρῆσθαι
τὸν δένδρον, τόντε χρυσὸν κίονα
να τὸν ἐν τοῖς τ' Διὸς ἀνέστηκην. ἔ-
πειτα ὕλῳ ξύλων ἀπέλθον ἐκο-
ψεν, ὁπότε τ' λαγαρόν ὄρεος Λα-
βάνε, κέδρινα ξύλα εἰς τὰς τῷ
ἱεροῦν σέρας, καδελῶν τε τὰ
ἀρχαῖα ἱερά, καί τῃς ναῶν ἠκο-
δόμησεν. τότε τ' Ἡρακλέους ἔ
τ' Ἀστέρτης τέλεον ἀνιέρυσεν.
πρῶτε τε τ' Ἡρακλέους ἐχρῆσθαι
ἐποίησατο ἐν τὰς Περιτῶν μῆνη,
εἶτα τὸ τῆς Ἀστέρτης, ὁπότε Τι-
τυοῖς ἐπεσφάτθουσεν, μὴ δαπο-
διδᾶσι τῷ φόρῳ, ἔς ἔ ὑποτά-
ξας ἑαυτῷ πάλιν ἀνέσφραψεν. ἐπὶ
τῶν δέ τις ἦν Ἀβιάμων, παῖς νεώτερος,
ὃς εἰκάτε Σο-
λομῶν ὁ Ἰεροσολύμων βασιλεὺς.
φθοῖζετα δὲ ὁ χρόνος ὁπότε τότε
τ' βασιλείας ἄχει τῆς Καρχηδό-
νῃς κτίσεως ἔτι. τελοῦντέσαν-
το Εἰσομὸν διεδέξατο πῶν βα-
σιλείαν Βαλεῖζορ ὁ υἱὸς, ὃς
βιώσας ἐπι τεσσαράκοντα τρία,
ἐβασίλευσεν ἐπι ἠπεία μὲν τα-

τον Α' Εδάρτα ① ὁ τέτατος υἱὸς βιῶσας ἐπι εἴκοσι ἐνιαῖα, ἐβασίλευσεν ἐπι ἐνιαῖα πῆτον οἱ τῆς προφῆ αὐτῆ υἱοὶ τέσσαρες ὅπως κλάδωντες ἀπώλεσαν ὧν ὁ πρῶτος βύτερ ② ἐβασίλευσεν ἐπι δεκά δύο μὲν ἐς Α' Σαρ ③ ὁ Δελαμαζέρτε, ὃς βιῶσας ἐπι πέντηκοντα τέσσαρα, ἐβασίλευσεν ἐπι δώδεκα μὲν πῆτον ὁ ἀδελφὸς αὐτῆ Α' σέρυμ ④ βιῶσας ἐπι τέσσαρα ἔ πενήκοντα, ἐβασίλευσεν ἐπι ἐνιαῖα. ἔπειτ ἀπώλετο λοιπὸν ἡ ἀδελφὴ Φέλιη ⑤ ὃς λαβῶν τὴν βασιλείαν ἤρξεν μῆνας ὀκτώ, βιῶσας ἐπι πενήκοντα πῆτον ἀνέλεν Εἰδῶβαλ ⑥ ὁ τῆς Α' Σάρτης ἱερὸς, ὃς βασίλευσας ἐπι τριάκοντα δύο, ἐβίωσεν ἐπι ἐξήκοντα ὀκτώ πῆτον δεδέξατο Βαλέζορ ⑦ υἱὸς, ὃς βιῶσας ἐπι τεσσαράκοντα πέντε, ἐβασίλευσεν ἐπι ἐξ. τέτατος διάδοχος γέγονε Μαίτγλω ⑧ ὁ υἱὸς, ὃς βιῶσας ἐπι τριάκοντα δύο, ἐβασίλευσεν ἐπι ἐνιαῖα. τέτατος διάδοχος γέγονε Φυγμαλίαν βιῶσας ἧ ἐπι πενήκοντα ἐξ, ἐβασίλευσεν ἐπι τεσσαράκοντα ἐπι. ἔπειτ δὲ τῶ ἐπ' αὐτῆ ἐβδόμῳ ἐπὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτῆ Φυρῶσα ἐπὶ τῆ Λιβῆ πόλιν ὠκοδόμησε Κροχθόνα.

Ραγ. 169.] Καὶ Ε' λελαῖ ⑨ ἔνομα ἐβασίλευσεν ἐπι τριάκοντα ἐξ. ἔπειτ ὄπισθεν Κιτταίων ἀναπλῶσας, προσήγαγτο αὐτὸς πάλιν. ὅπῃ τέτατος πέμψας δὲ ἡ Α' συρίαν βασιλῆος, ἐπῆλθε Φοινικῶν πολειῶν ἀπασαν, ὅσιν σπεισάμω ⑩ εἰρήνῃ μὲν παντῶν ἀνεχώρησεν ὀπίσω ἀπέστη τε Τυρίων Σιδῶν καὶ Ἀρκα καὶ ἡ Παλαίτυρ ⑪ ἔ πολλὰ ἄλλα πόλεις, αἱ τῶ τῆ Α' συρίαν ἐνωτὰς βασιλεῖ παρῆδσαν. διὸ Τυρίων ἐχ' ἰσο-

ταρέντων, πάλιν ὁ βασιλῆος ἐπ' αὐτὸς ἰσοσρέψε, Φοινικῶν συμπληροσάντων αὐτῶ ναῦς ἐξήκοντα ἔ ὀππῶπας ὀκτοκοσίους. αἱς ἐππλεύσαντες Τύροι ναυσὶ δεκά δύο, τῶ ἠῶν ἡ ἀντιπάλων διασπαρείσων, λαμβάνουσιν ἀχμαλώτους ἀνδρας εἰς πεντακοσίους. ἐπειτὰ δὲ πάντων ἐν Τύρω πηλὴ δια ταῦτα. ἀναξεύξας δὲ ὁ ἡ Α' συρίαν βασιλῆος, κλησῆσε φύλακας ὅπῃ τῆ ποταμοῦ, ἔ τῆ ὕδαρχωγῶν οἱ διακωλύσασσι Τυρίας ἀρύνασαι, ἔ πῆτο ἔπειτ πέντε χυλῶν ἐκατέρησαν, πείοντες ἐκ φρεάτων ὀρυκτῆ.

Ραγ. 170.] Α' κέσας δὲ ὁ πατήρ αὐτῆ Ναβοπαλάσαρ ⑫ ὅπῃ ὁ πεταρμέν ⑬ Σχεραπῆς ἐντε Αἰγύπτῳ, ἔ πῆς πῆ τῶ Συρίαν τῶ κοίλῳ, ἔ πῆ Φοινικῶν τόποις ὄπισθεν γέγονε, ἔ δυνάμω αὐτὸς ἐπι κακοπαθεῖν, συσῆσας τῶ υἱῶ Ναβοχοδοσόρω ὅπῃ ἐπὶ ἐπὶ ἡλικία μέρη πινά τῆ δυνάμειας, ἐξέπεμψεν ἐπ' αὐτόν. συμμίξας δὲ Ναβοχοδοσόρω τῶ ὄπισθεν, ἔ παραταξάμω ⑭, αὐτῆ τε ἐκυρίδισε, ἔ τῶ χώραν ἐξ ἀρχῆς ἰσο τῆ αὐτῆ βασιλείαν ἐποίησε τῶ τε πατρί αὐτῆ συνέθη Ναβοπαλασάρω καὶ πῆτον τὸν κωρὸν ἀρρωσῆσαν ἐπὶ τῆ Βαβυλωνίων πόλιν μεταλλάξω τὸν βῆν ἐπι βεβασιλευκόπῃ εἰκοσινεῖα αἰδοῦμω ⑮ δὲ μετ' ἔ πολὺ τῆν τῶ πατρός τελευτῆν Ναβοχοδοσόρω ⑯, κατῆσῆσας τῶ καὶ τῆν Αἰγύπτον παραστα, ἔ τῆν λοιπῶν χώραν, ἔ τῶν αἰχμαλώτους Ἰουδαίων τε ἔ Φοινικῶν ἔ Σύρον ἔ τῆ καὶ τῆν Αἰγύπτον ἰθὺν συντάξας ποῖ τῆ φιλῶν μετὰ τῆ δυνάμειας, ἔ τῆ λοιπῆς ὠφελείας ἀνακομίζεν εἰς τῆν

τὴν Βαβυλωνίαν, αὐτὸς ὀρμήσας ὀλιγροῦς παρεγένετο διὰ τ' ἐρήμης εἰς Βαβυλῶνα. καταλαβὼν δὲ τὰ πρῶτα διακυβερῶν τὴν βασιλείαν ὑπὸ τ' βασιλείᾳ αὐτῆς, κυριεύσας ἐξ ὀλοκλήρου τ' πατρικῆς ἀρχῆς, τοῖς μὲν αἰχμαλώτοις παρεγένετο, συνέταξεν αὐτοῖς ἀποικίας ἐν τοῖς ἐπιταπεινότεροις τῆς Βαβυλωνίας τόποις ἀποδείξαι. αὐτὸς δ' ἄπο τ' ἐν τῷ πολέμῳ λαύσων, τὸ, τε Βίλλης ἑργὸν ἐπὶ ταῖς κοσμήσας φιλοτιμῶς, τῷ τε ὑπάρχοντι ἐξ ἀρχῆς πόλιν ἐτίραν ἐξώθεν πορχειοτάμενον, ἐ ἀνακαινίσας πρὸς τὸ μῆκει δύνασται ἐὼν πόλιρκέντας, τὸν ποταμὸν ἀνασφρόντας ὅπῃ τὴν πόλιν κατασκευάζειν, περιεβάλετο τρεῖς μὲν τῆς ἐνδὸν πόλεως περὶ ὄλης, τρεῖς ἢ τῆς ἐξωτάτων, ἐὼν μὲν ἐξ ὀπίης πλίνθις ἐ ἀσφάλτι, ἐὼν ἢ ἐξ αὐτῆς πλίνθις. ἐ τειχίσας ἀξιολόγως τὴν πόλιν, ἐ ἐὼν πυλῶνας κοσμήσας ἑσπρεπῶς, ποροστασκευῆσαι τοῖς πατρικοῖς βασιλείοις ἑπερα βασιλεία ἐχόμενα ἐκείνων, ὑπαφείροντα ἀνάστημα ἐ τὴν πολλῶν πολυτέλειαι· μακρὰ δ' ἴσως ἔσται, ἐάν τις ἐζηγῆται πλῆν ὄντα γ' ὑπερβολῶν ὡς μεγάλα ἐ ὑπερήφανα συντελεῖσθαι ἡμέρας δεκάπέντε. ἐν δὲ τοῖς βασιλείοις ταῖς ἀναλέμματος λείδισα ὑψηλὰ ἀνοικοδομήσας, ἐ τὴν ὄψιν ἄποδῶς ὀμοιοτάτῳ τοῖς ὄρεσι, καταφυτεύσας δένδροι παντοδαποῖς ἐξείργασται, καὶ κατασκευίσας τ' χαλκόμενον κρέμασόν παρεδίεισον, διὰ τὸ τῷ γυναικα αὐτῶ ἐπιδυμῆν τῆς ὀρείας διαθέσεως, ὡς πῆραμμένῳ ἐν τοῖς κ' Μιδίαι τοῖς. μετὰ τὸ ἀρξάσται τ' πορχειρμένης τῆς

ἐμπιστῶν εἰς ἀρρώσταν, μετῆλαξάτο τ' βίον, βεβασιλευκῶς ἔτη τεσσαράκοντα τρία.

Ραγ. 171.] Μεγαδῆνης δὲ φησι Ναβυχοδρόσορον Ἡρακλῆος ἀλλομῶτερον γεγονότα ἐπὶ τῷ Λιβύῳ ἐ Ἰβηρὴν στρατεύσασταύτας δὲ χειροσάμενον, λαοδαορὸν αὐτῶν εἰς τὰ δεξιά τῷ Πόντῳ κρητικίσαι. μ' δὲ λέγειται πρὸς Χαλδαίαν, ὡς ἀναβῆς ἐπὶ τὰ βασιλῆα κατασχεθεῖν Θεώδωτος δὲ φησὶ γέμενον δὲ εἶπε ἔτος. Ἐγὼ Ναβυχοδρόσορον, ὃ Βαβυλωνίαι, τῷ μέλλουσαν ὑμῖν πορραγῆλλω συμπορῶν, τὴν ἔτε Βίλλ' ἑμῶς πρόγονον, ἐτε βασιλεία Βίλλης ἀπορβίψαι μοῖρας πείσαι δένεσαι· ἢ ἐξ Πέρσης ἡμῶν τοῖς ὑμετέροισι δαίμοσι κρημένον συμμοχόισι, ἐπῶξ δὲ δαλοσύνην· ἐ δὲ συναίπ' ἔσται Μιδῆς τὸ Ἀσούριον αὐχεμα· ὡς εἶθε μιν, πρὸθεν ἢ δυναι ἐὼν πολίτης, Χάρυβδίν πνα ἢ δάλασαν εἰσδέξαμένην ἀἰδωσαστα πρόρριζον, ἢ μιν ἄλλας ὀδῶς σφαφέντα φερεδαι διὰ τ' ἐρήμης, ἵνα ἔτε ἄσται, ἔτε πῆρα ἀνδρῶπων, δῆρας δὲ νόμον ἔχασι ἐ ὄρνιδες πλάζον, ἐν τεπέτρῳ ἐ κρησῶρησι μῶνον ἀλάμειον, ἐμῆ τε, πρὶν ἐς νόον βαλέδαι ταύτα, τέλει ἀμείνονον κυρῶσαι· ὃ μὲν δεσπίσας παρρησῆμα ἠράνισο.

Ibid.] Λέγει δὲ πάντα μὲν ἐξ ἀρχῆς ὑδρῶν, δαλασαν κρηλευμένην· Βίλλον δὲ σφέα παύσαι, κρηῶν ἐκῆστω λαοπέμμαντα ἐ Βαβυλῶνα τειχὶ περὶ βαλεῖν τῷ κρηῶν δ' ἰκνευμῆω ἀφανιδιῶν· τειχίσαι δὲ αὐτῆς Ναβυχοδρόσορον, τὸ μέγας τῆς Μακεδονίαν ἀρχῆς διαμείναν, ἐὼν κρηκόπυλον.

Ibid.]

Ibid.] Ναβυχοδονόσορ ὃ διαδέξαμην τὴν ἀρχὴν, Βαβυλώνα μὲν ἐτείχεσε τριπλῶς ἀπεβόλω ἐν πεντηκταίδεκα ἡμέρησι, τότε Ἀρχαγάλω πόταμον ἐξήγαγε, ἔοντα κέρας Εὐφρατες, τὸν τε Ἀκράκωνον. ὑπὲρ ὃ τὸ Σιππάρωων πόλις λακκον ὀρυξάμην, περιμετρῶν μὲν τετραεκακόντα παρασχιῶν, βίβη ὃ ὀργυμένων εἰκοσι, πύλας ἐπέστησε, τὰς ἀνοίγοντες ἀρδεσκον τὸ πεδίον καλέσσι δὲ αὐτὰς ὄχετογνώμονας. ἐπετίχεσε ὃ ἐ τὸ ἔρυθρεῖς θαλάσσης τὴν ὀπίκλυτον, καὶ Τερηδόνα πάλιν ἔκτισεν, καὶ τὰς Ἀράβων εἰσβολὰς. τὰ τε βασιλῆα δένδρεσι ἥσκησε, κρημνῶς παραδείσεις ὀνομάσας.

Pag. 172.] Ἐπὶ Εἰθωβίλῃ τῷ βασιλεῖς ἐπολιόρκησε Ναβυχοδονόσορ τὴν Τύρρον ἐπι τρεῖς ἔτη δέμα. καὶ τῶτον ἐβασίλευσε Βαβλ' ἐπι δέκα. μετὰ τῶτον δικασαὶ κατεστάνθησαν ἐ ἐδίκασαν αὐτοὶ, Ἐκίβαλ Βασιλεὺς μῆνας δύο, Χέλεις Ἀ'δδαίς μῆνας τρεῖς, Μύτρον ἔ τερσάρατ τ' Ἀ'δδίαίμης δικασαὶ ἐπι ἕξ, ὧν μετὰξὺ ἐβασίλευσε Βαλάτορ ἑαυτὸν ἕνα. τότε τελευτήσαντι ὁ δειλοὺς μετεπέμφαντο Κέρβαλον ἐκ τῷ Βαβυλών, ἐ ἐβασίλευσεν ἐπι τεσσαρα. τότε τελευτήσαντι μετεπέμφαντο τ' ἀδελοὺν αὐτῆ Εἰρσομον, ὅς ἐβασίλευσεν ἐπι εἰκοσι. ὅπῃ τότε Κύρ Περσῶν ἰδωμάσυσεν.

Ibid.] Τῆς ὃ βασιλείας μήλει ἐγένετο ὁ υἱὸς αὐτῆ Εὐελμασάδεχ. οὗτος πρὸς τὰς τῶν παραχρημάτων ἀνόμως ἐ ἀσελγῶς, ὅπῃ ἐκλιθεῖς ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν ἔχοντι αὐτῆ Νηργλισαρῶρ ἀνῆρέθη, βασιλεύσας ἐπι δύο.

καὶ ὃ τὸ ἀνῆρέθη αὐτῶν, διαδέξαμην τὴν ἀρχὴν ὁ ὀπιβαλδύσας αὐτῶ Νηργλισαρῶρ ἐβασίλευσεν ἐπι τεσσαρα. τότε υἱὸς Λαβορσοάρχου ἐκυρίδισε μὲν τ' βασιλείας παῖς ὧν μῆνας ἑνέα, ὀπιβαλθεῖς ὃ δια τὰ πολλα ἐμοαίνεν κερκοῦδη, ὑπὸ τ' φίλων ἀπετυμπαίνθη. ὀπολομένῃ ὃ τότε, σωελθόντες οἱ ὀπιβαλδύσας αὐτῶ, κοινή τὴν βασιλείαν ἀπέδωκεν Ναβοννήδω πνὶ τ' ἐκ Βαβυλών, ὅπῃ ἐκ τῆς αὐτῆς ὀπισυτάσεως. ὅπῃ τότε, τὰ ἀπὲ τὸν ποταμὸν τείχη τ' Βαβυλωνίων πόλεως ἐξ ὀπίης πλύνθη ἔ ἀσφάλτε κατεκοσμήθη. ὅπῃ τῆς βασιλείας αὐτῆ ἐν τῶ ἐπικαυδέματα ἕτη, ποροξελλυδὼς Κύρ ἐκ τῆς Περσίδος μὲν δυνάμεως πολλῆς, ἔ καταςρεφάμην τὴν λοιπὴν Ἀσίαν ἀπασαν, ὄρμισεν ὅπῃ τῆς Βαβυλωνίας ἀιδόμην ὃ Ναβόννηδ τὴν ἔροδον αὐτῆ, ἀπαντήσας μὲν τῆς δυνάμεως ἔ παραλαξάμην, ἠπῆθεῖς τῆ μάχη ἔ φυγῶν ὀλιγοσῶς, συνεκλείθη εἰς τὴν Βορσπιπύων πόλεον Κύρ ὃ Βαβυλώνα καταλαβόμεν ἔ συντάξας τὰ ἕξω τῆς πόλεως τείχη κατασκάψαμ δια τὸ λίαν αὐτῶ παραγρηπικῶν ἔ δυσάλωτον φανίνα τὴν πόλεον, ἀνέξουξεν ὅπῃ Βόρσπιπτον, ἐκπολιορκήσων τὸν Ναβόννηδον. τῶδε Ναβόννηδ ἐχ' ὑπομείναντι τὴν πολιορκίαν, ἀλλ' ἐγχειρίσαντι αὐτὸν ὀφύττερον, χρυσάμην Κύρ φιλάνθρωπος, ἔ δὲς οἰκητήριον αὐτῶ Καρμανίαν, ἐξέπεμφεν ἐκ τῆς Βαβυλωνίας. Ναβόννηδ μὲν ὧν τὸ λοιπὸν τ' χεῖρας διαγενόμεν ἐν κείνῃ τῆ χώρῃ, διέσρεφε τὸν βίον.